

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

JIZZAX DAVLAT
PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI
TARIX FAKUL‘TETI
FALSAFA, TARBIYA VA
HUQUQ
TA‘LIMI KAFEDRASI

DEMOKRATIK
JARAYONLARNI TAHLIL
QILISH MARKAZI
JIZZAX VILOYATI
HUDUDIV BO‘LINMASI

**“O‘ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASINI
AMALGA OSHIRISHDA FUQAROLIK
JAMIYATI INSTITUTLARINING O‘RNI”**

mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy
konferensiyasi materillari to‘plami

(Jizzax shahri, 2024-yil 1-iyun)

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**TA‘LIMI KAFEDRASI JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA
UNIVERSITETI TARIX FAKUL‘TETI FALSAFA, TARBIYA VA
HUQUQ TA‘LIMI KAFEDRASI**

**DEMOKRATIK JARAYONLARNI TAHLIL QILISH MARKAZI
JIZZAX VILOYATI HUDUDIIY BO‘LINMASI**

**“O‘ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISHDA
FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O‘RNI”
mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materillari to‘plami**

(Jizzax shahri, 2024-yil 1-iyun)

Jizzax-2024

UO‘K: 372.834

KBK: 60.027.1

“O‘zbekiston-2030 strategiyasini amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining o‘rni” mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materiallari to‘plami. – Jizzax, 2024. – 224 bet.

MAS’UL MUHARRIRLAR:

A.Saidqosimov – falsafa fanlari doktori, professor

A.Amonlayev – falsafa fanlari nomzodi, dotsent

TAHRIR HAY’ATI:

M.Sayidov– falsafa fanlari nomzodi, dotsent

B.Toshboyev – falsafa f.b.f.d., (PhD), dotsent

A.To‘rayev – siyos. f.b.f.d., (PhD), dotsent

M.Ergasheva – sotsiologiya f.b.f.d., (PhD), dotsent

TAQRIZCHILAR:

Sh.Turatov – falsafa f.b.f.d., (PhD), dotsent

F.Mamatqulov – falsafa fanlari nomzodi, dotsent

To‘plamda joy olgan tezislarda keltirilgan ma‘lumotlarning to‘g‘riligiga mualliflar javobgardirlar

---

SO‘Z BOSHI

Zamonaviy sharoitda mamlakatimizda yangilanishlar jarayoni, olib borilayotgan muhim islohotlarning samarasi eng avvalo, yoshlarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, ularning intellektual salohiyatini oshirish, moddiy va ma‘naviy rag‘batlantirish ishlariga bog‘liqdir. Bugungi kunda jamiyatda yoshlarni bilim olishlari, ilmiy ishlar bilan shug‘ullanishlari uchun juda katta imkoniyatlar yaratilgan. Jamiyatda ta‘lim va ilm-fan sohasida yoshlar o‘z faolligini kengaytirib bormoqda. Ayni paytda, yoshlar jamiyatda ishlab chiqarish, ilm-fan, texnologiyalar va innovatsiyalar sohasida o‘zlarining qizg‘in faoliyati, tashabbuslari, bilim va qobiliyatlarini namoyon etmoqdalar.

Yoshlar jamiyatda bunyodkorlik an‘analarini faol qo‘llab-quvvatlashlari orqali jamiyat ijtimoiy taraqqiyotiga ko‘mak bermoqdalar. Shu sababdan ham mamlakatimizda yoshlarning ilm olishlari va uni amaliyotga joriy etishlaridek obyektiv jarayonda samarali ishlarni amalga oshirishi hozirgi davrning dolzarb masalalaridan biriga aylanmoqda. Jamiyat transformatsiyasi va modernizatsiyalashuvi sharoitida yoshlarni intellektual rivojlanishi ma‘naviy yuksalishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Jamiyat taraqqiyotining asosiy ko‘rsatkichi ilm va innovatsiyalarga bog‘liqligi bugungi kunda tobora ayon bo‘lib bormoqda. Ilm, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi mamlakatimiz strategik rivojlanishining muhim vositasi xisoblanadi. Bugungi kunda ilm ahlining olib borayotgan sa‘y-harakatlari jamiyatda ortib borayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va ma‘naviy ehtiyojlarni qondirish bilan bog‘liq muammolarni hal etadi. Bularning barchasi jamiyatda yangicha ijtimoiy munosabatlarni tarkib topishi, insonlarni har tomonlama shart-sharoitlarini yaxshilanishi va farovonligini ta‘minlanishiga ko‘maklashadi.

Oliy ta‘lim tizimida ilg‘or ilmiy ishlanmalarni ko‘paytirish va yangicha texnologik munosabatlarni takomillashtirish birinchidan, mamlakatimizda ta‘lim muassasalarining hozirgi holatini modernizatsiya qilish, ulardagi mavjud muammolarni hal etish, ikkinchidan, bugungi kundagi oliy ta‘limning mazmunini boyitish va uni tashkil etishdagi innovatsion o‘zgarishlarni keltirib chiqaradi. Mazkur ilmiy ko‘tarinkilik va innovatsion o‘zgarishlar pirovardida ta‘limning makon zamon nuqtai nazari bilan bog‘liq bo‘lgan ijobiy va progressiv xususiyatlari, ijtimoiy taraqqiyotdagi roli va ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta‘lim va fan tizimini zamonaviy tarzda, innovatsion rivojlantirish tizimida ilmiy ishlar va ularni bir joyga jamlaydigan ilmiy anjumanlarning ko‘payishi muhim ahamiyatga ega bo‘lgan voqelik hisoblanadi. Bunday jarayonlar progressiv ahamiyatga ega bo‘lib, mamlakatimiz va jahon miqyosidagi yetakchi olimlarning o‘z salohiyati va iqtidorlarini namoyon etish bilan birgalikda ilmiy sohadagi o‘zaro hamkorlik ta‘minlanadi, shuningdek, ilg‘or ilmiy g‘oyalar jamiyatning barcha sohaslariga tatbiq etiladi.

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti falsafa, tarbiya va huquq ta‘limi kafedrasida tomonidan tashkil etilgan ilmiy konferensiya ham bugungi globallashuv davrida jamiyatimizda olib borilayotgan ijtimoiy, xususan, ta‘lim-tarbiya sohasidagi islohotlarni amalda yorqin namoyon bo‘lishiga ko‘maklashadigan ilmiy izlanishlarning bir ko‘rinishi deb ayta olamiz.

Sh.S.Sharipov
A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti rektori,
pedagogika fanlari doktori, professor

1-SHO‘BA:
YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO ETISHDA FUQAROLIK JAMIYATI
INSTITUTLARINING ISHTIROKI

FUQAROLIK JAMIYATI IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISH YANGI
O‘ZBEKISTON QURISH KATALIZATORI

*Ochilova Baxti Murodovna – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrasii
professori, falsafa fanlari doktori*

Annotatsiya

Ushbu ishda O‘zbekistonni rivojlantirish va o‘zgartirishda, xususan, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi kontekstida fuqarolik jamiyatining hal qiluvchi roli, fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlarini kengaytirish ijobiy o‘zgarishlar uchun katalizator bo‘lib xizmat qilishi, yanada inklyuziv, ishtirokchi va dinamik jamiyatni shakllantirishga yordam berishi, fuqarolik jamiyati yangi O‘zbekistonni barpo etish, demokratiya, ijtimoiy hamjihatlik va barqaror taraqqiyotni rivojlantirishga hissa qo‘shi o‘rganilgan.

Tayanch so‘zlar: vakolat berish, fuqarolik jamiyati institutlari, katalizator, Yangi O‘zbekiston qurish, O‘zbekiston – 2030 strategiyasi, demokratiya, ijtimoiy hamjihatlik, barqaror rivojlanish, inklyuzivlik, ishtirok etish

Fuqarolik jamiyati imkoniyatlarini kengaytirish nafaqat dolzarb, balki O‘zbekistonning “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida belgilangan maqsadlar sari olg‘a siljishida ham muhim ahamiyatga ega. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan e‘lon qilingan “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” mamlakatimiz taraqqiyot yo‘lidagi paradigma o‘zgarishlarini ko‘rsatadi[1]. “Yangi O‘zbekistonni barpo etish” ushunchasi iqtisodiy farovonlik, demokratik boshqaruv, ijtimoiy taraqqiyot, madaniy asrab-avaylash, atrof-muhit barqarorligi va xalqaro hamkorlikni o‘z ichiga olgan yaxlit rivojlanishga qaratilgan keng qamrovli qarashlarni ifodalaydi. U mavjud muammolarni hal qilish va barcha o‘zbekistonliklar uchun yaxshi kelajak uchun imkoniyatlardan foydalanish bo‘yicha istiqbolli yondashuvni aks ettiradi. “2016-yildan buyon O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev “Yangi O‘zbekiston” – demokratiya, inson huquqlari va bozor siyosati tamoyillarini o‘zida mujassam etgan ma’rifatli va taraqqiy etgan mamlakatni barpo etuvchi ulkan milliy davlat o‘zgarishlar tashabbusiga boshchilik qilmoqda. Bu davom etayotgan o‘zgarishlar oson kechmadi, biroq 2016-yildan buyon O‘zbekistonda yangi konstitutsiya, diniy erkinlik to‘g‘risidagi yangi qonun qabul qilingan, oilaviy zo‘ravonlikni jinoiylashtirish, xususiy mulkni himoya qilishni kuchaytirish bo‘yicha sa’y-harakatlar kabi ulkan islohotlar amalga oshirildi. Iqtisodiy rivojlanishga e’tibor qaratildi. Ushbu muhim o‘zgarishlar nafaqat mamlakatning ichki manzarasini yaxshi tomonga o‘zgartirdi, balki uning asosiy ittifoqchilari va hamkorlari bilan muhim munosabatlarini mustahkamladi”[2].

Ushbu kontseptsiyaning asosiy tarkibiy qismlari:

Modernizatsiya va taraqqiyot: Yangi O‘zbekistonni barpo etish infratuzilmani, sanoatni va institutlarni jahon taraqqiyotiga hamqadam bo‘lish uchun modernizatsiya qilishni o‘z ichiga oladi. Bu texnologiyani yangilash, ulanishni yaxshilash va ishlab chiqarish, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish kabi iqtisodiy tarmoqlarni yaxshilashni o‘z ichiga oladi.

Demokratik islohotlar: Konsepsiya demokratik boshqaruv, jumladan, qonun ustuvorligi, shaffof institutlar va qarorlar qabul qilish jarayonlarida fuqarolarning faol ishtirokiga urg'u beradi. U davlat ishlarida mas'uliyat va oshkoralikni ta'minlash bilan birga sud, parlament va mahalliy davlat hokimiyati organlari kabi demokratik institutlarni mustahkamlashga qaratilgan.

Ijtimoiy inklyuzivlik: Yangi O'zbekistonni qurish ijtimoiy inklyuzivlik va tenglikni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi. Bu tengsizliklarni bartaraf etish, marginallashtirilgan jamoalarning imkoniyatlarini kengaytirish, barcha fuqarolar uchun ta'lim, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlardan foydalanishni ta'minlash, milliy birlik va hamjihatlik tuyg'usini rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va barqarorlik: iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, tadbirkorlik, innovatsiyalar va kichik biznesni rivojlantirishni rag'batlantirishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u barqaror amaliyotlarga, jumladan, atrof-muhitni muhofaza qilish, qayta tiklanadigan energiya va resurslarni mas'uliyatli boshqarishga qaratilgan.

Madaniy tiklanish va targ'ibot: Yangi O'zbekistonni barpo etish o'zbek madaniyati, merosi va an'analarini asrab-avaylash va targ'ib qilish, ayni paytda zamonaviylikni o'z ichiga oladi. U madaniy muassasalarni qo'llab-quvvatlash, madaniy almashinuvni rag'batlantirish va turizm va xalqaro aloqalar uchun madaniy boyliklardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Xalqaro hamkorlik: Konsepsiyada O'zbekistonning xalqaro hamjamiyat bilan faol aloqalari, jumladan, diplomatiya, savdo va o'zaro manfaatli sheriklik yo'nalishlari ta'kidlangan. Bu mintaqaviy hamkorlikni rivojlantirish, global tashabbuslarda ishtirok etish, jahon miqyosida O'zbekiston manfaatlarini ilgari surishdan iborat.

Fuqarolik jamiyati o'z xalqining umumiy intilishlari va sa'y-harakatlari asosida kuch va quvvat olgan yangi O'zbekiston qurish yo'lida kuchli katalizator bo'ladi. "Mamlakatning har tomonlama gullab-yashnashida faqat kuchli va adolatli fuqarolik jamiyati sharoitida erishish mumkin. Bunda barcha qarorlarni qabul qilishda fuqarolar va ularning birlashmalari fikrlari inobatga olinishi zarurligi nazarda tutiladi"[3]. Ijtimoiy o'zgarishlarning murakkab manzarasida fuqarolik jamiyati passiv kuzatuvchi emas, balki o'zgarishlarni qo'zg'atuvchi va taraqqiyotga turtki beruvchi dinamik kuch sifatida maydonga chiqadi. Bu katalitik rolning zamirida fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlarini kengaytirish yotadi. Bu erda vakolat berish faqat vakolat berishdan ko'proq narsani anglatadi, u jamiyat tuzilishiga hayotiylik, ovoz va qarashning singishini o'zida mujassam etadi. Vakolatli fuqarolik jamiyati tashkilotlari innovatsiyalar, targ'ibot, mas'uliyat va taraqqiyot dvigateliga aylanadi. Fuqarolik jamiyatining katalizator sifatidagi asosiy rollaridan biri ishtirokchi demokratiyani rivojlantirishdir. Vakolatli fuqarolar va fuqarolik jamiyati guruhlarini qarorlar qabul qilish jarayonlarida faol ishtirok etib, boshqaruvning aholining turli ehtiyojlari va istiqbollari, ochlikni bartaraf etish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va ovqatlanishni yaxshilash, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirishga ko'maklashish, gender tengligini ta'minlash va barcha ayollar va qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish, ekotizimlaridan barqaror foydalanishni himoya qilish, tiklash va rag'batlantirishni aks ettirishini ta'minlaydi. Bu ishtirokchi yondashuv nafaqat demokratik institutlarni mustahkamlaydi, balki fuqarolarda o'z davlati taraqqiyoti uchun daxldorlik va mas'uliyat hissini tarbiyalaydi. Bundan tashqari, fuqarolik jamiyati jamiyatning turli qatlamlarini bir-biriga bog'lovchi va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlovchi ko'priklarni quruvchi vazifasini bajaradi. Imkoniyatlarni kengaytirish tashabbuslari orqali marginallashtirilgan jamoalar o'z tashvishlarini bildirish, huquqlarini himoya qilish va mamlakatning o'sish tarixiga mazmunli hissa qo'shish uchun

platforma topadilar. Bu inklyuzivlik nafaqat ijtimoiy tuzilmani boyitibgina qolmay, balki barcha fuqarolar o'rtasida birlik va birlik hissini tarbiyalaydi.

Barqaror rivojlanish sohasida fuqarolik jamiyati atrof-muhitni muhofaza qilishni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy tenglikni ta'minlash va axloqiy iqtisodiy amaliyotlarni qo'llab-quvvatlash orqali o'zgarishlar katalizatori sifatida ishlaydi. Vakolatli fuqarolik jamiyati vakillari hukumatlar, biznes va boshqa manfaatdor tomonlar bilan yanada mustahkam va barqaror kelajakka yo'l ochib, dolzarb muammolarga innovatsion yechimlarni ishlab chiqishda hamkorlik qiladi.

Mohiyatan, fuqarolik jamiyati imkoniyatlarini kengaytirish O'zbekistonning farovon, demokratik va inklyuziv jamiyatga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarishni tezlashtiradigan katalizator bo'lib xizmat qiladi. Fuqarolarning jamoaviy g'ayrati va ishtiyoqini ishga solgan holda, fuqarolik jamiyati imkoniyatlar keng, ovozlar yangraydigan, taraqqiyot chegarasi yo'q yangi O'zbekiston qurilishining harakatlantiruvchi kuchiga aylanadi.

Shu nuqtai nazarga ko'ra fuqarolik jamiyati katalizator sifatidagi xususiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi:

1. Fuqarolik jamiyati imkoniyatlarini kengaytirish nafaqat fuqarolar faolligini oshirish, shuningdek, fuqarolarning safarbarligini rag'batlantiradi. Ushbu jamoaviy energiya fuqarolarni nafaol kuzatuvchilardan faol o'zgarishlar agentlariga aylantirib, ishtirok etish uchun zamin yaratadi. Vakolatli mahalliy tashkilotlar keyinchalik o'z jamoalari duch keladigan muammolarni to'g'ridan-to'g'ri hal qiladigan kontekstga sezgir echimlarni ishlab chiqishi yuzaga keladi. Tasavvur qiling-a, barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlari bo'yicha hamkorlik qilayotgan ekologik nodavlat notijorat tashkilotlari yoki ta'lim tashabbuslariga boshchilik qilayotgan yoshlar tashkilotlari – bular mobillashgan fuqarolik jamiyati boshlang'ich bosqichda qanday qilib taraqqiyotga erishishi mumkinligiga bir necha misoldir.

2. Kuchli fuqarolik jamiyati hukumat harakatlarini kuzatishdan tashqari, fuqarolar va davlat o'rtasidagi ishonch asosi bo'lib xizmat qiluvchi shaffoflik madaniyatini rivojlantiradi. Bu shaffoflik nafaqat hukumatni javobgarlikka tortadi, shuningdek, fuqarolarga siyosiy qarorlar yuzasidan konstruktiv muloqot qilish imkoniyatini beradi. Tasavvur qilsak, mustaqil media tashkilotlari hukumat bayonotlarini tekshiradi yoki fuqarolarni himoya qilish guruhlarini jamoatchilik muhokamalarida qatnashadi - bular hushyor fuqarolik jamiyati shaffoflikni ta'minlash va ijtimoiy shartnomani mustahkamlashning bir yo'li, xolos.

3. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari shunchaki kuzatuvchi kuchlar emas, ular "Yangi O'zbekiston"ni belgilab beruvchi asosiy qadriyatlar uchun ham yetakchidir. Bu barcha uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash orqali ijtimoiy adolatni targ'ib qilish, har bir fuqaroning qadr-qimmatini va erkinliklarini himoya qilish orqali inson huquqlarini ta'minlash va barqaror kelajak uchun atrof-muhitni muhofaza qilishni himoya qilishni o'z ichiga oladi. Marginallashgan jamoalarni himoya qilayotgan inson huquqlari tashkilotlari yoki qayta tiklanadigan energiya siyosatini ilgari surayotgan ekologik nodavlat notijorat tashkilotlari haqida o'ylab ko'ring - bular fuqarolik jamiyati O'zbekistondagi o'zgarishlarning markazida bo'lgan qadriyatlarni qanday himoya qilishiga misol bo'la oladi.

4. Fuqarolik jamiyati fuqarolar va hukumat o'rtasida muhim ko'priklar vazifasini bajaradi. Bu ikki tomonlama aloqalar oqimini osonlashtiradi, fuqarolarning tashvishlari tinglanishini va hukumat siyosati odamlarning ehtiyojlari va intilishlarini aks ettirishini ta'minlaydi. Misol uchun, fuqarolar mahalliy rivojlanish rejalarini muhokama qiladigan jamoat forumlarini yoki siyosiy maslahatlashuvlarda qatnashayotgan fuqarolik jamiyati vakillari, bular ko'priklar quruvchi fuqarolik jamiyati inklyuziv boshqaruvini targ'ib qilishidir.

Bugungi kunda fuqarolik jamiyati notijorat, nodavlat tashkilotlar (NNT), jamoat guruhlari, diniy tashkilotlar, advokatlik guruhlari, professional uyushmalar va fondlarni o'z ichiga olgan keng doiradagi tashkilotlarni o'z ichiga oladi. Ularning har biri jamiyatdagi manfaatlarining murakkabligi va xilma-xilligini aks ettiruvchi sog'liqni saqlash, ta'lim, atrof-muhit, inson huquqlari va ijtimoiy adolat kabi turli sohalarga xizmat qiladi. Yana bir e'tiborli jihati, fuqarolik jamiyatini professionalashtirishda sezilarli tendentsiya kuzatilmoqda, jumladan, strategik rejalashtirish, samaradorlik ko'rsatkichlari va rasmiylashtirilgan inson resurslari amaliyoti.

Ko'rilgan ish natijlari bo'yicha quyidagi xulosalarga kelindi:

– fuqarolik jamiyati institutlarini salohiyatni oshirish tashabbuslari, moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash va ularning mustaqilligini himoya qiluvchi huquqiy asoslar orqali kengaytirishni davom ettirish juda muhim;

– maktab va jamoalarda fuqarolik ta'limi dasturlariga urg'u berish fuqarolarga demokratik jarayonlarda faol ishtirok etish uchun bilim va ko'nikmalarni yanada kuchaytiradi;

– fuqarolik jamiyati tashkilotlari, jumladan, so'z, yig'ilishlar va uyushmalar erkinligini mustahkam huquqiy himoya qilishni ta'minlash ularning samarali faoliyat yuritishi va targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borishi uchun muhim ahamiyatga ega;

– fuqarolik jamiyati tashkilotlarida xilma-xillikni rag'batlantirish va qarorlar qabul qilish jarayonlarida inklyuzivlikni rag'batlantirish keng doiradagi ovozlar va istiqbollarni ifodalash va eshitishni ta'minlaydi.

– xalqaro fuqarolik jamiyati tarmoqlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va rivojlanish agentliklari bilan hamkorlikni mustahkamlash qimmatli resurslar, tajriba va o'zbekistonda fuqarolik jamiyati tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. -T.: "O'zbekiston", 2022.- 416 bet.

2. <https://thediplomat.com/2023/09/new-uzbekistans-reform-agenda-a-catalyst-for-stronger-us-bilateral-relations/>

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri.-Toshkent: "O'zbekiston", 2022.-B.89.

ДЕМОКРАТИК ИСЛОҲОТЛАР ЖАРАЁНИДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА РОЛИ

Азамат Пардаев – Демократик жараёнларни таҳлили қилиш маркази директори

Аннотация

Ушбу мақолада давлат ва жамият ривожини, аҳоли фаровонлигини оширишда фуқаролик жамияти институтларининг роли ҳақида сўз боради. Ўзбекистон шароитида фуқаролик жамияти институтларининг ривожланиши, уларнинг имкониятлари, фаолиятининг ҳуқуқий асослари, давлат ва нодавлат ташкилотларнинг ижтимоий шериклик муносабатлари, давлат функцияларини амалга оширишдаги ўрни, давлат органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратининг ўрнатилганлиги,

ислохотларни аҳоли орасида тушунтириш ва тарғибот тадбирларининг олиб борилишида фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва роли тахлилий ўрганилди.

Аннотация

В данной статье речь пойдет о роли институтов гражданского общества в развитии государства и общества, повышении благосостояния населения. Проведено аналитическое исследование развития институтов гражданского общества в условиях Узбекистана, их возможностей, правовых основ деятельности, отношений социального партнерства государственных и негосударственных организаций, роли государственных органов в осуществлении государственных функций, установлении общественного контроля за деятельностью государственных органов, роли и роли институтов гражданского общества в проведении разъяснительных и пропагандистских мероприятий среди населения.

Annotation

This article will focus on the role of civil society institutions in the development of the state and society, and improving the well-being of the population. An analytical study of the development of civil society institutions in Uzbekistan, their capabilities, legal bases of activity, relations of social partnership between state and non-state organizations, the role of state bodies in the exercise of state functions, the establishment of public control over the activities of state bodies, the role and role of civil society institutions in conducting explanatory and propaganda activities among the population.

Калит сўзлар: фуқаролик жамияти институти, демократик бошқарув, нодавлат нотижорат ташкилоти, ислохот, жамоатчилик назорати, ўзини ўзи бошқариш органлари, демократик кадрият, фуқаролик позицияси, стратегия, жамоатчилик кенгашлари, оммавий ахборот воситалари.

Ключевые слова: институт гражданского общества, демократическое управление, НПО, реформа, общественный контроль, самоуправление, демократическая ценность, гражданская позиция, стратегия, общественные советы, средства массовой информации.

Keywords: institution of civil society, democratic governance, NGOs, reform, public control, self-government, democratic value, civic position, strategy, public councils, mass media.

Бугунги кунда дунё мамлакатларида демократик бошқарув тизимининг жорий қилинишида, фуқаролар учун муносиб турмуш даражасини таъминлашда ҳамда иқтисодий барқарорлик, конун устуворлиги ва инсон ҳуқуқларининг кафолатланишида фуқаролик жамияти институтларининг ривожини муҳим саналади. Бу ўз навбатида, аҳолининг ижтимоий-сиёсий маданияти, фуқаролик позициясининг юқорилиги каби кўплаб омилларга боғлиқ бўлган жараён ҳисобланади.

Кучли фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожлантириш ҳар бир мамлакат учун устувор вазифа саналади. Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар натижасида нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини кўллаб-қувватлаш орқали соҳани жадал ривожлантириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди.

Қайд этиш лозимки, фуқаролик жамияти институтларининг мавжудлигининг энг муҳим белгиларидан бири бу – нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолиятининг

ҳуқуқий мақомининг давлат ва жамият миқёсида белгиланганлигидир. Шу боис, Ўзбекистонда ҳам улар фаолиятини ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солувчи бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Жумладан, “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги, “Жамоат фондлари тўғрисида”ги қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2021-2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони ва “Нодавлат нотижорат ташкилотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, уларнинг фаолияти эркинлиги, ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори ва бошқалар шулар жумласидандир.

Шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилотлар ҳамда фуқаролик жамияти институтлари фаолиятини молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш кўрсаткичлари ҳам йил сайин ортиб бормоқда. Хусусан, 2017 йилда нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини давлат томонидан субсидиялар, грантлар ва ижтимоий буюртмалар шаклларида қўллаб-қувватлаш кўринишида жами 12 млрд сўм пул маблағлари ажратилган бўлса, 2024 йилга келиб ушбу кўрсаткич қариб 20 баробарга оширилиб 250 млрд сўмни ташкил этмоқда.

Юқоридаги каби иқтисодий имкониятлар нодавлат нотижорат ташкилотларини давлат функцияларини амалга оширишга кенг жалб қилиш, уларнинг моддий-техника базасини яхшилаш, самарали тадбирлар ва жамоатчилик назоратини амалга оширишдаги уларнинг имкониятларини ҳам кенгайтирди.

Уларнинг ижтимоий-иқтисодий фаоллашуви эса ўз-ўзидан давлат органлари фаолияти очиклиги ва шаффофлигини таъминлашда ҳамда натижадорлигини оширишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Зеро, жамоатчилик назорати орқали масъул раҳбарларда жавобгарлик ҳиссининг ошишига, уларнинг омма олдида мунтазам ҳисобот бериб боришига эришилади. Бу эса, ўз навбатида, давлат органларининг халққа ҳисоб бериб бориш тизимининг такомиллашишига, шунингдек, аҳоли фикрини доимий эшитиб бориш орқали амалга оширилаётган ислохотлар самарадорлигининг ошишига хизмат қилади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистонда 9,1 мингдан ортиқ нодавлат нотижорат ташкилотлари фаолият кўрсатиб, жамиятнинг у ёки бу соҳасида тараққиётига ҳисса қўшиб келмоқда. Фаолият олиб бораётган нодавлат нотижорат ташкилотларининг ташкилий-ҳуқуқий шакллари куйидагича изоҳлаш мумкин.

Бугунги ўзгаришлар барча соҳа ва тармоқларда бўлгани каби фуқаролик жамияти институтларини янада ривожлантириш мақсадида стратегик ўзгартиришларни амалга оширишни талаб қилмоқда.

Шу сабабли, Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституциясида ҳам илк бор фуқаролик жамияти институтлари билан боғлиқ нормалар алоҳида боб сифатида киритилди. Унга кўра фуқаролик жамияти институтлари, шу жумладан жамоат бирлашмалари ва бошқа нодавлат нотижорат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, оммавий ахборот воситалари фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этиши белгиланди.

Фуқаролик жамияти институтларининг фаолияти қонунга мувофиқ амалга оширилиши, давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлаши, уларга жамият ҳаётида иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб бериши белгиланган.

Шунингдек, мамлакатимизни келгуси йилларда ривожлантиришга қаратилган “Ўзбекистон — 2030” стратегияси доирасида фуқаролик жамияти институлари фаоллиги ва иштирокини кучайтиришга қартилган бир қатор мақсад ҳамда кўрсаткичларнинг белгиланганлигини қайд этиб ўтиш жоиз.

Хусусан, Стратегияда қонун ижодкорлиги жараёнида фуқаролик жамияти институтлари, илмий ҳамжамият вакиллари иштирокини, улар билан маслаҳатлашувлар ўтказиш амалиётини янада кучайтириш, фуқаролик жамияти институтлари вакиллари коррупцияга қарши курашишга фаол жалб этиш каби вазифалар ўз аксини топган.

Ўзбекистон нодавлат нотижорат ташкилотларининг коррупцияга қарши курашдаги ўрни ва роли тобора ортиб бормоқда. Бу ишларни самарали амалга ошириш учун фуқаролик жамияти институтлари ва нодавлат секторининг бошқа вакиллари ҳам жалб қилиш зарур саналади. Бунда жамоатчилик назоратини кучайтиришга қаратилган чора-тадбирларнинг амалга оширилаётгани ҳам эътиборга молик.

Шу билан бир қаторда, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари коррупцияга қарши курашишдаги сиёсатни белгилаш, ўзгартириш ва такомиллаштиришда ҳам фаол бўлишлари муҳим саналади.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясида коррупцияга қарши курашишда фаоллик, жонбозлик кўрсатаётган нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларини янада ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш вазифаларининг белгиланганлиги жамиятнинг таракқий этишида муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, қонун ижодкорлиги жараёнида фуқаролик жамияти институтлари иштирокини кенгайтириш масаласи ҳам айни кун талабидаги масалалардан бири дейиш мумкин. Эндиликда Стратегия ва 2021-2025 йилларга мўлжалланган концепциядаги вазифалардан келиб чиқиб, нодавлат нотижорат ташкилотларининг Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва унинг қўмиталари мажлисларида иштирок этувчи доимий вакили институтини жорий этиш зарур.

Доимий вакиллик институтининг жорий қилиниши келгусида Қонунчилик палатаси томонидан қабул қилинаётган қонун лойиҳалари ва қўйи палатанинг ваколатларига кирадиган бошқа масалалар бўйича ўтказиладиган муҳокамалар ва йиғилишларда ижтимоий шериклик, таъсирчан жамоатчилик назорати механизмларини жорий қилиш ва уларни амалиётга тўғри қўллаш, нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ифода қилиш каби ғояларини илгари суриб боради.

Стратегиянинг 83-мақсадида эркин фуқаролик жамиятини ва оммавий ахборот воситалари фаолиятини янада ривожлантириш, Ўзбекистонни фуқаролик жамиятини ривожлантириш бўйича хабга айлантириш мақсад қилинган.

Бунинг учун давлат органлари ҳузуридаги жамоатчилик кенгашлари фаолияти танқидий қайта кўриб чиқилиб, жамоатчилик кенгашларининг фаолият самарадорлигини баҳолаш методикасини ишлаб чиқиш ва натижаларини жамоатчилик учун эълон қилиб бориш кўзда тутилган. Шунингдек, ишлаб чиқилган норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳалари бўйича жамоатчилик кенгаши ҳулосасини олиш белгиланган.

Умуман олганда фуқаролик жамияти институтларининг оммавий ахборот воситалари билан доимий ҳамкорликни йўлга қўйиши Ўзбекистонни фуқаролик жамиятини ривожлантириш бўйича хабга айлантириш ҳамда жамоатчилик назоратини амалга оширишда самарали усули ҳисобланади. Зеро, бир томондан ОАВ катта маълумотлар базасига эга бўлиб, улар ана шу маълумотлардан фойдаланган ҳолда тегишли чораларни кўришга хизмат қилса, иккинчи тарафдан давлат ушбу соҳадаги сиёсатни, айнан ОАВ орқали фаол ва кенг тарғиб қилиш имконига эга бўлади.

Хулоса қилиб айтганда давлат органлари ва нодавлат нотижорат ташкилотлар ўртасида ижтимоий шериклик муносабатларини ҳамда долзарб масалаларни ҳал этишда уларнинг ҳамкорлигини кучайтириш, “Ўзбекистон — 2030” стратегияси доирасида амалга ошириладиган ислохотларда нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ташаббускорлиги ва фаоллигини таъминлаш – мамлакатимизда эркин фуқаролик жамиятини янада ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, демократик кадриятларни ҳимоя қилиш, аҳолининг сиёсий маданияти ва ҳуқуқий онгини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>
2. “Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. <https://www.lex.uz/acts/11360>
3. “Жамоат фондлари тўғрисида”ги Қонун. <https://lex.uz/docs/42231>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2021 — 2025 йилларда фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармони. <https://lex.uz/docs/5319756?ONDATE=18.03.2022>
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Нодавлат нотижорат ташкилотларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, уларнинг фаолияти эркинлиги, ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори. <https://lex.uz/docs/5317637>
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон - 2030” стратегияси тўғрисида”ги Фармони. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>

ИЖТИМОЙ АДОЛАТ – ЖАМИЯТДА ИНСОН ФАРОВОНЛИГИНИ БЕЛГИЛОВЧИ МЕЗОН

*Акбар Саитқасимов – Жиззах ДПУ фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими кафедраси
профессори, фалсафа фанлари доктори
Жаҳонгир Исмоилов – мустақил тадқиқотчи*

Аннотация

Мақолада жамиятда ижтимоий адолат тамойилларини рўйбга чиқариш, инсон моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш, ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш масалалари илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: жамият, адолат, ижтимоий адолат инсон, эҳтиёж, моддий эҳтиёж, маънавий эҳтиёж, ҳуқуқ, манфаат.

В данной статье анализируются вопросы реализации принципов социальной справедливости, удовлетворения материальных и духовных потребностей людей в обществе, обеспечения их прав и интересов.

Ключевые слова: общества, справедливость, социальная справедливость, человек, потребность, духовная потребность, право, интересы.

This article analyzes the issues of satisfying the material and spiritual needs of people in society, ensuring their rights and interests, and implementing the principles of social justice.

Keywords: society, social, social justice, people, needs, spiritual needs, material needs, rights, interests.

Жамият ижтимоий тараққиётида, мамлакатнинг истиқболдаги ривожланишини таъминлашдаги энг муҳим принциплардан бири адолат тамойиллари асосида иш юритиш хисобланади. Жамиятда ижтимоий, сиёсий ва иқтисодий ҳаётда олиб бориладиган барча ислохотлар инсон ҳаётининг манфаатларини кўзлаган ҳолда ҳар бир кишининг ҳаётини яхшироқ, муносиброқ, маънавий жиҳатдан такомилга етказишга қаратилиши, унинг шаъни ва кадр-қимматини янада улуғлаш, олий кадрият даражасига етказишга ҳаракат қилиниши оламшумул амалий ютуқларни олиб келиши билан биргаликда ижтимоий адолатнинг қарор топишига хизмат қилади.

Мамлакатимизда инсонлар ҳаёти, турмуш тарзи ва яшаш шароитларини яхшилаш борасида амалга оширилаётган дастурий асосдаги чора-тадбирлар ижтимоий адолатни таъминлашдек муҳим жараёни кенг асосда амалий рўёбини таъминламоқда. Бу эса, аҳолининг ҳуқуқ ва манфаатларини доимий ҳимояси, жамиятимизда меҳр-оқибат, ўзаро ёрдам, саховат ва мурувват муҳитини мустаҳкамлаш, ижтимоий ҳимоя тизимини янада такомиллаштириш бўйича ўта долзарб ғоялар илгари сурилиб, амалиётга жорий этилмоқда. Жамиятимизда ислохотлар замирида шундай муҳим жараёнлар кузатилмоқдаки, улар инсоннинг муносиб ҳаёт кечиришига тўла мос келадиган, ижтимоий адолатни қарор топтиришга хизмат қиладиган барқарор муносабатларни шакллантирмоқда.

Президентимиз Ш.Мирзиёев жамиятда адолат тамойилини қарор топтириш юзасидан қуйидаги фикрларни айтган: “Халқимиз ҳамма нарсадан устун қўядиган адолат туйғусини ҳаётимизда том маънода қарор топтириш - энг асосий вазифамизга айланиши шарт. Биз барпо этаётган ҳуқуқий давлатда, адолатсизликнинг ҳеч қандай кўринишига йўл қўйилмаслиги даркор. Нега деганда, одамлар ҳамма нарсага чидаши мумкин, лекин адолатсизликка чидай олмайди. Бу чуқур маъноли сўзлар бугунги кунда ҳар қачонгидан ҳам кўра муҳим ва долзарб аҳамият касб этаётганини сезиш, англаш қийин эмас” [1;194].

Халқимиз ҳаёти ва ижтимоий фаолиятида адолат, инсонпарварлик, ғамхўрлик, хайрихоҳлик ва саховат каби маънавий кадриятлар устивор аҳамият касб этади. Бу эса, ижтимоий ҳаёт фалсафаси ва мантиғига мос, айни пайтда жамият томонидан инсоннинг ҳаёт кечириши учун хос бўлган манфаатлар, эҳтиёжлар ва имтиёзларни яратиб беришга қодир анъаналар билан боғлиқ бўлмоқда. Бу жараён жамиятда шундан ижтимоий кадриятлар вужудга келтирадики, натижада инсоннинг истиқболи учун тамал тоши қўйилиб, жамият аъзоларида ижтимоий ҳаётдан розилик фалсафаси шаклланади. Абдулла Авлонийнинг фикрича, “Ҳар бир миллатнинг тараққий ва таолийси, давлат ва ҳукуматларнинг узоқ яшамоғи адолатга боғлиқдур” [2;38].

Инсон жамиятга қанчалик тўлақонли аъзо сифатида ўзини кўрсата олиши ва ундаги қонун-қоидалар ва меъёрларга амал қилса, жамиятда инсон ва жамият ўртасида барқарор муҳит шаклланади, улар ўртасидаги муносабатлар ижобий характер касб этади. Инсон жамият талабларига қанчалик жавоб берса, давлат томонидан ҳам кишиларга муҳим имкониятлар берилади, натижада бу масала адолат тамойилларининг рўёбига ҳам ижобий таъсир этади. Жамиятда ижтимоий адолат тамойиллари жамиятнинг ривожланиши жараёнида инсон моддий ва маънавий даражасини объектив равишда белгиладиган ҳаётининг аъмолларнинг идеал ўлчовидир. Мазкур ижтимоий ва маънавий анъаналар бизнинг жамиятимизда муҳим кадрият сифатида юзага чиқмоқда.

Улуғ аллома Носириддин Тусий: «Ижтимоий адолатнинг учта асосий талаби бордир, булар: биринчидан, аҳоли турли табақаларининг ўзаро уйғун бўлишини

таъминлаш; иккинчидан, эл-улуснинг ҳақ-ҳуқуқи тенг таъминланган ҳолда кишиларни хизматга тайинлашда шахснинг салоҳияти ва имкониятларидан келиб чиқиш; учинчидан, барчанинг тенг фаровонлигини ҳимоя қилиш билан бирга, бу фаровонликни юзага келтиришдаги хизмати ва ҳуқуқига қараб ҳар бир инсон ўз улушини олишига имкон яратишдан иборатдир», [3;358-359] - деган эди. Бу доно фикрлар ҳозирги кунда ҳам ўзининг кучини йўқотгани йўқ.

Инсоннинг олий қадрият сифатида ҳуқуқ ва манфаатларининг рўёбга чиқарилиши, жамиятда унинг фаравон ҳаёт кечиришини таъминлаш билан ўзаро боғлиқ. Бу эса, инсоннинг ижтимоий ҳаёт ва унинг такомилга ўзгача жозиба берадиган, куч бағишлайдиган муҳим омил эканлигини англатади. Яна бир нарсани ҳисобга олишимиз керакки, глобаллашув, илмий ва технологик тараққиёт таъсири остида инсон фаравонлиги шакллари ўзгаради, унинг жамиятдаги ҳатти-ҳаракатларига боғлиқ равишда ижтимоий ҳаётдаги ўрни аниқланади. Инсонларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўрни қанчалик юксак бўлса, демак жамиятда ижтимоий адолат тамойиллари ҳаётий муносабатларда муҳим ўрин олган бўлади.

Бу тамойиллар ижтимоий ҳаётда қанчалик ақс этса, фуқаролик жамияти пойдевори шунчалик мустаҳкам бўлади. Айни пайтда мутахассислар бу қоидаларни тўлдирувчи бошқа принциплар ҳақида ҳам фикр юритади. Америкалик социологлар Р.Хьюсман ва Д.Хэтфилд “адолат омили” принципини асослаб, уни амалга оширишда қўл келадиган қоидаларни келтиради. Булар қуйидагилар: 1) инсон ўзгалар билан муносабатини ўзининг жамият ишига қўшган ҳиссаси ва шунинг эвазига оладиган улушини таққослаш орқали баҳолайди; 2) ҳисса ва улушнинг ўзаро мос келмаслиги норозиликка сабаб бўлади; 3) инсон ўзига тегаётган улушдан қоникмаса, ўзича адолатни тиклашга ҳаракат қилади. Хуллас, ижтимоий адолатнинг мазкур қоидалари жамият барча аъзолари учун умумийлиги ва бир хилда татбиқ қилиниши билан ахамиятлидир. Шунингдек, бу қоидалар ижтимоий уйғунликнинг зарурий асоси ҳисобланади [4;18].

Ўзбек халқининг асосий мақсади адолат ғоясига асосланган демократик жамиятни барпо этишдир. Адолат ғоясининг ҳуқуқий демократик давлатни барпо этишдаги муҳим вазифалари қаторига жамиятнинг кундалик ҳаёти, шунингдек, яқин йиллар ичида бажарадиган қуйидаги вазифаларни киритиш мумкин:

биринчидан, жамиятдаги ижтимоий муносабатларни мақсадга мувофиқ ташкил этиш;

иккинчидан, турли ижтимоий гуруҳлар манфаатларининг ҳимоя қилинишини таъминлаш асосида улар орасидаги мувозанатни сақлаб туриш;

учинчидан, жамиятдаги мулкчилик муносабатларини, ишлаб чиқариш фаоллигини ошириш;

тўртинчидан, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимояловчи восита сифатида хизмат қилиш;

бешинчидан, воқеликда кенг илдиз отган, лекин ижтимоий тараққиётга тўсқинлик қилаётган муаммоларни бартараф этиш;

олтинчидан, келажакка ишонч туйғуларини уйғотиш.

Ижтимоий адолат принци жамиятда демократик қадриятларни рўёбга чиқаришнинг асосий элементларидан биридир. “Ижтимоий адолат – жамиятнинг демократик ривожланиш даражасини, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига риоя қилиш нормаларини, миллат ҳаёт тарзининг ахлоқий тимсолини белгиловчи давлат сиёсати,

аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кам таъминланган табақалари манфаатини кўзлаб миллий бойликларни тақсимлаш тартибидир” [5;176].

Инсоннинг ижтимоий борлиқдаги манфаатлари устиворлигини таъминлаш ижтимоий адолат тамойилининг рўёбга чиқиши бўлиб, бу макон ва замон нуқтаи назари билан жамиятдаги ижобий ўзгаришлар, моддий ва маънавий ривожланиш даражасига боғлиқдир. Ижтимоий адолатнинг замонавий гуманистик талқини инсоннинг ҳаётда муносиб ҳаёт кечириши, кадр-қимматини ҳимоя қилиниши, инсон олий кадрият тамойилининг амалдаги рўёбга чиқишидир. Инсонни жамиятдаги ўрнини юксалиши яхши адолатли муносабатларга асосланган ижтимоий кафолатлар билан чамбарчас боғлиқдир.

Олимларнинг таъкидлашича, “Ижтимоий адолат принципи ҳар кимга моддий бойликлар ва маданият, фан, таълимдан фойдаланишини, адолатли, объектив одил судга кафолатланган ҳолда эга бўлишини, унинг иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини кафолатлайдиган конституциявий меъёрларда амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган ижтимоий функция фуқаролар учун нормал турмуш шароитларини таъминлаш, ижтимоий ҳимоянинг самарали тизимини яратишда яққол намоён бўлади. Ижтимоий адолат принципи давлатнинг ижтимоий мажбуриятлар олдидаги масъулигидир”[6;36].

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси учун адолатлилик энг муҳим ҳислатлардан бири булмоғи керак. Чунки адолат азалдан халқимизда ардоқланган энг улуғ ҳислатлардандир. Шунга кўра, ҳар бир шахс, мутассадди ходим адолатпарвар бўлиши керак. Адолатли бўлиш - одобнинг устуниси, инсонийликнинг асоси ҳисобланади. Ҳар бир инсон одоб ва инсонийликка етишаман деса, адолатли бўлишни унутмаслиги керак. Адолатли сўз уни айтувчига ҳам, эшитувчига ҳам манфаат етказди. Тўғрилик одамларни ҳамиша яхшилиқка етаклайди, яхшилиқ эса адолатга етказди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. –Т.; - «Ўзбекистон», 2017. –Б 194.
2. Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992. – Б. 38.
3. *Қаранг:* А.Ибрагимов, Х.Султонов, Н.Жўраев. Ватан туйғуси. –Т.; “Ўзбекистон”, 1996. -Б. 358-359.
4. *Қаранг:* Маънавият: асосий тушунчалар изохли луғати -Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2010. -Б.18.
5. Юридик энциклопедия. Т.: «Шарқ», 2001, 176-бет.
6. Муҳаммаджанов О. Муҳитдинов Ф. Конституция: халқ манфаатларининг ҳуқуқий кафолати. Т., “Muharrir nashriyoti”, 2017. –Б. 36.

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ВА ИЖТИМОЙ-СИЁСИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

*Тўраев Абдижалил Турсунович – Демократик жараёнларни таҳлил қилиши маркази
бўлим бошлиғи*

Аннотация

Мазкур мақолада замонавий фуқаролик жамиятининг маданиятини шакллантириш борасида амалга оширилиши лозим бўлган амалий ҳаракатлар, назариялар ва турли таҳлилий қарашлар баён этилган.

Шу ўринда, инсон қадрли билан боғлиқ барча масалаларда – маданият замонавий фуқаролик жамиятининг асосий категорияларидан бири сифатида, демократик, ҳуқуқий жамият асоси эканлиги тўғрисида маълумотлар илмий асослар билан келтирилган.

Калит сўзлар: фуқаролик жамияти, фуқаролик позицияси, трансформация, демократик, ҳуқуқий, ижтимоий дифференциацион жараёнлар, яхлит тизим, таснифланиш (фаркланиш) жараёнлари, фуқаровий дахлдорлик руҳи, шахсий масъулият даражаси, локал ҳаракатлар.

Кириш

Ҳозирги пайтда мамлакатимизда миллий давлатчиликни шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида кенг кўламли ислохотлар амалга оширилмоқда.

Эндиликда давлатчилик соҳасида эришилган натижаларни мустаҳкамлаш, адолатли ҳуқуқий-демократик давлат ва эркин фуқаролик жамияти асосларини ривожлантиришга бўлган эҳтиёж янада ортмоқда.

Сўнгги йиллар мамлакатимизда жамият ва давлат ҳаётининг барча жабҳаларида демократик ўзгаришларни амалга оширишда фуқаролик жамияти институтларининг роли ва аҳамияти юксалган.

Уларнинг давлат органлари билан ижтимоий шериклигини кучайтириш, таъсирчан жамоатчилик назоратини амалга ошириш механизмларини жорий қилиниши “учинчи сектор”ни ижтимоий фаоллиги оширишга хизмат қилмоқда. Бу борадаги ҳуқуқий базани изчил такомиллаштириш борасида сезиларли даражада амалий ишлар олиб борилмоқда.

Инсон ва жамоалар манфаатини ҳимоялашга йўналганлик ижтимоий давлатнинг моҳиятини ташкил этади.

Шу боисдан ҳам, одамларни ўйлайдиган, уларнинг орзу-умидлари, муаммолари ва истикболига доир ечимларни топиш мақсадларини ўз фаолиятининг стратегияси деб билган “учинчи сектор” фуқаролик жамиятининг муҳим институтлари тизимидан иборат.

Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг илк кунлариданоқ Президентимиз мамлакатимизда ижтимоий давлатни одамларнинг турмуш тарзини фаровонлаштириш, инсон капиталини ривожлантириш, аҳолининг ҳаётини интилишлари ва энг зарур эҳтиёжлари ва эзгу мақсадлари негизида шаклланишига эътибор қаратдилар.

Хусусан, “халқ давлатга эмас, давлат идоралари халққа хизмат қилиши керак”, “инсон манфаатлари – олий қадрият”, “ҳар бир фуқарони ватан ичра кичик ватанли қилиш”, “ҳар бир оила – тадбиркор”, “бир нуронийга – 10 нафар ишсиз ёш”, “уч авлод учрашуви”, “мотивация-кўникма-молиявий кўмак”, “мамлакатимизда ҳеч бир фуқаро

давлат ва жамият эътиборидан четда қолмайди” сингари шиор ва даъватлар ҳаётга жорий этилмоқда[3].

Асосий қисм

Таҳлилларга кўра, айна вақтда замонавий фуқаролик жамиятининг маданиятини шакллантириш борасида турли қарашлар юзага келган.

Замонавий фуқаролик жамиятининг маданияти – инсонлар ўртасида юксак ҳурмат муҳитини яратадиган ўзаро алоқадаги ҳуқуқий, ахлоқий, ижтимоий, сиёсий, маънавий, маърифий ва бошқа кўплаб ижтимоий қоида ва қадриятларнинг йиғиндиси сифатида таърифланади.

Ҳақиқатдан ҳам дунёнинг кескин глобаллашув шароитида инсон қадри билан боғлиқ барча масалаларда – маданият замонавий фуқаролик жамиятининг асосий категорияларидан бири бўлиб ҳисобланиши керак.

Фуқаролик жамиятининг маданияти тушунчаси – бу ижтимоий-сиёсий категория ҳисобланиб, миллий маданиятнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқади.

Маълумки, ўтган асрнинг 90-йилларидан бошлаб жаҳон иқтисодиётидаги жараёнлар ягона ахборот майдонини шакллантирди, халқаро савдони кенгайтди, бир-бирига боғлиқ бўлган молия тизимини мустаҳкамлади.

Шу даврдан бошлаб миллий маданиятда “чегаралар”нинг емирилиши, миллий ахлоқий анъана ва қадриятларнинг “фуқаролик позицияси ва интизоми” тушунчасига трансформация жараёнлари юз бера бошлади.

Халқаро тажрибадан маълумки юксак тараққиётга эга фуқаролик жамиятгина ривожланган демократик, ҳуқуқий, ижтимоий, дунёвий ва суверен давлатни шакллантира олади.

Бугунги кунга келиб, фуқаролик жамиятининг муҳим институти сифатида нодавлат нотижорат ташкилотлар (ННТ) сонининг ўсиши ҳамда фуқаролик жамияти институтларининг яхлит тизимида дифференциацион жараёнлар кузатилмоқда.

Бошқача айтганда, фуқаролик жамияти институтларининг яхлит тизимида, шу жумладан нодавлат нотижорат ташкилотларида фаолият турлари бўйича таснифланиш (фарқланиш) жараёнлари юз бермоқда.

Шунингдек, мазкур жараёнлар 90- ва 2000-йилларнинг дастлабки 10-15 йиллигидаги классик фундаментал тушунчалардан кескин фарқ қилиши кузатилмоқда.

Фуқаролик жамиятининг ривожланганлиги, унинг маданияти даражаси рўйхатга олинган ННТлар сони, рўйхатга олиш тамойилларининг либераллик даражаси каби мезонлар билан белгиланмайди.

Балки, ўткир муаммоларни ҳал қилишда жамият ва давлатнинг ўзаро мулоқоти механизмлари, уларнинг даражаси, жамиятнинг қарор қабул қилишдаги таъсири, муаммоларни ҳал қилиш жараёнида эса ижтимоий шерикликнинг ва жамият назоратининг сифати ҳамда самарадорлиги кабилар билан белгиланади.

Шунга кўра, фуқаролик жамиятининг ривожланганлиги, унинг маданияти даражаси энг аввало жамиятда содир бўлаётган ҳар бир воқеа ва ҳодисага нисбатан фуқаровий дахлдорлик руҳи ва шахсий масъулият даражасига асосланади.

Айнан дахлдорлик руҳи ва шахсий масъулият фуқаролик жамиятининг сифатини ва фуқаролик маданияти даражасини кўрсатувчи мезонлар сифатида кўрилади.

Фуқаролик жамиятининг маданияти ҳар бир индивиднинг маънавий-ахлоқий ва маърифий тарбиясини ташкил қилиш провардида маданий, ижтимоий маъсулиятли ва қонунга итоаткор жамиятни шаклланишига хизмат қилади. Эркин фикр ва тенг

ҳуқуқлилиқ фуқаролик жамияти аъзоси тарбиясидаги энг асосий негиз сифатида – олий кадрият ҳисобланади.

Ҳар қандай давлатнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилишда фуқаролик жамиятининг иштироки муҳим вазифа бўлган ҳамда замонавий шароитда ҳам шундай бўлиб қолади.

Бунга мисол сифатида Янги Ўзбекистоннинг демократик ислохотлари жараёнида “глобал хавф-хатарларга, замонавий чақириқларга локал ҳаракатлар” тамойили асосида ёндашувини кўрсатиш мумкин.

Хусусан, ислохотлар натижасида жойларда фуқаробай, хонадонбай, кўчабай, маҳаллабай, секторбай ва туманбай кесимида ҳамда “Аёллар дафтари”, “Ёшлар дафтари”, “Темир дафтар” ва нихоят “Ижтимоий ҳимоя ягона реестри” орқали ижтимоий муаммоларни ҳал қилишнинг янги воситалари жорий қилинди.

Шунингдек, халқ қабулхоналарининг фаолият кўрсатиши, давлат хизматларини, ижтимоий ҳимоя агентлигини, “Инсон” ҳамда бандликка кўмаклашувчи мономарказлар кабиларнинг фаолиятини ташкил қилиниши сифатли давлат хизматларини халққа етказишда янги механизмлар ҳисобланади.

Таъкидлаш керакки, шаклланаётган мазкур янги восита ва механизмлар Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг асосий аксилаторлари бўлиб хизмат қилиши лозим.

Шунга кўра, биринчидан давлат ва унинг органларининг халққа кўрсатадиган хизматларининг сифати ва самарадорлиги даражаси янада юксалтириш фуқаролик жамиятининг барқарор ривожланишига хизмат қилади.

Иккинчидан, Янги Ўзбекистонда фуқаролик жамияти институтларининг дифференциацион жараёнларига давлат ижтимоий буюртмаларининг ҳажми ва халқаро донорларнинг молиявий кўмаклари орқали ижобий таъсир кўрсатиш муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Учинчидан, ижтимоий муаммоларни ҳал қилишда, фуқаролик жамияти институтларининг иштирокини самарали ташкил қилишда фуқароларнинг фаоллиги асосий мезон сифатида қаралиши лозим.

Чунки, фуқароларнинг фаоллигига кўмаклашиш орқалигина давлат халқнинг ишончини қозона олади.

Ҳисоботлар тайёрлаш, қонунчиликка ўзгартириш ва қўшимча киритиш юзасидан тавсия, таклиф ва ташаббус ишлаб чиқиш каби классик усуллар фуқаролик жамияти ва демократия маданияти нуқтаи-назаридан етарли самара бермаслигини тарих ва тажриба кўрсатди.

Албатта, қайд қилинганларнинг аксарияти бюрократик бошқарувнинг, режали иқтисодиётнинг ва йирик халқаро ташкилотларнинг иш услублари ҳисобланади.

Янги шароитда фуқаролик жамияти институтлари учун имкониятлар кенгайиши, қулай муҳит яратилиши, устувор мақсад ва йўналишлар белгиланиши муҳим аҳамиятга эга бўлади.

Лекин фуқаролик жамияти институтлари фаолиятида сифат ўзгариши бўлиши энг биринчи зарурий шарт ҳисобланади, чунки:

биринчидан, фуқаролик жамияти институтлари шахсда (фуқарода) миллий ва умумдемократик маданият шаклланишига реал таъсир кўрсатади;

иккинчидан, давлат ва жамиятнинг “учинчи сектор” фаолиятига ишончини кучайтиради;

учинчидан, “учинчи сектор”га давлат бюджети ва бошқа донорлардан ажратилаётган маблағларнинг сарфланиши самарадорлиги устидан ишончли назорат механизмини шакллантиради.

Чунки, локал даражада молиявий маблағлар ҳаракатини назорат қилиш ва кўрсатилган хизматлар, бажарилган ишлар, олинган товарларнинг сифатига реал ва аниқ баҳо бериш имконияти кенгайди.

тўртинчидан, ижтимоий шериклик ва жамоатчилик назорати механизмлари орқали давлатнинг имиджи юксалади.

Бугунги кунда рақамлаштириш сиёсатини изчил олиб борилиши, шахс, жамият, давлатнинг ҳаёти ва бошқарувида ахборот коммуникация технологияларини кенг қўлланилиши жамият аъзоларининг хабардорлигини оширишга, бирлигининг юксалтиришга хизмат қилмоқда.

Бу энг аввало, фуқаролик жамияти асосланадиган билимлар иқтисодиётини ҳамда янги технологик укладни шакллантирмоқда.

Шунга кўра, Янги Ўзбекистонда электрон мусиқа, адабиёт, тасвирий санъат, халқ оғзаки ижоди кабилар эркин фуқаролик жамияти маданиятини ташкил қилишда яна бир имконият сифатида қаралиши керак.

Фуқаролик жамияти институтлари эса ёшларнинг, ўқувчиларнинг, талабаларнинг, хотин-қизларнинг, шу жумладан уларнинг уюшмаган қатламларининг ижодий-интеллектуал салоҳиятини юксалтиришга кўмаклашиши муҳим аҳамиятга эга бўлади. Чунончи:

биринчидан, инсон мактабгача бўлган даврдан бошлаб миллий ва жаҳон маданий мероси, адабиёти ҳамда санъатининг ютуқларига жалб қилиниши, уларнинг мазмун ва маъносини тушуниши, ҳаётининг ахлоқий ва эстетик асосини қуришга ёрдам беради. “Оммавий”, “миллий” ва “диний” кадриятларнинг айрим қарама-қаршиликларини фарқлашга ўргатади.

иккинчидан, аҳолининг турли ижтимоий қатламларини маданий, спорт, ватанпарварлик, бағрикенглик каби маданий тадбирларидан иборат бўлган ижтимоий ҳаётга кенг жалб қилиш орқали инсон салоҳияти ва фуқаролик қадр-қиммати мустаҳкамланади.

учинчидан, фуқароларнинг ўзлигини англаши, ибрат омилини кучайиши, танлов имкониятини кенгайиши келажакда барқарор фуқаролик позициясини шаклланишига кўмаклашади.

Аниқ фуқаролик позициясигина фуқаролик маданиятини юксалишининг гарови ҳисобланиб, бунингсиз фуқаролик жамияти бўлиши мумкин эмас.

Мухтасар қилиб айтганда, “Ижтимоий давлат” тамойили асосида қурилаётган Янги Ўзбекистонни бунёд этишга мамлакатимизда фуқаролик жамияти институтларини ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ижтимоий ҳамкорлик орқали юзага келаётган муаммоларни енгиб ўтишга қодир бўлиш, Ватанни севиш, фидокорона ва ҳалол меҳнат қилиш орқали эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. - Тошкент: «O‘zbekiston», 2021.
2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
3. <https://ijtimoiyfikr.uz/uploads/files/Сбор.%20в%20печать%202%20соц.чтения.pdf>

МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШ ШАРОИТИДА ИНСОН МАНФААТЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШДА МАҲАЛЛА ИНСТИТУТИНИНГ ЎРНИ

*Хусан Абдуниязов – Демократик жараёнларни таҳлили қилиш маркази Жиззах
вилояти ҳудудий бўлинмаси раҳбари*

Аннотация

Ушбу мақолада миллий юксалиш шароитида инсон манфаатларини таъминлашда маҳалла институтининг роли ҳақида сўз боради. Сўнгги йилларда мамлакатимизда инсон манфаатларини таъминлаш борасида кўплаб ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Буларнинг энг асосийларидан миллий юксалиш учун хизмат қилиб келаётган Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш бўйича Ҳаракатлари стратегияси ва унинг мантикий давоми бўлган Тараққиёт стратегияси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мақоламизда Тараққиёт стратегиясида инсон манфаатлари ва уни амалга оширишда маҳалла институтининг бу борада тутган ўрни таҳлилий ўрганилди.

Аннотация

В этой статье рассматривается роль института соседства в обеспечении интересов человека в условиях национального подъема. За последние годы в нашей стране разработано множество правовых актов, направленных на обеспечение интересов человека. Одним из основных из них является стратегия действий по развитию Республики Узбекистан, служащая для национального подъема, и стратегия развития, являющаяся ее логическим продолжением. Поэтому в нашей статье было проведено аналитическое исследование интересов человека в стратегии развития и роли института махалли в ее реализации.

Annotation

This article will talk about the role of the neighborhood Institute in the promotion of human interests in the context of the National upsurge. In recent years, a large number of foreign documents have been developed in our country on the provision of human interests. From the most basic of these is the strategy of its actions for the development of the Republic of Uzbekistan, which serves for national promotion, and the development strategy, which is its logical continuation. Therefore, in our article, An Analytical Study of human interests in development strategy and the role of the neighborhood Institute in its implementation in this regard was carried out.

Калит сўзлар: Янги Ўзбекистон, миллий юксалиш, ҳаракатлар стратегияси, тараққиёт стратегияси, ҳуқуқий давлат, инсон ҳуқуқлари, миллий тараққиёт, инсон манфаатлари, фуқаролик жамияти институтлари, маҳалла институти, ўзини ўзи бошқариш органлари, оммавий ахборот воситалари, нодавлат ноижорат ташкилотлар, сиёсий партиялар, ижтимоий шериклик.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, национальный подъем, стратегия действий, стратегия развития, правовое государство, права человека, национальное развитие, интересы человека, институты гражданского общества, Институт махалли, органы самоуправления, средства массовой информации, НПО, политические партии, социальное партнерство.

Keywords: New Uzbekistan, national promotion, action strategy, development strategy, legal State, Human Rights, National Development, human interests, civil society institutions,

neighborhood Institute, local government bodies, media, NGOs, political parties, social partnership.

Биз фуқаролик жамиятини қуриш сари борар эканмиз, жамиятимиз ривожланиб борган сари бошқарувда жамоат ва нодавлат ташкилотларнинг роли кескин ўсиб боради, улар давлатнинг кўпгина функцияларини амалга оширадилар. Аммо уларнинг фаолиятидаги самара ислохотларда қай даражада иштирок қилишига боғлиқ. Жумладан, жамоат ва нодавлат ташкилотлари қайси томоннинг ташаббуси билан ташкил қилинишидан қатъи назар фуқаролар фаоллигини шакллантира олмас экан, бошқарувда давлат устуворлиги сақланиб қолади.

Агар бошқарувда жамоат ва нодавлат ташкилотларининг иштироки кенгайиб борса, улар бу йўналишда ташаббусни ўз қўлларига олсалар жамиятда инсоний қадриятларни шакллантириш жараёни ҳам ривожланиб боради. Аксинча, улар фаолиятида сусткашлик бўлса ёки фаоллик етишмайдиган бўлса, давлат яна бошқарувда ташаббусни ўз қўлига олишга мажбур бўлади. Бу ўз навбатида демократик қадриятлар ривожланиши мухлатининг чўзилиб кетишига олиб келади. Албатта, бу жараён жамиятнинг тоталитар бошқарувдан демократик бошқарувига ўтиши даври учун хос бўлган хусусият ҳисобланади.

Маҳалла – барчамизни жипслаштирадиган, меҳр-оқибатни, инсонийликни ўргатадиган, асрлар оша миллий урф-одат ва анъаналаримизни безавол сақлаб келадиган маскан. Кейинги йилларда Президентимиз раҳбарлигида соҳада олиб борилаётган ислохотлар натижасида у ҳаётимизга дахлдор бўлган барча масалаларни ҳал этишда халқ ва давлатни бир-бирига яқинлаштириб, муносабатларни тартибга солувчи муҳим тузилмага айланмоқда.

У жамиятда тинчлик-тотувлик, ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат ва ҳамжиҳатлик муҳитини мустаҳкамлаш, миллий урф-одат ва қадриятларни асраб-авайлашда халқимизга энг яқин ижтимоий тузилма ҳисобланади. Бошқача айтганда, маҳалла институти чет эл тажрибасини андоза қила олмайдиган ягона тизимдир.

Япон тадқиқотчиси Сужинака Ютака маҳалланинг демократик қадриятларга ҳамоаҳанглигини шундай эътироф этади: “Биз Шарқ ва Ғарбнинг 13 мамлакатада фуқаролик жамиятини шакллантириш жараёнларини ўрганиб чиқдик. Тадқиқот натижалари ўзбек маҳалласи бошқа мамлакатларнинг ўзини ўзи бошқариш моделидан анча фарқ қиладиган ноёб миллий демократик институт эканлигини исботлади. Маҳалланинг кадр-қиммати шундаки, бу ерда халқнинг тарихий анъаналари сақланмоқда ва ривожланмоқда, унинг ишида барча фуқаролар, шу жумладан, ёшлар ва аёллар фаол қатнашмоқдалар. У жамиятни демократлаштиришда, тинчлик ва миллатлараро тотувликни таъминлашда муҳим рол ўйнайди, ўз ҳудудини бошқариш, аҳолининг манзилли ижтимоий ҳимоясини таъминлаш ва одамлар ҳаёти билан боғлиқ кўплаб ижтимоий ва гуманитар муаммоларни ҳал қилиш учун катта салоҳиятга эга”[4].

Олиб борилган тадқиқотларнинг вақт ўтган сари бугунги кун учун долзарблиги ва аҳамияти соҳага киритилаётган янгиликларда ўз аксини топмоқда. Бугунги кунда маҳалла фаолияти самарадорлигини ошириш, маҳалла институтини аҳолига энг яқин ва халқчил тузилмага айлантириш, давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтлари билан ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантиришга қаратилган муҳим ислохотлар амалга оширилмоқда.

Сўнги йилларда ушбу ноёб институт том маънода жамиятнинг миллий бошқарув идораси бўлиши учун кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Айниқса, жамият ижтимоий-иқтисодий ривожланишида маҳалла институтининг ролини ошириш, тизимдаги ишларни “маҳаллабай” юритиш, бунда “Маҳалла раиси – ислохотчи” тамойилига таяниш соҳани янада ривожлантиришда кенг имкониятлар эшигини очди.

Янги таҳрирдаги Конституцияда маҳалла институтини чинакам халқ дарди ва ташвиши билан яшаётган мамлакатдаги йирик фуқаролик жамияти институти сифатида ислохотларнинг фаол иштирокчисига айлантириш, давлат органларини маҳалла билан яқиндан ижтимоий шерикликни ўрнатиш мақсадида унинг мақоми Конституция даражасига кўтарилди. Жумладан, Конституциянинг 69-моддасига асосан эндиликда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фуқаролик жамияти институти сифатида эътироф этилди.

Соҳага оид 45 та қонун ҳужжати, шу жумладан 4 та қонун, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 7 та фармон ва қарорлари, Ҳукуматнинг 39 та қарори қабул қилинди, 50 дан ортиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар такомиллаштирилди.

2023 йил 21 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон маҳаллалари уюшмаси фаолиятини йўлга қўйиш ва маҳаллаларда бошқарув тизимини такомиллаштиришга оид кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори ва уни ижросига қаратилган “Маҳаллабай ишлашга масъул бўлган шахслар фаолиятини ва ҳамкорлигини самарали таъминлаш ҳамда “маҳалла еттилиги” фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Ҳукумат қарори билан бугунги кунда мамлакатимизда фаолият олиб бораётган 9 минг 400 та ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини янада самарали ташкил этиш, инфратузилмасини яхшилаш, унинг молиявий имкониятлари кенгайтириладиган бўлинди.

Шу ўринда, давлатимиз раҳбарининг маҳалла ҳақидаги қўйидаги фикрларини келтириш жоиз: “Ислохотлар натижалари, бўлаётган ўзгаришлар ва аҳолининг кайфияти аввало маҳаллада сезилади. Шу маънода, “Маҳалла – жамиятимизнинг ёруғ юзи ва виждони кўзгуси”, барча даражадаги раҳбарлар пастга тушиб, ўз соҳаси бўйича маҳаллалардаги муаммоларни ўрганиши ва уларга ечим топиши, натижани таъминлаши шарт. Маҳалладаги ишларнинг аҳволи вазирлик, идора ва ҳокимликлар фаолиятини баҳолашда бош мезондир[2].

Маҳалла тизимида янгича ёндашув: маҳаллада тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва камбағалликни қисқартириш масалалари бўйича туман (шаҳар) ҳокимининг ёрдамчиси, маҳалладаги ёшлар етакчиси, хотин-қизлар фаоли, профилъактика инспектори, давлат солиқ инспектори ва ижтимоий хизмат ходимларининг ҳамкорликдаги фаолияти йўлга қўйилди ҳамда уларнинг вазифалари аниқ белгилаб берилди.

Эндиликда маҳаллада аҳоли фаровонлигини ошириш, ижтимоий кўмакка муҳтож оила вакилларига манзилли кўмак кўрсатиш, ишсизларнинг бандлигини таъминлаш, хорижда юрган фуқаролар билан узвий алоқларни ўрнатиш бўйича чора-тадбирлар, йўл хариталари ишлаб чиқилди.

“Маҳалла еттилиги”ни ташки этишдан асосий мақсад ҳам маҳалланинг ички ресурсларини аниқлаш ҳамда аҳолига ижтимоий хизматлар ва ёрдам кўрсатишнинг сифат даражасига эришишдан иборатдир.

Маҳаллага бириктирилган масъуллар тегишли ҳудудда қонунлар ва бошқа қонунчилик ҳужжатларнинг ижроси таъминланишини, оилаларнинг иқтисодий-

ижтимоий аҳволи ва эҳтиёжларини ўрганишда фуқаролар йиғини кенгашига кўмаклашиши; “Темир дафтар”, “Ёшлар дафтари” ва “Аёллар дафтари”га киритиш тўғрисида қарор қабул қилиши; аҳолини тадбиркорликка жалб қилиш жамғармаси, бандликка кўмаклашиш давлат жамғармаси ҳамда ҳунармандчилик ва касаначиликни қўллаб-қувватлаш жамғармаси орқали ижтимоий ёрдам кўрсатиши; “Саховат ва кўмак” жамғармаси ҳисобидан ёрдам бериш ва субсидиялар ажратиш бўйича коллегиял қарор қабул қилиши каби вазифаларни амалга оширади.

Шу билан бирга, қузатувлардан маълум бўлаяптики, ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини самарали ташкил этиш ҳолати бугунги кунда ўз ечимини кутаётган бир қатор долзарб муаммолар билан тавсифланади:

- тизимга юклатилган бюрократик нагруканинг ортикча ҳажми;
- “маҳалла етилиги” фаолиятида ягона рақамлашган тизимнинг мавжуд эмаслиги;
- соҳага ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш талаб даражасида эмаслиги;
- оилавий низолар, никоҳдан ажрашаётган фуқароларга берилган муддат мобайнида улар билан манзилли ишлаш тизими амал қилмаётганлиги, мутахассислар, оила психологи, медиаторларни жалб қилган ҳолда низолар превенцияси ва яраштириш чораларини кўриш амалиёти шаклланмаганлиги;
- аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзи ва маданиятни юксалтириш ишлари тизимли йўлга қўйилмаганлиги;
- маҳаллаларнинг бош режалари ва лойиҳаларининг мавжуд эмаслиги;
- ҳудуддаги мавжуд маҳаллий аҳамиятга молик долзарб муаммоларни ҳал этишда аҳоли саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, ижтимоий ҳамкорлик ишини самарали ташкил этиш тизимли равишда йўлга қўйилмаганлиги;
- маҳаллани экологик барқарор ҳудудга айлантириш борасидаги ташаббусларининг мавжуд эмаслиги каби муаммолар ўзини ўзи бошқариш тизимининг ривожланишига тўсқинлик қилади.

Ривожланишнинг ҳозирги босқичида бошқариш тизимининг самарадорлиги ва рақобатбардошлигини янада ошириш, маъмурий-ҳудудий тузилмаларни қўллаб-қувватлаш функцияларини маҳаллий ўзини ўзи бошқариш соҳасига ўтказишни тақозо этмоқда.

Сўнги йилларда мамлакатимизда қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар юқорида санаб ўтилган тизимли муаммоларни бартараф этибгина қолмай, балки маҳалланинг янги қиёфасини яратади.

Хулоса ўрнида қайд этиш жоизки, маҳалла – халқ билан давлат ўртасидаги чинакам "кўприк" вазифасини бажариши, мустақил ва халқчил тузилмага айланиши, айнан шу бўғин орқали кўплаб муаммолар манзилли ҳал этилиши, маҳалладан туриб барча давлат органларига мурожаат қилиш ва уларнинг ҳал этилишига эришиш, давлат ва ижтимоий хизматларни бевосита маҳалланинг ўзида кўрсатишнинг йўлга қўйилиши аҳолининг ижтимоий, иқтисодий ва турмушида катта ижобий ўзгаришларга олиб келади. Бу эса Асосий Қомусимизда белгиланганидек, ижтимоий давлат тамойилларига тўла мос келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. <https://lex.uz/docs/6445145>
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. “Ўзбекистон” нашриёти, 2021.

3. Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни. <https://www.lex.uz/acts/11360>

4. Ютака С. Маҳалла – фуқаролик жамияти асоси. // Тошкент шаҳар ҳокимиятининг расмий веб-сайти // <http://tashkent.uz/uz/article/4804.html>

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори. <https://lex.uz/docs/6705734>

6. Вазирлар Маҳкамасининг қарори. <https://lex.uz/ru/docs/6840781>

ДАВЛАТ СИЁСАТИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ ИНСТИТУТЛАРИ ВА ННТЛАРНИНГ ЎРНИ

*А.Х.Амонлаев – Жиззах ДПУ фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими кафедраси мудири,
фалсафа.ф.н., доцент*

Аннотация

Давлат сиёсатини амалга оширишда фуқаролик жамияти институтлари ва ННТларининг ўрни таҳлил қилиниб, уларнинг фаолияти кучли давлатдан кучли фуқаролик жамиятига ўтиш жараёнида алоҳида роль ўйнайди

Таянч сўзлар: давлат сиёсати, демократик кадрятлар, ҳуқуқий маданият, фуқаролик жамияти, фуқаролик жамияти институтлари, ННТ, Ўзбекистон – 2030 стратегияси.

Ўзбекистон Республикаси истиқлолга эришган илк кунларданок мамлакатда фуқаролик жамиятини шакллантириш борасида кенг кўламдаги ишлар амалга оширилди. Бунинг учун мустаҳкам ҳуқуқий, иқтисодий, молиявий ва ижтимоий шарт-шароитлар яратилди. Мазкур саъй-ҳаракатлар самараси ННТ ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларининг роли кучайиб, улар кучли фуқаролик жамиятини шакллантиришда ҳал қилувчи омилга айланиб бораётганида яққол намоён бўлаётир. Бугунги кунда нодавлат нотижорат ташкилотлари демократик кадрятлар, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари, қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий-иқтисодий фаоллиги ва ҳуқуқий маданиятини ошириш, жамиятда манфаатлар мувозанатини таъминлашга кўмаклашмоқда [1;4]. Инсониятнинг узоқ ижтимоий-маданий ҳаёти тарихига назар ташлайдиган бўлсак, миллий манфаатлари шаклланиши ва уларни умуминсоний манфаатларга уйғунлаштиришида маънавий-ахлоқий таълим-тарбия тизими асосий роль ўйнаганлиги кўзга ташланади.

Айниқса, XX асрнинг иккинчи яримидан бошлаб, халқаро муаммолар глобаллашуви ва кескинлашуви “ёшларнинг турли диний-экстремистик оқимлар ва террористик ташкилотлар таъсирига тушиши каби халқимизга хос бўлмаган аччиқ ва нохуш масалалар билан боғлиқ” [2;43].

Шу муаммоларни ҳал қилиш зарурияти мамлакатимизда ҳам таълим-тарбиянинг турли соҳаларини фуқаролик жамияти манфаатларга мос эҳтиёжлари доирасида муштараклаштиришни тақозо қилмоқда.

Мамлакатимизда ёшларга, уларнинг тараққиёт фаолиятларига эътиборнинг ортиб бораётганлиги сабабли, Давлатимиз раҳбари: “Маълумки, ёш авлод тарбияси ҳамма замонларда ҳам муҳим ва долзарб аҳамиятга эга бўлиб келган. Аммо биз яшаётган XXI асрда бу масала ҳақиқатан ҳам ҳаёт-мамот масаласига айланиб бормоқда” [3], деб

алоҳида қайд этди. Мустақилликка эришганимиздан кейин ҳозирги даврнинг энг муҳим вазифаларидан бири ушбу жараёнларга мос келадиган, янгича фикрловчи авлодни тарбиялашдан иборат бўлиб қолмоқда. Шу боисдан ҳам XXI асрда ёш авлод тарбияси масаласи муҳим масалага айланиб бормоқда. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда ёшларга оид давлат сиёсати қандай амалга ошириляпти, бу соҳада қандай муаммолар бор, уларни қандай ҳал қилишимиз керак, бу борада ижтимоий-сиёсий ташкилотининг роли ва аҳамияти ошиб бормоқда. Шу нуқтаи назардан, аҳолисининг катта қисмини ёшлар ташкил этувчи мамлакатимизда ёшлар сиёсати самарадорлигини таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.

Давлат раҳбарининг 2023 йил 15 сентябрдаги Фармони билан тасдиқланган “Ўзбекистон – 2030 стратегияси” ҳамда 2024 йил 21 февралдаги “Ўзбекистон – 2030” стратегиясини “Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида”ги Фармонида айнан шу масалаларга алоҳида эътибор қаратилган.

Ушбу ҳужжатлардан кўзланган асосий мақсад – ислохотлар самарадорлигини ошириш, давлат ва жамиятнинг жадал ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш ҳамда аҳоли фаровонлигини таъминлашга эришишдир. Таъкидлаш лозимки, Фармонда бешта йўналишдан иборат 100 та мақсад, 312 та банд ва 709 та вазифани ўз ичига олган амалий тадбирлар режаси тасдиқланган ҳамда уларни амалга ошириш юзасидан қатор вазифалар белгиланган[4].

Юқоридаги фармонда белгиланган вазифаларни самарали рўёбга чиқариш, долзарб ижтимоий-иқтисодий аҳамиятга молик масалаларни ҳал қилиш, жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш ҳамда аҳоли турмуш даражасини яхшилашда маҳаллий ННТ ва фуқаролик жамияти институтларининг роли ҳамда иштироки муҳим ўрин тутди.

Мамлакатимизда 1991 йили жамоат бирлашмаларининг сони 200 тани ташкил этган бўлса, 2000 йилда уларнинг сони 2300 тага, 2010 йилда – 5100 тага етди. Бугунги кунда жамият ҳаётининг турли соҳаларида 8 минг 100 дан зиёд нодавлат нотижорат ташкилоти фаолият кўрсатмоқда. Бу 2010 йилга нисбатан 1,6 марта кўпдир[5]. Бугунги кун талабларидан келиб чиқиб, юртимиздаги кўпгина фуқаролик жамияти институтлари ва ННТларининг фаолияти янада такомиллаштирилмоқда. Хусусан ННТларга адлия органлари билан боғлиқ барча хизмат ва алоқаларни электрон шаклда амалга ошириш имконини берувчи E-ngo.uz сайти синов режимида ишга туширилиши, хуудларда ННТлар ижара тўловисиз жойлаштирилган «Нодавлат нотижорат ташкилотлари уйлари» ташкил этилиши, «Фуқаролик жамиятини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси учун» кўкрак нишони таъсис этилиши фикримизни тасдиғидир. Мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларга ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келётган фуқаролик жамияти институтлари, яъни нодавлат нотижорат ташкилотлар (ННТ), фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, маҳаллалар, сиёсий партиялар, оммавий ҳаракатлар, касаба уюшмалари, жамоат бирлашмалари ва жамоат фондлари Янги Ўзбекистон деб аталаётган жамиятимизнинг асосини ташкил этиб келмоқда. Уларнинг мақсад ва вазифалари мамлакатимизда демократик қадриятлар ва тамойиллар, инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишдан иборат бўлиб, жамиятда бундай ташкилотларнинг ўрни ва аҳамияти ортиб бормоқда.

Фуқаролик жамияти институтларини ривожлантиришдан асосий мақсад жамият ҳаётидаги турли ижтимоий катламлар, гуруҳлар, касб-кор эгалари уюшмалари, давлатга қарашли бўлмаган ташкилотлар манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш ва ҳимоя қилишдан иборат.

Хулоса қилиб айтганда, фуқаролик жамияти институтлари ўз моҳиятига кўра фуқароларнинг ўзлигини англашга, ижтимоий муносабатларда ўзини ўзи бошқаришга қаратилган, ихтиёрий тарзда бирлашган, муайян бир мақсадга эришишни назарда тутган нодавлат типидagi ташкилотлардир. Аҳолининг турли катламлари, ҳар бир фуқаро муайян фуқаролик жамияти институтлари сифатида фаолият кўрсатувчи нодавлат ва жамоат ташкилотлари орқали ўз манфаатларини амалга ошириб, жамият бошқарувида фаол қатнашади. Жамият ҳаётидаги ижтимоий муносабатларнинг барча соҳалари маҳалла фуқаролари йиғинлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари, сиёсий партиялар, турли жамғарма ва марказлардан ташкил топган. Фуқаролик жамияти институтлари фаолияти кучли давлатдан кучли фуқаролик жамиятига ўтиш жараёнида алоҳида роль ўйнайди.

Фойдаланилаган адабиётлар рўйхати:

1. Қосимова Н. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда нодавлат нотижорат ташкилотлари ва оммавий ахборот воситаларининг роли. Тошкент: «Invite Design», 2015.-4 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза, 2017 йил 14 январь. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2017. - 43 б.
3. Мирзиёев Ш. Жисмоний ва маънавий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга етишда таянчимиз ва суюнчимиздир / «Халқ сўзи» 2017 йил 1 июль.
4. Қаранг: lex.uz/docs/6811936
5. Ўзбекистон Республикаси нодавлат нотижорат ташкилотлари миллий форуми, декабрь 2014 й.

FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJIDA JAMOATCHILIK FIKRINING AMALIY AHAMIYATI

Ergasheva Maxsuda Pulatovna – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasi dotsenti, sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamoatchilik fikrining erkin fuqarolik jamiyatini barpo etishdagi amaliy ahamiyati o'rganilib, jamoatchilik fikriga doir masalalar ilmiy-nazariy jihatdan tahlil etilgan.

Tayanch so'zlar: jamiyat, jamoatchilik fikri, qadimgi qarashlar, siyosiy fikr, ijtimoiy hayot, globallashuv.

Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida jamoatchilik fikrining ijtimoiy ahamiyati

muhimligi bois ham, uning amaliy ahamiyat faoliyati kengayib, jamiyat hayotida ko'rsatadigan ta'siri ko'lamlari keskin orta boshladi. Jamoatchilik fikri to'g'risidagi tushunchalar dastlab qadimgi davrlarda paydo bo'lgan. Misol uchun qadimgi ellada va rim faylasuflari jamoatchilik fikrini davlat boshqaruvi va siyosatda to'g'ri qo'llash uchun uni o'rganish muhimligini aniqladilar. Jamoatchilik fikri jamiyatning qudratli g'oyaviy qurolidir. U jamiyatning harakatlantiruvchi kuchi sifatida hamma davr va makonda muhim ahamiyat kasb etib kelgan.

Xalq fikri, zodagonlar, askar, boshliqlar, shaharliklar, pereferiya, polislar, ozod afinaliklar fikridan keskin farq qilgan. Shu boisdan jamoatchilik termini Qadimgi yunon va Rim davlatlarida "el-xalq, maqsad-tilaklari" ma'nolari bilan tushunilib kelingan. Qadimgi yunon sofistlari bunga katta ahamiyat berib, davlat siyosatini xalq fikriga muvofiq olib borish kerak deb hisoblaganlar.⁷ Fikrimizcha, davlatda olib borilayotgan barcha islohatlar xalqning ijtimoiy holatidan, xalqning manfaatini ko'zlagan tarzda olib borilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu fikrga muvofiq, Aristotel "ko'pchilik ko'proq va yaxshiroq hukm qiladi" deb ta'kidlagan[1;486].

Shuningdek, jamoatchilik fikri to'g'risidagi ijtimoiy-falsafiy qarashlar sharqda ham mavjud edi. Qadimgi Xitoyning diniy- falsafiy oqimi daosizm davlatning nobud bo'lishining sabablaridan uni boshqarishda aholining kayfiyati va his-tuyg'ularidan foydalanmaslikdir deb takidlashgan[2;48]. Jamiyat hayotida an'analar, sinfiy meyorlar hukumron bo'lib, ular o'z navbatida ma'naviy, mafkuraviy, madaniy-axloqiy munosabatlarga bog'liqligini belgilaydi.

Jamoatchilik fikri hodisasini ilmiy tushinish ingliz olimlari tomonidan ham davom ettirildi. Frensis Bekon jamoatchilik fikrini jamoatchilik ongiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan va hokimiyat tomonidan qo'llanilishi mumkin bo'lgan noto'g'ri qarorlar sifatida etibor qaratdi[3;49]. Bu yolg'on hukmlarning sababi, u odamlarning ijtimoiy g'oyalarini tanqidiy qabul qila olmasligini, balki his-tuyg'ular va fikrlar bilan bilimni buzayotganligini ko'rdi. Tomas Gobbs jamoatchilik fikri ijtimoiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, uni odamlarning xatti-harakatlari bilan bog'laydi. U fikrlarni yaxshi boshqarishda, ular orasida tinchlik va totuvlikni o'rnatishga olib keladigan odamlarning harakatlarini yaxshi boshqarishdan iborat ekanligini ta'kidladi[4].

Shunday qilib sotsiologlar, faylasuflar tomonidan jamoatchilik tushunchasiga nisbatan berilgan ta'riflardan ko'rinib turibdiki mazkur ijtimoiy hodisa mohiyati va tarkibiy qismlari xususida atroflicha muloxaza yuritish masuliyati mujassamlanganligini e'tiborda saqlamoq lozimdir.

Jamoatchilik fikri tushinchasining ma'no doirasi juda keng bo'lib, uning tarkibiga mazkur ijtimoiy hodisaning shakllanish jarayonlari, faoliyat ko'rsatish shart-sharoitlari, umuminsoniy vazifalarni hal etishdagi o'rni va ta'siri masalalari ham kiradi. Jamoatchilik fikri tushunchasi ma'no-mazmun nuqtayi nazaridan olib qaralganda, "jamoat", "jamoatchilik", "fikir" so'zlarining mantiqiy uyg'unlashuvidan kelib chiqqan. Jamoatchilik fikri atamasi inglizcha publik opinion so'z birikmalaridan olingan bo'lib, u dastlab jamoatchilik fikri termini G'arbiy Yevropada Angliya huquq nazariyasi fanida qo'llanilgan, so'ngra Germaniya, Fransiya va boshqa mamlakatlar ijtimoiy siyosiy hayotida keng foydalana boshlandi. XVII va XVIII asrlarda Angliya ijtimoiy hayotida mazkur muammo birmuncha tor tushunilib asosan siyosiy fikrlar jamoatchilik fikri sifatida talqin etilib, mamlakat parlamentida qabul qilingan qarorlarga nisbatan xalqning qarshi yoki tarafdor kayfiyati jamoatchilik fikri sifatida talqin etib kelindi.

XVIII asr so'ngiga kelib, Angliyada shaxs erkinligi va ozodligi amalda ta'minlanganligi, har bir shaxsga o'z mulohaza va nuqtayi nazarlarini oshkora izhor eta olish huquqlarining

rasman berilganligi va qonun yo'lida mustahkamlanishi bilan jamoatchilik fikri tushunchasi keng ommalasha boshladi. Jamoatchilik fikrining ommalashuvi jamiyatda uning rasmiylashuvi, tashkiliy shakllanishi jarayonlarini ham tezlashtirib yubordi. Ijtimoiy hayot tarkibida turli xil siyosiy oqimlar, partiyalar, uyushma va jamiyatlar faol amaliy – nazariy sa'y- harakatlarini boshlab yubordilar.

Turli xil tashkilot va birlashmalarga uyushgan kishilar tabiat va jamiyat xususidagi tasavvur va rejalarini yanada kengroq yoyish maqsadlarida ommaviy axborot vositalari taraqqiyotiga ham kuchli turtki berdilar. Bu esa jamoatchilik fikri yuzasidan boy empirik materiallarning to'planishi va natijada uni nazariy tadqiq etish jarayoni dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo'ya boshladi. Bu xususda amalga oshirilgan ilk tadqiqotlar xususidagi ma'lumotlarini D.Brays [5;46] va F.Golsendrof asarlarida uchratamiz [6;10]. Jamoatchilik fikrini sotsiologik jihatdan o'rganadigan bo'lsak jamoatchilik fikrining predmeti ijtimoiy ongning barcha shakllarida shuningdek kishilar jamoasining u yoki bu voqea-hodisaga bergan fikrlariga bog'liq. Jamoatchilik fikri har doim o'zida ijtimoiy reallikni o'zgartirish xususiyatini ko'rsatadi. Shuningdek jamoatchilik fikrining obyektiga to'xtaladigan bo'lsak obyekt sifatida obyektiv voqelikni keltirishimiz mumkin.

Xususan Movoraunnahrning ko'p ming yillik tarixida jamoatchilik termini muqaddas tushunchalardan sanalib shaxs va jamoa munosabatlarida birlamchi o'rin tutib kelgan. U shaxning dunyoga kelishidan boshlab butun hayoti davomida muayyan qonun qoida vazifasini o'tab tartib-qoidalar, qonunlar, urf-odat va an'analar tarzida kishilarning hatti-harakatini, o'y fikrlarini muayyan maqsadlar sari yo'naltirib turgan. Xalqimiz orasida qadimdan qolgan urf-odatlarimizda va an'nalarimizda jamoaning fikri qanchlik muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rishimiz mumkin. Misol uchun: O'rta Osiyo xalqlari hayotida jamoatchilik fikri yuqori o'rinlarda bo'lib kelgan qishloq, mahalla guzarlari, choyxona va to'y- marakalarda jamoatchilik fikriga tayangan. Mahallada yoki qishloqda istiqomat qiluvchi oila a'zolari o'rtasida o'zaro kelishmovchilik kelib chiqadigan bo'lsa yoki huquqbuzarlik sodir etilgudek bo'lsa keng jamoatchilik o'rtasida kelishmovchiliklar bartaraf etilgan. Shu bilan birgalikda davlat boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etuvchi qarorlar ham jamoatchilik miqyosida ko'rib chiqilgan. Shu mazmundan bilishimiz mumkinki, jamoatchilik fikri demokratik boshqaruv shaklining ilk namunalaridan biridir [7;32-47].

Jamoatchilik fikrini keng tahlil qiladigan bo'lsak jamoatchilik fikri kishilar tomonidan bir hodisa va jarayonni baholash bilan bog'liq. Bunday baholash jamiyatdagi guruh va qatlamlarning ijtimoiy holati haqida, jamiyatda tutgan o'rnini aks ettiradi. Mustaqil davlatchilik sharoitida jamoatchilik fikrining ijtimoiy ahamiyatining qanchalik muhimligi va jamiyat hayotida ko'rsatadigan ta'sir ko'lami ortib borayotganligini ko'rmoqdamiz. Dastlabki mustaqillikka erishish uchun amalga oshirilgan harakatlar: demokratik jamiyat barpo etish uchun amalga oshirilgan ijtimoiy-siyosiy harakat yo'nalishlari misolida ko'rdik. Shu boisdan ham muayyan ijtimoiy voqea xususida ma'lumotlar miqdor va sifat jihatidan qanchalik to'laqonli hamda ishonchli bo'lsa, jamoatchilik fikri mantig'i ham hayot haqiqatiga shunchalik muvofiq bo'ladi hamda ijtimoiy o'zgarishlar yo'nalishiga ko'proq va samaraliroq ta'sir ko'rsata oladi.

Ekspertlar 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi loyihasi yuzasidan o'tkazilgan keng jamoatchilik muhokamasidan kelib chiqib, fuqarolarimizning eng muhim ijtimoiy-siyosiy masalalarni muhokama qilish va hal etishda qatnashishga intilishi kuchli ekanini, turli kasb, yosh, millat vakillarida O'zbekistonning barqaror rivojlanishidan manfaatdorlik tuyg'usi

yuksakligini ko'rsatdi. Shu ma'noda, Harakatlar strategiyasining jamoatchilik muhokamasiga havola qilinganini ko'pchilik to'planib qolgan og'riqli muammolar haqida ochiq va erkin fikr almashish uchun qulay imkoniyat sifatida baholadi. Aksariyat kelib tushgan takliflar qabul qilingani yoki foydali axborot sifatida inobatga olingani fikrimizni isbotladi.

Bugungi globallashuv va integratsiyalashuv davri o'zining shiddatkorligi bilan insoniyat sivilizatsiyasiga kuchli ta'sir o'tkazmoqda. Xalqlar o'rtasidagi moddiy va ma'naviy integratsiyalashuvning nisbatan keng tus olishi jamiyatning ijtimoiy hayotida o'ziga xos o'zgarishlarning yuzaga kelishiga ham sabab bo'lmoqda va bu jarayonda jamoatchilik fikrining jamiyat ijtimoiy hayotidagi ta'siri masalasi ham o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аристотель Собраны сочинений. Т.4.-М.:Мысль,1984.
2. Древнекитайская философия. Т.2.-М.:Мысль,1973.
3. Древнекитайская философия. Т. 2. - М.: Мысль, 1973.
4. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского.
5. Брайс Д. Американская республика. В трех частях, III, М., 1980.
6. Голсендорф Ф. Общественное мнение. СПб, 1880.
7. Bekmurodov M. Sotsiologiya asoslari. – T.: "Fan", 1994.

ИСЛОХОТЛАР ТАРАҚҚИЁТ ГАРОВИДИР

*Рузиқулов Абдулла Алиқулович – Демократик жараёнларни таҳлил қилиш маркази
Навий ҳудудий бўлинмаси раҳбари, сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)*

Аннотация

Мақолада номарказлаштириш тушунчаси, турлари ва унинг шаклланиш тарихи, дунёдаги ҳамда Ўзбекистонда номарказлаштириш борасида олиб борилаётган ислохотлар атрофлича ёритилган.

Калит сўзлар: давлат бошқаруви, ислохот, ваколат, номарказлаштириш.

Аннотация: В статье подробно рассмотрено понятие децентрализации, ее виды и история становления, реформы, проводимые в мире и в Узбекистане в сфере децентрализации.

Ключевые слова: государственное управление, реформа, власть, децентрализация..

Abstract: The article examines in detail the concept of decentralization, its types and history of formation, reforms carried out in the world and in Uzbekistan in the field of decentralization.

Keywords: public administration, reform, power, decentralization.

Давлат ва уни бошқариш тушунчалари пайдо бўлибдики уни бошқаришда бир қанча усуллар ва механизмлар жорий этилган. Ҳар қандай усул ва механизмлар энг аввало давлат ва унинг бошқарувидаги яхлитликка путур етказмаслиги лозим. Агар бу усул ва механизмлар давлатда тартибсизликлар ва бошбошдоқликни юзага келтирса, унда бу давлат инқирозга юз тутиб, бутунлай йўқ бўлишга ёки бошқа бир давлатга қарам бўлишга маҳқумдир.

Сўнги йилларда республикамизда амалга оширилаётган ислохотлар Президент Ш.М.Мирзиёев томонидан илгари сурилган “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” ғояси[1] асосида ўзининг янгича хусусиятларини кўрсата бошлади. Зеро, ҳар қандай ислохот ёки ўзгаришлар тез ва қийинчиликларсиз амалга ошмайди. Бунинг учун энг аввало, жамият тайёр бўлиши, амалга оширилаётган ўзгаришларни ўз вақтида англай олиши лозим. Қолаверса ислохотлар самарадорлигида давлат тузилмаларида ва маҳаллий вакиллик органларидаги кадрларнинг сиёсий ислохотларни қанчалик тушуниши, уларнинг сиёсий ҳуқуқий билимларининг қанчалик яхшилигига ҳам боғлиқдир.

Давлат бошқарувида марказлашган тарзда бошқарув жамиятида бошбошдоқликнинг олдини олиш, кучли давлат ва мустақкам ҳуқуқий асосларни яратишга хизмат қилсада, вақтлар ўтиши билан бу борада бир томонлама ёндашув устунлик қила бошлайди. Ўз-ўзидан бундай ҳолатлар якунида қабул қилинаётган қарорлар реалликдан узилиши мумкин ва жамият ҳамда бошқарув органлари ўртасида кўринмас тўсиқлар пайдо бўлишига олиб келади.

Бундай салбий ҳолатларнинг олдини олиш мақсадида тизимли равишда, Ўзбекистоннинг ўзига хос ривожланиш моделидан келиб чиққан ҳолда босқичма-босқич давлат ҳокимияти органлари ваколатларининг маълум бир қисмини фуқаролик жамияти институтларига бериб бориш ўзаро мувозанатни сақлашга хизмат қилади. Қолаверса, ривожланиш давомида ҳар бир давлатда муқобил, самарали, ҳар томонлама мукамал қарорлар қабул қилиш учун номарказлаштириш алоҳида аҳамият касб этади.

Айнан ушбу масалалар ривожланган давлатларда оқилона қарорлар қабул қилиш, халқ фаровонлигини таъминлашга хизмат қилаётган омиллардан ҳисобланади.

Энг аввало, ҳокимиятни номарказлаштиришни амалга оширишнинг халқаро тажрибасига эътибор қаратсак. Француз олими А.Токвиль таъкидлаганидек, “Ҳокимиятни номарказлаштиришнинг халқаро тажрибаси шуни кўрсатадики, бу жараён XVI асрнинг охирида пайдо бўлган. Ушбу давр давлат бошқарувини ташкил этишнинг энг яхши шаклини излаш ва унинг таркибий қисмлари ўртасидаги муносабатлар тизимини куриш билан ажралиб туради. Ўша даврда номарказлаштирилмаган бошқарувнинг асосий тарафдорлари Жан Боден и Иоганн Альтузиуслар бўлган”[2].

Ҳа, Ж.Боден суверен монолит давлат назариясини шакллантирди. У абсолютизмни нафақат Францияда, балки бутун Европага назарий асослаб берди. XIX аср охиригача давлат ташкилотининг идеал модели сифатида Европада суверен монолит давлат мавжуд эди. Масалан, XVII-XVIII асрларда Франция каби давлатга айланиш истаги Пруссия сиёсатининг етакчи мотиви эди [3].

Ҳокимиятни номарказлаштириш бошқарувнинг куйи бўғинларида қарорлар қабул қилиш жараёни бутун дунё мамлакатлари эътиборини тобора кўпроқ ўзига тортмоқда. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ) томонидан тақдим этилган умумлаштирилган баҳолаш ҳисоботида кўра, эксперт гуруҳи томонидан кўрсатилган ёрдам натижасида 1997 йилда 75 та ривожланаётган давлатнинг 63тасида номарказлаштиришнинг турли шакллари жорий этишга уриниб кўриш мақсадида тадқиқотлар ўтказилган[4]. Ҳар бир давлатда ўзига хос натижалар кўзга ташланган. Айниқса Австралия, Канада ва АҚШ каби давлатларнинг тажрибаси кўп йиллик бошқарув тажрибасини издан чиқармасдан, балки ваколатларни бўлиши орқали

қарорлар қабул қилишда ва жавобгарликни ўз бўйнига олишда ўз самарасини бера бошлаган.

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, бугунги кунда Канадани дунёдаги анча номарказлашган давлат деб номлаш мумкин. Айнан Канада давлат бошқарувини номарказлаштириш натижасида 10 та провинция ва федерал ҳукумат ўртасида масъулиятли ваколатлар Конституциясида тақсимланади. Провинциялар тузилма ва ваколатларни белгилайди, муниципалитетлар, муниципал актларда мустаҳкамланган. Муниципалитетларга умумий ваколатлар берилган бўлиб расмий соҳаларни белгилашдан кўра турли хизматлар учун жавобгарликни улар белгилайди. Бундан ташқари, кенг тарқалган вилоятлар даражасида давлат функцияларини шартнома асосида хусусий секторга ўтказиш амалиёти ва бошқарув шартномавий муносабатлар маъмурий фаолиятнинг энг устувор йўналишларидан бирига айланди [5].

Ривожланишнинг бугунги босқичида республикамизда ҳам айнан шундай ислохотларни амалга ошириш давир талабидир. Қолаверса Ўзбекистон Республикасида “Маъмурий ислохотлар концепцияси”[6] да белгиланган устувор вазифаларни амалга ошириш бўйича олдимизда турган муҳим вазифалардан бири давлат хизматининг самарали тизимини шакллантириш, давлат бошқаруви жараёнларини демократлаштиришда ҳар бир бошқарувчи бўғин вазифаси, ваколатлари ва масъулиятини аниқ белгилашнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор қаратиш ушбу масаланинг долзарблигини ифодалайди. Бу борада “Ўзбекистон – 2030” стратегияси муҳим аҳамият касб этади. Ўз ўрнида Ўзбекистонда давлат ижроия ҳокимият ваколатларининг бир қисмини демократик жамиятларнинг муҳим атрибути сифатида кўриладиган фуқаролик жамияти институтларига, жумладан, вакиллик органларига бериш орқали ушбу органларнинг жамиятдаги мавқеи ва уларнинг ваколатларини ошириш орқали давлат бошқаруви органлари фаолиятини “Халқ хизматидаги давлат” ҳамда “Кучли Кенгаш, ҳисобдор ва ташаббускор ҳоким” тамойили асосида ташкил этиш мақсадда илдам қадамлар ташланмоқда.

Давлатимизда Конституциявий ислохотлар натижасида янгиланган Конституцияда белгиланган ҳокимлар ва халқ депутатлари Кенгашлари ваколатлари тақсимланишига асосланган давлат ҳокимиятини ташкил этишнинг янги моделини тўлиқ амалга ошириш, маҳаллий Кенгашларнинг давлат ва жамият бошқарувидаги ролини кучайтириш, маҳаллий давлат ҳокимиятини янгича конституциявий-ҳуқуқий шароитларда йўлга қўйиш мақсадида “Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Президент Фармони (ПФ–28-сон, 02.02.2024 й.) қабул қилинди. Фармонга кўра, жамият ва давлат ҳаётининг муҳим масалаларини ҳал этишда маҳаллий вакиллик органларининг ролини ошириш мақсадида 33та функция ва ваколатлар халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига ўтказилди. Фармонга мувофиқ, маҳаллий Кенгашлар зиммасига вазифа ва функциялар фақатгина қонун ҳужжатлари билан юкланади. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари томонидан маҳаллий Кенгашлар фаолиятига аралаштиришга йўл қўйилмайди.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини ишлаб чиқишда вазифаларни маҳаллий вакиллик ва ижро этувчи ҳокимият органлари ўртасида аниқ белгилаш амалиёти жорий этилади. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда маҳаллий давлат ҳокимияти органларига берилган, маҳаллий Кенгашларнинг қонунчиликда белгиланган

ваколатларига хос бўлмаган вазифалар ижроси бўйича маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари масъул ҳисобланади [7].

Бу ислохотлар фақатгина халқ фаровонлиги, юрт тинчлиги ва ривожланишнинг янги марраларини забт этишга қаратилгандир. Мазкур жараёнда ваколатлар тақсимоти ўзаро тортишувлар майдонига айланиши эмас, балки мукамал, халқчил, замонавий, ҳар томонлама ихчам ва қулай қарорлар қабул қилишга хизмат қилиши керак. Зеро, Шарл Луи де Монтескй таъбири билан айтганда, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти каби давлат бўлиниш принципларидан мақсад нафақат бир-бирини тийиб туриш, балки бир-бирини тўлдириб мукамал фаолият юритишларига хизмат қилади[8]. Шундай экан маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва маҳаллий Кенгашлар ўртасидаги ваколатлар тақсимоти келгусида жамиятимиз тараққиётини янги босқичга олиб чиқиши, соғлом рақобатбардош, узоқ йиллар халқ фаровонлигига хизмат қиладиган қарорлар қабул қилиш мақсадида амалга оширилмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. (2016 й. 7 декабрь) // <http://www.press-service.uz>
2. Фоптарева, Н.В. Политический анализ концепции федерализма: монографиё. Оренбург: Южный Урал, 2002. Стр. 38 (Goptareva, I.V. Political analysis of the concept of federalism: a monograph. Orenburg: Southern Urals, 2002. p.38).
3. Колесник Сергей Александрович. Децентрализации государственной власти: зарубежный опыт. <https://cyberleninka.ru/article/n/detsentralizatsii-gosudarstvennoy-vlasti-zarubezhnyy-opyt/viewer>
4. Карманов А. Ю. Проблемы централизации государственной власти в современной России: теоретико-правовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Краснодар, 2002. –С.41.
5. Сеит-Абдулов, Э. Э. Особенности децентрализации местного самоуправления в Канаде // Актуальные проблемы сравнительного правоведения. Сборник материалов II Всероссийской научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава, аспирантов и студентов. 2017. – С.43.
6. <https://lex.uz/docs/3331174#3331724>
7. <https://lex.uz/docs/6789350#6791265>
8. Монтескье Ш. Избранные произведения. М., 1955. – С.210

IJTIMOYIY-SIYOSIY JARAYONLARDA “AQL MARKAZ”LARNING TUTGAN O‘RNI

A.S.Turayev – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrasi dotsenti, siyosiy fanlar bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Ushbu maqolada ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda muhim o‘ringa ega bo‘lib borayotgan “aql markaz”larning yuzaga kelishi va davlatlarning ichki va tashqi siyosati shakllanishiga ta’risi masalalari muhokama qilinib, turli tadqiqotlar qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: “Aqliy markaz”lar, siyosat, davlat, ekspert, tahlil, hamkorlik, siyosiy qarorlar.

Bugungi kunda davlatlar har qachongidan ham mustaqil ekspertiza va diagnostikaga muhtoj. Bu vaqtni, pulni tejashga, strategik va taktik xatolarni minimallashtirishga yordam beradi. Rivojlangan mamlakatlarda bunday ekspertlik tahlillari aqliy markazlari tomonidan taqdim etiladi.

Respublikamizda maʼnaviy-maʼrifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish yusazidan oʻtkazilgan yigʻilishda mamlakat istiqbolini belgilab beradigan hamda siyosiy qarorlar qabul qilishda taʼsir oʻtkazadigan “aql markazlarini” yaratish borasida Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev: “Bugun hayot yangicha fikrlash va ishlash, milliy “aql markazlari”mizni shakllantirishni talab etmoqda. Afsuski, atrofimizdagi barcha siyosiy-ijtimoiy jarayonlarni chuqur tushunib, taʼsirchan tilda yetkazib beradigan tahlilchi va ekspertlarimiz juda kam. Bunday vaziyatda jamiyatimizni maʼnaviy tahdidlardan himoya qilish borasidagi ilmiy-amaliy tadqiqotlarni tubdan qayta koʻrib chiqish zarur. Shu maʼnoda, Maʼnaviyat va maʼrifat, “Taraqqiyot strategiyasi”, Islom sivilizatsiyasi markazlari, ijtimoiygumanitar yoʻnalishdagi tadqiqot institutlari haqiqiy “aql markazlari”ga aylanishi kerak”ligini taʼkidladi[1]. Xoʻsh, umuman “aqliy markaz”lar qanday tashkilotlar? Ularni paydo boʻlish zaruratiga qanday omillar taʼsir koʻrsatgan? Avvalo mazkur savolalarga qisman toʻxtalib oʻtsak.

“Aql markaz” jamiyat barcha sohaları ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, xavfsizlik hamda harbiy masalalar boʻyicha strategik tahliliy faoliyat bilan shugʻullanuvchi ekspertlar guruhi hisoblanadi. Shu sababli boʻlsa kerak, bugun jahon siyosatida “aqliy markaz”lar “beshinchi hokimiyat” sifatida eʼtirof etilib, dunyoning rivojlangan mamlakatlarida siyosatni shakllantirishda yetakchi rol oʻynaydi, turli vaziyatlarda ekspertlik fikrlarini tavsiya qiladi, degan qarash ustuvor. Bugungi kunda “aqliy markazlar” lobbistik, inson huquqlari, madaniy hamda maqsadli faoliyat yoʻnalishlari boʻyicha tadqiqotlar olib bormoqda[2].

Nufuzli “aql markazlari” sanoati rivojlangan mamlakatlarda joylashgan. Koʻp hollarda ularning sharofati bilan ushbu mamlakatlarni rivojlantirish optimal trayektoriya (harakat yoʻli) boʻyicha amalga oshirilyapti.

“Aqliy markazlar” atamasining paydo boʻlishi Ikkinchi Jahon urushidagi ittifoqchilarning “harbiy jargonlari” bilan bogʻliq. Dastlab, bu fuqarolik va harbiy ekspertlar bosqin rejalari va harbiy strategiyani muhokama qiladigan telefon tinglashdan xavfsiz joyga shunday nom berilgan edi[3]. Ikkinchi Jahon urushi paytida “fikrlash uchun himoyalangan xonalar” (“tank” soʻzining kelib chiqishi ham shundan) degan maʼnoni anglatgan, unda generallar va fuqarolik mutaxassislari, dushman josuslaridan germetik himoyalangan holda harbiy harakatlarni tinchgina muhokama qilishlari va tegishli qarorlar qabul qilishlari mumkin boʻlgan. Keyinchalik, ushbu atamaning mazmuni butunlay oʻzgartirildi. Ikkinchi jahon urushidan farqli oʻlaroq, zamonaviy tahlil markazlari qaror qabul qilmaydi. Ularda mumkin boʻlgan yechimlar va ularning oqibatlari ishlab chiqiladi, tahlil qilinadi va baholanadi. Bu qaror qabul qilish markazlari emas, balki tahlil markazlaridir. Faqatgina 50-yillarning oxiriga kelib, ushbu atama ijtimoiy ahamiyatga ega (siyosiy, iqtisodiy va h.k.) muammolarni hal qilish uchun maslahat va gʻoyalarni beradigan intizomlararo tuzilishga ega ilmiy-tadqiqot muassasalari yoki mutaxassislar guruhlarini bildiruvchi tushuncha sifatida ishlatila boshlandi.

Ayrim maʼlimotlarga qaraganda, “aqliy markaz” atamasi amerikalik jurnalist Allen Uayt tomonidan 1903-yil 21-martda “Shanba kunining kechki xabarlari” (Saturday Evening Post) jurnalida ishlatilgan. Ushbu atamani yana bir amerikalik jurnalist Djeym M.Kiran ham

“Nyu York vaqti” (The New York Times) gazetasida qo‘llaydi. 1932 yil AQSh prezidentlik saylovlarida Franklin Ruzveltning g‘alaba qozonishida aynan intellektual elita vakillaridan iborat professor-o‘qituvchilar hamda tahlilchilardan iborat bo‘lgan “aqliy markaz” jamoasining ahamiyati katta bo‘lganligi ta’kidlanadi[4].

“Think tanks” ya’ni “aql markazlar” ijtimoiy-siyosiy muammolarni o‘rganish bilan shug‘ullanadigan va mustaqil baholash va tavsiyalarni ifodalovchi ekspert - tahlil tashkilotlari – XX asrning boshlarida Qo‘shma Shtatlarda paydo bo‘lgan. Birinchi tahlil markazlari siyosiy tadqiqot institutlari sifatida yuzaga keldi. “Bu atama korporatsiyalar, xususiy tashkilotlar va davlat idoralari bilan ishlovchi ijtimoiy fanlar sohasidagi tadqiqot institutlarini ifodalash uchun ishlatila boshlandi”[5].

AQShda “aqliy markazlar” atamasi siyosat, iqtisodiyot, harbiy-siyosiy muammolar, sanoat va texnologik rivojlanish strategiyalari va zamonaviy siyosiy masalalar haqida munozaralar olib boradigan tashkilotlarga nisbatan qo‘llanila boshlandi[6]. “Aqliy markazlar” AQSh davlat boshqaruvida muhim ahamiyat kasb eta boshladilar va muhim strategik qarorlar qabul qilishda ushbu markaz mutaxassislari o‘zlarining tadqiqotlari, amaliy tahlillari bilan bevosita ishtirok etadilar.

Ushbu institutlar ko‘pincha ilmiy va siyosatchilar hamjamiyatlari, davlatlar va fuqarolik jamiyati o‘rtasida ko‘prik vazifasini bajaradi va amaliy va fundamental tadqiqotlarni siyosatchilar va jamoatchilik uchun tushunarli, ishonchli va tushunarli tilga tarjima qiluvchi mustaqil ovoz sifatida jamoatchilik manfaatlariga xizmat qiladi[7]. Bunday nodavlat institutlarni yaratish zarurati AQShga hukumatni isloh qilish rejalari, shuningdek, boshqaruvning yangi jarayonlarini rivojlantirish zarurligi nuqtai nazaridan ahamiyatlidir[8]. Ular zamonaviy demokratik davlatlarda akademiya va hukumat o‘rtasidagi o‘ziga xos ko‘prikdir[9].

Turli darajadagi davlat va siyosiy tuzilmalar maqbul siyosiy qarorlarni qabul qilish va mutaxassislarning ilmiy asoslangan tavsiyalari asosida uzoq muddatli faoliyat ko‘rsatmalarini izlash uchun tobora ko‘proq “fikrlar fabrikasi”ga (think tanks) murojaat qilishmoqda. Bugungi kunda, hatto hukumatlar ham o‘zlarining ma’muriyatlarining iqtisodiy bashoratlari emas, think tanks tavsiyalariga suyanadilar. Bunda sayyoramizning aql markazlari mamlakat, siyosiy partiyalar va jamoatchilik uchun g‘oyalar ta’minotchisidirlar.

Eng kuchli aql markazlari sanoati rivojlangan mamlakatlarda joylashgan. Ularning yordami bilan ushbu mamlakatlarning rivojlanishi eng yaxshi trayektoriyalar bo‘yicha amalga oshiriladi. Bugungi kunda dunyoning 180 dan ortiq mamlakatlarida 7000 ga yaqin aql markazlari mavjud bo‘lib, ularning aksariyati AQSH, G‘arbiy Yevropa, Hindiston, Xitoy, Rossiya, Yaponiyada joylashgan.

Aql markazlari jamiyatdagi jarayonlarga va davlatning siyosiy tuzilmalariga bevosita ta’sir ko‘rsatishidan kelib chiqib, ekspert va tahlil markazlari sohasidagi yetakchi ekspert Jeyms Makgann ularni siyosiy qarorlarni qabul qilishga ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan qonunchilik, ijro etuvchi, sud hokimiyati va OAVdan keyin “beshinchi hokimiyat”ga tenglashtiradi[10].

Demak, aqliy markazlar tahlil markazlari bo‘lib, ular davlat, tijorat yoki notijorat shartnomalari bo‘yicha, birinchi navbatda, siyosiy faoliyat sohasida tadqiqot, prognozlash va konsalting faoliyatini amalga oshiradigan va siyosiy qarorlarning natijalari va mumkin bo‘lgan oqibatlarini baholaydigan jamoat tashkilotlardir.

Tahlil markazlari davlat siyosatini o‘rganish bo‘yicha tahlil va ishtirok tashkilotlari bo‘lib, ular ichki va xalqaro muammolar bo‘yicha siyosatga yo‘naltirilgan tadqiqotlar,

tahlillar va maslahatlar ishlab chiqaradi va shu bilan siyosatchilar va jamoatchilikka davlat siyosati bo'yicha ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi.

“Aql markazlari” — ijtimoiy-siyosiy muammolarni o'rganish bilan shug'ullanuvchi va mustaqil fikr hamda tavsiyalar beruvchi ekspertlik-tahliliy tashkilotlardir[11]. Ular dunyoning rivojlangan mamlakatlarida siyosatni shakllantirishda yetakchi rol o'ynaydi, turli vaziyatlarda ekspertlik fikrlarini tavsiya qiladi: global iqtisodiy inqirozga qarshi kurashishdan tortib jangovar harakatlar tahliligacha. Tahliliy va tadqiqot institutlari ommaviy tahlillar rivojiga imkon beradi, davlatning qarorlar qabul qilishida, islohotlarni ishlab chiqish va amalga oshirishida ko'mak beradi. Ular ichki va tashqi siyosatga daxldor dolzarb masalalarda izlanish olib borib, davlat boshqaruvi idoralariga yo'riq, tavsiya, maslahatlar beradi. Masalaning muhim jihatlaridan biri shundaki, “Aql markazi”ning asosiy vazifasi jamoatchilik hamda davlat idoralariga asosli, ishonchli va amaliy ahamiyatga ega tadqiqotlarni taqdim etish ekani ma'lum. Buning uchun esa muassasa nisbatan mustaqil faoliyat olib borishi kerak. Aks holda, buyurtma ijrochisi o'laroq mafkuraviy va siyosiy maqsadlarga muvofiq tadqiqotlar bilangina cheklanib qolishi hech gap emas. Bu esa nafaqat jamoatchilik, balki buyurtmachi, ya'ni davlat idorasining ham manfaatlariga ziddir”[12].

Xulosa qilib aytganda, tahlil markazlarining intellektual mahsulotlariga amaliy siyosiy ekspertiza, tadqiqotlar, tahliliy sharhlar, shuningdek, hukumat, siyosiy va jamoat arboblari tomonidan dalillarga asoslangan qarorlarni qabul qilishga yordam beradigan fundamental nazariy ishlar kiradi. Ushbu turdagi tashkilotlarning faoliyati, qoida tariqasida, istalgan siyosiy natijalar haqidagi ma'lum g'oyalarga asoslangan strategik maqsadlarni belgilash usuli bilan ajralib turadi. Bu hukumat va siyosatchilarga ular taqdim etgan ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish imkonini beradi.

“Aqliy markazlar” ijtimoiy hayotning turli sohalarida siyosiy harakatlarning samaradorligini oshirishga ko'maklashadi. Shuningdek, demokratik institutlar va fuqarolik jamiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Мирзиёев Ш. Жамият ҳаётининг танаси иқтисодиёт бўлса, унинг жони ва руҳи маънавиятдир//<https://president.uz/uz/lists/view/4089>
2. Бўтаев У., Ғаниев О. «Ақлий марказлар» – давлат ва жамият бошқарувини ривожлантирувчи асос// Илмий хабарнома. Серiya: Gumanitar tadqiqotlar – Scientific Bulletin. Humanitarian Studies. – Андижон. – 2021. – №1(53). –Б.5-13.
3. Thunert M. Think Tanks in Deutschland – Berater der Politik? // Aus Politik und Zeitgeschichte. 2003. № 51. S. 30–38; Smith J.A. Strategie Calling: The Center for Strategie and International Studies 1962–1992. Washington: CSIS, 1993.
4. Уткин А.И. Рувзельт. – Москва: Культурная революция, 2012. – С.103-104.
5. Urrutia O. The role of think tanks in the definition and application of defence policies and strategies // Revista del Instituto Español de Estudios Estratégicos. 2013. № 2. P. 1–33
6. Abdullayeva R. AQSH “aqliy markazlari”ning davlat boshqaruvidagi o'rni// eurasian journal of law, finance and applied sciences. Volume 1 Issue 01, September 2021. – 43-46.
7. (Think Tanks and Policy Advice in the US, Routledge 2007 and in The Fifth Estate: Think Tanks, Public Policy, and Governance, Brookings Institution Press 2016).// Global Go to Think Tank Report 2020// University of Pennsylvania. – URL:

file:///C:/Users/User/Downloads/2020_Global_Go_To_Index_03.17_FINAL.pdfю MARCH 17, 2021

8. Ивкина Наталья Викторовна. Проблемы европейской безопасности в исследованиях аналитических центров Германии (2001–2017 гг.): диссертация ...кандидата Исторических наук: 07.00.15 / Ивкина Наталья Викторовна; [Место защиты: ФГАОУ ВО «Российский университет дружбы народов»], 2018. – С.32
9. United Nations Development Program (UNDP). Thinking the Unthinkable. Bratislava: UNDP Regional Bureau for Europe and the Commonwealth of Independent States, 2003
10. «Tanklar» nima haqida o‘ylaydi? <https://www.gazeta.uz/oz/2021/02/12/think-tank/>
11. Mamlakatimizdagi “Aql markazlari”ni bilasizmi? 18 Avgust 2020 // <https://yuz.uz/uz/news/mamlakatimizdagi-aql-markazlarini-bilasizmi>
12. Rajabov B. G‘oya – taraqqiyotga doya // “Tafakkur” jurnali, 2020-yil 3-son

ДАВЛАТ ОРГАНЛАРИ ВА ННТЛАР ЎРТАСИДАГИ ИЖТИМОЙ ШЕРИКЛИК ҲАМДА ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИНГ АҲАМИЯТИ

*Элдор Жабборов – Демократик жараёнларни таҳлил қилиш маркази Жиззах вилояти
худудий бўлинмаси бош мутахассиси*

Аннотация

Мазкур мақолада фуқаролик жамиятини куришда давлат органлари, нодавлат ноижорат ташкилотлар ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ҳамкорлиги, ижтимоий шериклик асосида амалга оширилиши лозим бўлган вазифалари, ижтимоий шериклик ва жамоатчилик назоратини амалга ошириш механизмлари ҳамда қонунчилигимизда ушбу соҳада белгиланган ҳуқуқий меъёрлар баён этилган. Шу ўринда, ижтимоий шериклик ва жамоатчилик назорати каби тушунчаларнинг қонунларда белгиланган тарифлари келтирилган.

Аннотация: В данной статье изложены задачи построения гражданского общества на основе сотрудничества государственных органов, негосударственных некоммерческих организаций и других институтов гражданского общества, социального партнерства, механизмы реализации социального партнерства и общественного контроля, а также правовые нормы, установленные нашим законодательством в этой области. Здесь перечислены установленные законодательством тарифы на такие понятия, как социальное партнерство и общественный контроль.

Annotation: This article outlines the tasks of building a civil society based on the cooperation of government agencies, non-governmental non-profit organizations and other institutions of civil society, social partnership, mechanisms for the implementation of social partnership and public control, as well as the legal norms established by our legislation in this area. The tariffs established by law for such concepts as social partnership and public control are listed here.

Калит сўзлар: Давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари, ижтимоий шериклик ва унинг субъектлари, жамоатчилик назорати, электрон портал.

Ключевые слова: государственные органы, НКО и другие институты гражданского общества, социальное партнерство и его субъекты, общественный контроль, электронный портал.

Keywords: state bodies, non-profit organizations and other institutions of civil society, social partnerships and its entities, public control, electronic portal.

Давлат органлари ва ННТлар ўртасидаги ижтимоий шериклик ҳамда жамоатчилик назорати фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг муҳим шарти ҳисобланади. Жамоатчилик назорати бўлмаган ёки жамоатчилик назорати етарли даражада кучга эга бўлмаган мамлакатда фуқаролик жамияти шаклланишини ҳам тасаввур қилиш қийин. Шунинг учун мамлакатимиз Конституциясида жамоатчилик назоратининг мамлакатимиз фуқаролари давлат бошқарувида иштирок этишларининг муҳим воситаси экани эътироф этилган.

Бугунги кунда давлат органларининг нодавлат нотижорат ташкилотлар билан ўзаро ижтимоий шериклик асосида фаолият олиб бориши ҳам муҳим ҳисобланади. Сабаби, давлат ташкилотлари кириб бора олмаган жойларга бевосита фуқаролик жамияти институтларининг кучи ва тажрибасидан фойдаланиш маълум соҳа ривожига ўз самарасини беради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М Мирзиёевнинг “Янги Ўзбекистон Стратегияси” китобида, “Мамлакатни ҳар томонлама ривожланишига фақат кучли ва адолатли фуқаролик жамияти шароитида эришиш мумкин. Бунда барча қарорларни қабул қилишда фуқаролар ва уларни барча бирлашмаларининг фикрлари инобатга олинishi зарурлиги назарда тутилади.

Айни пайтда ижтимоий шериклик ва жамоатчилик назорати институтларининг изчил кучайтирилиши, бошқарув функцияларининг аксарияти халқнинг ўзига, жамоат бирлашмаларига, ўзини ўзи бошқариш органларига, фуқаролик жамиятининг бошқа институтларига бериш мақсадга мувофиқ” дея таъкидланган.

Ушбу соҳаларни тартибга солиш мақсадида мамлакатимизда бир неча қонунлар ишлаб чиқилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида” ги (2014 йил, 25 сентябрь), “Жамоатчилик назорати тўғрисида” ги, (2018 йил, 12 апрель) қонунлари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг “Ижтимоий шериклик ҳамда жамоатчилик назоратини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги (2022 йил, 22 апрель) қарорлари шулар жумласидандир.

Аввало, ижтимоий шериклик ҳамда жамоатчилик назорати қандай тушунчалар эканлигини билиб олишимиз лозим, Ижтимоий шериклик - давлат органларининг нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари билан мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини, шу жумладан тармоқ, ҳудудий дастурларни, шунингдек норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган бошқа қарорларни ишлаб чиқиш ҳамда амалга ошириш борасидаги ҳамкорлигидир.

Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий шериклик тўғрисида” ги қонунининг 3-моддасига кўра, давлат органлари, нодавлат нотижорат ташкилотлари ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари ижтимоий шериклик субъектлари ҳисобланади.

Давлат органларининг фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, сиёсий партиялар ва диний ташкилотлар билан ҳамкорлиги алоҳида қонунлар билан тартибга солинади.

Мазкур қонуннинг 5-моддасига кўра, ижтимоий шериклик қуйидаги соҳаларда амалга оширилиши мумкин:

- аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш, қўллаб-қувватлаш ва унинг ижтимоий фаоллигини ошириш;
- аҳолининг бандлигини таъминлаш, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни, фермерликни ривожлантириш;
- атроф муҳитни, аҳолининг соғлигини муҳофаза қилиш ва соғлом турмуш тарзини қарор топтириш;
- ҳар томонлама баркамол ва соғлом ёш авлодни шакллантириш, ёшларга билим бериш, уларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш ва касбга йўналтириш;
- оналик ва болаликни, шунингдек хотин-қизларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг мамлакат ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий, маданий ҳаётида тўлақонли иштирок этишини таъминлаш, соғлом оилани шакллантириш;
- фан, таълим, ахборотлаштириш, маданият ва спортни ривожлантириш;
- аҳолининг ҳуқуқий билимлари, ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтириш, фуқаролик жамияти ва демократик ҳуқуқий давлат асосларини мустаҳкамлаш;
- миллатлараро, маданиятлараро тотувлик ва фуқаролар тотувлиги ғояларини мустаҳкамлаш, кўп асрлик, анъанавий маънавий-ахлоқий ҳамда тарихий-маданий қадриятларни тиклаш ва сақлаш;
- истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш;
- жамиятда коррупцияга нисбатан муросасиз муносабатни шакллантириш.

Ижтимоий шериклик қонунчилика мувофиқ бошқа соҳаларда ҳам амалга оширилиши мумкин.

Бундан ташқари, қонунчилигимизда ижтимоий шериклик билан бир қаторда “жамоатчилик назорати” тушунчаси ҳам қўлланилади. Ушбу тушунча, Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати тўғрисида”ги қонунида ўз аксини топган. Жамоатчилик назорати - жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш учун зарур ўта муҳим амалиёт саналади. Уни фуқаролар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатга олинган нодавлат ноижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари қонунчилик доирасида давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари ҳамда нодавлат ташкилотлар фаолияти устидан амалга оширади.

Қонунга кўра, давлат органлари ва улар мансабдор шахсларининг қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда, қарорларда, шунингдек, ривожланиш давлат, тармоқ ва ҳудудий дастурларида жамоатчилик манфаатларини, фикрини ҳисобга олишга; фуқароларнинг, юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, жамият манфаатларини ҳимоя қилиш соҳасидаги қонун ҳужжатлари талабларининг ижро этилишини таъминлашга; ўз зиммасига юклатилган, ижтимоий ва жамоатчилик манфаатларига дахлдор бўлган вазифалар ва функцияларни бажаришга; давлат хизматларини кўрсатишга; ижтимоий шериклик доирасида амалга ошириладиган битимлар, шартномалар, лойиҳалар ва дастурларни бажаришга доир фаолияти жамоатчилик назоратининг объектидир.

Жамоатчилик назорати: қонунийлик; фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари устуворлиги; иштирок этишнинг ихтиёрийлиги; амалга оширишнинг оммавийлиги ва очиклиги; жамоатчилик назорати субъектларининг холислиги ва беғаразлиги; натижаларининг ишончлилиги; давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари фаолиятига асоссиз аралашувга ва уларга ғайриқонуний таъсир кўрсатишига йўл қўйилмаслиги каби принципларга асосланади.

Давлат органларига мурожаатлар ва сўровлар; давлат органларининг очик ҳайъат мажлисларида иштирок этиш; жамоатчилик муҳокамаси; жамоатчилик эшитуви; жамоатчилик мониторинги; жамоатчилик экспертизаси; жамоатчилик фикрини ўрганиш; фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан давлат органлари мансабдор шахсларининг ҳисоботлари ва ахборотини эшитиш жамоатчилик назорати шакллари ҳисобланади.

Жамоатчилик назорати қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа шаклларда ҳам амалга оширилиши мумкин.

Бугунги кунда, ижтимоий шериклик ҳамда жамоатчилик назоратини амалга ошириш механизмлари такомиллаштириб борилмоқда. Жумладан, Адлия вазирлиги томонидан нодавлат нотижорат ташкилотларига онлайн давлат хизматларини кўрсатиш, шу жумладан, уларни электрон шаклда давлат рўйхатидан ва қайта рўйхатдан ўтказиш, ўз фаолияти тўғрисидаги йиллик ҳисоботларни реал вақт режимида тақдим қилиш, шунингдек, фуқаролик жамиятининг ривожланиш ҳолати ва тенденцияларини кузатиб бориш имкониятини берадиган электрон портал ишлаб чиқилиб, ишга туширилган. Электрон порталга ижтимоий ва иқтисодий дастурларнинг лойиҳалари, социал ва ижтимоий аҳамиятга эга лойиҳаларни амалга ошириш учун ННТларга бюджетдан ташқари маблағлари ҳисобидан давлат ижтимоий буюртмасини бериш учун танлов ўтказилиши ҳақидаги эълонлар;

– келгуси молия йили учун давлат ижтимоий буюртмаларини бериш тўғрисида Олий Мажлис ҳузуридаги жамоат фондига ёки ҳудудий жамоат фондларига юбориладиган буюртманомалар;

– ННТлар билан ҳамкорликда амалга оширилган лойиҳалар, тузилган ҳамкорлик битимлари, меморандумлар ҳамда берилган давлат ижтимоий буюртмалари ҳақидаги маълумотлар;

– Давлат ижтимоий буюртмаларини амалга ошириш жараёни ва натижалари, ажратилган маблағларнинг сарфланиши ҳақидаги маълумотлар;

– Олий Мажлис ҳузуридаги жамоат фонди ва ҳудудий жамоат фондларига давлат гранти ва давлат ижтимоий буюртмасини бериш учун танловлар ўтказилиши ҳақидаги эълонлар, шунингдек, ўтказилган танловларнинг натижалари ҳақида маълумотлар жойлаштириб борилади.

Ижтимоий шерикликни электрон портал орқали амалга ошириш тартибига риоя этилишининг назорати ва доимий мониторинги Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилади.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ижтимоий шериклик муносабатлари ҳамда долзарб масалаларни ҳал этишда давлат органлари ва ННТлар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш, барча соҳаларда амалга ошириладиган ислохотларда ННТларнинг ташаббускорлиги, фаоллигини ошириш, шунингдек, таъсирчан жамоатчилик назоратини олиб бориш бугунги кундаги долзарб масалалардан бири бўлмоқда. Сабаби, ҳудудий дастурларни бажарилиши, қонунларга бир хилда риоя этилиш, олиб

борилаётган ислохотларни самарали бўлиши кўп жиҳатдан ижтимоий шерикликка ҳамда жамоатчилик назоратига боғлиқ. Шундай экан, нодавлат ноижорат ташкилотларнинг бу жиҳатдан фаоллик кўрсатиши, давлат органлари билан ҳамкорликни мустаҳкам йўлга қўйиш давр талабидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент: “Ўзбекистон”, 2023.
2. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон Стратегияси. - Тошкент: “Ўзбекистон”, 2021.
3. www.lex.uz веб-сайти
4. www.advice.uz веб-сайти

ПАРЛАМЕНТ НАЗОРАТИНИНГ ЖАМИЯТ ВА ДАВЛАТ МУНОСАБАТЛАРИГА ТАЪСИРЧАНЛИК ОМИЛЛАРИ

К.Юсунов – Жиззах ДПУ катта ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада парламент назоратининг жамият ва давлат муносабатларига таъсирчанлик омиллари сиёсий ҳуқуқий нуқтаи назардан таҳлил қилиниб, парламент назоратининг таъсирчалигини ошириш борасида муаллиф томонидан бир қатор таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Демократия, жамият, давлат, парламент, парламент назорати, лоббизм, парламентт текшируви

Деморатик ривожланиш ва тараққиёт йўлидан бораётган давлатларда таъсирчан парламент назоратини ўрнатиш тенденциялари сўнгги йилларда кучайиб бормоқда. Таъкидлаш жоизки, парламентнинг назорат соҳасидаги давлат бошқарувида ўзига хос ўринга эга бўлиб, унинг серқирра кўринишлари ва таъсирчанлик жозибаси ҳар доим ҳам самарали деб баҳолаб бўлмайди. Бу эса давлатлар ижтимоий-сиёсий, тарихий бурилилиш паллалари, бошқарув шакли, сиёсий режим, жамоатчилик фикри ва назорати, сиёсий партияларнинг иштироки каби омиллар билан боғлиқ. Парламент назоратининг таъсир доирасини давлат ва жамиятга муносабатларини сиёсий нуқтаи назардан тадқиқи этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бирига айланмоқда

Сиёсий нуқтаи назардан масалага ёндошладиган бўлса, парламент назоратига бу парламентнинг қуроли сифатида эмас балки, биринчи навбатда халқ ишончи ва ҳуқуқий давлатни шакллантириш мезони сифатида қараш мақсадга мувофиқ. Аксарият мамлакатларда парламент назорат фаолияти шу жумладан давлат муносабати тадқиқи нуқтаи назардан ижро этувчи ҳокимиятни шакллантириш, ва фаолиятни назорат қилиш механизмига қаратилган. Айнан ушбу назорат воситасидагина ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти феномени юзага кеоали.

Сиёсий қарашлар ва давлат типологияси ҳамда ҳокимиятлар бўлиниш принципининг мазмун моҳиятидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, ижро этувчи ҳокимият мавжуд бўлсагина парламентга назорат ваколати тегишли бўлади. Акс ҳолда парламентнинг назорат моҳияти ўз кучи ва мазмунини йўқотади. Кўриниб турибдики

прапарламентга фақат давлат бошқарувида қонун қабул қилувчи орган сифатида эмас, балки иро этувчи ҳукумат фаолиятини назорат қилиш қилиш каби ўта мураккаб вазифа ҳам юклатилган. Кейинги йилларда Прапарламентнинг назоратининг давлат ва жамият муносабатларига таъсир доираси таҳлиллари шуни кўрсатмоқдаки бир томондан демократия мактаби бўлган парламент давлат бошқарувида ягона давлат органлари ичида халқ иродасини шакллантириш орқали (референдум, сайлов) ташкилий фаолияти юзага келади.

Прапарламент назоратининг давлат ва жамият муносабатларига таъсирчанлик омиллари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1992), “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Қонунчилик палатаси тўғрисида”ги конституциявий қонун (2002), “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси депутатининг ва Сенати аъзосининг мақоми тўғрисида”ги (2004), “Прапарламент назорати тўғрисида”ги (2016) қонунлар, шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2020 йил 2 мартдаги ПФ-5953-сонли “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар Стратегиясида ҳам кўзда тутилган.

Прапарламент назорати соҳасида нафақат хорижий мамлакатлар парламентларида, балки ўзбек миллий парламентаризми тарихида ҳам ўзига хос тажриба тўпланган. Мазкур институт мамлакатимиз парламенти икки палатали шаклда фаолият юрита бошлаганидан сўнг янада такомиллаштирилди. Прапарламент назорати мансабдор шахсларнинг масъулиятини ошириш ва фуқаролар онгида қонунга ҳурмат руҳини шакллантиришда ҳам муҳим восита бўлиб ҳисобланади. Шубҳасиз, парламент назорати қонун чиқарувчи органнинг ҳозирги кундаги энг самарали кўриниши ҳисобланади. Прапарламент назорати қонун ҳужжатлари таъсирчанлигини оширишнинг ва айна чоғда жамиятнинг ҳуқуқий эҳтиёжларини тезкор аниқлашнинг самарали воситаси ҳисобланади. Прапарламент назоратининг давлат ва жамият муносабатларига таъсирчанлик омилларининг у ёки бу жиҳатлари сиёсатшунос олимларимиз Ш. Қудратхўжаев, А. Хасанов, Б. Якубовлар томонидан ўрганилган. Жумладан Ш. Қудратхўжаев профессионал парламент фаолиятида лоббизм институтини Ўзбекистонда шакллантириш масаласига алоҳида тўхталиб, унинг қонуний асосларини яратиш таклифини илгари суради [1]. Биз ҳам ушбу таклифни қўллаб қувватлаган ҳолда бугун глобаллашув даври ахборотга бўлган талабни кескин кучайтириб бораётганлигини, очик ва прагматик тамойиллар парламент назоратида устуворликни кун тартибига зарурат қилиб бораётганлигини инобатга олган ҳолда Лоббизм тўғрисидаги қонунни қабул қилишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаб, биринчи навбатда электрон платформаларда (mening fikrim.uz, regulation.uz) умумхалқ овозга қўйиш орқали қабул қилинишини мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

Б.Якубов ўзининг тадқиқотида парламент назорат таъсирчанлигини оширишда қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларига қонунчилик ташаббус ҳуқуқи берилишини илгари суради [2]. Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракциялари бугун қонунларни қабул қилиш, ўз электорат манфаатларидан келиб чиқиб, партиявий позицияларини намоён этиш борасида катта тажриба тўлади. Фракциялар амалиётида бир мунча торшишув ва баҳс мунозарларн ҳам сезиларли даражада ошиб бормоқда. Фракцияларнинг бугун нафақат қонунларни қабул қилишда иштироқи, балки давлат ҳокимияти органларининг мансабдор шахсларини лавозимга

тайинлаш (бош вазир, вазирлар) да ҳам роли ошиб бормоқда. Қолаверса фракциялар жамият қатламларининг манфаатларини праламент ҳаётидаги ифодасидир. Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясида жамият ва халқ манфаати устуворлиги принциpidан келиб чиқиб айтиш мумкинки, Олий Мажлис Қонунчилик палатасидаги сиёсий партиялар фракцияларига мазкур ҳуқуқнинг тақдим этилиши, қонунларда императив нормалар, коррупцион ҳолатларга хизмат қиладиган вазиятларни бартараф этишга ва ўз навбатида халқчил ва адолатли қонунларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Икки палатали парламент шакллантирилган пайддан бошлаб то ҳозирги вақтга қадар Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ўзига берилган қонунчилик ташаббус ҳуқуқидан самарали фойдаланмаяпти. Бугунги кунда қонунчилик ташаббус ҳуқуқининг 65 фоизи Вазирлар Маҳкамасининг ҳиссасига тўғри келмоқда. Мазкур ҳолат давлат бошқарувида қонунчилик ҳокимиятининг мавқеийига путур етказмоқда.

Парламент назоратини янада демократлаштириш мақсадида тадқиқотчи О. Хасанов эса парламент назоратиния янги шакли парламент текширувини жорий қилишни илгари суради[3]. Бироқ тадқиқотчи мазкур меститутни қанай асос ва шароитларда, унинг таркибий тузилиши, ваколатларини амалга ошириш механизмоари тўғрисида тўхталиб ўтмаган. Биз ҳам ушбу фикрга қўшилган ҳолда Парламент назорати тўғрисидаги қонуннинг масад ва моҳиятидан келиб чиқиб ўз нуқтаи назаримизни баён қилмоқчимиз: Парламент фаолиятининг фундаментлал назорати бу ижро этувчи ҳуқуқат фаолиятини назорат қилишдир. Мазкур назорат бир қанча шакл ва усулларда амалга оширилади. Масалан парламент текшируви Франция парламентининг ҳар иккала палатасидаги махсус ва вақтинчалик комиссиялар томонидан амалга оширилса, Россия федерациясида эса алоҳида федерал ва маҳаллий даражада депутатлар томонидан амалга оширилади[4]. Фикримизча “Парламент назорати тўғрисида” ги Қонуннинг 5 – моддасига парламент текшируви тўғрисидаги янги нормани киритиш ва Давлат бюджетининг кўриб чиқиш ва ижросини назорат қилиш, Вазирлар Макамаси аъзоларининг ҳисоботларини эшитиш чоғида қонунбузулиш ҳолатлари, коррупция ва шубҳали вазиятлар юзага келганда ҳар икки палата депутатларининг 5/1 қисмининг ташаббуслари асосида, шунингдек депутатлик гуруҳлари ва сиёсий партия фракцияларинг Қонунчилик палатасининг Спикерига, сенаторлар эса Сенат раисига ёзма мурожаати асосида қўлланилишига оид нормани мустаҳкамлаб қўйиш мақсадга мувофиқдир. Шунини эсдан чиқармаслик лозимки, парламент назоратининг объекти ва мақсади давлат органлари мансабдор шахсларини жазолаш эмас, аксинча жамоатчилик назорати ва мансабдор шахсларнинг масъулиятини оширишга хизмат қилиши лозим.

2016 йил 11 апрелда қабул қилинган “Парламент назорати” тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси қонуни қабул қилинди. Дарҳақиқат, ушбу қонуннинг қабул қилиниши парламент фаолиятини янада самарали ташкил этиш, уларнинг ваколатлари ва функционал вазифаларининг янада кенгайтилишига, қолаверса, Қонунчилик палатаси ва депутатларнинг парламент ва депутат сўрови ҳуқуқидан фойдаланиш механизмларини етарлича очиб беришида бевосита хизмат қиладди. Алоҳида таъкидлаш лозимки, илгари парламент фаолияти билан боғлиқ бўлган қонунларимизда фақат “парламент сўрови” тушунчаси мавжуд бўлган.

Шу нуқтаи назардан ҳам ушбу ҳуқуқдан фойдаланиш жуда суст бўлган, кўп ҳолатларда кенг жамоатчилик томонидан танқид остига олинган. Негаки, қонунларимида ушбу ҳуқуқдан фойдаланиш механизми мураккаб тарзда берилган эди.

Мазкур муаммоли масалаларни бартараф этиш мақсадида, ушбу қонун қабул қилинди ҳамда тегишли қонунларимизга парламент ҳамда Қонунчилик палатаси депутати, Сенат аъзоси сўровлари тушунчаси, уни амалга ошириш механизмлари белгилаб қўйилди.

Бизнинг фикримизча, “Парламент назорати тўғрисида”ги қонуннинг 5-моддасига парламент назорати шакли сифатида, “Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятини ўрганиш” шаклини киритиш фойдадан холи бўлмас эди. Таъкидлаш лозимки, Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг депутати ва Сенат аъзоларининг маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолияти устидан назорат ўрнатишга оид махсус ташкилий-ҳуқуқий механизмни жорий этиш вақти келди.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича қабул қилинган Ҳаракатлар стратегиясида, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари фаолиятини ўрганиб, таҳлил қилиш ҳамда унинг натижалари бўйича тегишли чоралар қўришни парламент назоратининг муҳим шакли сифатида белгилашнинг назарда тутилиши, мазкур йўналишда истиқболли вазифаларнинг ечимига бевосита хизмат қилади.

Ўйлаймизки, ушбу назорат турини “Парламент назорати тўғрисида”ги қонунда алоҳида белгилаш, ушбу йўналишда мақсадли назоратни йўлга қуйишга муҳим асос бўлиб хизмат қилади.

Парламент назоратининг давлат ва жамият муносабатларига таъсирчанлик омилларини сиёсий нуқтаи назардан таҳлил қилиш борасида қўйидаги хулосалар ишлаб чиқилди:

Биринчидан, парламент назоратининг таъсирчанлик омиллари давлат бошқаруви шакли, сиёсий режим, сиёсий партияларнинг парламентда жойлашув ўрнига қараб фарқланади. Президентлик ва ярим президентлик бошқарувига эга бўлган давлатларда парламентнинг ҳукуматга таъсир этиш дораси парламентар республика бошқаруви бўлган давлатларга қараганда анча кучсизроқдир.

Иккинчидан, Президент, ҳукумат аъзолари, парламентдаги кўпчилик бир хил партияга мансубликни ташкил этадиган бўлса, парламент назоратининг таъсири самарали бўлмайди.

Учинчидан, Қонунларга риоя қилиш, уларни ижро этиш ва қонун нормалари билан тартибга солишга эҳтиёж туғилаётган жамиятдаги ижтимоий муносабатларни аниқлаш, амалдаги қонун ҳужжатларини ижтимоий ҳаёт талаблари билан мунтазам уйғунлаштиришда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари томонидан амалга ошириладиган парламент назорати муҳим амалий аҳамият касб этади. Парламент назорати, шунингдек мансабдор шахсларнинг масъулиятини ошириш ва фуқаролар онгида қонунга ҳурмат руҳини шакллантиришда ҳам зарур восита бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ш.Қудратхўжаев. Ўзбекистонда профессионал парламент тизимининг сиёсий институт сифатида шаклланиши ва ривожланиш истиқболлари. Т.: “Шарқ” НМФЛ, 2007, 119-бет
2. Б.Якубов Ўзбекистонда амалга ошириладиган модернизация жараёнларида сиёсий партияларнинг ўрни. Сиёсий фанлар доктори(DSc) диссертацияси авториеферати. Тошкент, 2021, 31- бет

3. О.А.Хасанов Ўзбекистонда парламент назоратини демократлаштириш жараёни. Сиёсий фанлар номзоди Phd даражасини олиш бўйича диссертация автороеферати. Т.: 2018, 23-б.

4. Е.Коврякова. Парламентский контроль: Зарубежнқй опқт и Российская практика Мю: ОАО”Издательский дом “Городец”, 2005, 77- бет

NODAVLAT VA NOTIJORAT TASHKILOTLARNING TRANSFORMATSIYALASHUVI

J.E.Toshboyev – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrası o’qıtuvchısı

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamiyat siyosiy tizimida muhim ahamiyat kasb etuvchi nodavlat va notijorat tashkilotlarining davlat boshqaruvidagi, aholini uyushtirishdagi hamda jamiyat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi muammolarni ko’tarib chiqish va bartaraf etishdagi o’rni tahlil qilgan.

Kalit so’zlar: urf-odatlar, jamiyat qonunlari, siyosiy tizim, qayta qurish, nodavlat va notijorat tashkilotlar, fuqarolik jamiyati, aholi bandligi, ijodiy uyushmalar, ommaviy harakatlar, nosiyosiy uyushmalar, ijtimoiy jamg’armalar .

Fuqarolik jamiyatida har bir odam erkin holda o’zi uchun muayyan maqsadni belgilaydi. Biroq u boshqalar bilan munosabatga kirishmasdan turib, o’z maqsadiga erisha olmaydi. Natijada har bir alohida shaxs boshqalar bilan o’zaro munosabatlar vositasida ularning farovonlikka intilishini qanoatlantirgani holda, o’zi ham qanoatlanadi. Boshqacharoq qilib aytganda, fuqarolik jamiyatida yaxshi, farovon yashamoq uchun har bir fuqaroning intilishi pirovard natijada butun jamiyatni o’shanday yashashga olib keladi. Shunday qilib, fuqarolik jamiyati bir kishining ehtiyojini uning mehnati vositasida qondirishi barobarida, shu mehnat vositasida barcha qolganlarning ham ehtiyojini qondiradi.

Shu bois fuqarolik jamiyatini shakllantirish uchun nodavlat va notijorat tashkilotlarini yanada rivojlantirishni bugungi davr taqozo etmoqda. Chunki fuqarolik jamiyati sharoitida kishilarning turli tuman o’zaro munosabatlari va hamkorligi, ularning ixtiyoriy ravishda jamiyat boshqaruvida ishtirok etish jarayonlari asosan nodavlat notijorat tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi.

O’zbekistonda nodavlat tashkilotlar jamiyat hayotida mustaqil faoliyat olib borishining bir qancha huquqiy asoslari mavjud: xalqaro huquqiy me’yorlar, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, rivojlangan mamlakatlar tajribasi hamda milliy an’analar asosida mamlakatimizda NNT faoliyat yuritmoqda.

O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XIII bobida mamlakatimizda fuqarolik jamiyatining asosiy institutlari va nodavlat notijorat tashkilotlarning erkin faoliyat olib borishi kafolatlanganligini kuzatishimiz mumkin.

Bundan tashqari jamiyat taraqqiyotida muhim o’ringa ega bo’lgan NNTlarning faoliyatini muvofiqlashtirish maqsadida parlamentda nodavlat notijorat tashkilotlar to’g’risida bir qancha qonunlar va boshqa huquqiy me’yorlar qabul qilingan bo’lib, bular ichida O’zbekiston Respublikasining “Nodavlat notijorat tashkilotlari to’g’risida”gi Qonun (1999 yil 14 aprel) nodavlat notijorat tashkilotlarining serqirra faoliyatini har tomonlama huquqiy jihatdan ta’minlashga qaratilgan.

2023-yilga kelib esa, turli sohalarda 12500 ta NNT hamda 2200 dan ortiq diniy tashkilotlar va 2140 ta OAV faoliyat ko'rsata boshladi. Hozirgi davrgacha NNT faoliyatiga oid 300 dan ortiq me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. 2018-2023-yillarda qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar asosida quyidagi transformatsiyalashuv jarayonlari amalga oshirildi:

NNT larga adliya organlari bilan bog'liq barcha xizmat va aloqalarni elektron shaklda amalga oshirish imkonini beruvchi E-ngo.uz sayti sinov rejimida ishga tushirildi;

mintaqaviy hududlarda "Nodavlat notijorat tashkilotlari uylari" tashkil etildi;

NNTlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish uchun undiriladigan davlat boji stavkalari umumiy tarzda 2 barobarga qisqartirildi;

NNTlar tomonidan ro'yxatdan o'tkazuvchi organga taqdim etiladigan hisobot shakli soddalashtirildi;

NNT larga xorijiy subyektlardan kelib tushgan pul mablag'lari va mol-mulkdan foydalanish bo'yicha (ro'yxatdan o'tkazuvchi organ bilan belgilangan tartibda kelishilgandan so'ng) barcha to'siqlar olib tashlandi; diniy nodavlat tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi soddalashtirildi, ro'yxatdan o'tkazishda to'lanadigan davlat boji 5 martaga kamaytirildi;

NNTlarga xorijiy grant mablag'lari mazkur tashkilotlarning istalgan bank muassasalarida ochilgan maxsus hisob varaqlariga kelib tushishiga ruxsat berildi;

NNT sohasida barcha qonun va qonun osti hujjatlarni birlashtiruvchi "NNT to'g'risidagi Kodeks" loyihasi ishlab chiqildi [1, 23-b].

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda davlatning bosh islohotchilik faoliyati natijasida nodavlat notijorat tashkilotlarning demokratik tamoyillarga mos bo'lgan huquqiy asoslari shakllandi. Qisqa davr ichida mamlakatda fuqarolik jamiyati qurishning poydevori – konstitutsiyaviy va huquqiy shart-sharoitlar yaratildi. Muhim islohotlar natijasida "uchinchi sektor" bilan davlat hamkorligi natijasida mamlakatda nodavlat notijorat tashkilotlarning mustaqil faoliyat yuritishi, davlat va jamiyat ishlarini boshqarishi uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Bunda davlatda amalga oshirilayotgan islohotlarning amalga oshishida ularning faoliyati yanada kengayadi. Nodavlat notijorat tashkilotlar davlat hokimiyati tomonidan qabul qilinadigan dasturlar va qarorlarni muhokama qilishda, jamiyat siyosiy tizimida bo'layotgan o'zgarishlarni fuqarolarga yetkazishda ishtirok etadi. Ular o'z vakillarini saylov komissiyalari tarkibiga kiritadi, o'z nomzodlarini deputatlikka yoki fuqarolar yig'inlari oqsoqoligiga qo'ygan shaxslarga o'z munosabatlarini bildiradi. NNT jamiyatda kechayotgan siyosiy jarayonlarga befarq bo'lmaydi. Ularning a'zolari saylovlarda faol qatnashishlari bilan o'zlarini siyosiy jarayonlarda namoyon etadilar [2, 83-b]. Ikkinchidan esa, nodavlat va notijorat tashkilotlar davlat hokimiyati tomonidan qabul qilinadigan dasturlar va qarorlarni muhokama qilishda faol ishtirok etadi. Aynan shu sababli, bugungi kunda turli darajalardagi davlat hokimiyatining qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi organlari qoshida tashkil etilgan NNTlar, yoshlar va bolalar jamoat birlashmalari hamda boshqa maslahat kengash tuzilmalari orqali davlat hokimiyati tomonidan qabul qilinayotgan qarorlarni muhokama qilishda faol ishtirok etishi ta'minlanmoqda.

Uchinchidan, davlat bilan jamiyatning bir-biridan begonalashmasligi ham nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyatining rivojlanishi bilan bog'liqdir. Hozirgi davrda fuqarolik jamiyatini shakllantirish, huquqiy davlat qurish vazifalari nodavlat notijorat tashkilotlarini yanada rivojlantirishni taqazo etmoqda. Fuqarolik jamiyatida fuqarolarning turli tuman o'zaro

munosabatlari va hamkorligi, ularning ixtiyoriy ravishda jamiyat boshqaruvida ishtirok etishi jarayonlari asosan nodavlat notijorat tashkilotlar tomonidan amalga oshirilayotganligi tufayli davlat va jamiyat o'rtasida begonalashuv xolati cheklanadi.

Jamiyat hayotidagi eng dolzarb, aholini, ularning muayyan qatlamini tashvishga solayotgan muammolarni hal etish uchun nodavlat notijorat tashkilotlarning o'rni beqiyos. Masalan, turli xil darajadagi ekologik muammolar, aholi bandligini ta'minlash, mahalliy davlat hokimiyati rahbarlarining qonun xujjatlariga zid ravishda ayrim soha (ta'lim, tibbiyot va h.k.) vakillarini majburiy ishlarga jalb etish va albatta korrupsiyaga qarshi kurash kabi aholini tashvishga solayotgan, mamlakatimiz iqtisodiy taraqqiyotiga, aholining kayfiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan sohalar ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishda ham nodavlat notijorat tashkilotlari munosib xissa qo'shmoqda.

Nodavlat notijorat tashkilotlari O'zbekistonda zamonaviy fuqarolik jamiyatini shakllantirishda, demokratiyani qaror toptirishda, fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilishda juda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ularning iqtisodiyotni rivojlantirish va aholini ijtimoiy muhofaza qilish bilan bog'liq umummilliy va mintaqaviy vazifalarni hal etishga qo'shayotgan hissalar tobora salmoqli bo'lmoqda.

Sog'liqni saqlash, ta'lim, atrof-muhitni muhofaza qilish, tadbirkorlik va kasanachilikni rivojlantirish, jamiyatda huquqiy madaniyatni oshirish, barkamol avlodni tarbiyalash sohalarida yuzlab NNTlar faoliyat yuritmoqda. Ular faoliyatining asl mohiyati fuqarolar huquq va manfaatlaridan kelib chiqqan holda tashkil etilishi, jamiyatni demokratlashtirishga yo'naltirilganligini bois mavqeyi yanada ortib borayotganligi hayotimizda sezilmoqda. Agar 1991 yilda mamlakatda hammasi bo'lib 100 ta NNT faoliyat ko'rsatgan bo'lsa, 2015 yil 1 yanvar holatiga O'zbekiston Respublikasi adliya organlari tomonidan ro'yxatga olingan NNTlarning umumiy soni 8200 tadan ortib ketdi [3,12-b]. 2019 yilning 1 aprel xolatiga 9964 NNT faoliyat ko'rsatgan [4, 239-b] bo'lsa, 2023 yilga kelib bu ko'rsatgich 12500 tani tashkil etmoqda [5,22-b]. Yuqoridagi statistikada ko'rsatilgan raqamlar ham fikrimizni tasdiqlaydi.

Fuqarolik jamiyatining ushbu tayanch institutlari yurtdoshlarimizning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, demokratik qadriyatlarni himoya qilishda, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishishda muhim rol o'ynamoqda [6- lex.uz].

2016 yilda Sh.M.Mirziyoevning mamlakat Prezidenti etib saylanishi, Prezident tomonidan «xalq davlat organlariga emas, balki davlat organlari xalqimizga xizmat qilishi kerak» prinsipini e'lon kilinishi, davlat boshqaruvi va xizmatini fuqarolik jamiyati talablariga mos holga keltirish uchun "O'zbekistonda ma'muriy islohotlar konsepsiyasi"ni qabul qilinishi O'zbekistonda fuqarolik jamiyati qurishning yangi bosqichini boshlab berdi.

2017 yilda "Nuroniy" jamg'armasi, Yoshlar ittifoqi, O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi, Savdo-sanoat palatasi, o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini muvofiklashtirish bo'yicha Respublika Kengashi kabi nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatini takomillashtirish, ularni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan alohida farmon va qarorlar qabul qilinishi ham NNTlarning huquqiy asoslari yanada mustahkamlanganidan dalolat beradi.

Ammo ana shunday muhim sa'y-harakatlarga qaramasdan, axolining muammolarini tizimli o'rganish, ularni aniq hal etish, ayniqsa, ijtimoiy sharoiti og'ir ayollarni qo'llab-quvvatlash, yoshlar va xotin-qizlar o'rtasida huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish, ularni ish bilan ta'minlash masalalarida bu tashkilotlarning ishtiroki yetarli darajada sezilmayapti. Ular faqat nomiga yig'ilishlar o'tkazish bilan mashg'ul bo'lib qolmoqda. Nodavlat notijorat tashkilotlari bugun aytilgan tanqidiy gaplardan xulosa chiqarib, o'z

faoliyatida burilish yasaydi, deb ishonamiz” [7, 34-b].

Fuqarolik jamiyatida faol, tashabbuskor, g‘ayratli, faqat yaratuvchan-lik, ijodkorlik ruhi va kayfiyati bilan yashovchi shaxslarga e‘tibor va ehtiyoj katta bo‘ladi. Bunday yuksak intellektual salohiyat tafakkur erkinligining qay darajada shakllanishi bilan uzviy bog‘liq.

Jamiyatning inson uchun yaratgan real iqtisodiy qulayliklari va imkoniyatlari, yuridik haq-huquqlari, qaror topgan axloqiy va ma‘naviy muhit uning tafakkuri erkin, ilg‘or va yuksak ideallarni ko‘zlashi bilan uyg‘unlashmog‘i lozim.

Bir so‘z bilan aytganda, jamiyat siyosiy tizimida muhim o‘rin tutuvchi fuqarolik jamiyati yuridik, ya‘ni davlat huquqiga oid tushuncha emas. Davlat o‘ziga ma‘qul fuqarolik jamiyati qiyofasini o‘z qonunlari bilan «ta‘sis etish», «belgilash», «o‘rnatish»ga qodir emas. Fuqarolik jamiyati shaxslarning turli nodavlat va notijorat tashkilotlariga birlashuvi asosida o‘zlarining barcha xohish va imkoniyatlarini ro‘yobga chiqishini ta‘minlaydigan yuksak bosqich, boshqaruvning oliy shaklidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Masharipov I.B. Fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy asoslarini rivojlantirish. Siyosiy fanlar doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. T.:2024.-23.b
2. Саитқосимов А.И. Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлашда фуқаролар сиёсий фаоллигининг ўрни. Сиёсий фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т.:2009.-б.83
3. Ўзбекистон Республикасида нодавлат нотижорат ташкilotларини давлат томонидан рўйхатга олиш масалалари бўйича амалий қўлланма. – Т.: «art flex», 2015. 12- б.
4. Ўзбекистонни ривожлантириш стратегияси. Фуқаролик жамияти. Услубий қўлланма. – Т.: “INFO CAPITAL GROUP”, 2019. 239- б.
5. Masharipov I.B. Fuqarolik jamiyatining ijtimoiy-siyosiy asoslarini rivojlantirish. Siyosiy fanlar doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. T.:2024.-22.b
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Мамлакатни демократик янгилаш жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг ролини тубдан ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони. <http://lex.uz/docs/3721649.0>
7. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига Мурожаатнома. 22 декабрь 2017 й. - Т.: Ўзбекистон, 2017. - Б. 34-35.

2-SHO‘BA:
O‘ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASIDA “FAN, TA‘LIM VA ISHLAB
CHIQRISH” INTEGRASIYASI MASALALARI

PEDAGOG KADRLAR MAQOMINI OSHIRISH VAZIFALARI DAVR TALABI

*S.U.Kistaubayev - Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta‘limi kafedrasida dotsenti,
falsafa doktori (PhD)*

S.A.Jurayev – Jizzax shahar 4-umumta‘lim maktabi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimiz ta‘lim muassasalaridagi muhim masalalardan biri pedagog kadrlar mahoratini oshirish haqida fikrlar bildirilgan. Mahoratli pedagog kadrlar ta‘lim sifatini oshirishning samarali garovidir.

Tayanch iboralar: Demokratik huquqiy davlat, dunyo hamjamiyati, ochiq fuqarolik jamiyati, ma‘naviy yangilanishi, yol xaritasi, ijodiy meros, kreativ fikrlash, axborot-kommunikatsiya, innovatsion texnologiyalar.

Резюме: В данной статье одним из важных вопросов в образовательных учреждениях нашей страны является повышение квалификации педагогов. Квалифицированные педагогические кадры – эффективная гарантия повышения качества образования.

Ключевые слова: Демократическое правовое государство, мировое сообщество, открытое гражданское общество, духовное обновление, дорожная карта, творческое наследие, творческое мышление, информация и коммуникация, инновационные технологии.

Summary: In this article, one of the important issues in the educational institutions of our country is about improving the skills of pedagogues. Skilled pedagogic staff is an effective guarantee of improving the quality of education

Key words: Democratic legal state, world community, open civil society, spiritual renewal, road map, creative heritage, creative thinking, information and communication, innovative technologies.

Dunyo hamjamiyati oldida yaqin vaqtlarda yechishi zarur bo‘lgan muammolar qatoriga oliy ta‘lim muassasalari muammolari, ya‘ni XXI asr talablari va ehtiyojlarini qanoatlantiradigan raqobatbardosh kadrlarni tayyorlab berish muammosi turibdi. Bu vazifa oliy ta‘lim oldidagi eng sharaflı burchlardan biri hisoblanadi.

Insonlarni tarbiyalash va ularga bilim berish juda murakkab jarayon bo‘lib, bu ishga hamisha jamiyatning yetuk namoyandalari, pedogoglar jalb etilgan. Yosh avlod tarbiyasi, uning mazmun-mohiyati nafaqat ularning kamoloti, balki mamlakat kelajagini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini bildiradi.

“Yetakchi olimlar, istedotli yosh ilmiy xodimlarning faoliyati va ilmiy tadqiqodlarni qo‘llab quvvatlash, jamiyatda ilm-fan namoyondarining obro‘-e‘tibori va nufuzini oshirish davlatimizning ustuvor vazifalaridan biri bo‘ladi”[1]. Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilyotgan islohotlar ko‘lami tez sur‘atlar bilan o‘sib bormoqda. Shuningdek, demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurilmoqda, inson huquqlari va erkinliklariga rioya etilishini ta‘minlash, jamiyatning ma‘naviy yangilanishi, ijtimoiy

yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish, jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlash borasida salmoqli ishlar amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasida pedagog kadrlarning ma'naviy qiyofasi, ularning aqliy va kasbiy mahoratini takomillashtirishga katta talablar qo'yilmoqda. Bu haqda Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov quyidagilarni fikrlarni bildiradi: "Tarbiyachi - ustoz bo'lish uchun, boshqalarning aql-idrokini o'stirishi, ma'rifat ziyosidan bahramand qilish, haqiqiy vatanparvar, haqiqiy fuqaro etib yetishtirish uchun, eng avvalo, tarbiyachining o'zi ana shunday yuksak talablarga javob berishi, ana shunday buyuk fazilatlariga ega bo'lishi kerak"[2].

Respublikada amalga oshirilayotgan islohatlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi bu insondir. Insoning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va tasirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorning andozalarini o'zgartirish, xalqning boy intellektual me'rosi va umumbashariy qadriyatlardan foydalanish asosida zamonaviy pedagog kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir. Taraqqiyotimizning yangi 2016 davridan keyin ta'lim sifati va pedagog kadrlar mahoratini oshirish masalasiga e'tibor yanada ortdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yildagi qarori asosida oliy ta'lim muassasalarida ta'lim va kadrlar sifatini oshirish hamda pedagoglarning faolligini o'stirish uchun yo'l xaritasi ishlab chiqildi va bajarilib borilmoqda. Ushbu yo'l xaritasida quyidagi masalalarga e'tibor qartilgan:

I. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish;

II. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish bo'yicha tashkiliy tadbirlar;

III. Mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda oliy ta'lim muassasalarining ishtiroki hamda tashabbuskorligini oshirish;

IV. Davlat va jamiyat hayotida yuz berayotgan o'zgarishlar va sohalarda amalga oshirilayotgan tub islohotlarning mazmuni va mohiyatini oliy ta'lim muassasalari tomonidan televideniye va boshqa ommaviy axborot vositalari orqali keng aholi e'tiboriga yetkazish;

V. Oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari, yosh olimlar va talabalarning ilmiy-tadqiqot natijalari va innovatsion ishlanmalarini amaliyotga joriy etish tizimini samarali tashkil etish;

VI. Oliy ta'lim muassasalari rahbariyatining mamlakatni isloh qilish jarayonida faol ishtirok etish borasidagi mas'uliyatini oshirish[3].

O'zbekistonning istiqboli ko'p jihatdan mavjud pedagog kadrlar saviyasiga, ularning yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash ishiga bo'lgan munosabati hamda mahoratiga ko'p jihatdan bog'likdir. Pedagogning tajribali, bilimli va yuksak ma'naviyatli bo'lishi o'sib kelayotgan yoshlarning vatan taraqqiyoti uchun jon kuydiradigan, baland cho'qqilarni egallaydigan baxtli avlod bo'lib yetishishini kafolatlaydi. Ma'lumki, har qanday mamlakatning rivojlanish darajasini oshirish uchun o'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, faol va kreativ fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan, yuqori malakali o'qituvchi mutaxassislar zarur.

Yuqori malakali pedagogik kadr qanday bo'lishi kerak u qanday shakllanadi degan savolga A.Xoliqov quyidagicha fikr bildiradi: "Pedagogik mahorat- yuksak pedagogik tafakkur, ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli, ijodiy yondashuv, metodik bilimlarni samarali qo'llay olish qobiliyati bo'lib, u doimiy ravishda pedagogik bilimlarni oshirib borish, o'tmish

qadriyatlarini, O'rta Osiyo mutafakkirlari ijodiy merosida yoritilgan murabbiylarni tayyorlash to'g'risidagi ma'lumotlar hamda zamonaviy axborot texnologiyalari va yangiliklaridan xabardor bo'lish, ilg'or xorijiy davlatlarning o'qituvchilar tayyorlash texnologiyalarini nazariy jihatdan o'rganish jarayonida tarkib topadi"[4].

Mamlakatimizda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohatlarning samarali bo'lishida malakali pedagog kadrlarning o'rni beqiyosdir. Shu sababli bu borada ijobiy ishlar amalga oshirilmoqda. Pedagoglarning malakasini oshirish masalasiga yangi tahrirdagi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunda ham e'tibor berilgan. Bu qonun Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan 2020- yilning 19- may kuni, Senat tomonidan esa 7- avgust kuni qabul qilingan. O'zbekiston Respublikasi Prezident Shavkat Mirziyoyev 2020- yil 23- sentabr kuni mazkur Qonunni imzolashi bilan, amalda bo'lgan 1997- yil 29- avgustdagi "Ta'lim to'g'risida"gi hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi Qonunlar o'z kuchini yo'qotdi. Ushbu qonunning 3-moddasida "Kadrlar malakasini oshirish kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarning chuqurlashtirilishi hamda yangilab borilishini ta'minlaydi, kadrlarning toifasi, darajasi, razryadi va lavozimi oshishiga xizmat qiladi. Kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish shakllari va muddatlari tegishli davlat ta'lim talablari bilan belgilanadi"[5] deb ta'kidlangan.

Hozirgi davrda mahoratli pedagog kadrlarni tayyorlash uchun oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagog kadrlarining kasbiy mahoratini muntazam oshirilib, ularning ilmiy va amaliy tadqiqotlari hamda o'qitilayotgan fanlar bo'yicha innovatsiyalari, ko'nikmalarini rivojlantirish uchun imkoniyatlar qilinmoqda. Samarali zamonaviy ta'lim va innovatsion texnologiyalar, shuningdek ilg'or xorijiy tajribani keng joriy etgan holda oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlar malakasini oshirish uchun ularni yuqori o'rinda turuvchi oliy ta'lim muassasalariga o'qishga yuborilmoqda. Barcha oliy ta'lim muassasalarida rahbar va pedagog kadrlarni multimedia tizimlari, masofadan o'qitish usullaridan foydalanishi, ilg'or pedagogika, axborot-kommunikatsiya va innovatsion texnologiyalarini egallashi uchun butun jahon Internet axborot tarmog'iga ulangan. Pedagog kadrlarning chet tilini amaliy o'zlashtirish darajasini oshirish va undan o'z kasbiy mahoratini, pedagogik va ilmiy faoliyatini muttasil oshirib borish uchun keng imkoniyatlar, ya'ni kurslar, seminarlar tashkil etilmoqda. Tabaqalashtirilgan uzluksiz malaka oshirish jarayonlarini rivojlantirish asosida malaka oshirishning muqobil shakllari joriy etilgan.

2023-yil 11-sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida»gi 158-son farmoni qabul qilindi. Farmon bilan yangi o'zbekiston taraqqiyot strategiyasini amalga oshirish jarayonida orttirilgan tajriba va jamoatchilik muhokamasi natijalari asosida ishlab chiqilgan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi tasdiqlandi. Hujjatdagi asosiy g'oyalardan biri quyidagicha "Aholi talablariga va xalqaro standartlarga to'liq javob beradigan ta'lim, tibbiyot va ijtimoiy himoya tizimini tashkil qilish"[6] deb nomlangan.

"O'zbekiston – 2030" strategiyasida ham ta'lim sohasi va pedagoglar masalasiga alohida e'tibor qilinganligini ushbu qo'yilgan rejalarda ko'rishimiz mumkin. Bu davr Ichida ta'lim muassasalari va mas'ul tashkilotlar zimmasiga 1 000 nafar tarbiyachi va o'qituvchilarni xorijiy mamlakatlarga malaka oshirish va stajirovkaga yuborish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassasalari pedagog xodimlarining o'rtacha ish haqini 2 barobar oshirish, 500 ming nafar maktabgacha ta'lim tashkilotlari va umumiy o'rta ta'lim muassasalari xodimlarining malakasini uzluksiz oshirish hamda ehtiyoj yuqori bo'lgan yo'nalishlar va olis hududlardagi abituriyentlar uchun pedagogik ta'lim yo'nalishlari bo'yicha

kadrlarni to'liq davlat granti asosida tayyorlash tizimini joriy qilish kabi katta vazifalar yuklatilgan. Bugungi kunda iqtisodiy va siyosiy sohalaridagi barcha islohotlarning asosiy maqsadi yurtimizda yashayotgan barcha fuqarolar uchun munosib hayot sharoitlarini tashkil qilishdan iboratdir.

Umuman, bugungi kun pedagoglar shaxsiga nisbatan qo'yilayotgan talablar ortib bormoqda. Zamonaviy pedagog qanday bo'lishi zarur? Shu jihatdan ham ma'naviy jihatdan mukammal rivojlangan insonni tarbiyalash, ta'lim va maorifni yuksaltirish, milliy g'oyani o'zida mujassam etgan yangi avlodni voyaga yetkazish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mustaqillikning ilk kunlaridan boshlab ushbu muammo bo'yicha ko'plab pedagog va psixolog olimlar o'z fikr va mulohazalari bilan chiqdilar. Mustaqil O'zbekiston ta'lim sohalarida ishlaydigan mahoratli pedagoglar vatanparvarlik burchini tug'ri anglagan holda ixtisosga doir bilimlarni chuqur o'lashtirgan bo'lishlari kerak. Eng muhimi ahloqiy, milliy va umuminsoniy qadriyatlarini hurmat qiladigan, dunyoviy, diniy ilmlardan ham xabardor ma'naviy barkamol inson bo'lmog'i lozim. Bu borada mamlakatimizda juda katta islohatlar olib borilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qa'tiyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent, O'zbekiston, 2017,167-bet.
2. Karimov.I.A. Buyuk kelajagimizning huquqiy kafolati. – Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kompaniyasi Bosh taxriyati, 1993,27-28-bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ-3775-son qaroriga asosida «Yol xaritasi»
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. T.: «IQTISODMOLIYA» nashriyoti, 2010. -19 bet.
5. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning 3-moddasi. 2020-yil 23 sentyabr,O'RQ-637-son
6. https://www.norma.uz/oz/qonunchilikda_yangi/uzbekiston_-_2030_strategiyasi_asosiy_goyalar

FAN, TA'LIM VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINING ASOSIY YO'NALISHLARI

F.Mamatqulov – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasida dotsenti, fals.f.n.

Annotatsiya

Ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi – ta'lim, fan va ishlab chiqarish tashkilotlari imkoniyatlaridan o'zaro manfaatlar yo'lida birgalikda foydalanish. Birinchi navbatda, kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash, shuningdek, birgalikda ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etish va h.k. Ushbu integratsiya jarayonlari faoliyatning turli sohalarining keng doirasini qamrab oladi va turli xil shakllarda namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: *fan va ta'lim integratsiyasi, ishlab chiqarish, ta'lim, fan majmuasi, ishlab chiqarish samaradorligi*

Аннотация:

Интеграция образования, науки и производства – это совместное использование потенциала образовательных, научных и производственных организаций во взаимных

интересах. В первую очередь, в областях подготовки, повышения квалификации и переподготовки кадров, а также проведения совместных научных исследований, внедрения научных разработок и т.д. Данные интеграционные процессы охватывают широкий спектр различных направлений деятельности и проявляются в самых разнообразных формах.

Ключевые слова: интеграция науки и образования, производство, образование, комплекс наука, эффективность произ

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi (TF va ICHI) – ta'lim, ilmiy va ishlab chiqarish tashkilotlari salohiyatidan o'zaro manfaatlar uchun birgalikda foydalanish. Birinchi navbatda, kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash, shuningdek, birgalikda ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etish va h.k. Ushbu integratsiya jarayonlari faoliyatning turli sohalarining keng doirasini qamrab oladi va turli xil shakllarda namoyon bo'ladi.

Aloqa vositalarining jadal rivojlanishi axborotga jamiyatda o'ziga xos mavqeni beradi. U inson xo'jalik va ma'naviy faoliyatining barcha sohalariga bevosita ta'sir qila boshladi va davlatlar, tarmoqlar, firmalar va hatto alohida mutaxassislarining o'zaro ta'siri va o'zaro ta'sirining xalqaro vositasiga aylandi. Fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasida yuqori darajadagi o'zaro ta'sir yuzaga keldi, chunki bu erda axborot tashuvchilar ko'pincha bir xil shaxslar - yagona axborot muhitidan foydalanuvchi mutaxassislardir. Ko'rib chiqilayotgan faoliyat turlari o'rtasidagi integratsiya jarayonlari, birinchidan, iqtisodiy va samarali, ikkinchidan, ular ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni tezlashtiradi, uchinchidan, ular nafaqat alohida mamlakatning fan va oliy ta'limning intellektual salohiyatidan oqilona foydalanish imkonini beradi, balki butun jahon hamjamiyatiga ham tegishli. Ushbu tajribani umumlashtirish, tahlil qilish va undan foydalanish ushbu jarayonning barcha ishtirokchilariga katta foyda keltirishi mumkin.

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi talabani universitetda tanlagan mutaxassislikka tayyorlashda ularning uzviy uyg'unligini ta'minlaydi. Bunday aloqaning ta'siri sezilarli darajada uni amalga oshirish shakliga bog'liq va ochiq ta'lim maydoni talabaga (millati yoki davlat mansubligidan qat'i nazar) [1;7-12] yagona imkoniyatlarni ta'minlaydigan rasmiy va norasmiy munosabatlar tizimi shaklida quriladi. olingan ta'limga muvofiq kasbiy o'sish va keyingi faoliyat uchun.

(TF va ICHI) yo'nalishlari ko'plab amalga oshirish shakllariga ega:

- o'quv, ilmiy-ishlab chiqarish majmualari;
- "zavod-texnika kolleji" yoki "fizika-texnika" tizimlari;
- filiallar va asosiy bo'limlar;
- ilmiy, o'quv va muhandislik markazlari;
- talabalarni maqsadli intensiv (individual) tayyorlash tizimlari;
- texnoparklar va texnopolislar (TP);
- mutaxassislar va talabalardan iborat ijodiy jamoalar va boshqalar[2;142-177].

Bu shakllarning har biri, o'z navbatida, turli sharoitlarda va o'ziga xos ta'lim muassasalarida o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shu bilan birga, har bir shakl umumiy xususiyatlarga ega bo'lib, ularni aniqlash uchun asos bo'ldi.

Vaqt oliy maktab bitiruvchilariga yangi talablar qo'yadi. Ularning kasbiy malakasi ularni tayyorlashning ilmiy asoslari, o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarga moslasha olish qobiliyati, bilimlarini doimiy ravishda to'ldirish va ijodiy ishlatish bilan tobora ko'proq

aniqlanadi. Zamonaviy mutaxassis o'z maqsadlari, vazifalari va harakatlarini boshqa odamlarning maqsadlari, vazifalari va harakatlari bilan muvofiqlashtira olishi kerak. Ko'pgina hayotiy va ish sharoitida universitetda o'qish paytida olingan maslahat va tavsiyalar "ishlamaydi" va ko'pincha zararli bo'lib qoladi: yosh mutaxassis ularni muayyan vaziyatning mohiyatini tushunmasdan ishlatadi. Ta'lim tizimi, xususan, kasb-hunar ta'limi o'zi shakllangan va mavjud bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy formatsiya bilan uzviy bog'liqdir.

Jamiyatimizning jadal ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy yangilanishi sharoitida ishlab chiqarish samaradorligini keskin oshirish muammosi, ayniqsa, malakali kadrlarni talab etayapti. Sanoatda malakali kadrlar bilan to'ldirishning an'anaviy manbai oliy ta'limdir. Universitet va ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'liqlik talabalarning amaliy mashg'ulotlari bo'lib, u o'qish davrida 2-3 marta amalga oshiriladi. Texnik universitetda ushbu maqsadga erishish ko'p jihatdan InonP darajasi bilan belgilanadi, texnik universitetlarda uning ko'p qirrali shakli o'quv, ilmiy va ishlab chiqarish majmualari hisoblanadi. Ularning faoliyati universitet kafedralari, ilmiy-tadqiqot institutlari, konstruktorlik byurolari va korxonalar o'rtasidagi hamkorlikning shartnomaviy shakli orqali amalga oshiriladi, kadrlarni samarali tayyorlash (qayta tayyorlash, malakasini oshirish) va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish ta'minlanadi. TF va ICHI o'rtasidagi o'zaro ta'sirning bu shakli deyarli har qanday ta'lim shakliga xosdir[3;45-51].

Milliy iqtisodiyotning innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishi inson salohiyatiga katta hajmdagi sarmoya kiritish bilan bog'liq. Jamiyatning ilg'or rivojlanishini ta'minlovchi ta'lim sohasidagi mehnatning nufuzini oshirish zarur va bu, eng avvalo, ta'lim va fan sohasidir.

Innovatsion salohiyat milliy iqtisodiyotning jahon iqtisodiy tizimidagi o'rnini belgilovchi strategik resursdir. Ko'pgina mamlakatlarda innovatsion salohiyat iqtisodiy rivojlanishning asosiy manbai sifatida qaraladi va milliy boylikning eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Innovatsion potentsialni shakllantirish va undan foydalanish muammolari Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun dolzarbdur[5;51]. Innovatsion salohiyatga yetarlicha baho bermaslik va undan yetarli darajada foydalanmaslik davlat tomonidan belgilab berilgan iqtisodiy rivojlanish strategiyasini amalga oshirishni qiyinlashtiradi va raqobatbardosh, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Mamlakatning innovatsion yo'lga o'tishi sharoitida nafaqat texnik g'oyalarni yaratish, balki ularni ichki va tashqi bozorda tijoratlashtirishga ham qodir bo'lgan innovatsion markazlarni yaratish va rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Innovatsion markazlar iqtisodiy muhitni shakllantirish, davlatning ilmiy-texnikaviy va innovatsion siyosatini amalga oshirishga ko'maklashish, ilmiy-texnikaviy, o'quv va ishlab chiqarish majmualari o'rtasidagi o'zaro hamkorlik samaradorligini oshirishga mo'ljallangan[4;52-56]. Innovatsiya va texnologiya markazlari fundamental va amaliy fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in bo'lishga mo'ljallangan.

Innovatsion markazlar faoliyatining belgilab beruvchi yo'nalishi yangi yuqori texnologiyali texnologiyalarni rivojlantirishga ko'maklashish va oliy o'quv yurtlarining ilmiy-texnikaviy salohiyatidan samarali foydalanish, shuningdek, korxonalar, tashkilotlar va kichik yuqori texnologiyali biznes subyektlarining innovatsion faoliyatini kadrlar bilan ta'minlashdan iborat. Ilm-fanning ishlab chiqarish sohasiga ta'siri ilm talab qiladigan tarmoqlarning shakllanishiga olib keldi. Ijtimoiy ishlab chiqarishning ushbu tarmoqlarining o'ziga xosligi ilmiy tadqiqotlar va yangi mahsulotni eksperimental ishlab chiqish uchun xarajatlar ulushining umumiy xarajatlar miqdorida keskin ortib borishidir. Ishlab chiqarishni intellektuallashtirish, o'z navbatida, ta'limning ilmiy salohiyatni va umuman

ishlab chiqaruvchi kuchlarni takror ishlab chiqarish sohasi sifatida faol rivojlanishini oldindan belgilab berdi. Industrial jamiyatda ta'lim mehnat unumdorligini oshiradi va mehnat natijalarini sifat jihatidan ham, umuman ijtimoiy rivojlanish uchun ahamiyati jihatidan ham qimmatli qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abalkin L.I. O'zgaruvchan dunyoda davlat // Iqtisodiyot masalalari. - 2009. - 1-son. - 7-12-betlar.
2. Bogomolov V.A., Egorshv I.M. Rivojlangan kapitalistik mamlakatlardagi ilmiy parklar va texnopolislar // Fan va texnologiya natijalari. - 1991. - T. 13. - B. 142-177.
3. Gabitov A.F. Globallashuv sharoitida Rossiyaning innovatsion tizimini shakllantirish va davlat tomonidan tartibga solish: tezisning referati. dis. ...kand. ekon. Fanlar - M.: nomidagi Moskva davlat universiteti. M.V. Lomonosov, 2006. - 45-51-betlar.
4. Glazyev S.Yu. Iqtisodiy rivojlanishning iqtisodiy nazariyasi. - M.: Nauka, 1990. - 232 b.
5. Kislyakova M.E. Rossiyaning innovatsion iqtisodiyotga o'tishi: muammolar va shartlar // TISBI byulleteni. - 2006. - 4-son. - 52-56-betlar.

БАРҚАРОР ДЕМОКРАТИК ИСЛОҲОТЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДА ПАРЛАМЕНТНИНГ ЎРНИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

К.М.Юсупов – Жиззах ДПУ катта ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада барқарор демокоатик ислоҳотларни амалга оширишда парламентнинг ўрни ва унинг ривожланиш тегденциялари, парламент назоратини амалга оширишда депутатлар фаоллигини ошириш, Қонунчилик палатаси депутатининг қонунчилик жараёнидаги иштирокини кучайтириш зарарурияти, Қонунчилик палатаси депутатининг сиёсий партиялар ҳамда сайлов округидаги фуқаролар манфаатларини таъминлашдаги фаолиятини янада такомиллаштириш каби масалалар ёритилган.

Калит сўзлар: Ҳаракатлар стратегияси, конституция, давлат бошқаруви, парламент, парламентаризм, депутат, парламент назорати, парламент сўрови, депутат сўрови. фракция, парламент текшируви.

Глобал парламент ҳисоботларига кўра бугунги кунда жаҳонда 193 та давлатдан 190 тасида парламент мавжуд бўлиб, ҳар бир давлатда праламент тарихий маданий қадриятлар асосида ривожланиб бормоқда [1]. Давлат ҳокимияти бўлиниш принципининг мазмун моҳиятидан келиб чиқиб, парламентга давлат бошқаруви тизимида қонун чиқарувчи ҳокимият сифатида қаралади. АҚШ, Европа, Осиё парламент мактабларининг намоёндалари бугунги кунда парламентга нафақат қонун чиқарувчи орган сифатида, балки қонунлар ижросини таъминлаш ва назоат қилиш функцияси мавжудлигини ҳам эътироф этади. Аслида парламент демократиянинг улкан ютуғи бўлиб, ҳалқ иродасини шакллантириш асосида давлат бошқарувини амалга ошириш жараёнида муҳим аҳамият касб этади. Тарихнинг 31 йиллик тажрибаси асосида бугун миллий парламентимиз узоқ ва тарихий йўлни босиб ўтди. Дунё

парламентаризм анъана ва қадриятларини ўзида мужассам этган миллий парламентимиз қонунчилик борасида катта тажрибалар тўплади. Парламентимизнинг давлат ва жамият ҳаётидаги ўрни ва нуфузини ошириш борасида кўплаб қонунлар қабул қилинди [2]. Ислохотларнинг ҳозирги босқичида парламент фаолиятини янада демократлаштириш мақсадида ва қолаверса парламентнинг халқимизнинг ишончини оқлаш, қонунларга халқ руҳини сингдириш, халқимизнинг талаб ва таклифларини инобатга олган ҳолда қонунларни қабул қилиш амалиёти янги Ўзбекистон парламент фаолиятининг бош меъзонига айланди. Ана шундай халқимизнинг, айниқса аҳолининг фикр, талаб ва таклифларини инобатга олган ҳолда Ўзбекистонни ривожантиришнинг бешта устувор йўналишини ўз ичига олган Ҳаракатлар стратегияси бу йўлда дастлабки одим бўлса, барқарор демократик ислохотларнинг асоси бўлган 1992 йилда қабул қилинган Конституциямизга 2023 йил 30 апрельда ўтказилган умумхалқ референдуми асосида ўтказилган киритилган ўзгариш ва қўшимчалар ислохотларнинг мантиқий давомидир. Халқимизнинг тафаккур маҳсули сифатида дунёга келган ушбу муҳим ҳужжатлар Янги Ўзбекистон давлат ва жамият ҳаётида янги бир даврни бошлаб берди. Таъкидлаш жоизки, миллий парламентимизнинг мустақиллик давридан то 2016 йилга қадар тўпдаган тажрибасини ва эришилган марраларни инкор этмаган ҳолда мамлакат ижтимоий-иқтисодий, сиёсий соҳаларида қабул қилинган аксарият қонунларда императивлик нормалари устувор бўлиб, давлат манфаатлари биринчи ўринга қўйилган бўлса, эндиликда конституциявий ислохотлар натижасида қонунларда шахс, жамият ва давлат манфаатлари устуворлиги белгилаб қўйилди. Давлатимиз раҳбари Ш.М.Мирзиёев таъкидлаганидек “Ҳаёт олдимизга кўплаб синов ва муаммоларни қўйиши мумкин ва биз ҳар қандай кутилмаган ҳолатга тайёр туришимиз зарур. Лекин қанчалик сермашаққат ва мураккаб бўлмасин, демократик ислохотлар йўлидан ҳеч қачон ортга қайтмаймиз. Олдинга фақат олдинга қараб борамиз. Ва биз бунга ҳар томонлама қодирмиз. Чунки бугунги халқимиз – кечаги халқ эмас. Бугун Ўзбекистон ҳам – Кечаги Ўзбекистон эмас”[3]. Албатта давлатимиз раҳбарининг ушбу фикрини таҳлил қиладиган бўлсак, демократик ислохотлар биринчи галда парламент тимолида гавдаланиши шакл шубҳасиздир. Нега деганда қонунларга демократик рух, инсонпарварлик ва адолат меъзонларини жорий қиладиган орган бу парламентдир ва қолаверса давлат ва жамият ҳаётида парламентнинг ўрни ва нуфузини оширмасдан туриб, танлаган демократик ислохотлар йўлини таъминлаш ўта мураккаб кечади. Айнан, кучли ва профессионал парламенгина бундай ислохотларнинг жавобгар ва маъсули бўлади. Парламент фаолиятини демократлаштириш ва модернизация қилиш бир кунлик ёки бир йиллик жараён эмас. У узлуксиз равишда такомиллашиб, даврнинг ўткир муаммо ва ташвишларини ҳисобга олган ҳолда такомиллашиб бораверади. Ўтган қисқа давр ичида миллий парламентимизнинг ўрни ва нуфузини оширишга қаратилган, шунингдек парламент фаолиятига янги усул ва шаклларни жорий қилишга қаратилган тадқиқотларни хорижий далаатлар тадқиқотлари билан таққослаганимизда унчалик салмоқли деб бўлмайди. Бунда специфик тадқиқотларни шартли равишда 2 гуруҳга ажратишимиз мумкин. Биринчи гуруҳга мустақиллик давридан то 2016 йилгача бўлган даврда химоя қилинган илмий тадқиқотлар бўлиб, мамлакатимиз ҳуқуқшунос олимларидан Э. Халилов, О. Муҳаммаджонов, А. Латифов, сиёсатшунос олимлардан Ш. Қудратхўжаев, М. Мусаевлар бўлса, Иккинчи гуруҳни 2016 йилдан то шу давргача бўлган тадқиқотларга ажратиб, улар қаторига ҳуқуқшунос олимлардан Ш. Зулфикооров, И. Беков ва сиёсатшунос О. Хасановларни киритиш мумкин [4]. Биринчи гуруҳ

тадқиқотларида асосан предмет ва объект икки палатали парламентни шакллантириш, унинг афзаллик ва камчилик масалаларига эътибор қаратилган бўлса, иккинчи гуруҳ тадқиқотларида парламент ҳаётини демократлаштириш, депутатлик мақомини ошириш, парламент сайловларида сиёсий партиялар иштирокини кучайтириш масалаларига урғу қаратилган. Ушбу тадқиқотларнинг мазмуни ва бугунги кундаги аҳамиятини эътироф этган ҳолда, парламентиизмининг янада халқчил бўлишини, барқарор демократик ислохотларни таъминлашдаги ўрни ва нуфузини оширишга қаратилган, янги демократик қоида ва нормаларни, айниқса инновацион парламентни тадқиқ этишга хизмат қиладиган тадқиқотларни яратиш долзаб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Янги Ўзбекистон феномени сифатида кундалик ҳаётимиздан ўрин олган “ Халқ давлат органларига эмас, давлат органлари халққа хизмат қилиши иккерак деган тамойил асосида фарлият юритиш парламент фаолиятида ҳам бугун ўз ифодасини топмоқда. Зеро бугун “маҳаллага тушиш”, “халқ ичига кириш”, “халқнинг дардига қулоқ солиш”, “ташвишига шерик бўлиш”, “муаммоларни жойида ҳал этиш” каби тамойиллар давлат хизматчиларининг асосий мезонига айланди[5].

Янги Ўзбекистон тушунчаси учун асос бўлаётган энг муҳим жиҳатлар ва амалий мезонлар сифатида парламент томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ишончли ҳимоя қилинишини таъминлаш мақсадида мансабдор шахсларга ўзбошимчалик билан қарор қабул қилишни тақиқлаш, қонун ҳужжатларида мавжуд бўлган ҳуқуқни қўллашнинг рад этилишига йўл қўймаслик каби янги принциплар киритилди. Фуқаролар давлат органининг қарорлари ва ҳаракатларининг қонунийлигидан келиб чиқиб иш тутишлари мумкинлиги белгиланди. Давлат органи қарор қабул қилишда хатога йўл қўйса, бунинг натижасида фуқаро учун салбий оқибатлар келиб чиқмаслигини таъминлайдиган нормалар билан тўлдириб бораётганлигини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтиш лозим. Эътиборли томони шундан иборатки, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги Қонунга эндиликда битта мурожаат бўйича 50 ва ундан ортиқ фуқаро иштирок этаётган бўлса, улар томонидан умумий бир нафар вакил тайинланиши мумкинлиги, маъмурий иш чўзилиб кетишининг олдини олиш мақсадида барча жараёнлар битта мажлис давомида амалга оширилиши белгиланди [6]. Яъни, содда қилиб айтганда, фуқароларнинг мурожаатларини ўз вақтида кўриб чиқиш ва ечимни таъминлаш мақсадида янги “умумий вакил” институти жорий этилди.

Шу ўринда Президентимиз “Энг асосийси, ислохотларнинг натижасини юртимизда яшаётган ҳар бир инсон, ҳар бир оила ўз кундалик ҳаётида ҳис этиши керак” деб таъкидлайди. Ислохотларни халқимиз юракдан кундалик ҳаётида ҳис этиши бир томондан парламентда фолият юритаётган депутатларнинг фидоийлиги ва жонқуярлигига ҳам боғлиқдир. Албатта бошқача айтганда бугун депутат уйғоқ бўлса, халқ уйғоқ бўлади деган парламентга хос тамойил натижасида аваллари депутатлар бир йилда уч-тўрт марта учрашувларга чиққан бўлса, эндиликда ҳар оининг охириги ҳафтаси депутатларнинг сайлов округида ишлаши учун белгиланди. Бу сайловчилар манфаатларини тўлақонли ифода этиш борасидаги яна бир муҳим қадам бўлиб, депутатлар ўз сайловчиларининг эҳтиёжлари, муаммолари ва у ердаги ҳақиқий вазият тўғрисида ахборот олишини таъминловчи барқарор механизм шакллантирилди. Бундан кўринадики депутатларнинг жойлардаги сайловчилари билан алоқалари мустаҳкамланиб, сайловчилар мафаатларини тўлароқ ифодаш ва депутатларнинг лавлат

ва ҳалқ уртасида кўприк бўлиш механизмининг янги босқичи сифатида эътроф этишимиз мумкин.

Барқарор демократик ислохотларни амалга оширишда парламентнинг ўрни ва ривожланиш тенденцияларини таҳлил қилиш асосида ҳал қилиниши лозим бўлган қуйидаги масалалар мавжудлигини кўрсатди. Хусусан:

– қонун ижодкорлиги фаолиятининг сифатини яхшилаш бўйича ишларни янада кучайтириш лозим. Қўмиталарнинг қонун лойиҳаларини кўриб чиқишдаги ролини ошириш, уларнинг иш услубларини ўзгартириш муҳим аҳамият касб этади. Қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва такомиллаштириш жараёнларида экспертлар, олимлар, соҳа мутахассислари, фуқаролик жамияти институтлари вакилларининг иштирокини кенгайтириш мақсадга мувофиқ;

– бугунги кунда, асосан, қуйи палатага келиб тушган қонун лойиҳаларини кўриб чиқиш билан чекланиб қолинмоқда. Жойларда ўтказилган назорат-таҳлил тадбирлари, ҳуқуқни қўллаш амалиётини ўрганиш яқунларидан келиб чиқиб, амалдаги қонунчиликка ўзгартиришлар киритишга қаратилган қонун лойиҳаларини ташаббус қилиш борасидаги ишларни янги босқичга олиб чиқиш;

– қонун лойиҳалари юзасидан жамоатчилик муҳокамасини ўтказиш, муҳим ижтимоий, иқтисодий аҳамиятга эга қонун лойиҳаларини иккинчи ўқишга тайёрлаш жараёнида жойларда, айниқса, сайлов округларида фуқаролар билан кенг муҳокама қилишни ташкил этиш, бунда аҳолининг муносабатини одамларнинг ичида туриб, бирга юриб ўрганиш, фуқароларнинг таклиф ва мулоҳазаларини инобатга олиш муҳим аҳамият касб этади;

– қабул қилинаётган қонунларнинг мазмун-моҳиятини аҳолининг кенг қатламига етказиш билан бир қаторда уларнинг ижроси ва амалиётда қўлланилиши устидан қатъий назоратни амалга оширишга жиддий эътибор қаратиш лозим;

– фракциялар аъзолари томонидан ўз партияларининг электорат манфаатларидан келиб чиқиб қонун лойиҳаларини ишлаб чиқиб, киритиш ташаббуси билан чиқиш амалиётини кучайтириш зарур;

– парламент назорати тадбирлари яқунлари бўйича қабул қилинган қарорлар ижросини доимий равишда мониторинг қилиб бориш масаласига етарли даражада эътибор қаратилмаяпти;

– қўмиталарнинг қабул қилинган қонунларнинг жойларда ижро этилиши ҳолатини назорат-таҳлил тартибида ўрганиш борасидаги фаоллигини янада кучайтириш керак;

– қўмиталар ўз фаолият йўналишларидаги вазирлик ва идораларнинг коллегиял йиғилишларида иштирок этишлари, уларда ишлаб чиқиладиган қонун лойиҳалари ҳақида олдиндан хабардор бўлиши, қонун лойиҳалари қуйи палатага киритилмасидан олдин фракцияларда, қўмиталарда кўриб чиқиб, тегишли таклифларни юбориш амалиётини йўлга қўйиши мақсадга мувофиқ;

– парламент назоратининг барча шаклларида ҳамма вақт ҳам бирдек самарали фойдаланилмаяпти. Яъни парламент назорати шаклларидаги ҳали етарлича ишга солинмаган ва фойдаланилмаган қирралари ҳам мавжуд;

– Қонунчилик палатасида тузилган комиссиялар фаолиятини янада жонлантириш масаласи муҳим аҳамият касб этмоқда. Ушбу комиссиялар қуйи палатага ҳар жиҳатдан қўмакчи ўлароқ, ўз фаолиятини кучайтириши ва иш услубларини бугунги талаблар асосида йўлга қўйиши тақозо этилади.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, Қонунчилик палатаси ва унинг органларининг

фаолиятини давлат ҳокимияти тизимида парламентнинг ролини кучайтириш борасида амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотларга монанд равишда янада кучайтириш, депутатлар корпусининг фаоллигини сезиларли даражада ошириш лозимлигини кўрсатмоқда. Бошқача айтганда, парламент ўз фаолиятига ҳар куни янги руҳ ва мазмун-моҳият олиб киришини тақозо этади.

Шу маънода, аввало Қонунчилик палатасининг фаолиятини янги конституциявий-ҳуқуқий шароитларда йўлга қўйиш муҳим саналади.

Депутатлар корпуси ислохотларнинг том маънодаги ташаббускори бўлиши учун барча куч ва салоҳиятини ишга солган ҳолда, ўз фаолиятини тизимли равишда такомиллаштириб бориши лозим.

Фуқаролар манфаатларини ифодаловчи том маънода ҳақиқий демократик орган сифатида шаклланган, давлат ҳокимияти органлари тизимида муносиб ўрин эгаллаган, мамлакатда амалга оширилаётган кенг кўламли ислохотларга жалб этилган Қонунчилик палатаси келгусида ҳам янгиланган Конституция билан белгилаб қўйилган ваколатларидан унумли фойдаланган ҳолда халқимиз фаровонлигини таъминлаш, юртимиз тараққиётининг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлаш борасидаги ишларини янада кучайтиради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Глобальный парламентский отчет / Изменяющийся характер парламентского представительства — Ташкент: Baktria press, 2012. -124 с.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: Ўзбекистон, 2018. – Б.80.; Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // “Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами”, 2017 йил 13 февраль, 6-сон, 70-модда; “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси конституциявий қонуни // Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 05.09.2019й., 03/19/563/3685-сон.
3. Ш.М.Мирзиёев. Янги Ўзбекистон стратегияси. Тошкент. “Ўзбекистон”, 2021. 21-б.
4. О.А.Хасанов Ўзбекистонда парламент назоратини демократлаштириш жараёни. Сиёсий фанлар номзоди Phd даражасини олиш бўйича диссертация автороеферати. Т.: 2018, 23-б.
5. Н.М.Исмоилов. Янги –Ўзбекистон вакиллик органлари ривожининг янги босқичи. https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-vakillik-organlari-rivozhining-yangi-bosqichi_403257
6. Ўзбекистон Республикасининг “Маъмурий тартиб- таомиллари тўғрисида” ги Қонуни ЎРҚ-457-сон. 08.01.2018

TA'LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASI: XORIJIY VA MAHALLIY TAJRIBA

J.X.Shodiyev – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrasida o'qituvchi

Annotatsiya

Maqolada fan va ta'lim integratsiyasi, O'zbekiston Respublikasida ilmiy salohiyatni rivojlantirish dinamikasi va tendentsiyalari, xorijiy tajribani o'rganish masalalariga bag'ishlangan. Ijtimoiy-iqtisodiy faoliyatning barcha jabhalarida integratsiya jarayonlarining faol rivojlanishi, fan, ijtimoiy hayot va ta'limning rivojlanish sur'atlarining sezilarli darajada tezlashishi integratsiya sur'atlarini jadallashtirish, uning ahamiyati va jarayonini takomillashtirish zarurligini anglash vazifasini dolzarblashtiradi. ta'lim va fanning integratsiyasi va uning mohiyatini aniqlash. Shu nuqtai nazardan, MDH mamlakatlari tajribasini o'rganish va respublikada ta'lim sohasining bugungi holati, integratsiya jarayonlarini rivojlantirish istiqbollari va ta'lim jarayonining ilmiy-ishlab chiqarish faoliyati bilan o'zaro ta'sirining sur'ati katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: O'zbekiston Respublikasi, fan va ta'lim integratsiyasi, fan, ta'lim, innovatsiyalar, xorijiy tajriba, ilmiy markazlar va institutlar

Yangi texnologiyalar va innovatsiyalar dunyosida har qanday ta'lim transformatsiya va integratsiyani talab qiladi. Va shuning uchun innovatsiyalar va yangilik. Bu yangi va ijodiy mutaxassislarni olish imkoniyatini berishi mumkin. Ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasi – ta'lim, fan va ishlab chiqarish tashkilotlarining imkoniyatlaridan o'zaro manfaatlar yo'lida birgalikda foydalanishdir. Birinchi navbatda, kadrlar tayyorlash, ularning malakasini oshirish va qayta tayyorlash, shuningdek, hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish sohalarida ishlanmalar va boshqalar. Ushbu integratsiya jarayonlari faoliyatning turli sohalarining keng doirasini qamrab oladi va turli xil shakllarda namoyon bo'ladi.

Bundan tashqari, jamiyatdagi ta'lim darajasi ilmiy kashfiyotlar soni va tezligini, shuningdek, ularni sanoat sohasida tarqatish tezligini oshiradi. Zamonaviy ilmiy-texnikaviy taraqqiyot fan, texnika va ta'limda sezilarli o'zgarishlarga olib keldi, bu jamiyatning ushbu eng muhim sohalarida o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning sifat jihatidan yangi darajasi bilan bog'liq.

Integratsiya jarayoni ta'limning barcha darajalarini, fan va ishlab chiqarish tizimi va infratuzilmasini qamrab oladi va o'zgartiradi. Hozirgi vaqtda ilmiy siyosatning yo'nalishi:

- fundamental ilmiy g'oyalar zaxirasini yaratish va yangi texnologiyalarni ishlab chiqish uchun tegishli mutaxassislarni tayyorlashga ko'maklashish;
- ilmiy-texnik loyihalarning moliyaviy tavakkalchiligini kamaytirish;
- akademik va amaliy fanlarning o'zaro hamkorligini tashkil etishda vositachilik qilish.

Oliy ta'lim ilmiy tadqiqot instituti tadqiqot natijalari ijtimoiy ishlab chiqarishning texnologik rivojlanish bosqichiga qarab integratsiya jarayonining quyidagi turlarini ajratish imkonini beradi.

1. Mavjud ishlab chiqarish texnologiyasi bilan integratsiyalashuv va texnologik rivojlanishning keyingi bosqichiga o'tish uchun zarur bo'lgan bilimlarni bosqichma-bosqich to'plash.

2. Ilg'or texnologiyani joriy etishda integratsiya, alohida korxonalar yoki tarmoqda "monotexnologiya" dan murakkab, "yuqori" texnologiyaga o'tish.

3. Rivojlanishning ustuvor yo'nalishlarini aniq belgilagan holda yangi texnologiyalar majmuasini tadqiq qilish, ishlab chiqish va joriy etishning keng ko'lamli jarayoni.

Birinchi bosqich kichik shaharlarda yoki eng yirik aglomeratsiyalarda joylashgan universitet markazlarining etakchi roli bilan tavsiflanadi. Universitetlar ushbu markazlarga yangi texnologiyalar va ishlab chiqarishni rivojlantirish bilan shug'ullanuvchi maxsus laboratoriya va institutlarni, konstruktorlik byurolarini jalb qildilar va shu bilan birga ilmiy-texnik firmalarning o'ziga xos "inkubatori" rolini o'ynadilar.

Ikkinchi bosqich iqtisodiyotning vujudga kelayotgan hududiy tuzilmasini takrorlash, amaliy fanning sanoat hududlarida bosqichma-bosqich konsentratsiyasi jarayoni bilan tavsiflanadi.

Uchinchi bosqich ilmiy-texnikaviy inqilobning zamonaviy bosqichiga mos keladi. Hududlar "ilmiy muassasalarni jamlashning mutlaq huquqidan mahrum bo'lib, yangi rivojlanish sohalarida eng zamonaviy daraja paydo bo'lishi" bilan tavsiflanadi.

Ishlab chiqarishning rivojlanish bosqichlariga muvofiq, uni ilmiy-tadqiqot institutlari va ta'lim tizimining barcha bo'g'inlari, jumladan, universitetlar bilan integratsiyalash shakllari ishlab chiqilmoqda. Integratsiyaning turli yo'nalishlari va shakllari paydo bo'lishi va takomillashib borishi bilan ularning bu jarayondagi roli va o'rni ortib boradi.

Integratsiyasining birinchi yo'nalishi – yagona axborot muhitini shakllantirish. Zamonaviy jamiyatda axborot aloqada, odamlar o'rtasidagi muloqotda, ilmiy, ta'lim va ishlab chiqarish faoliyatida juda muhim rol o'ynaydi. Fan, ta'lim va ishlab chiqarishning faol o'zaro ta'siri bu erda axborot tashuvchilar ko'pincha bir xil aloqa sub'ektlari bo'lishi bilan bog'liq. Integratsiyasining birinchi yo'nalishining axborot integratsiyasi ilmiy-texnikaviy taraqqiyotni tezlashtirish va fan va ta'limning intellektual salohiyatidan nafaqat bitta mamlakatda, balki butun tsivilizatsiyada oqilona foydalanish imkonini beradi.

Integratsiyasining ikkinchi yo'nalishi uzluksiz (umrbod) ta'limning samarali tizimini yaratish bo'lishi kerak. Uzluksiz ta'lim so'nggi yillarda ishlab chiqarish tarkibidagi o'zgarishlar, jamiyat hayotining baynalmilallashuvi va yangi texnologiyalarning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan jahon hamjamiyatidagi o'zgarishlarga javob bo'ldi.

Integratsiyasining uchinchi yo'nalishi xodimlarni tayyorlash va "uskunaning hayot aylanishi" o'rtasidagi munosabatlarni yangilash orqali aniqlanadi. Texnologiya o'z rivojlanishida quyidagi bosqichlardan o'tadi: ishlab chiqish, loyihalash, sinovdan o'tkazish, ishlab chiqarish, foydalanish va foydalanishdan chiqarish. Yuqorida tavsiflangan tsiklning har bir bosqichi ma'lum darajadagi tayyorgarlik va profilga ega bo'lgan etarli miqdordagi mutaxassislarni talab qiladi.

Integratsiyasining to'rtinchi yo'nalishi – kadrlar tartibi, nomenklaturasi va mutaxassislarni tayyorlash mazmuni. Kadrlarga bo'lgan talab va yosh mutaxassislarni ish bilan ta'minlash muammosini faqat ta'lim tashkilotlarining integratsiyasi bilan hal qilish mumkin.

Integratsiyasining to'rtinchi yo'nalishining o'zaro ta'siri kasbiy ta'lim doirasidagi o'qitish usullari va shakllariga ta'sir qilmasligi mumkin. O'quv fanlari, o'qitish shakllari va usullari majmuasining sintezi bo'lajak mutaxassisda uning kelajakdagi kasbiy faoliyati ob'ekti haqida to'liqroq tushunchani shakllantirishga qaratilgan. Mutaxassisga millati va davlat mansubligidan qat'i nazar, o'z malakasiga muvofiq kasbiy faoliyat bilan shug'ullanish

imkoniyatini beruvchi ochiq ta'lim makonini shakllantirish integratsiyaning muhim yo'nalishi hisoblanadi.

Ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini alohida yo'nalish sifatida ko'rsatish mumkin. Bu o'quv jarayonini ilmiy va (yoki) ishlab chiqarish faoliyati bilan birlashtirishni o'z ichiga oladi va mutaxassisni keyingi kasbiy faoliyat sharoitlariga moslashtirishning eng muhim shakli hisoblanadi.

Integratsiyaning yo'nalishio'zaro bog'liqlik yo'nalishlarini amalga oshirish shakllari o'zaro ta'sir sodir bo'lgan darajaga qarab tasniflanishi mumkin.

Eng oddiy (institutlararo) daraja alohida ilmiy, ta'lim va ishlab chiqarish tashkilotlari va ularning bo'linmalarining o'zaro ta'sirini o'z ichiga oladi.

Mahalliy tajriba bir qator Integratsiyaning turli yo'nalishlari larni o'z ichiga oladi:

– Birinchi holda oliy o'quv yurtlari, ilmiy-tadqiqot institutlari va sanoat korxonalarini o'rtasidagi hamkorlik shakli bo'lgan o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish majmualari (OTM) va o'quv-ilmiy-ishlab chiqarish birlashmalari, ikkinchi holatda esa universitetlar kafedralari (fakultetlari), laboratoriyalar (kafedralar) tajriba ishlab chiqarish maydonchalari va ilmiy-tadqiqot institutlari va sanoat korxonalarining ustaxonalari bilan birlashmasi. Ushbu tuzilmalarning asosiy maqsadi kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish samaradorligini ta'minlashdan iborat. Ishlab chiqarish va ilmiy tashkilotlarda oliy o'quv yurtlarining filiallari va tayanch bo'limlarini tashkil etish bo'yicha mavjud amaliyotni qayd etish lozim. Qoidaga ko'ra, ilmiy-tadqiqot institutlari va korxonalarining zamonaviy laboratoriya bazasidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish uchun kafedralar filiallari, tayanch kafedralar esa universitetda yangi texnika va malakali mutaxassislarni talab qiladigan yangi mutaxassisliklar ochilganda tashkil etiladi. Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash darajasini oshirish, o'quv jarayonini zamonaviy ishlab chiqarish haqiqatiga yaqinlashtirish uchun ham filiallar, ham tayanch bo'limlar zarur.

– Oliy o'quv yurtlarini, akademik va tarmoq tadqiqot institutlarini birlashtirgan ilmiy-ta'lim markazlari. Ushbu tuzilmaga yuklatilgan asosiy vazifa fundamental ilmiy-texnikaviy muammolarni hal qilish uchun ilmiy salohiyatni jamlash va tegishli masalalar doirasida mutaxassislarni parallel tayyorlashdan iborat.

– Integratsiyaning oxirgi sohasi - bu universitetlar, ilmiy-tadqiqot institutlari va konstruktorlik byuolarini birlashtirgan muhandislik markazlari. Markazlarning asosiy faoliyati yangi texnika va texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish, yangi mahsulotlarni ishlab chiqarishga joriy etish uchun zarur bo'lgan kadrlarni tayyorlashdan iborat.

– Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyaning institutlararo integratsiyalashuvining xorijiy shakllari orasida Amerika tajribasi katta qiziqish uyg'otadi. 70-yillarning boshidan boshlab Qo'shma Shtatlarda kooperativ tadqiqot markazlari - kooperativ tadqiqot markazlari tashkil etildi. Ilmiy-tadqiqot markazlari eng yirik ilmiy-tadqiqot, o'quv muassasalari va sanoat firmalari bo'lgan universitetlarning ilmiy salohiyatini jamlaydi. Ularning hamkorligidan maqsad – fundamental ilmiy-texnikaviy muammolarni hal qilishda takroriyliklarga barham berib, birgalikda ilmiy tadqiqotlar olib borishdan iborat.

80-yillarda AQShda muhandislik tadqiqot markazlari – muhandislik tadqiqot markazlari (ERC) tashkil etildi. IIM va T va ICH integratsiyaning oldingi shakli o'rtasidagi asosiy farq uning torroq faoliyat sohasidir. Muhandislik tadqiqot markazlari muhandislik va texnologiyani ishlab chiqish va undan ishlab chiqarish, qurilish va biotexnologiyada foydalanishga ixtisoslashgan. Ilmiy-texnika taraqqiyoti ilmiy-tadqiqot faoliyatini rejalashtirish va muvofiqlashtirishda davlatning rolini oshiradi, bundan tashqari, ilmiy-

texnikaviy muammolarning tabiati ularni AQShning eng yirik monopoliyalari ishtirokida ham hal qilishni imkonsiz qiladi;

Bu shartnoma bo'yicha ilmiy muassasalar yoki yangi turdagi tadqiqot institutlarini - federal moliyalashtiriladigan ilmiy-tadqiqot markazlarini (FFRDC) yaratish uchun sabab bo'ldi. FFIRC ning asosiy mijozlari ERDA (Atom energiyasi va raketalarni rivojlantirish agentligi), Mudofaa vazirligi va HACA (Milliy Aeronavtika va kosmik ma'muriyat) bo'lib, ular o'z navbatida asosan hukumat manbalaridan subsidiyalanadi. Bu FFIRCning buyurtmachi-moliyachiga va asosiy ijrochiga bo'ysunishini belgilaydi, bu universitet FFIRC universitetlar, sanoat firmalari yoki notijorat tashkilotlari tomonidan boshqariladi; Qo'shma Shtatlarda ED integratsiyasining turli shakllaridan foydalanish ilmiy-tadqiqot ishlariga sarflanadigan xarajatlarni kamaytiradi, ularning samaradorligini oshiradi va keraksiz takrorlashni bartaraf etadi.

SNP integratsiyasining mintaqaviy darajasi ilmiy (va o'quv, shu jumladan) muassasalar va sanoat korxonalarining hududiy birlashmalari bo'lgan, turli xil turdagi mahsulotlarni birgalikda ishlab chiqish, sinovdan o'tkazish va ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lgan ilmiy-ishlab chiqarish komplekslaridan (RPC) iborat. sanoat mahsulotlari.

Fan, ta'lim va ishlab chiqarishning sof shakllarini muayyan holatda birlashtirish yangi, hududiy sifat beradi. NPC ning eng keng tarqalgan turlari quyida batafsilroq muhokama qilinadi.

1. Davlat (milliy) miqyosda ENPlar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik milliy tadqiqot dasturlari (NRP) doirasida amalga oshiriladi. Bunday dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishga davlatning butun ilmiy-texnik salohiyati jalb etilgan. Ilg'or mamlakatlarda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik loyihalari davlat ta'lim, ilmiy-texnikaviy siyosatining asosiy quroliga aylanib, fan-texnika taraqqiyotining dolzarb yo'nalishlarida taraqqiyotni ta'minladi.

2. Hozirgi vaqtda UNPning integratsiyalashuvining milliy (xalqaro) darajasining faol shakllanishi davom etmoqda. Bu jarayon Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida va dunyoning bir qator boshqa mintaqalarida siyosiy, iqtisodiy, fan va ta'lim integratsiyasi bilan parallel ravishda eng faol rivojlanmoqda.

Bir guruh olimlar (V.A.Slastenin, V.I.Jog, I.Yu.Borisova, V.A.Pleshakov, L.S.Podimova) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ilmiy va ta'lim xalqaro integratsiyasining eng muhim turlarini aniqlash imkonini berdi:

– Xalqaro integratsiyani ta'minlovchi axborot resurslarini yaratish; o'qituvchilar, aspirantlar, talabalarning xalqaro almashinuvi, chet el amaliyotlarini amalga oshirish, professor-o'qituvchilarning malakasini oshirish; hamkorlikda ilmiy tadqiqotlar olib borish, ilmiy axborotlar, pedagogik texnologiyalar almashinuvi; monografiyalar va ilmiy maqolalarni birgalikda nashr etish.

– Universitet boshqaruviga hamkor universitetlar xodimlarini jalb qilish, sho'ba korxonalarini tashkil etish, universitetlararo va xalqaro integratsiya bo'yicha xalqaro markazlarni yaratish; yetakchi xorijiy mutaxassislarni jalb qilgan holda universitet ma'ruzalarni tashkil etish, qo'sh diplom berish, chet el fuqarolarini o'qituvchi sifatida ishga joylashtirish, qo'shma ta'lim dasturlarini yaratish va amalga oshirish, chet tillarini o'rganish sohasida qo'shimcha ta'lim dasturlari bo'yicha o'qitish, talabalarni hamkorlikda o'qitish; xalqaro ta'lim dasturlari.

– Xalqaro ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish, qo'shma xayriya tadbirlarini tashkil etish, madaniyat va sport sohasida xorijiy oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlik qilish, xalqaro

talabalar olimpiadalari, turli davlatlarning milliy bayramlariga bag'ishlangan qo'shma madaniy tadbirlar, turli mamlakatlar madaniyat arboblari bilan uchrashuvlar o'tkazish.

Ko'rib chiqilgan material ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasining ob'ektiv mohiyatini baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, bu jarayon turli yo'nalishlarda amalga oshiriladi: yagona axborot muhiti, uzluksiz ta'lim tizimi, kadrlar tayyorlash va "texnologiyaning hayot aylanishi", kadrlarni buyurtma qilish va mutaxassislarni tayyorlash, fanlar majmuasini yaratish, ta'lim shakllari va usullari, ochiq ta'lim maydoni) va turli xil shakllarga ega (ilmiy-ishlab chiqarish majmualari, ilmiy-ta'lim va muhandislik markazlari, ilmiy-konstruktorlik markazlari, zavod-universitet tizimi, o'quv ilmiy-ishlab chiqarish kompleksi va ilmiy va o'quv ishlab chiqarishi) kompleks, filiallar va tayanch boshqarmalar, texnopolislar va texnoparklar.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Abalkin L.I. O'zgaruvchan dunyoda davlat // Iqtisodiyot masalalari. - 2009. - 1-son. – 7-12-betlar.
2. Bogomolov V.A., Egorshv I.M. Rivojlangan kapitalistik mamlakatlardagi ilmiy parklar va texnopolislar // Fan va texnologiya natijalari. - 1991. - T. 13. – B.142-177.
3. Glazyev S.Yu. Iqtisodiy rivojlanishning iqtisodiy nazariyasi. - M.: Nauka, 1990. – 232 b.
4. Kislyakova M.E. Rossiyaning innovatsion iqtisodiyotga o'tishi: muammolar va shartlar // TISBI byulleteni. - 2006. - 4-son. - 52-56-betlar.
5. Popova E. Rossiyaning innovatsion rivojlanishini rag'batlantirish chora-tadbirlari (ilmiy tadqiqot natijalari) // Intellektual mulk: Sanoat mulki. - 2006. - 10-son. – B.4-12.
6. Saitov M.A.X. Rivojlanishning zamonaviy shakllari va jahon iqtisodiyotida ilmiy-texnikaviy zonalar faoliyatining tendentsiyalari // Iqtisodiyot fanlari savollari. - 2004. - 1-son. – 2 29-237-betlar.

HUQUQ IJODKORLIGI FAOLIYATI VA QONUNCHILIK JARAYONI – TARAQQIYOT STRATEGIYASINING MUHIM VAZIFASI

S.Tog'ayeva – Jizzax davlat pedagogika universiteti

Tarix fakulteti 4-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: y.f.d., dots. Suvonqulov Jamshid

Annotatsiya

Maqolada huquq ijodkorligi faoliyati va qonunchilik jarayoni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: qonun, huquq, huquq ijodkorligi, qonun ishlab chiqish, qonunchilik, huquq ijodkorligiga e'tibor, rivojlantirish, taraqqiyot strategiyasi, huquq ijodkorligi faoliyatini tubdan oshirish.

Davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, fuqorolarning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, normativ-huquqiy hujjatlarini tartibga solish ta'sirini kuchaytirish, jamiyatning huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirish davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish va qonun ustuvorligini ta'minlash borasidagi eng muhim vazifalar sirasiga kiradi.

Huquq ijodkorligi jarayonida yangi huquqiy normalar ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Bunda birinchi navbatda, davlat faoliyatining belgilangan vazifalari huquqda o'z ifodasini topadi.

Albatta, davlat funksiyalari haqida gap ketganda, avvalo, ularni amalga oshirish shakllarini hamda ulardan biri sifatida jamiyatga davlat rahbarligi ko'rinishlaridan biri bo'lgan huquq ijodkorligi yoki qonun ijodkorligi haqida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq. Binobarin, davlatning vazifasi, tipi, davlat hokimiyatining amalga oshirish va tashkil etish shakllaridan qat'iy nazar, huquq ijodkorligi davlat tomonidan amalga oshiriladi. Shuning uchun ham huquq ijodkorligi jamiyat va davlatning huquqiy ehtiyojlarini aniqlash va baholash, vakolatli subyektlarning huquqiy hujjatlarini belgilangan tartibda shakllantirishi va qabul qilishini qamrab oluvchi jarayondir. Ushbu ta'rifda quyidagi muhim jihatlarga urg'u beriladi: huquq ijod etish davlatning yuridik normalar yaratishga qaratilgan maxsus faoliyatidir. Davlat mazkur faoliyat orqali xalqning mushtarak irodasini qonun darajasida ifoda etadi, ijtimoiy boshqaruv va siyosiy rahbarlikni amalga oshiradi. Bu faoliyat natijasida jamiyatda harakatlanuvchi bir butun va ichki mutanosiblikka ega bo'lgan, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan umummajburiy huquqiy normalar vujudga keltiriladi. Huquq normalarining yaratilishi, yuridik kuchi, shakli, quyidan yuqoriga bo'ysunishi munosabatlari davlatning huquq ijodkorligi funksiyasi bilan bevosita bog'liqdir. Huquq ijodkorligi vakolatli davlat organlarining normativ-huquqiy aktlarni yaratish, ularga o'zgartirish kiritish yoki bekor qilishga qaratilgan faoliyatdir.

Huquq ijodkorligi faoliyati nafaqat yangi huquqiy normalarni o'rnatish, balki ilgari chiqarilgan nomativ-huquqiy qoidalarni o'zgartirish va bekor qilish ham kiradi. Huquq ijodkorligi tufayli vujudga keltiriladigan huquq normalari davlat organlarining turli xil rasmiy hujjatlarida aks ettiriladi va ular normativ-huquqiy hujjatlar deyiladi.

Oliy Majlis Qonunchilik palatasi qo'mitalari hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti tomonidan qonun loyihalarini ishlab chiqish va qabul qilish bosqichida hamkorlikni yanada izchil tashkil etishga qaratilgan davra suhbatlari o'tkazildi [1]. Unda, huquqiy demokratik davlat va adolatli fuqarolik jamiyati qurish jarayonida, birinchi navbatda, qonun ijodkorligi faoliyatini sifatli tashkil etish, izchil va bir xil huquqni qo'llash amaliyotini shakllantirish, inson huquq va erkinliklarining samarali himoya qilinishini ta'minlash muhim ahamiyatga egaligi, mamlakatimizda norma ijodkorligi faoliyati sifatini tubdan yaxshilash, amalga oshirilayotgan islohotlarning institutsional-huquqiy bazasini yangilash, eskirgan va o'z ahamiyatini yo'qotgan normalarni bekor qilish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshiriganligi, Qonunchilik palatasining qonun ijodkorligi faoliyati ko'lami mamlakatimizdagi islohotlarning huquqiy asoslarini mustahkamlashga, yangi tahrirdagi Konstitutsiyada belgilangan normalarni hayotga izchil tatbiq etishga, parlament faoliyatiga doir qonunchilikni takomillashtirishga, quyi palataning ishini yangi konstitutsiyaviy-huquqiy prinsiplar asosida tashkil etishga qaratilganligi ta'kidlandi. Xususan, Qonunchilik palatasi tomonidan 2023-yilda 131 ta qonun loyihasi o'z ichiga olgan 100 ta qonun qabul qilinib, ma'qullash uchun Senatga yuborildi. "Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida"gi, "Davlat hisobidan yuridik yordam ko'rsatish to'g'risida"gi, "Raqobat to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasining Davlat bayrog'i to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi, "Yo'l harakati to'g'risida"gi, "Pedagogning maqomi

to'g'risida"gi, "Gidrotexnika inshootlarining xavfsizligi to'g'risida"gi, "Probatsiya to'g'risida"gi qonunlar shular jumlasidandir.

Huquq ijodkorligi faoliyati o'z mohiyatiga ko'ra davlat irodasini ifodalash bilan bog'liq. Davlat tashkiliy kuch bo'lsa, huquq yuridik qoida shakliga kirgan irodadir. Ikki toifa harakatni o'z ichiga oladi, birinchidan, huquq ijod etuvchi organlarning normativ hujjat loyihasini tayyorlash bo'yicha harakatlari; ya'ni loyihani ishlab chiqish to'g'risidagi qaror qabul qilish; loyihani muhokama qilish; uni manfaatdor idoralar bilan kelishib olish va qo'shimcha ishlov berish. Ikkinchidan, normativ hujjatni chiqarish bo'yicha harakatlar kiradi: huquqiy-hujjat loyihasini huquqni ijod qiluvchi organ muhokamasiga kiritish; loyihani muhokama etish; normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish va uni e'lon qilish (nashr etish). Ba'zan huquq ijod etishning mazkur bosqichlari birlashib, yangi xatti-harakatlar bilan to'ldirilishi mumkin. Qonunchilik jarayoni haqida batafsil tasavvur xosil qilish uchun uning mazmunini tashkil etuvchi bosqichlarni chuqur tahlil etish kerak.

Aksariyat huquqshunos olimlarning va amaliyot xodimlarining fikriga ko'ra, qonunchilik jarayoni quyidagi bosqichlarlar iborat:

1. Qonunchilik tashabbusi;
2. Qonun loyihasini muhokama qilish;
3. Qonunni qabul qilish;
4. Qonunni e'lon qilish.

Qonun yaratishdan oldin jamiyatda shunday qonun vujudga kelishiga extiyoj bormi, degan savolga javob berish lozim. Qonun ishlab chiqishga kirishishdan avval mavjud ijtimoiy voqelik, xayot, muammoli vaziyat atroflicha o'rganib chiqiladi. Shunday qilib, u yoki bu qonunni yaratilishiga bo'lgan extiyojni o'rganish–qonunchilik jarayonining boshlang'ich nuqtasidir. Qonunchilik faoliyatiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillarni quyidagi turlarga ajratish mumkin: iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, sotsial-madaniy, jug'rofiy, demografik, ekologik, milliy, ilmiy-tashkiliy va x.klar

Qonunchilik faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillar muayyan mexanizm asosida harakatlanadi. Qonunni yaratish jarayoni, ya'ni qonun chiqaruvchi organ doirasida bevosita faoliyat qonunchilik tashabbusi ruyo bo'lishidan boshlanadi. Qonunchilik tashabbusi huquqiy muammolari mag'zini anglab yetish uchun uning quyidagi muhim jihatlarini puxta mushoxada etish talab qilinadi:

Qonunchilik tashabbusi xuquqi tushunchasi va moxiyati;

Qonunchilik tashabbusi amalga oshirilishi natijasida vujudga keladigan xuquqiy munosabatning mazmuni;

Qonunchilik tashabbusi xuquqning sub'ektlari doirasi hamda ularning o'ziga xos xususiyatlari va boshqalar.

Davlatni xuquq ijodkorlik faoliyatini asosini qonunlarni qabul qilish tashkil qiladi[2].

2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasining beshta ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish bo'yicha Strategiya doirasida islohotlarni amalga oshirish har yili qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar sonining sezilarli darajada usishiga olib keldi. Ularni tayyorlash mexanizmlari esa yaqin vaqtgacha o'zgarishsiz qoldi. Shu bilan birga huquq ijodkorligi jarayoniga korrupsiyaga qarshi qonun loyihalari ekspertizasi hamda qaror qabul qilishning tartibga solish ta'siri kabi yangi samarali vositalarni jalb qilish natijasida qonun hujjatlarning sifatini oshirish va fuqarolarni qaror qabul qilish jarayoniga faol jalb qilishni ta'minladi. Lekin ushbu yangiliklar tartibga solish ta'sirining sifatini va samaradorligini tubdan yaxshilash uchun yetarli emasdir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O'zbekistonda normativ-huquqiy aktlarning asosiy muallifi sifatida vazirlik va idoralar namoyon bo'ladi. Keng idoraviy qonun ijodkorlik vakolati yosh mustaqil respublikaning huquqiy poydevorini shakllantirish, uning samaradorligini baholash, yangi davlat va bozor institutlari yaratish iloji boricha tezroq yaraish va isloh qilish, zarur bo'lganda esa tezkor moslashtirish bosqichlarida muhim o'rin tutgan. Bugungi kunda O'zbekistonda huquq ijodkorligi tizimining ustivor yo'nalishi qabul qilingan qonun hujjatlarning yuqori sifatini va barqarorligini ta'minlash hisoblanadi.

Bunda asosiy etibor mavjud vaziyatni batafsil tahlil qilish, huquqiy hujjatlar qabul qilishning asoslanganligi, hujjatning mantiqiy butunligini ta'minlanganligi, har bir moddaning ishlab chiqilishida barcha manfaatdor tomonlar fikrlarini o'rganishga qaratilishi vositasida normativ-huquqiy hujjatlar samaradorligi va barqarorligini ta'minlashga qaratish lozim. Idoraviy huquq ijodkorligini cheklash va qonunchilikning samaradorligini tubdan o'zgartirish jarayonida tug'ridan-tug'ri amal kiladigan qonunlar sifatini oshirish va normativ-huquqiy hujjatlarning sonini bosqichma-bosqich kamaytirish muhim ahamiyat kasb etishi mumkin. Unda Parlamentning odil sudlov, nazorat va huquni qo'llash organlari bilan hamkorlikni hamda fuqarolar va fuqarolik jamiyati institutlari bilan o'zaro samarador aloqa mexanizmlarini joriy qilish zarur. Olib borilayotgan islohotlar natijasida Oliy Majlisning qonun ijodkorligi faoliyati yiliga 30-40 qonundan 300 va undan ortiq ko'payishi kutilmoqda. Bu idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish zaruriyatini keskin kamiyishiga olib kelishi bashorat qilinmoqda. Shubhasiz, buning uchun Oliy Majlisning salohiyati sezilarli darajada oshishi kerak [3].

Shu bilan birga, umumiy tusga ega bo'lgan qonunlar ko'pligi, shuningdek, ularni amalga oshirishning muayyan mexanizmsiz ayrim qarorlarning qabul qilinishi, umuman davlat va jamiyat rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda, ijtimoiy munosabatlarni asosan qonunosti hujjatlari bilan tartibga solishga olib kelmoqda.

Bundan tashqari, 2022-2030 yilga mo'ljallagan Taraqqiyot strategiyasining maqsadlaridan biri 8-maqsadi "Norma ijodkorligi jarayonini modernizatsiya qilish, qonunchilik hujjatlarining qat'iy ijrosini ta'minlash" hisoblanadi. Unda O'zbekiston Respublikasi qonunchiligini rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, idoraviy normativ-huquqiy hujjatlarni qabul qilish vakolatiga ega davlat organlari doirasini qisqartirish, shuningdek ushbu hujjatlar sonini maqbullashtirish ishlarini davom ettirish nazarda tutilgan[4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://parliament.gov.uz/>
2. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6424744>
3. www.strategy.uz |
4. 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi.

YANGI O‘ZBEKISTON STRATEGIYASIDA XALQARO TURIZMNI YANGI BOSQICHGA KO‘TARISH VA UNING XUSUSIYATLARI

*Xakimova Charos Abdurasul qizi – Jizzax DPU sirtqi bo‘lim 4-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar:f.d.(PhD) J.G‘afurov*

Annotatsiya

Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston strategiyasida xalqaro turizmni yangi bosqichga ko‘tarish va uning xususiyatlari tahlil qilinib, Yangi O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish bo‘yicha belgilangan strategik vazifalar ko‘rsatib o‘tilgan.

Tayanch so‘zlar: Yangi O‘zbekiston strategiyasi, xalqaro turizm, strategik vazifalar, Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrizabz shaharlari, YUNESKO va boshqalar.

Turizm jahon iqtisodiyotining dinamik rivojlanib borayotgan samaradorlik ko‘rsatkichi yuqori bo‘lgan asosiy tarmog‘i xisoblanadi. Ayniqsa mamlakat valyuta tushumlari va tashqi aloqalarda eksportning etakchi ko‘rinishlaridan biri sifatida uning ahamiyati kun sayin ortib bormoqda. Bugungi kunda xalqaro turizm hajmi va chegaralarining kengayib borayotganligi, ularning jadal o‘shishi, jahon turizm sanoatining shiddat bilan rivoj topayotganligi hamda uning jahon iqtisodiyotining etakchi tarmog‘iga kirib borishi o‘z navbatida xalqaro turistik tashkilotlarini yaratishni talab qilmoqda. SHu boisdan ham respublikamizda xalqaro turizmni yangi bosqichga ko‘tarish va samara bilan faoliyat ko‘rsatishga mos keladigan yangi sharoit va mexanizmini ishlab chiqish zaruriyati vujudga keldi.

Prezident SH.M.Mirziyoyev O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish zarurati borasida ta’kidlaganidek: “O‘zbekiston ham sayohat, ham ziyorat uchun qulay mamlakat hisoblanadi. Chunki ona zaminimizda butun dunyoga ma’lum va mashhur bo‘lgan ajdodlarimiz mangu qo‘nim topgan. Ular qoldirgan boy ma’naviy-madaniy merosga xalqaro maydonda qiziqish juda katta”[1]. Shu boisdan ham davlatimiz tamonidan mazkur soha bo‘yicha bir qator qonunlar va qarorlar qabul qilindi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi PF-5326 sonli farmoni va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-fevralidagi “Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3514-sonli hamda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “2018–2019-yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora–tadbirlar to‘g‘risida” gi Qarorlari hamda shu sohaga tegishli boshqa ko‘plab me‘yoriy-huquqiy hujjatlarni ko‘rsatish mumkin.

Turizm sohasini rivojlantirish xam iqtisodiy, ham ijtimoiy ahamiyatga ega. Ma’lumki, turizm biznesida, nisbatan kam xarajat qilinib ko‘p foyda olinadi, aholi qo‘shimcha ish joylari bilan ta’minlanadi, turistik faoliyati bir qancha boshqa tarmoqlarning rivojlanishiga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Rasmiy ma’lumotlarga ko‘ra turizm sohasi dunyo yalpi milliy mahsulotining 6 foizga yaqinini, jahon investitsiyasining 7 foizini, dunyo iste’mol xarajatlarining 11 foizini, barcha soliq tushumlarining 5 foizini beradi [2;55].

Mamlakatimizda turizm sohasini rivojlantirish uchun etarli potensial bo‘lib, 7000 dan ziyod tarixiy va madaniy yodgorliklarning borligi sababli dunyodagi 10 ta etakchi mamlakatlar qatoriga kiradi, Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrizabz shaharlari esa YUNESKOning Bugunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan.

Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida turizmning milliy modelini shakllantirish jarayoni amalga oshirilmoqda. Ushbu modelda ta'kidlanishicha, mamlakatda rivojlantirilayotgan turistik bozor boshqa har qanday bozorlar kabi mamlakatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyatiga ta'sir ko'rsatadi. U mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish hamda investitsiya va kapital oqimini ta'minlash darajalarini aniqlashda muhim vosita bo'lib hisoblanadi. Ma'lumki, bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda, asosan, xususiy va tijorat kompaniyalari turistlarga xizmat ko'rsatadi. Biroq har qanday sharoitda ham davlat optimal iqtisodiy va huquqiy zaminni yaratgan taqdirdagina turizm rivojlanishi mumkin. Agarda davlat kasbiy tayyorgarlik masalalari, tabiiy va madaniy muhitni muhofaza etish, axborot-reklama ishlari va rasmiyatchilikni soddalashtirish kabilar bilan shug'ullanmasa, u holda turizm kutilganidek rivojlanish darajasiga erisha olmaydi. Bunda davlat tomonidan turizmni rivojlantirish, turistik xizmatlar bozorini takomillashtirish, uning eksport salohiyatini oshirish va eng asosiysi, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish kabilarga tegishli uslubiy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng turizmni rivojlantirish ustuvor masalaga aylandi. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, "Biz dunyo ahli mamlakatimizni yaqindan tanishini, xalqimizning boy tarixi va madaniyatini o'z ko'zi bilan ko'rishini istaymiz. Bu borada turizm imkoniyatlari muhim rol o'ynaydi. SHu bois yurtimizda turizmni rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratmoqdamiz va bu o'zining natijalarini bermoqda. Bugun O'zbekiston dunyoga ochilmoqda, jahon maydonida butun bo'y-basti bilan namoyon bo'lmoqda. Qadimgi Baqtriyaning osori atiqalari, mashhur Amudaryo xazinasiga mansub tilla buyumlar, ilk o'rta asrlarga oid nodir so'g'd topilmalari, qadimiy Buxoro va Samarqand, Xiva va Urganch, azim Toshkent va Ho'qandi latif, Shahrisabz va Termiz kabi tarixiy shaharlarimiz jahon sayyohlari diqqatini tortayotgani bejiz emas [3;39].

Umuman olganda, O'zbekiston Respublikasida turizm infratuzilmasining rivojlanishini bir necha bosqichga bo'lish mumkin.

Birinchi bosqich (o'z ichiga 1992 yilni oladi). Ushbu bosqich Respublikamizda milliy turizmning dastlabki shakllantirilishi bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda turizm infratuzilmasida etakchi hisoblangan O'zbekturizm Milliy kompaniyasiga asos solindi.

Ikkinchi bosqich (1993-1995 yillar). Bunda turizmning milliy rivojlanish modeli ishlab chiqildi. Ushbu bosqich turistik xizmatlar ko'rsatish hajmining oshib borishi bilan birgalikda yangi turistik yo'nalishlarni ishlab chiqish, xizmat ko'rsatishni yaxshilash, turizmning moddiy-texnik bazasini kengaytirish, boshqaruvning tashkiliy tuzilmasini takomillashtirish va boshqa shu kabilar bilan bog'liq bo'lgan bir qator muammolarni yuzaga keltirdi. Kompaniya turistik operatorlar bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa qilish maqsadida Germaniya (Frankfurt-Mayn), Buyuk Britaniya (London), AQSH (Nyu-York), Birlashgan Arab amirliklari (ShHarja) va Rossiya (Moskva) kabi mamlakatlarda o'zining vakolatxonalarini ochdi.

Uchinchi bosqich (1995-1997 yillar). Bunda turistik xizmatlar sohasida xususiylashtirish jarayoni boshlandi. 1996 yilning boshlarida milliy kompaniya tizimidagi turistik ob'ektlar umumiy miqdorining 90 foiziga yaqini davlat tasarrufidan chiqarildi.

To'rtinchi bosqich (o'z ichiga 1998 yilni oladi). Bu bosqichda eksport salohiyatini oshirish, valyuta, turistlar, xususiy iqtisodiy va investitsiyalarning barqaror oqimini ta'minlash uchun imkoniyat yaratildi. Respublikada milliy turizmni jahon andozalari darajasida shakllantirish, turizmga bilvosita tegishli bo'lgan xizmat ko'rsatish infratuzilmasini, xususan, turistlarni xorijdan kutib oladigan chegara, bojxona va aeroport xizmatlarini qayta shakllantirish boshlandi.

Beshinchi bosqich (1999-yildan 2005-yilgacha). Ushbu bosqichda O‘zbekiston Respublikasi «Turizmni rivojlantirishning davlat dasturi to‘g‘risida»gi normativ hujjat xalqaro turizmning tutgan o‘rnini mustahkamlash uchun siyosiy asosni shakllantirdi, uning iqtisodiy asoslarini mustahkamladi. Ushbu me‘yoriy hujjat asosida turistik korxonalariga qo‘shimcha boj imtiyozlari berildi. Bundan tashqari, O‘zbekistonning xorijiy mamlakatlardagi diplomatik vakolatxonalarida turizm bo‘yicha maslahatchi lavozimi joriy etildi. Mamlakat Parlamentida «Turizm to‘g‘risida»gi qonun qabul qilindi va buning natijasida turizm sohasining faoliyat ko‘rsatishining huquqiy asoslari yanada takomillashtirildi.

Oltinchi bosqich (2006 yildan boshlab hozirgacha) - jahon andozalariga javob beradigan turizm xizmat turlarini davlatimizga kelgan turistlarga sotish, turizm tovarining oldi-sotdi jarayonini amalga oshirildi [4;14]. Rivojlangan turizm bozoriga kirish va xalqaro turistlarga jahon andozasiga javob beradigan xizmat ko‘rsatish.

Yangi O‘zbekiston strategiyasida turizmni rivojlantirish bo‘yicha quyidagilar strategik vazifalar sifatida belgilangan:

- ❖ turizm tarmog‘ini jadal rivojlantirish, turizm sohasini boshqarish tizimini takomillashtirish;

- ❖ turizm sohasida viza, litsenziya berish va ruxsat olish tartib taomillarini soddalashtirish;

- ❖ xorijiy investitsiyalar, jahon brendlarini faol jalb qilish, turizm sohasida biznes yuritish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish;

- ❖ yangi turizm yo‘nalishlarini yaratish, turizmning zamonaviy turlarini rivojlantirish, ularning jozibadorligini oshirish[5;173].

Mamlakatimizda xalqaro turizmni rivojlantirish va uni yangi bosqichlarga ko‘tarish borasida, eng avvalo ko‘hna madaniy va arxitektura yodgorliklariga boy bo‘lgan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi markazlar ustida to‘xtab o‘tish zarur. Bu shaharlarda jahon ahlini hayratga soluvchi tarix yodgorliklari mavjud. Yer yuzining turli mamlakatlarda istiqomat qiluvchilar bu shaharlarni o‘z ko‘zlari bilan ko‘rish orzusida yashaydilar. Ko‘p mamlakatlarda O‘zbekiston ana shu shaharlari ila mashhurdir. U shaharlarda qad ko‘targan qurilish san‘ati xorijdan kelgan turistlarni hayratga soladi. O‘zbekistonning ana shunday tarixiy shaharlarini Sharqning javohirlari deb atash mumkin. Xorijiy fuqarolarning respublikamizga eng ko‘p oqimi quyidagi davlatlardan qayd etildi: Qozog‘istondan – 1551,1 ming kishi, Tojikistondan– 1448,0 ming kishi, Qirg‘iz Respublikasidan – 1356,9 ming kishi, Rossiyadan –567,6 ming kishi, Turkiyadan – 75,5 ming kishi, Janubiy Koreyadan – 20,0 ming kishi, Germaniyadan – 17,7 ming kishi, Hindistondan – 16,8 ming kishi, Belarus Respublikasidan – 13,7 ming kishi, AQSHdan – 13,2 ming kishi, Isroildan – 11,3 ming kishi, Ukrainadan – 11,1 ming kishi, Fransiyadan – 10,9 ming kishi va Buyuk Britaniyadan – 10,4 ming kishi. Qolgan 108,6 ming kishi O‘zbekistonga boshqa xorijiy davlatlardan kelganlar[6].

Xulosa qilib aytganda, Respublikamiz xalqaro turizm sohasidagi imkoniyatlarining kattaligi bilan qo‘shni mamlakatlardan ubdan farq qiladi. O‘zbekistonning geografik o‘rni, nihoyatda qulay va tabiiy iqlim sharoitiga ega ekanligi, insoniyat madaniy taraqqiyotida ham katta o‘rin tutadi. Xalqaro turizmni rivojlantirishda O‘zbekistonda mavjud bo‘lgan siyosiy barqarorlik ham muhim o‘rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev. O‘zbekistonda turizmni yanada rivojlantirish masalalari haqida // Xalq so‘zi. 2017 yil 4 oktabr, 199 (6893) –son. – B.1.
2. Xizmat ko‘rsatish, servis va turizm sohalarini rivojlantirish: muammolar va ularning yechimlari. Monografiya. Prof. M. Pardayev, prof. X. N. Musayevlar tahriri ostida. - T.: «Iqtisod - moliya», 2008, 55-6.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. - 39 b
4. Tashmuradov T. Xalqaro turizm. «Iqtisod va hisobot» jur., Toshkent, № 11 — 12, 1993, 14-bet.
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. - 173 b
6. “Yangi O‘zbekistonda statistika nazariyasi va amaliyotidagi islohotlar: muammolar va yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjumani 2023 yil dekabr. -167 b

GLOBAL MUAMMOLARNI HAL ETISHDA O‘ZBEKISTON ISHTIROKI

Saparova Iroda Axatboy qizi – Jizzax DPU Tarix fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. A. Saitkasimov

Annotatsiya

Bilamizki, jamiyat va aholi uzviy bog‘liqlikda demokratiya tamoyillarini rivojlantirish uchun harakat qilmoqda. Dunyo bo‘yicha global muammolarni hal qilish bo‘yicha bir qator ishlar olib borilmoqda. Xususan davlatimizda ham bir qancha global muammolar mavjud. Bu muammolarning yechimi sifatida ilm-fan o‘z intilishlarini olib bormoqda. Mazkur maqolamiz davlatimizda mavjud global muammolar va ularning tahliliy yechimlari haqida ma’lumot beradi.

Kalit so‘zlar: ma’naviyat, globallashuv, davlat, ta’lim-tarbiya, renessans, texnika, resurslar, ekologiya, jamiyat, atrof-muhit

Hozirda, dunyoda ilm-fan va texnika rivojlanishning yuqori cho‘qqilariga erishmoqda. Shunday bo‘lishiga qaramasdan, insoniyat oldida hal qilinishi lozim bo‘lgan bir qancha global muammolar mavjud. Bu global muammolar sirasiga global iqlim o‘zgarishi, tabiiy boyliklar va suv resurslarini tanqisligining ortishi, bioxilma xillikning keskin qisqarishi, umumbashariy pandemiyalar, atrof-muhitning ifloslanishi kabilar kiradi. Bu muammolarni hal qilishda jahon davlatlaridan birdamlik va hamjihatlik talab etiladi. Avvalo, “globallashuv” tushunchasi o‘zi nima ekanligiga, to‘g‘rirog‘i tub lug‘aviy ma’nosiga e’tibor qaratsak, globallashuv (lotincha “globus” - shar, fransuzcha “global” – umumiy, yalpi) bu – xalqaro hamjamiyatning iqtisodiy-siyosiy, madaniy va ayniqsa, axborot almashinuv sohalaridagi o‘zaro aloqa va bog‘liqlikning chuqurlashuvi asosidagi yangi, umumjahon global tizimining shakllanishi, tashkil etilishi, amal qilishi va rivojlanishi o‘zida aks ettiradigan tushunchadir. Ya’ni, globallashuv “hammasini to‘liq qamrab oluvchi” ontologik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi[1]. Globallashuv – turli mamlakatlarda jamiyat hayotining iqtisodiy, siyosiy, madaniy, diniy va boshqa sohalarida integratsiya va birlashishning kuchayishi jarayonidir. Bu atama 1983-yilda

T.Levitt tomonidan o‘zining “Bozorlarning globallashuvi” kitobida globallashuvni transmilliy korporatsiyalar tomonidan ishlab chiqarilgan alohida mahsulotlar bozorlarini birlashtirish jarayoni deb tushunilib, ilmiy muomalaga kiritilgan. O‘z mohiyatiga ko‘ra, globallashuv – bu madaniy, texnik va boshqa yangiliklarni jalb qilish bilan birga shaxslar, xalqlar, davlatlar, madaniyatlarning o‘zaro aloqalari, bog‘liqliklarining chuqurlashishi hamdir.

Global muammolar – umumbashariy hayot va taraqqiyot bilan bog‘liq hozirgi zamon muammolari. Ular jumlasiga jahon termoyadro urushining oldini olish, xalqaro terrorchilikka qarshi kurash va barcha xalqlar uchun tinchlikni ta‘minlash, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o‘rtasida ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot darajasidagi tafovutni bartaraf etish, ochlik, qashshoqlik, va savodsizlikni tugatish, rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining tez suratlar bilan ko‘payayotganligini tartibga solish, atrof muhit xalokatli tarzda ifloslanib borayotganligining oldini olish, insoniyatni kerakli resurslar – oziq-ovqat, sanoat xomashyosi, energiya manbalari bilan ta‘minlash, fan va texnika taraqqiyoti salbiy oqibatlariga olib kelishiga yo‘l qo‘ymaslik kabilar kiradi. Global muammolar avvalo jahonda kechayotgan iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, harbiy, ilmiy-texnologik, ijtimoiy-madaniy jarayonlarning umumbashariy ahamiyat kasb etishi natijasida yuzaga keldi.

O‘zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti I.A.Karimov o‘z asarlarida, turli xalqaro anjumanlarda so‘zlagan nutqlarida Markaziy Osiyoda global muammolarning kelib chiqishi sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatib berdi, bu muammolarni hal qilish xalqaro xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlashning muhim sharti ekanligini jahon jamoatchiligi e‘tiborini qaratdi[2]. Ma‘lum bo‘lmoqdaki, globallashuv dunyo mamlakatlari ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha jabhalariga ta‘sir ko‘rsatmoqda va bu jarayon obyektiv va qaytarib bo‘lmaydigan jarayonga aylandi. Endilikdagi asosiy masala globallashuvning butun jahon hamjamiyatiga olib kelishi mumkin bo‘lgan oqibatlarini aniqlashtirish yoki “Globallashuvdan kimga foyda” degan savolga javob izlash emas, balki globallashuvning konstruktiv iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqish bo‘lib qolmoqda. Jahon davlatlari tomonidan global muammolarni hal qilishning mexanizmi sifatida xalqaro tashkilotlarni tuzish va unga dunyo davlatlarini jalb qilish qaralmoqda. O‘zbekiston ham manashu tashkilotlarga a‘zo bo‘lish bilan dunyoda bo‘layotgan global muammolarga befarq emasligini ko‘rsatib kelmoqda. Mana shunday xalqaro tashkilotlari sirasiga BMT kiritishimiz mumkin. BMT tomonidan dunyoda bo‘layotgan global muammolarni hal qilish bo‘yicha amaliy ishlar olib bormoqda. Shuningdek davlatimiz rahbari tomonidan jahon minbarlarida so‘zlangan nutqlarida bu muammolarning yechish bo‘yicha bir qancha takliflar ham berib o‘tilmoqda. Jumladan, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining 78-sessiyasida so‘zlagan nutqida “Sayyoramizdagi uchta inqiroz, ya‘ni iqlim o‘zgarishi, bioxilma-xillikning yo‘qolishi va atrof muhitning ifloslanishi sayyoramiz uchun keskin ekologik vaziyat bo‘lib qolayotganligini, Orol dengizi fojiasiga qarshi kurashni davom ettirayotgan Markaziy Osiyo iqlim o‘zgarishlari oldida eng zaif mintaqalardan biriga aylanganligi, global muammoga aylanib bo‘lgan Orol fojiasi oqibatlarini bartaraf etishda O‘zbekiston o‘z imkoniyatlari darajasida barcha chora tadbirlarni amalga oshirayotganligi to‘g‘risida to‘xtalib o‘tdi”[3]. 1970–yillardan buyon ekstremal ob-havo hodisalari tufayli global yo‘qotishlar tez o‘sib borayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Aholi sonining oshishi va insonlarda moliyaviy barqarorlikning yanada mustahkamlanishi kabi ijtimoiy-iqtisodiy omillar ham ushbu global muammolarga sabab bo‘lmoqda. Ushbu o‘zgarishlarning bir qismi hisoblanmish ma‘lum bir hududiy iqlim o‘zgarishlari masalan, toshqin va yog‘ingarchilik holatlarining o‘zgarishi ham global iqlim o‘zgarishiga o‘z ta‘sirini o‘tkazadi[4]. Bundan tashqari bioxilma xillikning

yo‘qolib borayotganligi dunyo oldida turgan global muammolardan hisoblanadi. Bu bo‘yicha 1992-yilda BMT ning Rio-de-Janeyroda bo‘lib o‘tgan atrof muhit va rivojlanish bo‘yicha konferensiyada biologik xilma-xillik haqidagi Konvensiya imzolandi. 1993-yilga kelib, 168 davlat uning ishtirokchisi bo‘ldi. 1995-yilda, O‘zbekiston ham ushbu Konvensiyaga qo‘shildi. Hozirgi kunda bioxilma-xillik noyob qiymatga va umumjahon ahamiyatga ega ekanligi e‘tirof etilmoqda. BMTning tashabbusi bilan 22-may “Xalqaro biologik xilma-xillik kuni” deb e‘lon qilingan.

O‘zbekistonda ham bu borada bir qancha ishlar olib borilmoqda. Jumladan, “Yashil makon” dasturini kiritishimiz mumkin. Ushbu loyha doirasida yilliga 200 million tup daraxt va but ko‘chatlarini ekish orqali shahardagi yashil maydonlarni amaldagi 8 foizdan 30 foizga oshirish reja qilingan. Bugungi zamonda atrof-muhit muhofazasi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, inson salomatligini ta‘minlash butun jahonda eng dolzarb vazifalardan biriga aylandi. Toza ichimlik suvi ta‘minoti esa hozirgi paytda dunyo hamjamiyatini tashvishga solayotgan ekologik muammolardan biridir. Olimlarning hisob-kitoblariga ko‘ra, 1 litr oqava suv 7 litr tabiiy suvni ifloslantirar ekan. Ma‘lumotlarga ko‘ra, 2025-yilga borib dunyoda har 10 kishidan 6 nafari yoki 5,5 milliard aholi toza ichimlik suvi muammosidan aziyat chekadi. Bu muammo mintaqamiz uchun ham dolzabdir. Hozir dunyoda Orol dengizining qurishi tufayli kelib chiqqan ekologik falokat haqida eshitmagan odam bo‘lmasa kerak. Bu muammoni hal qilishda bizdan birdamlik talab etiladi[5].

Bu borada Birinchi Prezidenti I.A.Karimov O‘zbekiston Respublikasi davlat mustaqiligining 27 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimda so‘zlangan nutqda: “Biz umumiy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda, ushbu fojia oqibatlarini bartaraf etish va Orol bo‘yidagi ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatni yaxshilash, mintaqaning suv va ekologiya bilan bog‘liq muammolariga yechim topish bo‘yicha barcha sa‘y-harakatlarimizni birlashtirishimiz lozim”, - deb takidlab o‘tgan[6].

Dunyoda bunga o‘xshash global muammolar juda ko‘p. Bu muammolarni hal qilishda yakka bir inson yoki bir davlat tomonidan hal qilish juda mushkul. Bu muammolarni hal qilishda jahon davlatlaridan birdamlik va hamkorlik talab etiladi. Bugun bir fikrni to‘la ishonch bilan aytishimiz mumkinki butun jamiyatni qamrab olayotgan bu muammolarni hal qilishni faqatgina biror davlat, tashkilot yoki korxonalar zimmasiga yuklab qo‘ya olmaymiz. Bu muammolar barchamizniki. Har bir inson oilasi uchun, o‘zi uchun ma‘suliyatni his qilmog‘i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To‘rayev A. Globallashuv asoslari. Toshkent , 2023. 8-bet.
2. Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘sag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. Toshkent ,1997.
3. Otaboyev Sh., Nabiyev M. Inson va biosfera. Toshkent , 1995
4. Azimova D.O., D.Sh.Yodgorova, I.Sh.Egamberdiyeva, B.T.Jabborov. "Bioxilma-xillik va uning muhofazasi"- 2019. 3-bet.
5. Mashrapov R. O‘rta Osiyo gidrografiyasi. Toshkent, 1969.
6. O‘zbekiston yoshlar ittifoqi, Iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash “Ulug‘bek” jamg‘armasi. “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari”. Toshkent, 2019. 152-153-bet.

YAKKA TARTIBDA UY-JOY QURISHNING HUQUQIY ASOSLARI: DAVRLASHTIRISH, MUAMMO VA YECHIMI

*Kasimova Zumrad Raxmatovna – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrası
o‘qituvchisi*

Аннотация

В данной статье рассматриваются отношения индивидуального строительства дома, классификация правовых основ жилищных отношений по признакам, в том числе конституции, кодексам, законам и правовым документам, по предметам жилищного, гражданского, земельного, архитектурного и градостроительного характера и других областях анализируются содержание и сущность законодательных документов, проблемы периодизации процесса формирования и развития законодательства в этой области.

Ключевые слова: государственная политика, конституция, кодексы, законы, правовые акты, жилищные отношения, индивидуальное строительство дома, классификация правовых основ жилищных отношений.

Annotatsiya

This article examines the relationship between individual house construction, the classification of the legal foundations of housing relations according to criteria, including the constitution, codes, laws and legal documents, on subjects of housing, civil, land, architectural and urban planning nature. and other areas, the content and essence of legislative documents, problems of periodization of the process of formation and development of legislation in this area are analyzed.

Keywords: public policy, constitution, codes, laws, legal acts, housing relations, individual house construction, classification of the legal basis of housing relations

Yakka tartibda uy joy qurish munosabatlarini tartibga solishning huquqiy asoslari deganda, bu boradagi munosabatlarni tartibga solib turuvchi qonunchilik hujjatlarini (uy-joy, yer, fuqarolik, arxitektura va shaxarsozlik soxasidagi qonun hujjatlari) tushunamiz.

Mulkiy munosabatlardan biri bo‘lgan uy-joy bilan bog‘liq munosabatlar qadimdan kishilarning diqqat markazida turgan institutlardan biri bo‘lib hisoblanadi. Insoniyat yaralibdiki g‘orlardan to ko‘p qavatli zamonaviy turar joylarga egalik bilan bog‘liq tarixiy davrni bosib o‘tti. O‘tgan davr mobaynida turar-joy qonunchiligi rivojlandi va yangi-yangi jihatlar bilan boyib bordi.

Umuman olganda, turar-joy munosabatlarining huquqiy asoslarini bir necha mezonlarga ko‘ra tasniflashimiz mumkin. Birinchi mezon tizimi bo‘lib, konstitutsiya, kodekslar, qonunlar va qonunosti hujjatlarni farqlashimiz mumkin. Ikkinchi mezon predmetiga ko‘ra uy-joy, fuqarolik, yer, arxitektura va shaharsozlik hamda boshqa sohalardagi qonunchilik hujjatlari ajratiladi. Bu muammoning shakllanishi va rivojlanishini quyidagicha davrlashtirishimiz mumkin:

1-davr(1991-1998). Ushbu davr asosan faol iqtisodiy islohotlarning tarkibiy qismi sifatida uy-joy binolarini hususiyashtirish bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soluvchi qonunchilik hujjatlarini qamrab oladi. Ushbu davrda mamlakatimizda turar-joy munosabatlariga taaluqli dastlabki demokratik-huquqiy asoslar yaratildi. O‘zbekiston Respublikasining 1990 yil 31 oktabrdagi “Mulrchilik to‘g‘risidagi”, 1993yil 7 maydagi

“Davlat uy-joy fondini hususiyashtirish to‘g‘risida”gi , “Davlat uy-joy siyosatining asoslari to‘g‘risida”gi (hozirda o‘z kuchini yo‘qotgan) qonunlari shular jumlasidandir. Ushbu qonunlarda ilk bora hususiy mulkning huquqiy maqomi belgilab berildi hamda davlat uy-joy fondini hususiyashtirishning huquqiy asoslari yaratildi. Hususan 28 moddadan iborat “Davlat uy-joy fondini hususiyashtirish to‘g‘risida”gi qonun mamlakatimizda 1992-1993 yillarda amalga oshirilgan turar-joylarni hususiyashtirishning amalga oshirilishini huquqiy jihatdan mustahkamlagan.

O‘zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining qabul qilinishi ham ushbu davrga to‘g‘ri keladi. Ushbu kodeks mulkiy munosabatlarni tartibga solishda muhim o‘rin egallovchi qonunlardan hisoblanib, uy-joy bo‘lgan mulkchilik, ularni vujudga kelishi va bekor bo‘lishi, uy-joyga nisbatan mulk huquqini amalga oshirish , uni himoya qilish, uy-joylar predmeti bo‘ladigan turli fuqarolik shartnomalari kabi munosabatlar bevosita Fuqarolik kodeksida o‘z ifodasini topgan. Ayniqsa, Fkning fuqarolik- huquqiy sub’yektlari bilan bog‘liq normalar(Fkning 16-80-moddalari) uy-joy munosabati ishtirokchilarining huquqiy maqomini belgilab bersa, fuqarolik huquqiy munosabat ob’yektlari bilan bog‘liq normalar (Fkning 81-96-moddalari) uy-joylarni fuqarolik huquqi ob’yekti sifatida tartibga soladi. Fkning bitimlar bilan bog‘liq normalari (Fkning 101-128-moddalari) uy-joylar ham boshqa mulklar kabi bitim predmeti bo‘lishligini mustahkamlab, bunday bitimlarning umumiy qoidalarini belgilaydi. Shuningdek ishonchnoma bilan bog‘liq normalar (134-144-moddalar), mulk huquqi bilan bog‘liq moddalar (164-233-moddalar), uy-joy munosabatlarida o‘zoga hos o‘rin egallaydi.

Fkning umrbod ta‘minlash sharti bilan uy-joy (kvartira)ni boshqa shaxsga berish (530-534-moddalar) binolar va inshootlar ijarasi (573-578-moddalar), uy-joy ijarasi (600-616-moddalar), qurilish pudrati (666-685-moddalar), loyiha va qidiruv ishlari pudrati (686-692-moddalar), mol-mulkn iшонchli boshqarish (849-861-moddalar), vorislik huquqi (1112-1157-moddalar) bilan bog‘liq normalari ham bevosita ham bilvosita uy-joy munosabatlarini tartibga soladi. Chunki uy-joy munosabati sub’yektlar o‘rtasida turli bitimlar (shartnomalar, meros, ishonchnoma) orqali muomalada bo‘ladi. Bularning umumiy qoidalari esa aynan Fkda nazarda tutilgan.

2-davr (1998-2005 yillar). Mazkur davr uy-joy qonunchiligini kodifikasiyalash hamda yangilash amalga oshirilishi bilan harakterlanadi. Ushbu davrda qabul qilingan eng asosiy qonun hujjati 1998 yil 24 dekabrda qabul qilinib, 1999 yil 1 apreldan kuchga kiritilgan Uy-joy kodeksi bo‘lib hisoblanadi. Fuqarolarning qulay yashash va faoliyat ko‘rsatish muhiti bilan ta‘minlash maqsadida 2002 yil 4 aprelda qabul qilingan Shaharsozlik kodeksi uy-joy qurish va bu borada mutasaddi organlar vakolatlarini belgilab beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar tomonidan O‘zbekiston Respublikasida uy-joy sotib olishini hamda doimiy yashash uchun Toshkent shahriga kelishini tartibga solish to‘g‘risida” (27.02.1999y. 92-sonli), “Uy-joy fondini suv va gazni hisobga olish priborlari bilan jihozlash, ularni O‘zbekiston Respublikasida ishlab chiqarishni tashkil etish chora –tadbirlari to‘g‘risida” (01.06.1999y. 280-sonli), “O‘zbekiston Respublikasida uy-joy fondini davlat yo‘li bilan hisobga olish to‘g‘risida” (20.01.2000y. 18-sonli), “Uy-joy mulkdorlari shirkatlarini qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” (01.03.2002y. 74-sonli), “Toshkent shahrida uy-joy sotib olishni tartibga solishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risida” (16.12.2004y. 586-sonli) qarorlari qabul qilingan, “Uy-joylarni uy-joy mulkdorlari shirkati boshqaruviga berish va uy-joy fondini saqlash va tuzatish masalalariga davlat hokimiyati organlari bilan o‘zaro hamkorlik qilish tartibi to‘g‘risida na‘munaviy Nizom (Vazirlar Mahkamasining

04.10.1999y. 454-son qaroriga 2-ilova), “Ko‘p kvartirali uylarni kapital ta‘mirlash uchun mablag‘lar to‘plash (yig‘ish) va ulardan foydalanish to‘g‘risida”gi vaqtinchalik Nizom (Vazirlar Mahkamasining 18.01.2000y. 16-son qarori), “O‘zbekiston Respublikasi uy-joy fondini davlat yo‘li bilan hisobga olishning yagona tizimi to‘g‘risida”gi Nizom (Vazirlar Mahkamasining 20.01.2000y. 18-son qaroriga 1-ilova), “Uylar va turar joylarni uy-joy fondiga kiritish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom (O‘zR VM 20.01.2000y. 18-son qaroriga 2-ilova), “Uylarni va turar joylarni uy-joy fondidan chiqarish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom (Vazirlar Mahkamasining 20.01.2000y. 18-son qaroriga 3-ilova), “Ko‘p kvartirali uylardagi yashash uchun mo‘ljallanmagan joylardan foydalanish tartibi to‘g‘risida”gi Nizom (Vazirlar Mahkamasining 24.01.2000y. 22-son qaroriga 2-ilova), “Uy-joy kommunal hizmat ko‘rsatish bo‘yicha yagona buyurtmachi hizmati to‘g‘risida” vaqtinchalik Nizom (Vazirlar Mahkamasining 24.01.2000y. 22-son qaroriga 1-ilova), “Gazni hisobga olish priborlarini sotib olish, ularni kvartiralarda va yakka tartibdagi uylarda o‘rnatish va ulardan foydalanish tartibi to‘g‘risida” Nizom (Vazirlar Mahkamasining 28.03.2002y. 99-son qaroriga 4-ilova).

Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 14.09.2001 yilgi 22-son uy-joy nizolari bo‘yicha sud amaliyoti haqida”gi va 24.09.2004 yil 14-sonli “Yakka tartibda qurilgan uyga bo‘lgan mulk huquqi bilan bog‘liq nizolar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”gi qarorlari qabul qilingan.

3-davr (2005 va hozirga qadar). Mazkur davr uy-joy munosabatlari sohasida yangi bosqichni boshlab berdi, desak adashmaymiz. Zero, uy-joy bilan bog‘liq kredit-ipoteka munosabatlari aynan shu davrda rivoj topdi. Xususan, 2006 yil 4 oktabrda qabul qilingan “Ipoteka to‘g‘risida”gi qonun esa bu boradagi uy-joy munosabatlariga taaluqli ipoteka munosabatlarini belgilab bergan bo‘lsa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yosh oilalarning moddiy va ma‘naviy qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi farmoni bu boradagi kredit munosabatlarini barqaror rivojlanishiga turtki bo‘ldi.

Boz ustiga hususan uy-joy mulkdorlarining shirkatlari tashkil etilib, qonunchilikda ularning huquqiy maqomi belgilandi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining 2006 yil 12 apreldagi “Hususiyy uy-joy mulkdorlarining shirkatlari to‘g‘risida”gi qonuniga muvofiq, uy-joy mulkdorlarining shirkati deganda qonunda belgilangan tartibda uy-joy mulkdorlarining uydan foydalanishni, uning saqlanishini birgalikda boshqarish va ta‘minlash, umumiy foydalanishdagi ob‘yektlarga egalik qilish va ulardan foydalanish shartlari tartibini aniqlash, umumiy mulkdagi mol-mulkning lozim darajadagi holatini ta‘minlash maqsadida birlashmasi tushiniladi. Uy-joy mulkdorlarining shirkati notijorat tashkilot bo‘lib, bitta yoki yaqin, zich joylashgan, umumiy yer uchastkasi va infratuzilma elementlari bir bo‘lgan bir nechta uyda yoxud uyning boshqa qismlaridan alohida kirish joylari bo‘lgan, kamida bitta blok seksiya hajmidagi mustaqil qismida turar joy mulkdorlaridan kamida yarmining hohishiga ko‘ra, ta‘sis majlisining qarori bilan tashkil etiladi. Bu davrda yana shirkatlar bilan bog‘liq O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Uy-joy mulkdorlari faoliyatini takomillashtirish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi (10.02.2005y. PK-3-sonli), uy-joy qurilishi va uy-joy bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” (16.02.2005y. PK-10-son), “O‘zbekiston Respublikasi Uy-joy fondini sovuq va issiq suv hisoblagich asbob va uskunalari bilan jihozlash investitsiya loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi (03.01.2007y. PK-553-sonli) qarorlari qabul qilingan.

Ushbu davrda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Hususiyy uy-joy mulkdorlarining shirkatlarini yanada rivojlantirish va turar joylarga hizmatlar ko‘rsatishning aniq bozorini shakllantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida 12.04.2006y. 64-sonli), “Hususiyy uy-

joy mulkdorlari shirkatining na'munaviy ustavi"ni hamda "Hususiyy uy-joy mulkdorlari shirkati bilan ko'p kvartirali uydagi turarjoyga mo'ljallanmagan bino mulkdori o'rtasidagi na'munaviy shartnomani tasdiqlash to'g'risida"gi(30.05.2006y.) qarorlari qabul qilingan, "Hususiyy uy-joy mulkdorlari shirkatining na'munaviy ustavi" (Vazirlar Mahkamasining 30.05.2006y. 100-son qaroriga 1-ilova), "Hususiyy uy-joy mulkdorlari shirkati bilan ko'p kvartirali uydagi turar joyga mo'ljallanmagan bino mulkdori o'rtasida"gi namunaviy shartnoma (Vazirlar Mahkamasining 30.12.2006y. 272-son qaroriga 1-ilova), "Uy-joy qurishga, ini rekonstruksiya qilishga va sotib olishga ipoteka krediti berish to'g'risida"gi Nizom (Vazirlar Mahkamasining 03.01.2007y. 2-son qaroriga ilova)lar tasdiqlangan bo'lib, ular ha, uy-joy qonunchiligini tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman, yuqoridagi qonunchilik hujjatlarini tahlil qilib, uy-joy munosabatlari respublikamizda yetarli darajada o'z mansabiga ega bo'lgan munosabat hisoblanadi, degan hulosaga kelish mumkin. Mustaqillik yillarida uy-joy munosabatlarini tartibga soluvchi yuzdan ortiq qonun osti hujjatlari qabul qilinganligi ham so'zimizni tasdiqlaydi.

Lekin shunga qaramasdan, ushbu jarayon huquqiy normalarni shakllantirish va takomillashtirish zarurati mavjud. Xususan, uy-joy qurish, ayniqsa yakka tartibda uy-joy qurish munosabatlari ob'yektlari, sub'yektlari, ularga nisbatan mulk huquqining paydo bo'lish xususiyatlarini, uy-quruvchilarning huquq va majburiyatlarini, davlat xxokimiyati organlarining vakolatlari, ushbu sohaga oid qonun talablarini buzganlik uchun javobgarlik belgilash tartiblarini to'la aks ettirgan huquqiy normativ xujjatlarni yaratish va takomillashtirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ruziyev R.J. Mulk ijarasi shartnomasi. T.: Milliy universitet, 2005. B.8.
2. Zokirov I.B. I-bob. O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kodeksiga sharhlar. T.: TDYU. 2007. B.3.
3. Chjen V.A. Xususiylashtirish asoslari. T.: Iqtisod va huquq dunyosi. b.259.
4. Yer Kodeksiga sharhlar. Mualliflar jamoasi. T., TDYU. 2007.
5. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2006.51-52 son, 518-modda.
6. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi// <https://lex.uz/>

AXBOROT JARAYONIDA TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISHNING O'RNI

Soatov Rasul Muxitdinovich – Jizzax DPU o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada axborot jarayonida texnologiyalardan foydalanishning muhim xususiyatlari, zamonaviy Internet tarmog'ining ijobiy va salbiy jihatlariga ham e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Internet, axborot, makon, globallashtirish, "Axborot texnologiyasi", Axborot xurujlari,

Аннотация: В данной статье рассматриваются важные особенности использования технологий в информационном процессе, положительные и отрицательные стороны современной сети Интернет.

Ключевые слова: Информационные и коммуникационные технологии, Интернет, информация, космос, глобализация, “Информационные технологии”, Информационные атаки,

Abstract: This article focuses on the important features of the use of technologies in the information process, the positive and negative aspects of the modern Internet network.

Keywords: Information and communication technologies. Internet, information. space, globalization, "Information technology", Information attacks,

Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Internet tizimini keng rivojlantirmasdan turib, mamlakatimizni modernizatsiya qilish va yangilash, barqaror taraqqiyotga erishish haqida soʻz yuritish mumkin emas.

Hayotimizning eng muhim jabhalari uchun yuksak texnologiyalar, ilmiy ishlanmalar yaratish, malakali mutaxassislar tayyorlash, jahon axborot texnologiyalari bozorida munosib oʻrin egallash masalasiga ustuvor ahamiyatga ega vazifa sifatida qarashimiz zarur [1;86].

Hozirgi kunda “Axborot texnologiyasi” tushunchasi faqat axborot texnologiyalari sohasidagi olimlarimiz va mutaxassislarimiz tomonidan emas, balki davlat hokimiyatining barcha tarmoqlarida faoliyat yuritib kelayotgan vakillar, siyosatchilar, iqtisodchilar, moliyachilar, psixologlar va oʻqituvchi-murabbiylar tomonidan ham keng qoʻllanilib kelinmoqda. Shu boisdan har qanday davlat, har qanday jamiyat axborot texnologiyalari muammosida jiddiy eʼtibor qaratilmoqda. Boshqacha aytganda, bugungi dunyoda axborot xavfsizligini taʼminlash muammolari axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalangan holati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bu esa, axborot qudrati kundan kunga kuchga aylanib, yadro poligonlardan ham xavfliroq tus olib bormoqda. Dunyo mamlakatlari tomonidan noxolis axborot tarqatish, uni salbiy talqin qilish yoki oʻz manfaatiga moslab uzatish holatlari avj olmoqda. Shu boisdan ham axborot xavfsizligini taʼminlash har qachongidan ham muhimroqdir. Bu borada axborot xavfsizligini taʼminlash yoʻllarini oʻrganish va amaliyotga tatbiq etish zarur va shart boʻlib qolmoqda.

Axborot xurujlarining oldini olish, axborot xavfsizligini taʼminlash – davlatni ichki va tashqi xavflardan himoyalash demakdir. Bugungi axborot texnologiyalari yuksak taraqqiy etgan, axborot jamiyati qaror topib borayotgan sharoitda masalaning mohiyati oʻzgarib ketdi, kimki axborot tarqatishga egalik qilsa, dunyoning taqdiri oʻshaning qoʻlida boʻlib qolmoqda.

Shu oʻrinda taʼkidlash kerakki, bir tomondan axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, Internet axborot makonining globallashuv tendensiyasining tenglashishiga imkon yaratadi. Boshqa bir tomondan esa, turli mamlakatlarning texnik iqtisodiy rivojlanish surʼatlaridagi farqlar chuqurlashuviga olib keladi. Bu esa eng avvalo, shu bilan bogʻliqlik, barcha mamlakatlar ham oʻz iqtisodiy rivojlanishi tufayli tarmoqqa ommaviy qoʻshilishni ishlab chiqara olmaydilar. Shu boisdan Internet rivojlanishining asosiy koʻrsatkichlari bugungi kunda jamiyat taraqqiyotining eng muhim mezonlarini birlashtirgan koʻzguga aylanmoqda hamda iqtisodiyot va texnikaning zamonaviy holatini jamlangan holda oʻzida aks ettirmoqda. Shuning uchun ham inson Internetni oʻzining ijtimoiy ehtiyojlari, shu jumladan, kommunikasion ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga ega boʻlgan yashash muhitining davomi deb hisoblashi zarur.

Hozirgi kunda dunyo globallashuvining yangi davri “axborot asri” tomoni qadam tashlanmoqda. Sunʼiy yoʻldoshlar va Internet orqali telekommunikatsiyalarning faoliyat yuritishi har kim va har narsa uchun yer sharining xohlagan chekkasiga borish va joylashish imkoniyatini yaratadi. Globallashuvning turli mamlakatlarga oʻtkazayotgan taʼsiri ham

turlicha. Bu dunyo mamlakatlarining iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy salohiyatlari qanday ekani bilan ham bog'liq.

Dunyoda yuz berayotgan shiddatli jarayonlarning har bir mamlakatga o'tkazayotgan salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun shu hodisaning mohiyatini chuqurroq anglash, uning xususiyatlarini o'rganish lozim. Birinchi Prezident Islom Karimovning "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda inson ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arzimas tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan, lekin zararini hech narsa bilan qoplab bo'lmaydigan ulkan ziyon yetkazish mumkin" [2;113]. Bundan shu narsa anglashiladiki, hozirda har qanday axborot chegara bilmaslik xususiyatiga ega.

Hozirda Internetdan nafaqat kompyuter tarmog'i, balki kosmik aloqa yo'ldoshlari, radiosignal, kabel televideniya, telefon, uyali aloqa orqali ham foydalanish mumkin. Bu borada Birinchi Prezident shunday deydi, "Bugungi kunda yoshlarimiz nafaqat o'quv dargohlarda, balki radio-televideniye, matbuot, Internet kabi vositalar orqali ham rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda. Jahon axborot maydoni tobora kengayib borayotgan shunday bir sharoitda bolalarimizning ongini faqat o'rab-chirmab, uni o'qima, buni ko'rma, deb bir tomonlama tarbiya berish, ularning atrofni temir devor bilan o'rab olish, hech shubhasiz, zamonning talabiga ham, bizning ezgu maqsad-muddaolarimizga ham to'g'ri kelmaydi"[2;114]. Shunday bo'lsada, Internet bir qator salbiy jihatlarini keltirib chiqarayotganini ham doimo yodda tutishimiz lozim.

Jamiyatning barqaror taraqqiyoti sharoitida uni zararli axborotlardan himoya qilish va milliy saytlarni rivojlantirish maqsadida mamlakatimizda ilmiy asoslangan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada rivojlangan davlatlarning Internet tarmoqlariga mansub bo'lgan, innovasion texnologiyalarga asoslangan xorij tajribasini ilmiy o'rganish maqsadga muvofiq. Bu borada ta'kidlash kerakki, jahonda global Internet tarmog'idan foydalanuvchilarning soni muntazam oshib bormoqda, global Internetdan bundan 20 yil avval 4,1 foiz kishilar foydalangan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich 2019 yilda kelib 4,5 milliardni tashkil qildi, ya'ni bugungi kunga kelib yer sharida yashovchi 58,8 foiz aholi ushbu axborot tarmog'idan foydalanib kelmoqda.

Binobarin, jahonda axborotning ijtimoiy fikrni shakllantirish va texnologik taraqqiyotga ta'siri tobora faollashayotgan hozirgi davrda ijtimoiy tarmoqlarning bu jarayondagi o'rni va roli kun sayin kuchayib bormoqda. Hozirgi vaqtda "dunyo aholisining 58,8 foizi Internet tarmog'idan foydalanadi, u o'zaro bog'langan axborot dunyosini tubdan o'zgartirib yubordi, qit'alar, davlatlar, mintaqalar, xalqlar va avlodlar o'rtasidagi chegaralarni yo'q qilishiga sabab bo'lmoqda va u yoshlar hayotida juda katta ahamiyat kasb yetadigan jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda". Shu boisdan ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish, axborotni muhofaza qilish va xavfsizlikni ta'minlash, ma'lumotlarni kiritish, saqlash, qayta ishlash masalalariga alohida e'tibor qaratish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Dunyoda axborot texnologiyalari va ommaviy kommunikatsiya vositalari insoniyatning iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy intellektual hayotida tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda.

Internetda ishlagan kishi dunyo yangiliklaridan xabardor bo'ladi, ayrim yoshlar o'zini virtual dunyoda ekanligini his qilmaydi. Unda ishlash ruhiy g'oyalarning rivojlanishiga va sog'ligiga zarar yetkazishi ham mumkin. Internet dunyo hamjamiyatini o'zining beg'araz (pornografik) saytlari bilan tashvishga solmoqda, yoshlarning ongiga salbiy ta'sir qilib, ba'zi noan'anaviy xabarlarni ham tarqatmoqda. Belgiyalik olim Frenk Tevisson o'tkazilgan

tadqiqot natijalariga ko'ra, Yevropa mamlakatlarida 90 foiz talabalar Internetdan foydalanishar ekan. Ammo, ularning qaysi saytdan foydalanishlarini o'rganilganda, atigi 10 foiz talaba bevosita o'quv jarayoniga taalluqli saytlarga, 90 foizi esa pornografik mazmundagi saytlarga kirishni xush ko'rishi ma'lum bo'lgan[3;48].

Hozirgi vaqtda Internetning har xil saytlari yoshlar ongiga salbiy ta'sir qiladi, lekin bu jarayon kun sayin unga o'rganib qolayotganlar soni ortib bormoqda. Bunday ruhiy bog'lanish fojeali oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ayrim yoshlar kompyuter klublarida har xil o'yinlar bilan mashg'ul. Bu nafaqat O'zbekistonda, balki boshqa davlatlarda ham mavjud.

Yoshlarimizning ajdodlardan qolgan boy, ma'naviy merosini o'qib-o'rganish, teran anglashi ularni komillikka yetaklaydi, Internet tarmoqlari orqali dunyoni bilishi esa ularning intellektual salohiyatlarini oshishiga zamin yaratadi.

Xulosa qilib aytganda, turli xil yovuzlik, o'ldirish-otish, xunrezlik axloqsizlikni targ'ib qiluvchi filmlar, yolg'onchilik va hayosizlik asosida chop etilgan nashrlarni tarqatishga urinishlar, G'arb estradasining o'zga davlatlarga ham bostirib kirishini istagan "globallashuv tarafdorlari"ning asl muddoasi – madaniy yemirilishlar asri vujudga keltirish ekanligini nafaqat ziyolilar, balki yurtimizdagi har bir fuqaro anglab yetishi zarur. Tyexnika, texnologiya hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Mamlakat taraqqiyotida ularning roli shak-shubhasiz, beqiyosdir. Insonni sog'lig'ini tiklashdan tortib, iqtisodini yaxshilash, ma'naviyatini axborotlar bilan boyitish xususida va boshqa sohalar to'g'risida ham muhim fikrlarni aytishimiz mumkin. Lekin inson qalbi va tafakkurida shunday tushunchalar borki, ularni hech narsa bilan almashtirib bo'lmaydi. Vatan tuyg'usi, millat g'ururi, o'zlikni anglash, yurt iftixori tushunchalari xususida pedagoglarning o'giti, ota-ona ibratini, avlodlar merosi, mustahkam iroda, e'tiqod va imon butligi uyg'unlashgandagina inson komillika intilib boradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: "O'zbekiston", 2017.- B.86.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. T.: "Ma'naviyat", 2008.- B.115.
3. Nisnevich Yu.A. Informatsiya i vlast. M., Mysl, 2000.- S.48.

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI IJTIMOY-SIYOSIY ONGI TRANSFORMATSIYALASHISHIDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH TEXNOLOGIYALARI

Nabiyev Mansur Jamxur o'g'li – Jizzax davlat pedagogika universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada mamlakatimiz yoshlari ijtimoiy-siyosiy ongi transformatsiyalashishida axborot xavfsizligini ta'minlash texnologiyalari o'rganilgan. Shuningdek, yangi O'zbekistonni barpo etish jarayonidagi islohotlarni yoshlarning ijtimoiy-siyosiy ongiga ta'siri masalalari transformatsiya nuqtai-nazaridan tahlil etilgan.

Tayanch so'zlar: yoshlar, siyosiyat, ong, axborot, xavfsizlik, texnologiya

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi O'zbekistonni barpo etishga qaratilgan qaratilgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda azmu shijoatli

yoshlarimizning o'rnini va ta'siri tobora ortib borayotgani hammamizni quvontiradi[1]. Bu borada O'zbekistonda yoshlar ijtimoiy siyosiy ongini transformatsiyalashishiga, yosh avlodni yangicha fikrlashga va tafakkurini rivojlantirishga, siyosiy faolligini yo'naltirishga, ularni mustaqillik g'oyalari bilan sodiq qilib tarbiyalash vazifalari bosqichma-bosqich ravishda amalga oshirilmoqda. Globallashuv jarayonida turli xil siyosiy ta'sir ko'rsatishlarni yoshlarning axborot xavfsizligini ta'minlashning dolzarbligini ko'rsatadi. Targ'ibot texnologiyalari axborotni uzatish imkoniyatlarini oshiradi. Axborotning xajmi va ko'lami ortadi. Yoshlarni dunyoda sodir bo'ladigan turli xil voqea va hodisalardan, yangilik hamda texnologiyalardan habardor qiladi. Ayni paytda ularni "murakkab axborot olamiga" olib kirib, ularning ijtimoiy-siyosiy ongiga, maqsad va mayillariga ta'sir ko'rsatadi. Yoshlarning axborotni qabul qilish darajasi va tajribasi yetarli bo'lmaganligi uchun ham, undan to'g'ri, xulosalar chiqarishi oson emas. Axborotlarni yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ko'proq "taqlidchan yoshlar"da kuzatiladi. Bu ularda salbiy, hatti-harakatlarni shakllanishiga olib kelishi mumkin. Bunday yoshlarni "zararli g'oyalar"ning ta'sirida ularning ruhiyati o'zgarib, axborotlarning ta'siri ortadi. Axborot xavfsizlik muammosi paydo bo'ladi[2].

Xavfni sezish va unga qarshi kurashish tuzilmalari - shaxsning o'zini-o'zi anglash jarayonida shakllanadi. Yoshlarda shaxsiy fikr, mulohaza, dunyoqarash tarkib topganidan keyingina tahliliy va tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi.

Yoshlar o'zining siyosiy konsepsiyasini mustaqil ravishda to'g'ri shakllantirishda, siyosiy jarayonlarni aniq qamray olishida va tahlil qila olishida, mohiyatni tushunishi muhim.

Hozirgi vaqtda xavfsizlikni ta'minlashni texnologik va texnokratik uslubiyot asosida tashkil etish – davr talabidir. Yoshlarning axborot xavfsizligini ta'minlash vazifasi, o'z navbatida jarayonni tizimlashni, natijani avvaldan kafolatlashni, jarayonga istalgai paytda tuzatishlar kiritish imkoniyati bo'lishini taqazo etadi.

Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev 2020 yil 29 dekabrda Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasida "Umuman, har qanday jamiyat taraqqiyotida uning kelajagini ta'minlaydigan yosh avlodning sog'lom va barkamol bo'lib voyaga yetishi hal qiluvchi o'rin tutadi.

Shu sababli biz islohotlarimiz ko'lami va samarasini yanada oshirishda har tomonlama yetuk, zamonaviy bilim va hunarlarni puxta egallagan, azmu shijoatli, tashabbuskor yoshlarimizga tayanamiz"[3] - deb alohida ta'kidlaydi. Zero, yoshlarning axborot immunitetini shakllantirish jarayoni zamonaviy texnologiyalar asosida tizimlashtirish, o'z navbatida bir qancha ishlarni ixchamlashtirish, umumlashtirish va muvofiqlashtirish kabi qo'yida keltirilgan tashkiliy ishlarni bajarishni talab qiladi:

- mavjud siyosiy jarayonlarning mohiyatini anglash, undan mafkuraviy immunitetni shakllantirishda foydalanish;
- immunitetni shakllantirishga xizmat qiluvchi ma'lumotlarni qidirish, yig'ish va qayta ishlash;
- axborot immunitetini shakllantirishga tegishli ma'lumotlar bazasini shakllantirish;
- muammolarni sezish, aniqlash;
- immunitetning rivojlanish tamoyillarini anglash, qabul qilish;
- tashqi va ichki vaziyatni strategik ko'p faktorli analiz qilish;
- axborot, moliyaviy, tashkiliy-texnik resurslarning chegaralanishini aniqlash, resurslarni boyitish ishlarini amalga oshirish;
- xalqaro maydondagi voqealarning rivojlanishini kuzatish, tahlil va siyosiy bashorat qilish;

- geopolitik manfaatga erishishning strategiya va taktikasini shakllantirish, tashqaridan kirib kelayotgan xavf-xatarlarni tavsiflash, ularni betaraflash hamda sog'lomlashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish, amalga oshirish;
- axborot muhitini shakllantirishniig texnologiyalarini, metodlari va usullarini ishlab chiqish, amaliyotga tadbiiq etish;
- immunitetni ta'minlash ishlarini amalga oshirishning muqobil yechimlarini ishlab chiqish;
- u yoki bu muqobil yechimlarni tadbiiq etishda yuzaga keladigan holatlar hamda vaziyatlarni bashorat qilish;
- amalga oshirilayotgan ishlarning samaradorlik mezonlarini ishlab chiqish, bajarilayotgan har bir ishni baholash;
- davlatning tashqi xavflarga qarshi kurashish qobiliyatini oshirish, axborot tahdidlari va xavf-xatarlariga qarshi kurashuvchanligini ta'minlash;
- mafkuraviy immunitetni shakllantirishning eng maqbul ko'rinishlarini ishlab chiqish va joriy etish;
- yoshlar onggi va tafakkurida, qaror qabul qilishga ko'rsatiladigan ta'sirni tahlil qilish;
- yoshlarning o'zi qabul qilgan qarorlarini o'zi o'zgartirish ko'nikmalarini shakllantirish;
- yoshlarni o'zini-o'zi nazorat va tahlil qilishlarini shakllantirish[2;199].

Shuningdek, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy ongini transformatsiyalashishiga ta'sir ko'rsatuvchi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik omillarni to'liq ishlab chiqish ham zarur. Bu esa yuzaga keladigan xavflarni vaqtida bartaraf etish imkonini berishi mumkin. Bu axborot xurujlarining olidini olishga xizmat qiladi.

Hozirgi davrda yoshlar ongi va qalbini egallash uchun kurash borayotgani hech kimga sir emas. Shuning uchun yot mafkuraviy ta'sirlarga qarshi kurashda uzilishlarga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Bunday sharoitda begona mafkuralarning qo'poruvchi ta'siriga qarshi doimiy va uzluksiz targ'ibotni tashkil etish muhim sanaladi.

Milliy g'oyaning tamoyillarini yoshlar ongi va qalbiga singdirishning barcha bosqichlari uchun umumiy bo'lib, turli shakl va vositalardan foydalanganda ularning yoshi, kasbi, ma'lumoti kabi xususiyatlari xisobga olinadi. Targ'ibot olib borishda sanab o'tilgan tamoyillarning har bir joyning xususiyatlariga mosligini ta'minlash targ'ibot samaradorligini ta'minlaydigan eng muhim omildir.

Insoniyat evolyutsiyasidagi g'oyaning o'rni va ahamiyati doimiy ravishda jamiyatning intellektual salohiyatli a'zolarining diqqat-e'tiborida bo'lgan: Buni dunyo taraqqiyotiga ulkan ta'sir ko'rsatgan nazariy ta'limot va mafkuralar asoschisi bo'lgan, tarixning turli davrlarida yashagan Suqrot, Konfutsiy; Alisher Navoiy, Maxatma Gandi kabi mutafakkirlar asarlaridagi ilmiy fikrlar misolida ham ko'rish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, targ'ib qilinayotgan g'oyalarning yoshlar ijtimoiy-siyosiy ongida axborot, ma'lumot tarzida o'rtnashishi kifoya qilmaydi, ular yoshlarning yurak-yuragiga yetib borganidagina qalbiga chuqur o'rtnashadi. Buning uchun esa targ'ibotchining milliy g'oyaga chuqur ishonchi va qat'iyatini xis qilishi kerak. Lekin, targ'ibotda g'oyalarga e'tiborni tortish bilan ham qanoatlanish yetarli emas. Chunki, e'tiborni jalb qilish - targ'ibotning birinchi bosqichi, xolos. Milliy g'oya targ'ibotida ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'zgarishlar va yutuqlarga tayanish, uni g'oyaviy va ma'naviy hayot bilan mosligiga erishish, demokratiyaning umuminsoniy prinsiplariga qat'iy amal qilish, yot va zararli g'oyalar bilan

bunyodkor g'oyalarni bir-biridan farqlash madaniyatining yuksalib borishi yoshlarning ijtimoiy-siyosiy ongi va qalbini zararli g'oyalar ta'siridan himoyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – Toshkent: «O'zbekiston» NMIU, 2020. 4-jild. 440-b.
2. Ergashev I.va b. Milliy g'oya targ'iboti texnologiyalari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Mashhur-press. 2018. – 197-b.
3. Mirziyoyev Sh. Oliy Majlisga va O'zbekiston xalqiga murojaatnomasi. Xalq so'zi. 2020 yil 30 dekabr

TADBIRKORLIK FAOLIYATINI SOLIQLAR ORQALI TARTIBGA SOLISH TIZIMI

Sharapova Naima Zohid qizi – Jizzax DPU Tarix fakulteti “Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi” yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu tezisda mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirishda soliq tizimining muhim ahamiyatga ega ekanligi, soliq tizimini isloh qilish borasidagi chora-tadbirlar xaqida, soliq yukini kamaytirish, tadbirkorlik faoliyatini soliqqa tortish tizimini takomillashtirish, soliqqa tortish bo'yicha qarzdorlik hamda uni bartaraf etish masalalari to'g'risida amalga oshirilayotgan islohotlar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: soliq tizimi, soliqqa tortish, soliq yuki, soliq imtiyozlari, soliq qarzdorligi, yuridik shaxs, qiymat soliqlari, davlat budjeti, investitsiyalar, yakka tartibdagi tadbirkorlik, jismoniy shaxs, soliq siyosati.

Soliqlar – davlat tomonidan iqtisodiyotni tartibga solishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Shunga ko'ra, mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab barcha sohalar qatori soliq sohasida ham bir qator islohotlar amalga oshirilib kelmoqda.

Hozirgi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar nafaqat tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga, balki soliqqa tortish tizimini ham keng rivojlantirishga qaratilgan. 2022-yilning 22-dekabrda Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev Oliy Majlisga murojaatnomasida mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlarga atroflicha to'xtalib, 2023-yilda iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishning eng muhim ustuvor vazifalarni belgilab berdilar.

Bu boradagi ishlar nafaqat soliq va yig'implarni undirish, balki soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha qarzdorlikni qisqartirish hisobiga davlat budjeti daromadlarini shakllantirishga shuningdek, erkin bozor mexanizmlarini joriy qilish, sog'lom raqobat va xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, Konstitutsiyada alohida o'rin egallashi lozim ekanligini aytib o'tdi.

Shu munosabat bilan yurtboshimiz mamlakatimizda soliq tizimida amalga oshirilgan islohotlar bo'yicha quyidagilarni ta'kidlab o'tadi: "Yangi soliq siyosati doirasida ish haqiga soliq yuki 1,5 barobar kamaytirildi. Natijada rasmiy sektorda ishlayotganlar soni yil davomida 500 mingtaga ko'paydi. Qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi 20 foizdan 15 foizga tushirildi. Buning hisobidan o'tgan yili soliq to'lovchilar ixtiyorida 2 trillion so'm qoldi. Joriy yilda bu raqam 11 trillion so'mni tashkil etishi kutilmoqda. Bir yilda tadbirkorlar ixtiyorida shuncha

mablag' qolishi, albatta, ularga o'z bizneslarini rivojlantirish uchun juda katta qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Islohotlarimiz natijasida o'tgan yili 93 mingta yoki 2018 yilga nisbatan qariyb 2 barobar ko'p yangi tadbirkorlik sub'ektlari tashkil etildi. Jahon bankining "Biznes yuritish" reytingida 7 pog'ona ko'tarilib, biznesni ro'yxatga olish ko'rsatkichi bo'yicha dunyoning 190 ta davlati orasida 8-o'rinni egalladik va eng yaxshi islohotchi davlatlar qatoridan joy oldik" [1].

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlarining asosiy qismi soliqlar va yig'imlar hisobidan shakllantiriladi. Soliqlarning o'z vaqtida va to'liq to'lanishi davlat darajasida amalga oshirilayotgan barcha chora-tadbirlar, ya'ni budjet va maqsadli jamg'armalarning o'z vaqtida sarflanishini moliyalashtirishga xizmat qiladi.

Tadbirkorlik subyektlarining iqtisodiy salohiyatini yanada yuksaltirish, ularga kelgusida soliq va yig'imlar bo'yicha budjetga tushumlarni ko'paytirish imkonini beruvchi mexanizmni yaratish, korxonalarining investitsion jozibadorligi va moliyaviy barqarorligini ta'minlash, asosli takliflar topish va faoliyatini rivojlantirish, amaliy maslahatlar va aniq yechimlarni ishlab chiqish bugungi kunning eng dolzarb masalalaridan biriga aylandi, hamda hududlar o'rtasida iqtisodiy tengsizliklarni qisqartirish, barcha tuman va shaharlarni bir maromda rivojlantirish bo'yicha yangicha yondashuvlar joriy etilishi, kelgusi yildan boshlab tuman va shaharlarda mavjud sharoitlar, salohiyati va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda 5 ta toifaga ajratildi. Jumladan, tadbirkorlik uchun har tomonlama rivojlangan 26 ta tuman: 1-toifaga, infratuzilmasi yaxshi bo'lgan 46 ta tuman: 2-toifaga, sharoiti nisbatan qoniqarli bo'lgan 76 ta tuman: 3-toifaga, jozibadorligi yetarli bo'lmagan 40 ta tuman: 4-toifaga, sharoiti og'ir bo'lgan 20 ta tuman: 5-toifaga to'g'ri kelishi, hamda toifaga qarab tumanlarning iqtisodiy rivojlanishini belgilanishi, tadbirkorlik uchun subsidiya, kreditlar va kompensatsiyalar toifasidan kelib chiqib ajratilgan. Ular uchun soliq stavkalari har xil bo'lishi, misol uchun: beshinchi toifaga kiruvchi, sharoiti eng og'ir bo'lgan 20 ta tuman uchun aylanmadan olinadigan soliq, foyda solig'i, ijtimoiy soliq stavkalarini 1 foiz miqdorida belgilanishini, mazkur tumanlardagi tadbirkorlar yer va mol-mulk soliqlari bo'yicha hisoblangan summaning atigi 1 foizini to'lashi, yakka tadbirkorlar qat'iy stavkadagi soliqlarni to'lashdan ozod etilishi, byudjet xarajatlari, aholi va tadbirkorlar oldidagi majburiyatlarimizni qisqartirmagan holda, biznesga soliq yukini kamaytirish bo'yicha ishlarni davom ettirishi, jumladan, 1- yanvardan boshlab qo'shilgan qiymat solig'i stavkasini 15 foizdan 12 foizga pasaytirish hisobidan tadbirkorlar ixtiyorida yiliga kamida 14 trillion so'm mablag' qolishi, lekin biznes muhitini yaxshilash uchun faqat soliqni kamaytirishning o'zi yetarli emasligi, ma'muriy bosimlarni kamaytirib, tadbirkorlik sohasida javobgarlikni yengillashtirish bo'yicha boshlagan islohotlarimizni jadal davom ettirishini ta'kidlab o'tdilar.

Bu borada soliq va yig'imlarning o'z vaqtida va to'liq to'lanishini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Soliqlarning o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash soliq qarzi yuzaga kelishining iloji boricha oldini olish va ular yuzaga kelgandan keyin samarali undirish orqali amalga oshiriladi.

Shuni ham aytish joizki, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida bu masalaga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, uning 51-moddasida "Fuqarolar qonun hujjatlarida belgilangan soliqlar va mahalliy yig'imlarni to'lashga majburdirlar" deb belgilangan.

Shu bois soliq to'lovchilarning soliq qarzlarini qisqartirish va yangi qarzlar paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaslik, ularni tahlil qilish hamda soliq va yig'imlarning byudjetga o'z vaqtida tushumni nazorat qilish soliq organining eng muhim masalalaridan biridir. Bir qator xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan mamlakatimiz moliya va soliq tizimini

takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari, jumladan, soliq undirishning ayrim masalalari o'rganildi. Bu borada tadqiqot olib borgan xorijlik olim Margherita Ebraiko mamlakatda soliq va yig'implarni undirishni rivojlantirish va rag'batlantirish bilan birga soliq qarzi bo'lgan soliq to'lovchilarga nisbatan qattiq choralar ko'rish zarurligini ta'kidlagan. Bu undirish bo'yicha soliq qarzlarini kamaytirish va ularning yuzaga kelishining oldini olishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi ta'kidlangan.

Martin Tompsenning so'zlariga ko'ra, so'nggi yillarda yirik kompaniyalarning soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlari ko'payib bormoqda. Bu mamlakatda soliq yukining yuqoriligi bilan izohlanadi. Korxonalarining soliq to'lovlari bo'yicha qarzдорliklarining mavjudligi ham bevosita soliq yukining yuqoriligi bilan bog'liq hisoblanadi. Masalan, AQShda soliq yuki 29,8 foiz, Buyuk Britaniyada 34,6 foiz, Germaniyada 37 foizni tashkil etadi. Yillar davomida soliq yukining kamayishi kelajakda soliq to'lashdan bo'yin tovlash va soliq qarzlarini kamaytirish imkonini beradi.

Xorijiy tadqiqotchi Maykl Brostek soliq qarzlarini undirish samaradorligini oshirishning quyidagi omillarini sanab o'tgan. Jumladan: mamlakatda soliq to'lovlari bo'yicha qarzдорlik paydo bo'lishining oldini olish uchun soliq yukini kamaytirish kelgusida soliqlar bo'yicha qarzдорlikni kamaytirishga olib keladi. Muddati o'tgan soliq va yig'implarni undirish strategiyasi faqat belgilangan muddatda ijobiy samara beradi.

Marsel Fisher o'z tadqiqotlarida korporativ daromad solig'ini o'rgangan. Bunda tadqiqotchi jami soliqlar bo'yicha qarzдорlikning samaradorligini o'rgangan. Uning ta'kidlashicha, agar yirik korxonalar tomonidan soliq to'lashdan bo'yin tovlash to'xtatmasa, soliq yuki boshqa kichik va o'rta korxonalar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bizningcha, pandemiya sharoitida tadbirkorlik subyektlaridan soliq qarzlarini undirishni keskin qisqartirish ularga soliq imtiyozlari va imtiyozlar berish, soliq to'lovchilar va yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyatini inqirozdan himoya qilish, ortiqcha soliq undirish xarajatlariga yo'l qo'ymaslik muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Respublikamizda ham iqtisodiyotni rivojlantirish borasida hukumatimiz tomonidan olib borilayotgan soliq siyosatining amaliy natijasi asosan harakatdagi soliqlarni qisqarish va soddalashtirish hamda unifikatsiya qilish, xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning soliq hisobotlarini taqdim etish holatlarini kamaytirishga hamda davlat byudjeti bilan hisob-kitoblari mexanizmini takomillashtirishga qaratilmoqda.

Bu borada, davlatimiz tomonidan olib borilayotgan soliq siyosatining asosiy yo'nalishlari yuridik va jismoniy shaxslar zimmasidagi soliq stavkalarini pasaytirishga, soliqqa tortiladigan ob'yektlarni maqbul darajada kamaytirishga qaratilganligi bilan ajralib turadi.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz joizki, mamlakatimizda tadbirkorlik faoliyatining to'sqinlarsiz amalga oshirilishini ta'minlash, tadbirkorlik qilish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish va iqtisodiyotni erkinlashtirish va isloh qilishga qaratilgan maqsad va vazifalarning ijrosini ta'minlash ma'muriy usullar bilan emas, balki haqiqiy bozor mexanizmlarini amaliyotga joriy etish orqali amalga oshirish lozimligi hamda iqtisodiy faoliyatlar ichida soliqlar alohida mavqega ega ekanligi alohida ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, soliqqa tortish mexanizmlarini oshkoraligiga, soliqlarni hisoblash va to'lashga doir korxonalar faoliyatini soddalashtirish, soliq majburiyatlarning bajarilishini samarali nazorat qilishga yordam beradi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga 2022-yil 22-dekabrdagi murojaatnomasi ma’ruza qismi.
2. Azizov X. Tadbirkorlik (biznes) huquqi. Toshkent. TDYU.2018
3. <http://www.lex.uz>
4. Vahobov A.V., A.S.Jo‘rayev, “Soliqlar va soliqqa tortish “ darslik, Toshkent Moliya institute – Toshkent:Sharq, 2009.
5. www.un.int/uzbekistan/news

ЁШЛАР КЕЛАЖАК БУНЁДКОРИ

Ориф Шукуров – Жиззах ДПУ мустақил изланувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада сўнгги йилларда мамлакатимизда ёшлар учун яратиб бериладиган кенг имкониятлар, айнан ёшларни қўллаб-қувватлаш мақсадида қабул қилинаётган Фармон ва қарорлар ва бу йўналишда олиб борилаётган ислохотлар, ёшларни хар томонлама етук шахс сифатида тарбиялаш, уларни қизиқишлари ва дунёқарашларидан келиб чиқиб касб-хунарга йўналтириш, “Ўзбекистон-2030” стратегиясининг “Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили”да бажарилиши лозим бўлган устувар вазифалари юзасидан маълумотлар берилди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида “Ҳар қандай давлатнинг тарихий тараққиёт йўлидан маълумки, юртнинг жадал ривожланиши, муайян ютуқларга эришиши, халқнинг фаровон бўлиши ўша давлатда ёшлар таълим-тарбияси ва келажагига бериладиган эътибор даражасига чамбарчас боғлиқ. Шу маънода, Ўзбекистонда ёшлар масаласи давлат сиёсатининг энг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон аҳолисининг 60 фоизидан ортиғини ёшлар ташкил қилади. Ҳар бир фарзанднинг шахсияти оилада шаклланади. Демак, оила баркамол авлод пойдевори ҳисобланади. Шундай экан оилада фарзандларни ахлоқий-ҳуқуқий жиҳатдан мукамал тарбиялаш, айниқса, адолат, бурч, ватанпарварликни шакллантириш, она ватанни севиш ҳиссини ўйғотиш ўта муҳим ҳисобланади.

“Ўзбекистон-2030” стратегиясида барча йўналишлар каби ёшлар масаласига ҳам жуда катта эътибор қаратилган. Хусусан, 2024 йил 1 мартдан бошлаб алоҳида ишлаш талаб этиладиган, шунингдек, истеъдодли ва иқтидорли ёшлар маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш масалаларини мувофиқлаштириш бўйича республика комиссияси қарори билан “Ёшлар баланси” асосида вазирлик ва идоралар, маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари, давлат иштирокидаги корхона ва ташкилотлар ҳамда олий таълим ташкилотлари раҳбарларига бириктириш амалиёти жорий этилди. Ушбу йўналиш орқали хар бир ёш билан индивидуал ишлаш тизимига асос солинмоқда. Бунда раҳбарлар хар ойда камида бир маротаба ўзларига бириктирилган ёшлар билан учрашиб, уларнинг муаммоларини ҳал қилиш ва салоҳиятини юзага чиқариш, уларни талаб юқори бўлган касб-хунарга ўқитиш орқали бандлигини таъминлаш, ҳаётда ўз

ўрнини топиши, шунингдек, ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтиришга ҳар томонлама кўмаклашиб бориши юзисидан аниқ вазифалар белгилаб берилди.

Ҳаётда турли сабабларга кўра адашган ёшларни жамиятга интеграция қилиш, уларнинг ҳаётда ўз ўрнини топишига кўмаклашиш мақсадида Ёшлар иттифоқи кафиллиги асосида жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилинган ёшларни пробация ҳисобидан чиқариш амалиётини жорий этиш ва уларни профилактик ҳисобга олиш асослари кескин қисқартириш масалалари ҳам давлатимиз томонидан ёшларга ҳар томонлама ғамхўрлик асослари бўлиб хизмат қилмоқда. Адашиб жиноят содир этиб қўйган ёшларимизнинг ижтимоийлашуви, соғлом ҳаётга бўлган интилишини янада ошириб, ота-онасига, халқига, ватанига садоқат туйғуларини шаклланишига олиб келади.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясининг Ҳар бир инсонга ўз салоҳиятини рўёбга чиқариш учун муносиб шароитлар яратиш йўналиши бўйича 2024 йилга мўлжалланган амалий тадбирлар режаси ишлаб чиқилиб, амалиётга жорий этилди. Жумладан 11-мақсад: Ёш тадқиқотчиларнинг улушини ошириш, уларнинг илмий изланишларини қўллаб-қувватлашдан иборат аниқ чора-тадбирлар режаси ишлаб чиқилиб, ижрога қаратилди. Хусусан, олий таълим муассасалари ва илмий ташкилотлар учун ажратиладиган олий таълимдан кейинги таълим квоталари сонини босқичма-босқич ошириб бориш, хорижий ташкилотларга қисқа муддатли стажировкаларга юбориладиган ёш тадқиқотчиларнинг улушини 47 фоизга етказиш, олий таълимдан кейинги таълим институтларига қабул қилиш тартибини такомиллаштириш, инновацион фаолият соҳасидаги стартапларни акселерация дастуридан ўтказиш орқали молиялаштиришнинг янги тизимини жорий этиш масалалари шулар жумласидандир.

Миллат, мустақиллик, эркинлик, анъана ва урф-одатларига таҳдид солувчи кучлардан бири бу бугунги кунда ижтимоий тармоқлар экани барчамизга аён, ундан ёшларни ҳимоялаш энг муҳим вазифалардан бири саналади.

Мамлакатимизда ёшларга оид соҳадаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш ва янги юксак сифат босқичига кўтариш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги фармонида белгилаб берилган устувор вазифалар ҳам ёшлар масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилганлигининг яққол мисолидир. Фармонга мувофиқ, ёшларга оид давлат сиёсатини изчил ва самарали амалга ошириш, ёшларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш тизимини тубдан ислоҳ этишнинг ажралмас бўлагидир.

Хулоса қилиб айтганда, давлатимиз томонидан ёшларга кенг имконият яратиб берилиши натижасида барча соҳаларга ёш, билимли, ватанпарвар, замонавий фикрлайдиган, давлатимиз байроғини юксак чўққиларга кўтарадиган, дунё ҳамжамиятида ўзининг сўзини баралла айта оладиган ёшларимиз сони тобаро ортиб бормоқда. Шундай экан, вояга етаётган ҳар бир фарзандларимизни маънавий баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун, бир сўз билан айтганда, кучли мафкуравий иммунитетга эга шахс сифатида тарбиялаш “Янги Ўзбекистон” барпо этишнинг асосий шартларидан бири бўлиб қолаверади. Миллий мафкурамизга зид бўлган ва бегона ғояларнинг кириб келишига ва ёшларимиз онгини эгаллашга, уларни мамлакатимизда белгиланган улуғ мақсадларни амалга оширишдан оғдиришга бўлган уринишларлардан огоҳ бўлишимиз лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. “Ўзбекистон – 2030” стратегияси. ПФ-158-сон 11.09.2023
2. Қуронов М. Миллий тарбия ва ёшлар.2016
3. Мирзиёев Ш. “Ўзбекистон – 2030” стратегиясини “Ёшлар ва бизнесни қўллаб-қувватлаш йили”да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони.23 Фев. 2024 й.
4. Мирзиёев Ш.Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқи.2017 йил 19 сентябрь. Нью-Йорк шаҳри

3-SHO'BA:

MAMLAKATIMIZDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOIIY VA MA'NAVIY RIVOJLANISH JARAYONLARIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

IJTIMOIIY-SIYOSIIY O'ZGARISHLARDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O'RNI

Toshboyev Bobomurot Eshboyevich – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedrası dotsenti, falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarda fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni xususida fikr yuritilgan hamda fuqarolik jamiyati institutlarining takomillashib borishi davlat va jamiyat hayotida uchrab turgan ayrim muammolarning oldini olishda muhim omil bo'lishi asoslangan.

Tayanch so'zlar: fuqarolik jamiyati, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, kayfiyat, huquqiy saviya, demokratiya, g'oya, urf-odat, an'ana, qadriyat.

Jamiyat hayotidagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarda muhim o'rin tutuvchi va siyosiy hayotning qay darajada demokratlashganligi xolatini belgilab beruvchi fuqarolik jamiyati institutlarini takomillashtirish va ularning siyosiy hayotdagi o'rni va mavqeini oshirish dunyoda va mamlakatimizda dolzarb masalalaridan biriga aylanib bormoqda. Ma'lumki, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarga monand xolda fuqarolik jamiyati institutlarida ham rivojlanish ro'y beradi.

Fuqarolik jamiyati ommaning intilishi, kayfiyati, huquqiy saviyasi va eng muhimi, jamiyatda yuzaga kelayotgan demokratik tamoyillarni kishilar ruhiyatiga singdirish, undagi o'zgarishlarni har bir fuqaro tom ma'noda «hazm» qila olish darajasiga bog'liq holda rivojlana oladi.

Fuqarolik jamiyati va demokratik davlat faoliyatida hamma narsa inson manfaatlari uchun safarbar etiladi. Gegel fuqarolik jamiyati haqidagi ta'limotida insonni, uning holati, roli, funksiyalarini behudaga bosh element deb belgilamagan. Demokratiyaning bu umumqoidasi inson omili, inson mezonini yuksak maqomga ko'taradi. Aynan shu bois asosiy Qonunimiz muqaddimasida belgilangan O'zbekiston xalqining sakkizta Konstitusiyaviy maqsadining hammasi bevosita inson omili bilan bog'liq. Jumladan, inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini oliy qadriyat hisoblanadigan insonparvar demokratik davlatni, ochiq va adolatli jamiyatni barpo etish [1;3] masalasi konstitutsiyada alohida ko'rsatib o'tilgan.

Bu xususda taniqli sosiolog P.Sorokinning quyidagi fikrlari diqqatga sazovor: «Insoniyat madaniyati qanchalik yuqorilab borar ekan, u shunchalik o'zidan avval o'tgan ajdodlarining qilgan ishlariga bog'liq ekanligini his qilib boradi, o'zidan oldin o'tgan ajdodlarining tajribalari asosida saqlanib qolgan chora-tadbirlarga ehtiyoj sezib boradi hamda ularni amaliyotga qo'llashga harakat qiladi» [2;119].

Binobarin, o'tmish davrdagi vaziyatni to'g'ri baholagan holda, bugungi kun ruhiga moslashib, ilg'or mamlakatlarning davlatchiligida erishgan ba'zi bir yutuqlari bilan tarixiy merosimizni uyg'unlashtirish asosida fuqarolik jamiyati asoslarini mustahkamlash, omma ruhiyati va ehtiyojini muntazam hisobga olish davr talabidir.

Har qanday ilmiy nazariya yoki ta'limotlarni olib o'rganadigan bo'lsak, ularning asosida g'oyalar, urf-odatlar, an'analar, madaniy-ma'naviy qadriyatlar yotganini ko'ramiz. Bular, o'z navbatida, o'zaro uyg'unlashib, jamiyat qonunlari, harakat va taraqqiyot qonuniyatlarini belgilaydi.

Yangilanish, siyosiy tizim va qayta qurish, dunyoviy tamoyillar yo'liga o'tish jarayonida, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy hayotida o'zini-o'zi boshqarishning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Jamiyat taraqqiyotining hozirgi davrida ko'p jihatdan fuqarolarning ma'lum hududda birgalikda yashashi bilan bog'liq masalalar bo'yicha yuzaga kelayotgan ijtimoiy muammolar echimini topish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Kishilarning ijtimoiy faolligi ularning kayfiyati, maqsad va ideallariga muvofiq tarzda ortib borishi, o'z navbatida, aholi turli guruhlarining turmush sharoitlari qanday holatda ekanligi bilan belgilanadi. Bu jarayonlarning rivojlanishi o'zini-o'zi boshqaruv tizimida mustaqil bo'g'in sifatida bevosita jamiyat hayotiga aloqador qator masalalar qanday hal qilinayotganligi bilan ham belgilanadi. Albatta, jamiyat hayotida echimini kutayotgan masalalarning hal etib borilishi fuqarolarning ijtimoiy kayfiyati, faolligi davr taqozosi tufayli shakllangan milliy xarakter bilan bog'liq bo'ladi.

Fuqarolik jamiyatida har bir odam erkin holda o'zi uchun muayyan maqsadni belgilaydi. Biroq u boshqalar bilan munosabatga kirishmasdan turib, o'z maqsadiga erisha olmaydi. Natijada har bir alohida shaxs boshqalar bilan o'zaro munosabatlar vositasida ularning farovonlikka intilishini qanoatlantirgani holda, o'zi ham qanoatlanadi. Boshqacharoq qilib aytganda, fuqarolik jamiyatida yaxshi, farovon yashamoq uchun har bir fuqaroning intilishi pirovard natijada butun jamiyatni o'shanday yashashga olib keladi. Shunday qilib, fuqarolik jamiyati bir kishining ehtiyojini uning mehnati vositasida qondirishi barobarida, shu mehnat vositasida barcha qolganlarning ham ehtiyojini qondiradi.

Ayni mana shu tendensiya omma ijtimoiy kayfiyatida jamoaviylik tuyg'usining muntazam yuksalib borishiga sabab bo'ladi. Shunisi xarakterliki, fuqarolik jamiyati turli tabaqalardan tashkil topadi. Ular orasida tabaqaviy yoki sinfiy ziddiyat singari hodisalar ro'y berishi mumkin emas. Chunki, bunda shaxs – davlat fuqarosi; muayyan inson manfaatlari birinchi o'rinda turadi va bu manfaatlar, yuqorida aytgani- mizdek, ham axloqiy, ham qonuniy jihatdan himoya qilinadi [3;239].

O'z navbatida, fuqarolik jamiyati chegaralari bu xususiy manfaatlarning amal qilish sohasi ekanligi bilan belgilanadigan ma'lum ijtimoiy munosabatlar sohasini ta'riflovchi qandaydir qamrovli tushuncha emas[4;73]. SHu bilan birga, «fuqarolik jamiyati» yuridik, ya'ni davlat huquqiga oid tushuncha ham emas. Davlat o'ziga ma'qul fuqarolik jamiyati qiyofasini o'z qonunlari bilan «ta'sis etish», «belgilash», «o'rnatish»ga qodir emas. Fuqarolik jamiyati shaxslarning barcha imkoniyatlari ro'yobga chiqishini ta'minlaydigan yuksak bosqich, boshqaruvning oliy shaklidir. Akademik K.Kumarning fikricha, «fuqarolik jamiyati hozirgi zamon odami o'z ehtiyojlarini qondiruvchi, o'zining individual xususiyatlarini rivojlantiruvchi ijtimoiy birdamlik qadriyatlarini anglab etuvchi muhitdir» [5;21].

Ana shu muhitni jamiyat fuqarolarining maqsad-muddaolariga mos tarzda takomillashtirib borish o'ta dolzarb va murakkab masaladir. Bunga biz mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan islohotlarning yo'nalishi, taraqqiyot tendensiyasi hamda to'plangan tajribalar, erishilayotgan natijalar asosida amin bo'lamiz.

Fuqarolik jamiyati institutlarining takomillashuvi inson ruhiyatiga, avvalo, uning sog'lom tafakkur tarzi hamda ijtimoiy idellariga ko'p tomonlama bog'liq. Optimistik va pessimistik ruhiyat ham ana shu omillar asosida shakllanadi. O'zbekiston Respublikasi

Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta'kidlanganidek, «2017 yil xalq bilan yaqindan muloqot qilish, uning dardu tashvishlari, hayotiy muammolarini samarali hal etish bo'yicha yangi tizim yaratilgan yil bo'ldi, deb aytishga to'la haqlimiz. Bu tizimning asosi bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Xalq qabulxonalari va Virtual qabul- xonasi fuqarolarning murojaatlari bilan ishlashning o'ziga xos demokratik instituti sifatida amalda o'zini oqlamoqda»[6;23]. Bu islohatlar xalqning turmushida o'zining yaqqol ifodasini topib fuqarolar- ning ijtimoiy faolligi, ertangi kunga ishonchi o'sib borishiga va ijtimoiy kayfiyatida optimistik ruhiyat shakllanishiga xizmat qilmoqda. Guruch kurmaksiz bo'lmaganiday, «... aksariyat hollarda o'tkir va og'ir muammolarning echimi ustida ishlash o'rniga, «ozgina vaqt o'tsa, bu masala o'zi xal bo'ladi», «bu – hukumatning ishi», degan qarashlar, «sen – menga tegma, men – senga tegmayman», degan eskicha kayfiyat ham yo'q emas» [7;555].

Zotan, O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti I.A.Karimov aytganlaridek, «har qanday islohotning eng muhim samarasi, avvalo, xalqning ma'naviy-ruhiy qarashlaridagi yangilanish jarayonlari, uning ong-u tafakkurining yuksalishi, mamlakatda yuz berayotgan o'zgarishlar uning hayotiga, taqdiriga daxldor bo'lganini chuqur his qilishi va shundan xulosa chiqarishi bilan belgilanadi» [1;105].

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, fuqarolik jamiyatida faol, tashabbuskor, g'ayratli, faqat yaratuvchanlik, ijodkorlik ruhi va kayfiyati bilan yashovchi shaxslarga e'tibor va ehtiyoj katta bo'ladi. Bunday yuksak intellektual salohiyat tafakkur erkinligining qay darajada shakllanishi bilan uzviy bog'liq. Jamiyatning inson uchun yaratgan real iqtisodiy qulayliklari va imkoniyatlari, yuridik haq-huquqlari, qaror topgan axloqiy va ma'naviy muhit uning tafakkuri erkin, ilg'or va yuksak ideallarni ko'zlashi bilan uyg'unlashmog'i lozim. Millatimiz mentalitetidagi jamoaga intilib yashash, jamoani qadrlash tendensiyasi jamiyatimizning har bir fuqarosining kundalik turmush tarziga aylanib, insonlar jamoasini ulug'lash va qadrlash o'ziga xos milliy ruhiyat va kayfiyatning yuzaga kelish omili hisoblanib, kishilarning bir-biriga mas'ullik tuyg'usi oshib bormoqda. Bu omil fuqarolik jamiyati institutlarning jamiyatda muhim o'rin egallashiga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent.: O'zbekiston, 2023.
2. Сорокин П. Система социологии.– М., 1991.
3. Abdulla Sher. Axloqshunoslik. – Toshkent.: Yangi asr avlodi, 2003.
4. Гегел Г.Ф. Избранные сочинения. Т. 7. – М., 1934.
5. Кумар К. Гражданское общество. – М., 1994.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. / Xalq so'zi, 2017 yil 23- dekabr.
7. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1- jild. – Toshkent.: O'zbekiston, 2017.
8. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – engilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

МАХДУМИ АЪЗАМ АВЛОДЛАРИНИНГ СИЁСИЙ ФАОЛИЯТИГА НАЗАР

*Хошимхонов Мўмин – Жиззах ДПУ профессори в.б., фал.ф.д.,
Тожиева Лайло – Жиззах ДПУ талабаси*

Аннотация

Ушбу мақолада нақшбандия тариқатининг йирик вакили ва мутасаввиף аллома Махдуми Аъзам Даҳбедий авлодларининг юрт тинчлиги ва фаровонлиги йўлидаги олиб борган фаолиятлари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Нақшбандия, Махдуми Аъзам, тариқат, тасаввуф, пир, маънавий муршид, мурид, сулола, халқ, тинчлик, сиёсат.

Махдуми Аъзам темурийлар салтанатининг аҳамиятини, унинг бунёдкорлик ролини яхши англаган. Аммо, шайбонийлар ва темурийлар ўртасидаги салтанат учун кураш, темурийлар сулоласи намояндалари ўртасидаги тож-тахт учун ўзаро кураш ва келишмовчиликларга қарши бўлган. Тахт ворислари ўртасидаги қарама-қаршиликларни бостиришга интилган, уларни Аллоҳ номи ва соҳибқирон Амир Темур васиятларига мувофиқ кучларини бирлаштириб яшашга даъват этган. Бу тарихий ва маданий омиллар Махдуми Аъзамнинг илмий, фалсафий, ижтимоий-сиёсий ва ахлоқий меросига таъсир қилган[6;13].

Нақшбандия тариқати ғоялари инсонлар ўртасида ахлоқий, диний, ижтимоий, сиёсий муносабатларни тартибга солишда муҳим аҳамият касб этган. Махдуми Аъзам ушбу ғоялар руҳида тарбия топди, шаклланди ва уларни ривожлантирди. Аллома ўз даврида нақшбандия тариқатининг раҳнамоси сифатида тасаввуф ва футувват ғояларини жамиятнинг янги эҳтиёжларига мос ҳолда ўзгартирди ва амалий жиҳатдан бойитди. Махдуми Аъзам жамиятни ижтимоий-сиёсий ва маънавий-руҳий барқарор бўлиши учун тариқатлар ўртасидаги ихтилофларни бартараф этиб, яссавия ва кубровия тариқатларидаги илғор ғояларни қабул қилди. Унинг ижтимоий-сиёсий ғоялари бугунги кундаги мафкуравий таҳдидлар, “оммавий маданият” хуружи ошаётган бир пайтда, ёшларни ахлоқий етукликка, бағрикенгликка ундайди, уларда маънавий ва ғоявий иммунитетни шакллантиришнинг асосий воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади[6;14].

Махдуми Аъзамнинг халқ манфаати йўлида сиёсатга тариқий таъсир кўрсатиш фаолиятини авлодлари ҳам давом эттиришди.

“Тухфатул – хоний” (Тарихи Раҳимхоний) асарида ёзилишича, Бухоро амирлари – манғитлар сулоласининг асосчиси Муҳаммад Раҳимхоннинг тахтга ўтириш маросимида энг аввало (ушбу тартибда): махдуми Аъзам, Саид Ота, Хожа Ислон Жўйборий ва Хожа Аҳрорларнинг авлодларидан бўлганлар таклиф этилган[5;104]. Яна шу манбада ёзилишича, Бухоро хонлигининг олий – диний лавозимлари қуйидагича тақсимланган:

- 1) “Ўрини шоҳнишини” (шоҳ ўринбосари), яъни олий диний лавозимга Махдуми Аъзам авлодидан бўлган Исохожатайинланган;
- 2) Бухоро давлати шайхулислонлигига Хожа Ислон Жўйбори (Махдуми Аъзамнинг 1- халифалари) авлодидан Насруллохожа тайинланган;
- 3) Нақиблик лавозимида Саид Ота авлодидан Муҳаммадхожа;
- 4) Қози Калон лавозимида миракон уруғидан Низомиддинхожа тайинланган) кейинроқ уни Давлат қушбеги билан бирга Амир Маъсум – Шоҳмурод қатл эттирган);

5) Самарқанд шаҳри ва вилоятининг шайхулислонлик лавозимига эса Хожа Ахрор авлодидан бўлган Шаҳобиддинхожа тайинланган. Кўриб турганимиздек, ҳокимият ва ҳукмдорлар сулоласи қанча ўзгармасин, диний – ҳуқуқий лавозимларининг бу тарздаги тузилиши асрдан –асрга бир зайлда ўзгармай келаверган[2;118-119].

Махдуми Аъзамнинг айтган бу сўзлари Абдулохоннинг чақалокликдаёқ ёзилган китобларда қайд этилган бўлиб, бу шахзоданинг шайбоний ҳукмдорлар орасида энг қобилиятли ва қудратли хон бўлиб етишгани пиру муршиднинг буюк кароматидан дарак берарди. Ҳатто Бартольд ҳам Абдуллохонни шайбонийлар орасида энг қудратли ҳукмдор эканлигини таъкидлаган[3;487-488].

“Торихи Муқумхоний” асарида келтиришича, Бухоро подшоҳи Субҳонқулихон (1680-1702 йилла ҳукм сурган) ўғил кўрганида унга ном қўйиш учун “бурҳонул – авлиё вал – атақия, ҳидоят паноҳ, ҳақиқат огоҳ, Носириддинхожа ибн Абдулғаффорхожа ибн Солиҳхожа ибн Хожа Калонхожа ибн Махдуми Аъзам қудсу сирранинг ҳузурига вазирини юборади ва ул зот Қуръони Карим саҳифаларини очиб ундан:

“Аузубиллоҳи минаш шайтонир рожим, Рабби жаални муқим ус – салоти ва мин зуррияти” (Парвардигоро, мени ва зурриётимни намозхон қилғил) деган ояти каримага кўзлари тушиб, чақалокқа Муқимхон (1697-1704 й. Ҳукм сурган) деб ном қўяди. Балх ҳокими бўлган ушбу ҳукмдор ҳам тарихда нафақат сиёсий жиҳатдан, балким унинг номи билан энг машҳур китоблардан бири аталгани билан ҳам катта из қолдиргандир[4;60-61].

Ҳукмдорлар ҳам ўз навбатида Даҳбедий хожалар билан қариндошчилик ипини боғлашга ва шу орқали ўзларига йирик тарафдорларни жалб қилишга уринганлар. Жумладан, охириги Аштархоний подшоҳ Абулфайзхоннинг қизлари кўп бўлиб, тўнғичини Эрон шоҳи Нодиршоҳ ўз никоҳига киритган; иккинчисини аввалига Манғитлар сулоласининг илк амири Раҳимхон, у вафот этгач, маликани Амир Маъсум Шоҳмурод никоҳига киритган; Абулфайзхоннинг учунчи қизини эса Мусоҳонхожа Даҳбедийнинг тўнғич ўғли Хонхожаи Нақиб ўз никоҳига киритганлар.

Махдуми Аъзамийларнинг сиёсий фаолиятларига келсак, тарих китобларида бу табақа бир қанча подшоҳликларни бошқарганликлари эътироф этилган. Жумладан, юқорида айтиб ўтганимиз Султон Бурҳониддин Қилич Фарғонада подшоҳ бўлгани маълум. Тарихчи Муҳаммад Содик Қашқарий ва йирик рус шарқшунос олими академик Бартольднинг далолат беришича, Шарқий Туркистонда подшоҳлик Чигатой уруғидан Махдуми Аъзамий хожалардан бўлган Офокхожа кўлига ўтганлиги XVIII асрда рўй берган[3;275-276].

XVIII аср охирида ҳукм сурган Самарқанд ҳокимлари (Шарафиддин Абу Иброҳим ва Сайид Муҳаммад Амин) Махдуми Аъзам авлодларидан бўлишган. Шунингдек, Абдурахмони Мустажир ўзининг “Рўзномаи сафари Искандаркўл” китобида қайд этилишича, Тожикистоннинг Масжоҳ, Урметан, Фулғор каби юртлари подшоси Раҳимшоҳдан халқ норози бўлиб, уни тахтдан ағдаргандан сўнг, даҳбедий хожалар силсиласидан бўлган ёш йигит (Пошшохожа номи билан тарихга кирган) подшоҳ бўлади[1]. Яқинда маълум бўлган маълумотга кўра, XX асрнинг 40- йилларида эса Шарқий Туркистонда ушбу табақадан бўлган Алихонтўра Соғуний бошчилигида мустақил давлат ташкил топган бўлиб, у киши машҳур саркарда сифатида танилган эди. Султон Бурҳониддин Қилич наслдан бўлган Алихонтўра (Маршал Соғуний) шахсан Сталиннинг буйруғи билан Шарқий Туркистондан алдов йўли билан ўғирланиб

келиниб, ўнлаб йиллар давомида Тошкентда уй қамоғига ҳукм қилинган эди[4;62]. Демак, бу табақа ислом дини шариати ва тариқатининг пешволари бўлибгина қолмай, балки сиёсий жиҳатдан ҳам ўша даврларда асосий тахт даъвогарлари ҳисобланиб, Даҳбед мавзесини Ўрта Осиё халқларининг ижтимоий, сиёсий ва маданий тарихида ўз ўрнини топишини таъминлаганлар. Махдуми Аъзам Даҳбедий шайбонийлар – Убайдуллоҳон, Жонибек Султон, Искандархон ҳамда Ҳиндистондаги темурий Бобур Мирзолар каби ҳукмдорларнинг маънавий муршиди даражасигача кўтарилган, улар томонидан ниҳоятда ҳурмат ва эҳтиром қилинган эди. Шайбоний султонларидан “Убайдий” тахаллусида қатор шеърӣ девонлар билан битган Убайдуллоҳон пири Махдуми Аъзам суҳбатларидан тез – тез баҳраманд бўлиши учун ул зотни ортиқча ташвишлантирмаслик мақсадида ўз қасри ичида махсус уй ясатади ва шу ерда туришни илтимос қилади. Махдуми Аъзам қасрдаги уйда доимий турмасалар – да, ҳар – ҳар замон келиб, шу уйда хон билан ирфоний суҳбатлар уюштириб, ёзган асарларидан ўқиб берар эди[4;63].

Нақшбандия тариқати устувор бўлган Мовароуннаҳрда Хожа Аҳрори Вали ўз замонида фаолият кўрсатгани каби Махдуми Аъзам Даҳбедий ҳам ўз даврида уруш – низоларни тўхтатар, халқ фаровонлиги йўлида ҳукмдорларга катта таъсирлар кўрсатиши натижасида урушларнинг олди тезда олиниб, ноҳақликларга чек қўйилар эди. Хожа Аҳрор ва Махдуми Аъзам даврларидан кейинги замонларда нафақат турли тариқатлар ичида, балким нақшбандия тариқати замиридаги пиру муршидлар орасида ҳам тортишувлар бошланган ҳолатини учратиш мумкин[4;63].

Адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмон Мустажир. Рўзномаи сафари Искандаркўл. -Душанбе, Ирфон, 1989.
2. Аҳмедов Б. Историко – географическая литература Ср. Азии XVI – XVIII вв. Писменные источники. –Т., 1985.
3. Бартольд . Абдулла бин Искендер. Сочинение, т. II, ч.2, М., 1964.
4. Каттаев К. Махдуми Аъзам ва Даҳбед. -Самарқанд, “Суғдиён” нашриёти, 1994.
5. Т. Саидкулов. Очерки историог. народов Ср. Аз. -Т., “Ўқитувчи”, 1992.
6. Нуриддинов О.А. Махдуми Аъзам Косонийнинг ижтимоий-ахлоқий қарашларининг аҳамияти. Автореферат. -Бухоро, 2020.

INTELLECTUAL CAPITAL AND YOUTH POLITICAL CULTURE IN THE INFORMATION SOCIETY

Saidkulov Nuriddin Akramkulovich – Gulistan State Pedagogical Institute, Associate Professor of the Department of "Social Sciences and Art Studies"

Abstract

This article analyzes the effectiveness of the formation of the political culture of young people in ensuring the high development of the state and society, the forms and methods of effective mechanisms of increasing their awareness of political processes, the priority directions of the development of the political culture of young people in the new stage of the development of Uzbekistan .

Keywords: Uzbekistan, development, youth, political culture, direction, youth policy, youth, young family, young professional, youth entrepreneurship.

Analyzing the investment in education in the human capital model, all individuals have the same ability and equal opportunity to enter any occupation. However, getting a job required education. Therefore, since education is a time-consuming process, it means several years, which means delaying and reducing the individual's income for several more years. Therefore, Mincer calculated the income based on the current income of the professions. It also suggested that it is possible to estimate the amount of compensatory income differences due to assuming a constant flow of income over the working life and differences in education costs.

Although the duration of education was longer, it was found that, as expected, the annual income of individuals who received education was higher. Ehrenberg and Smith, who conducted a similar analysis with Mincer, say that in addition to direct and indirect costs, the learning process is associated with a difficult and frustrating state. They added the resulting psychological costs to their human capital model. They analyzed the investment and income profile of education by comparing capital investments for human high school and university graduates.

According to Smith, the main reason for differences in abilities between people is the existing types of work in society. Contrary to popular belief, a lack of talent for a particular job early in life causes many problems later in life. Therefore, the differences between individuals and the processes that a person has experienced throughout his life along with education are very important. Becker's views on the impact of education on human capital are very similar to Smith's views on the educational approach. Individuals develop their skills through formal and informal education; at school, at home, in training at the workplace or in workplaces in the labor market. According to Becker, formal education provides structure and specialization. Another way to provide human capital and education beyond formal education is on-the-job training enterprises.

One of the factors that increase the total income of a person in his working life is the improvement of the employee's qualifications, development of skills and abilities. Training centers are necessary for this. An employee's on-the-job training is an investment in human capital that will pay off in the future, even if it costs the employee.

On-the-job training is a general purpose investment. the skills acquired by a person in education, special trainings related to the workplace not only give a person the skills that can be used in business, but also provide spiritual nourishment and increase the general outlook. This will increase the productivity of employees of all enterprises in general purpose training. For example; A worker trained to operate a used machine in a textile mill can find employment in all textile mills. On the other hand, workplace-specific training will increase the economic potential of a particular enterprise.

The formal education component of educational investment is a process that begins with pre-school education and ends with higher education. Education is the most important investment in human capital. This is directly related to other types of investments. In general, investment decisions in education, health care, job search and immigration, etc., constantly complement and influence each other. For example, as the level of education increases, it can be predicted that the level of health and literacy will also increase. On the other hand, an individual's health status can influence their decision to pursue education, immigration, and

employment. Health is a factor that directly affects a person's well-being and standard of living. The risk of illness and death leads to the weakening of human abilities and behavior. At the same time, a person's income can increase or decrease due to health, working hours, and the variety of jobs available. According to Fletcher and Frisvold, people with higher education are healthier than people with less education. There is a significant relationship between education and mortality, heart disease, diabetes, days of unemployment, smoking and alcohol consumption.

The issue of mental development of a person (creativity) has been the focus of attention of thinkers and philosophers, historians, psychologists and pedagogues at all stages of the development of human society.

R.Rowe, E. De Bono, Dj.Gilford, E.P.Torrance, K.Rodgers, A.Maslow, F.Barron, S.Sternberg, T.Lubard, C.Landry, K.A.Heller, etc. At the same time, we can show a number of foreign studies devoted to the formation of political culture, problems of political education, conflicts in politics, and the role of political parties in society. From the analysis of these researches, it is understood that the interaction between the person and the policy has been studied in different contexts and with different approaches.

Methods such as historical, logical, systematic-structural, comparative, sociological, comprehensive research of scientific sources, induction and deduction were used in the research.

In the process of globalization, the factors preventing the increase of socio-political activity of young people are increasing. As a result, today the concept of "mass culture" has appeared, which influences the formation of various foreign elements in the outlook of the growing generation. In particular, the wide spread of social networks among young people naturally creates the need to study and research this situation in a scientifically valid way. The transition to market relations is a historical necessity that requires a high level of the spiritual life of society, ideological, political, legal, cultural-spiritual, and educational maturity of a person. The moral and spiritual maturity of the people is one of the most important factors for ensuring the transition to the market economy [Rustamova 2000: 38]. Factors that enable and hinder youth to increase the level of socio-political activity are currently manifested as follows:

1. Factors that enable youth to increase the level of socio-political activity:
  - opportunities created by the state;
  - active functioning of the mechanism of social partnership in the activity of family, neighborhood, educational institution, youth organization;
  - activities aimed at increasing social and political activity of youth by youth organizations;
  - measures aimed at increasing the economic activity of young people.
2. Factors that prevent youth from increasing the level of socio-political activity:
  - low level of legal culture among young people;
  - lack of attention and responsibility towards young people by parents and the public;
  - wide spread of various types of harmful diseases among young people (drug addiction, alcoholism, prostitution);
  - early marriage among young people;
  - desire for destructive ideas and western culture.

Of course, raising the political and social status of young people in the society is also a demand of the times. In this regard, it is urgent to analyze and eliminate the factors that

enable and prevent the increase of socio-political activity of young people. At the same time, increasing the socio-political activity of the youth is the most important part of the youth policy in the country, and the effective use of all the opportunities and conditions created for the youth in the society is of great importance for the youth to become well-rounded people in the future.

The forces and tools that lead young people to perfection are focused on preventing problems in society, leading young people to spiritual maturity. Historical and cultural values and unique traditions passed down from generation to generation have been preserved in Uzbekistan.

The level of socio-political activity of young people is mainly formed and developed under the influence of their political culture. Social justice plays an important role in the formation of political culture among young people. In other words, only when the principles of social justice are observed in the society, it is possible to form a politically cultured person who meets the requirements of the time. Therefore, "the idea of justice should cover all areas of our social life" [Karimov 1996: 10].

When the social principles of objective justice are followed, the individual's satisfaction with the state policy and social system increases. At the end of this, his political qualities are formed and developed. Finally, the political principles of justice lead to an increase in the political competence of a person, the expansion of his political rights, and so on.

The beginning of the establishment of a humane, democratic society in Uzbekistan, the development and promotion of the theory of building a humane, democratic society in the works of the First President of the Republic of Uzbekistan, I. Karimov, expanded the imagination of citizens about the society under construction.

It is important for our country that young people today have increasing confidence in the future. Because the majority of the population living in our country are young men and women under 15 years of age. Therefore, the increasing confidence in the future among the youth of our country has a positive effect on the process of political socialization. For this, the development of creative abilities (creative thinking) of young people is important.

The fact that the results of scientific research in this direction are of great social importance encourages researchers to develop various methodological approaches and special methods designed for the development of creative thinking and creative abilities. Therefore, to date, many authors who rely on various forms of methodological work based on different conceptual foundations recommend various methods as a means of increasing the level of creativity in the intellectual sphere of a person.

The priority of the cognitive approach can be felt in the methodological solutions offered by many authors today as ways of developing creative thinking. Many authors offer methods consisting of exercises and tasks designed to activate cognitive processes (creative imagination, critical thinking, etc.) that form the basis of creativity as effective ways of developing creative thinking. As a means of developing creativity, a number of authors offer methods for exercising creative imagination based on various materials. In particular, in the exercises proposed in E.P. Rogov's practical manuals, which are intended to be conducted in a group format, for example, one of the participants of the training asked a question with a fantastic situation (for example, "If people can read each other's minds, What changes would happen in life on earth?

Today, due to the acceleration of the processes of globalization and the growing socio-legal conflicts in the world, the struggle aimed at changing the consciousness and outlook of

more than 2 billion young people [1] is intensifying. That's why the level of legal and political culture of young people determines the development of the future, and this issue is gaining global and urgent importance [2]. The UN General Assembly recognized the issue of educating young people to be socially and politically active as a priority. It shows that there is a need to improve the methodology of improving the spirituality, legal and political culture of young people based on a creative approach, to create innovative methods and tools, to develop effective mechanisms for the development of this system.

Therefore, the analysis of the methodological aspects of the formation of the political culture of young people in the world, as well as ensuring the effectiveness of the system of raising their political culture and developing the forms and methods of its effective mechanisms have become one of the most important issues.

It is also important to increase the level of influence of young people in social and political life, to develop their political culture based on an innovative and creative approach. Today, more than 60 percent of the population of our country are young people under the age of 30. This amount is two and a half times more than the indicators of other countries. 40 percent of the population of Uzbekistan are young people under the age of 18 [Turdiyeva 2014: 5-6]. Due to the growing attention to youth and their development activities in our country, the Head of State said: "It is known that the education of the young generation has always been important and relevant. But in the 21st century in which we live, this issue is really becoming a matter of life and death" [Mirziyoyev 2017], he noted separately.

One of the most important tasks of the current period is to educate a generation that is compatible with these processes and thinks in a new way. Special attention is paid to the implementation of the state policy regarding youth and the development of their political culture based on an innovative and creative approach, and a number of targeted measures are being implemented. It is known that improving the education system is important for the development of our society. In all countries and all times, social factors, including the principles of democracy and humanitarianism, have encouraged the members of society to be spiritual food and spiritual support. If deep ideas about the meaning and essence of these principles and values are formed from the family, there is no doubt that serious positive changes will be made in the mind, upbringing, outlook and lifestyle of young people.

As can be seen from the above brief analysis, most of the methodological tools intended for the development of thinking creativity in young people consist of tasks that require a creative approach from a person. Here we are witnessing a situation analogous to the approach to exercises and trainings that serve to develop various cognitive processes or communicative skills. It is known that in most of the practical exercises of this category, the tasks and tasks are in the content that activates the relevant process. For example, it is recommended to use the corrective testing method for corrective and developmental purposes, based on the fact that according to the condition of the task, a person is forced to focus on a certain area, limited by the distracting influence of the environment, in order to identify a form that does not stand out clearly on a flat background. Also, methods that serve the purpose of developing memory include psychological techniques that activate various mnemonic processes, methodical tools used in the psychocorrection of anxiety, artificially manifesting a feeling of boldness in external behavior, or changing the cognitive setting in relation to an emotogenic factor. [Akramkulovich 2020: 494-497].

Of course, the described methodological approach is based on scientific ideas about the inner nature of the corresponding mental process, state and characteristic, manifestation and

development. However, in our opinion, when it comes to the development of creative thinking and creativity, limiting yourself to the approach described above cannot be a sufficient guarantee of highly effective practical work, as in the case of cognitive processes. The main reason for this, in our opinion, is that creative thinking, compared to other cognitive processes, has a very deep and complex relationship with personality characteristics.

In fact, the results of the study of the creator who exhibits high creative abilities, based on biographical sources and on the basis of direct empirical investigation, repeatedly confirm that they are distinguished not only by their intellectual qualities, but also by their unique individuality in the field of personal characteristics. The fact that this situation is reflected in the content of the development of creative thinking is also noted in the scientific views that are the basis of the programs of a number of authors. For example, B. Clegg's intensive course on the development of creative thinking suggests that to reach the author's level of creativity five factors are necessary - the positive influence of the cultural environment, the effective use of special methods, personal development, mental energy and a highly developed sense of humor. is based on Therefore, in our opinion, the effectiveness of practical work aimed at developing thinking creativity depends not only on the productivity of methodical tools, but also on the extent to which relevant personality traits are present in a person who is the object of formative influence.

The above analytical considerations and the scientific evidence based on them are the basis for the hypothesis that by strengthening the tendency to feel intellectual emotions, it is possible to increase the level of a person's desire for creative activity. However, depending on the results of empirical research conducted to test this hypothesis, it will be possible to draw the following final conclusion about the level of practical effectiveness of the proposed approach:

- it is urgent to analyze and eliminate the factors that enable and prevent the increase of socio-political activity of young people;
- increasing the socio-political activity of young people is the most important part of youth policy in the country, and the effective use of all the opportunities and conditions created for young people in the society is of great importance for the development of young people in the future;
- the level of socio-political activity of young people is mainly formed and developed under the influence of their political culture;
- increasing confidence in the future among the youth of our country has a positive effect on the process of political socialization. In this, the development of creative abilities (creative thinking) of young people is important;
- it is appropriate to develop various methodological approaches and special methods for the development of creative thinking and creative abilities in young people;
- it is important to develop methods consisting of exercises and tasks designed to activate cognitive processes (creative imagination, critical thinking, etc.) that form the basis of creativity as effective methods of developing creative thinking in young people.

References:

1. Akramkulovich S.N. (2020). Important Tasks for the Development of Youth Political Culture: Problems and Solutions. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 7(5), 494-497.
  - a. <https://news.un.org/565442-government-bodies-must-serve-people-uzbek-president>

2. Karimov I.A. O‘zbekistan ijtimoiy — snyosiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari// Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. Tom 3.— T.:O‘zbekiston . 1996. -10 b.
3. Mirziyoyev Sh. Jismoniy va ma’naviy yetuk yoshlar – ezgu maqsadlarimizga etishda tayanchimiz va suyanchimizdir / “Xalq so‘zi” 2017-yil 1-iyul.
4. Rustamova M. Yoshlarda tafakkur madaniyatini shakllantirishning falsafiy jihatlari. - T.: Mehnat, 2000. -38 b
5. Turdiyeva R. Yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish. – T.: “O‘zbekiston”, 2014. -5-6-b.

HUQUQ-TARTIBOTNI TA’MINLASHDA JAMOATCHILIK TUZILMALARI BILAN HAMKORLIKNING AHAMIYATI

M.N.Amirxanov – O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 2-kurs 214-guruh kursanti

Annotatsiya

Ushbu maqola mavzusining dolzarbligi, profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklardan jabrlangan shaxslar faoliyati tushunchasi, bugungi kundagi holati va profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etish faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari. Bundan tashqari sodir etilgan huquqbuzarliklarning amaliyot tahlili va ularga nisbatan rasmiylashtiriladigan protsessual hujjatlar, shuningdek hozirgi kunda profilaktika inspektorining huquqbuzarlikdan jabrlangan shaxslar bilan ishlash jarayonida profilaktika inspektorlarining huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etish faoliyatidagi mavjud muammo va kamchiliklar, hamda ularni bartaraf etish buyicha bir qator takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so‘zlar: huquqbuzarliklar, profilaktika, viktimologiya, jamoatchilik nazorati, profilaktika inspektori, monitoring qilish, migratsiya.

Аннотация: Актуальность темы данной статьи, понятие деятельности инспекторов по делам потерпевших от преступлений, современное состояние и особенности деятельности инспекторов по организации профилактики преступности. Кроме того, он состоит из практического анализа допущенных нарушений и оформленных в отношении них процессуальных документов, а также существующих проблем и недостатков в деятельности инспекторов по профилактике в процессе работы с лицами, пострадавшими от нарушений, а также выработка ряда предложений по их устранению.

Ключевые слова: Правонарушения, профилактика, виктимология, общественный контроль, инспектор по профилактике, мониторинг, миграция.

Annotation: The relevance of the topic of this article, the concept of the activities of inspectors for crime victims, the current state and features of the activities of inspectors in organizing crime prevention. In addition, it consists of a practical analysis of the violations committed and procedural documents drawn up in relation to them, as well as existing problems and shortcomings in the activities of prevention inspectors in the process of working with persons affected by violations, as well as the development of a number of proposals for their elimination.

Keywords: crimes, prevention, victimology, public control, prevention inspector, monitoring, migration.

Qayd etilishicha, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Jamoat xavfsizligini ta‘minlash samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2018 yil 24 dekabrda PQ-4075-son qaroriga muvofiq, “Mahalla posboni” jamoatchilik tuzilmalari rahbarlari lavozimlari tugatilib, ularga ish haqi to‘lash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning amaldagi mexanizmlari saqlab qolingan holda, bo‘shayotgan shtat birliklari hisobidan profilaktika (katta) inspektorlarining jamoat tartibini saqlash bo‘yicha yordamchilari lavozimlari joriy etilgan hamda ularga huquqbuzarliklar profilaktikasi sohasida ichki ishlar organlariga amaliy yordam ko‘rsatish uchun shaxsiy javobgarlik yuklatilgan.

Huquq-tartibotni ta‘minlash, fuqarolarning huquq va erkinliklarini muhofaza qilish borasida O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, har qanday huquqbuzarlikni o‘z vaqtida aniqlash va ochish, aybdorlarni qonunda belgilangan tartibda jazoga tortish huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu qarorlarning ijrosini ta‘minlash maqsadida profilaktika inspektorlari tomonidan bir qator ijobiy ishlar amalga oshirildi va amalga oshirilmoqda. Albatta, bunday yutuqlarga erishishda profilaktika inspektorlari faoliyatida viktimoik profilaktikasini to‘g‘ri tashkil qilinganligining ahamiyatini ta‘kidlab o‘tish joiz. Shu bilan birga, huquqbuzarliklarning oldini olish amaliyoti borasida yuzaga kelgan sharoit hali viktimologik profilaktikani amalga oshirish bo‘yicha profilaktika inspektorlari faoliyatini to‘g‘ri tashkil qilish va samarasini oshirishda ko‘p ishlar qilinishi kerakligini ko‘rsatmoqda. Bizning nazarimizda, huquqbuzarliklarning oldini olish faoliyati samaradorligini oshirishda, xususan profilaktika inspektori tomonidan huquqbuzarliklardan jabrlangan shaxslar hamda viktimologik profilaktikasini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olish katta rol o‘ynaydi. Viktimologik nuqtai-nazardan huquqbuzarliklarning oldini olish chora tadbirlari, huquqbuzarlik sodir qilishi mumkin bo‘lgan shaxslarga emas, balki huquqbuzarlik qurboni bo‘lishi mumkin bo‘lgan shaxslarga nisbatan amalga oshirilishi va ularda bunday moyillikni shakllantirishga ko‘maklashuvchi jihatlarni bartaraf etishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu hol yuridik adabiyotlarda huquqbuzarlikni oldini olish faoliyatini amalga oshirish chora-tadbirlarining turli ko‘rinishlari bilan huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari mazmuni bo‘yicha iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy kabilarga bo‘linadi. Shuni ta‘kidlash lozimki, huquqbuzarliklarning oldini olish faoliyatining barcha turlari bir-biri bilan uzviy bog‘lik va bir-birini to‘ldiradi. Huquqbuzarliklarga qarshi kurashda esa ularning maqsad va vazifalarini unutmaslik kerak.

“Mahalla posboni” jamoatchilik tuzilmasi, “Fidokor yoshlar” jamoatchilik patrul guruhlari, “Jamoatchilik nazorati maskanlari”da xizmatni tashkil etish, navbatchilikni yo‘lga qo‘yish, yo‘l qo‘yilayotgan kamchiliklarni aniqlash, profilaktika inspektori va mahalla fuqarolar yig‘ini raisi bilan birgalikda ularni bartaraf etish choralarini ko‘rish.

Fikrimizcha huquqbuzarliklarni tergov qilishda jinoyat qurbonlariga nisbatan mohirona yondashish hali to‘la foydalanilmagan profilaktik imkoniyatlardan xisoblanadi, deyish mumkin. By imkoniyatdan ham profilaktikani ham individual profilaktikani amalga oshirishda foydalanish mumkin. Profilaktika inspektori tomonidan huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasini tashkil etishning o‘ziga xos xususiyatlari bo‘lib, viktimologik profilaktikaning usullaridan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Viktimologik profilaktikada ishontirish usuli fuqarolarga, xususan, huquqbuzarliklardan jabrlanish ehtimoli yuqori bo‘lgan shaxslarga tarbiyaviy ta‘sir o‘tkazish hamda ogohlik va hushyorlikka chaqirishning asosiy metodi. Xavf mavjudligini anglab yetish va xavfsizlik choralarini ko‘rish bu – ishontirishdir. Ishontirish muayyan harakat yoki asosli, qimmatli va real hayotga mos

fikr-soʻz orqali amalga oshiriladi. Ishontirish usuli sof tarbiyaviy-ogohlantiruv xususiyatga ega boʻlib, ular profilaktika qilinayotgan shaxsning huquqlarini aslo cheklamaydi. Xususan, huquqbuzarliklarning profilaktikasida qoʻllaniladigan odatdagi ishontirish choralariga profilaktik suhbat, maʼruzalar, jabrlanuvchilarga shaxslar oʻrtasidagi nizolarni hal etish usullarini oʻrgatish, hujum qilingan taqdirda zaruriy mudofaa va oxirgi zarurat haqidagi maʼlumotlarni keng tarqatish yoʻli bilan aholiga huquqiy tarbiya va taʼlim berish kabilarni kiritish mumkin. Ushbu sohaviy xizmatlar huquqbuzarliklarning viktimologik profilaktikasi faoliyatini amalga oshirishning subyekt sifatida bajarayotgan funksiyalariga qarab shartli ravishda uch guruhga boʻlinadi. Birinchi guruhga, bevosita huquqbuzarliklarning oldini olish bilan dastlabki bosqichdan boshlab shugʻullanuvchi organlar, yaʼni huquqbuzarliklar profilaktikasi boʻlinmalari va profilaktika inspektorlarini kiritamiz. Bu vazifani ular keng jamoatchilik ommasiga, ayniqsa oila, maktab, mehnat jamoalari va oʻzini-oʻzi boshqarish organlariga tayangan holda huquqbuzarliklarning oldini olish faoliyatini boshqa barcha subyektlar bilan hamkorlikda bajarishi lozim. Maʼlumki, ichki ishlar organlari xodimlarining huquqbuzarliklarning oldini olish borasidagi faoliyatlari murakkabligi va koʻp qirraliligi, vakolatlari va vazifalari keng, turli xilligi va ular ijtimoiy hayotning turli yoʻnalishida inson hayoti va taqdiri uchun kurashishlari oʻziga xos maʼsuliyatni talab qiladi. Oʻzga bir shaxs tinchligi va uning hayotini, xavfsizligini taʼminlash, shuningdek, huquqbuzarlik qurboni turlarini sinchkovlik bilan oʻrganib chiqish viktimologik sabab va sharoitlarni bartaraf etish boʻyicha kerak boʻlgan tadbirlarni oʻz vaqtida oʻtkazishni talab qiladi. By yerda gap har bir shaxsning oʻz qilmishlarini mustaqil oʻylab koʻra olishi, ularni boshqara olishi zarurligi haqida bormoqda. Shuningdek, har qanday boshqaruv taʼsiri jumladan, profilaktik taʼsir natijasida boshqarilayotgan kichik tizim oʻz qiziqishlari, manfaatlari va maqsadlariga ega boʻladi va ulardan kelib chiqib xatti-harakatlarni amalga oshiradi. Muxtasar qilib aytsak, huquqbuzarliklardan jabrlangan shaxslar profilaktikasini tashkil etishda ushbu xususiyatni nazardan cetda qoldirmaslik kerak. Shu oʻrinda tayanch punktlarida huquqbuzarliklarning oldini olishda, viktimologik profilaktikani tashkil etishda profilaktika inspektorlari bilan mahalla posbonlari, pedagog-tarbiyachilar, fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari raislari, yarashtirish komissiyalari, xotin-qizlar qoʻmitalari, maktablardagi otaonalar qoʻmitalari koʻmgagiga tayanishlari va boshqa jamoat tashkilotari oʻrtasidagi hamkorlikni rejalashtirib olish va muntazam yoʻlga qoʻyish viktimologik profilaktika samaradorligini oshirishga qaratilgan muhim omillardan biri hisoblanadi, deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. “Tanqidiy tahlil, qatʼiy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi boʻlishi kerak”. T.: 2017.
2. Mirziyoyev Sh. M. “Milliy taraqqiyot yoʻlimizni qatʼiyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga koʻtaramiz”. 2017. –B.332.
3. Oʻzbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi “Huquqbuzarliklar profilaktikasi toʻgʻrisida”gi Qonuni
4. Oʻzbekiston Respublikasining 2020-yil 17-avgustda “Odam savdosiga qarshi kurashish toʻgʻrisida”gi Qonuni
5. Oʻzbekiston Respublikasining 2016-yil 11-sentabrdagi “Yoshlarga oid davlat siyosati toʻgʻrisida”gi Qonuni

ҚАРОРЛАР ҚАБУЛ ҚИЛИШДА ФУҚАРОЛАРНИНГ ИШТИРОКИ

А.А.Рузиқулов - Демократик жараёнларни таҳлил қилиш маркази Навоий ҳудудий бўлинмаси раҳбари, сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

Аннотация

Мақолада фуқароларнинг қарорлар қабул қилишда иштироки, дунёдаги ҳамда Ўзбекистонда қарорлар қабул қилишида фуқаролар иштирокини ошириш борасида олиб борилаётган ислохотлар атрофлича ёритилган.

Калит сўзлар: давлат бошқаруви, ислохот, фуқаролик жамияти қарорлар қабул қилиш, жамоавий мурожаат.

Аннотация: В статье подробно освещены реформы, которые проводятся для повышения участия граждан в принятии решений в мире и Узбекистане.

Ключевые слова: государственное управление, реформа, принятие решений гражданским обществом, коллективное обращение.

Abstract: The article details the reforms that are being carried out to increase citizen participation in decision-making in the world and in Uzbekistan.

Keywords: public administration, reform, decision-making by civil society, collective appeal.

Демократик жамиятда фуқароларнинг қарорлар қабул қилишдаги иштироки муҳим рол ўйнайди. Фуқароларнинг давлат сиёсий ҳаётида иштирок этиш, ўз хоҳиш-иродасини сайловлар орқали амалга ошириш, давлат ишларида иштирок этиш ва сиёсий қарорлар қабул қилиш ҳуқуқига эга бўлиши ҳамда ундан самарали фойдаланиши мамлакат тараққиётига улкан ҳисса қўшади.

Қарорлар қабул қилишда фуқароларнинг иштироки нега керак, бу бизга нима беради, - деган саволларга жавоб топиш мақсадида олиб борилган изланишлар шуни кўрсатадики, қаерда фуқаролик иштироки институтлари ривожланган бўлса, ўша мамлакатларда фуқароларнинг фаровонлиги юқориқдир. Бу мамлакатларда ҳаддан ташқари қашшоқлик, узок муддатли иқтисодий турғунлик ва тўхтаб қолиш ҳолатлари мавжуд эмас; бу давлатлар тезроқ ривожланмоқда ва бундай мамлакатларда ислохотлар муваффақиятли амалга оширилмоқда. Бу ҳақиқатни тан олган давлатлар ҳозирги замоннинг энг катта муаммоларини (қашшоқлик, коррупция, иқлим ўзгариши, эпидемиялар, гиёҳвандлик ва бошқалар) ҳеч қандай ёрдамсиз бир ўзи ҳал қила олишини англаб етди[1].

Қолаверса, фуқароларнинг қарорлар қабул қилишдаги иштироки, дунёдаги ҳар қандай ҳукуматнинг қанчалик кучли бўлмасин ўз давлатидаги мавжуд муаммоларни ҳал қилиш учун ҳукуматлар, бутун жамиятни жалб қилиши ислохотлар самарадорлигини ошириб, ривожланиш даражасининг тезлашишига олиб келади. Бу борада республикамизда ҳам самарали ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Президенти 2017 йил 22 декабрда Олий Мажлисга йўллаган мурожаатида Олий Мажлис раҳбарияти қонунлар муҳокамасига кенг халқ оммасини жалб қилиш, бунинг учун замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш, жумладан, Интернет тармоғида махсус «майдон»лар яратиш зарурлигини, шу муносабат билан мамлакатимиз фуқаролари давлат ва жамият ҳаётига дахлдор муҳим масалалар бўйича ўз фикрларини билдиришлари учун Интернет тармоғида «Менинг

фикрим» деб номланган махсус веб-саҳифа ташкил этиш мақсадга мувофиқлигини таъкидлаб ўтган эди[2].

Айна ушбу ташаббусдан сўнг Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги ПФ–5308-сон Қарори билан тасдиқланган Давлат дастурининг 34-бандида “Mening fikrim” махсус веб-портали орқали Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталари, халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига электрон жамоавий мурожаат қилиш тартибини жорий этиш белгиланди ва “Mening fikrim” веб-портали мамлакатимизда фуқароларнинг жамият ва давлат ишларини бошқаришда иштирок этиш имкониятларини кенгайтириш, давлат ҳокимияти вакиллик органлари фаолиятининг очиқлиги, қабул қилинаётган қонунларнинг ҳаётий ва самарали бўлишини таъминлаш мақсадида яратилди.

Масаланинг муҳим жиҳатларидан бири шундан иборатки, юборилган электрон жамоавий мурожаат тизим модератори – Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузуридаги Қонунчилик муаммолари ва парламент тадқиқотлари институти томонидан экспертизадан ўтказилгандан сўнг веб-порталда эълон қилинади. Берилган электрон жамоавий мурожаатлар жамоатчилик томонидан етарли миқдорда қўллаб-қувватланганда у тегишлилиги бўйича Олий Мажлис палаталари ёки халқ депутатлари маҳаллий Кенгаши томонидан кўриб чиқилиши, қарорлар қабул қилишда нафақат фуқаролар балки кенг жамоатчилик ҳам иштирок этишига хизмат қилади. Қолаверса, қарорлар қабул қилишда фуқаролар иштирокни янада ошириш, халқчил, самарали ҳамда энг долзарб масалаларни ўзида қамраб олган дастурларни ишлаб чиқишга хизмат қилувчи ҳукуматнинг regulation.gov.uz порталнинг ташкил этилиши ҳам бу борада муҳим қадам бўлди. Ўз ўрнида бу борадаги хорижий тажрибаларга эътибор қаратсак ўзига хос жиҳатларини кўришимиз мумкин. Жумладан, Финляндияда ошкоралик тамойили ҳукумат фаолияти устидаги фуқаролар назоратининг самарали воситасидир ва у ҳукумат органлари томонидан қарорлар қабул қилишда жамиятнинг таъсир ўтказиш имкониятларини кенгайтиради. Триада (учталиқ) Финляндия меҳнат бозори моделининг асосидир. У 3 та энг муҳим таркибий қисмдан иборат: меҳнат ва ташкилотлар билан капитал учбурчаги асосида жойлашган, унинг чўққисиди эса ҳукумат жойлашган[4]. Финляндия триада ёрдамида, Европа аҳолиси ўзини энг бахтлилар қаторида ҳис қилаётган ва етакчи ижтимоий фаровон мамлакатлардан бирига айлана олганлигини кўриш мумкин.

Фуқароларнинг давлат ишларини бошқаришда иштирок этишининг билвосита шакллари етук ва вакиллик демократиясини амалга ошириш билан бир хил эмас, чунки фуқароларнинг давлат органларига мурожаатлари бўйича иштирок этиш мумкин.

Айнан қарорлар қабул қилишда фуқаролар иштирокни янада ошириш мақсадида Россия Федерациясида ҳам бир қанча ишлар амалга оширилиб келмоқда. Хусусан, ривожланаётган фуқаролик жамияти эҳтиёжларини қондириш ва технологияларнинг мослашувчан ривожланиши учун Москва ҳукумати “Фаол фуқаро” лойиҳасини ишга туширди. “Фаол фуқаро” давлат тузилмалари ва фуқаролик жамиятини бирлаштириш жараёнидаги навбатдаги қадам бўлди[5]. Лойиҳа шаҳарнинг асосий мавзулари: жамоат транспорти, стационар бўлмаган савдо объектлари, реклама ва ахборот тузилмалари, соғлиқни сақлаш муассасалари, хўжалик фаолияти объектлари, ижтимоий ҳимоя муассасалари бўйича электрон сўровлар тизимидир. “Фаол фуқаро” лойиҳаси доирасидаги референдумларда лойиҳа веб-сайтида ёки мобил илова ёрдамида iOS ёки Android смартфонига дастур ўрнатиб, мобил телефон рақами орқали ўзингизни

таништириб, иштирокчи профилини тўлдириш орқали иштирок этиш мумкин. Маълумотлар "Фаол фуқаро" лойиҳасининг тармоқлар орқали тарғиботига ва шаҳар хизматлари томонидан бажариладиган ишлар ва хизматлар сифати устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишга ёрдам беради. 3,2 миллиондан ортиқ москваликлар Москва мерининг "Янги бошқарув технологиялари"ни ривожлантириш бўйича Москва мерининг онлайн лойиҳаси платформасида овоз бериш жараёнида лойиҳага қўшилишган. Фуқаролар Москвадаги мактаб таътилларининг ягона вақтини белгилаш учун овоз беришда ташаббус кўрсатдилар, "Войковская" метро бекатининг одатий номини сақлаб қолиш тарафдори бўлишди, электрон тиббий картани жорий этиш, реконструкция дастури ва бошқа шаҳарсозлик лойиҳаларини қўллаб-қувватладилар[6].

Умуман олгандан, давлат томонидан фуқароларнинг қарорлар қабул қилишдаги иштирокини таъминлаш борасида катта ишлар амалга оширилган. Охириги йилларда республикамизда қабул қилинаётган турли хил ҳуқуқий меъёрий ҳужжатлар, айниқса давлат дастурларининг умумхалқ муҳокамасига қўйилиши каби амалиёт давлат ва фуқаролик жамияти ўртасидаги муносабатларни янада яхшилашга хизмат қилмоқда. Шунга қарамай, бугунги кунда аҳолининг барча қатламларининг бу жараёнлардаги иштироки талаб даражасида эмаслиги кўзга ташланади. Бунинг учун энг аввало фуқаролар ўзларининг ижтимоий-иқтисодий ва албатта сиёсий билимларини ошириб боришлари лозим. Қолаверса, давлат дастурларининг лойиҳалари очиқ муҳокамалар учун алоҳида порталларда жойланмоқда, уларни айнан ўзлари тушуниб етган бандлари бўйича ўз фикр, таклиф ва мулоҳазаларини билдиришлари ҳам жараёни янада тезлашишига, янги фикр ва таклифларнинг юзага келишига ва қабул қилинаётган ҳужжатларнинг янада такомиллашувига кўмаклашган бўлади.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев ёшларимизнинг қалби ва онгида мафкуравий иммунитетни шакллантириш билан боғлиқ вазифаларга қисқача тўхталиб, «Ўзбекистон тараққиётининг ҳозирги янги босқичи бу борадаги ёндашувларни тубдан ўзгартиришни талаб қилмоқда. Халқимиз ҳаётининг барча соҳалари қатори фуқароларимизнинг онги ва дунёқарашида жиддий ўзгаришлар бўлишини тақозо этмоқда»[7],- деб таъкидлаган. Шунингдек, нафақат қарорлар қабул қилишда фуқароларнинг иштироки балки кенг жамоатчиликнинг иштироки ҳам ўта муҳимдир. Яъни нодавлат нотижорат ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларининг ҳам бу борадаги иштироки муҳим ҳисобланади. Улар ҳам илгари сурилаётган лойиҳаларни мазмун моҳиятини кенг жамоатчиликка тушунтириш ишларини олиб бориш орқали жараёни тезлашишига ва фуқароларнинг бу лойиҳаларга муносабатларини ўрганиш ва таклиф йиғишга кўмаклашган бўлишади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. https://dpi.kg/upload/file/7_Grajdanskoe_uchastie_ICNL.pdf#:~:text=Гражданское%20участие%20в%20принятии%20решений,и%20влиять%20на%20принятие%20решений
2. <https://www.xabar.uz/1g1>
3. <https://lex.uz/docs/3516847#3517307>
4. Илкка Тайпале “Финландиянинг 100 та ижтимоий инновацияси. / Финландия қандай қилиб Финландия бўлди: сиёсий, ижтимоий ва маиший инновациялар ” -Т.: “Шарк” 2019 й, 36-38-б.

5. Карпунина Е.К., Моисеев С.С., Сергеев Д.Р. «Электронное правительство»: быть в тренде или обеспечивать собственную экономическую безопасность // Вестник Северо-Кавказского федерального университета. 2019. № 2 (71). С.43-50.

6. TASS. More than 141 million opinions of Muscovites were taken into account during the six years of operation of the Active Citizen platform. URL: <https://tass.ru/moskva/8529715>

7. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси.- Тошкент: “O‘zbekiston” нашриёти, 2021.8-б

YANGI O‘ZBEKISTONNI RIVOJLANTIRISHDA MAHALLA INSTITUTINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Yo.Sh.Turovov – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrasida katta o‘qituvchi
J.N.Aralov – Jizzax davlat pedagogika universiteti, Tarix fakul’teti, milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada mahallaning fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish tizimining samarali shakli, odamlarga eng yaqin ijtimoiy tuzilma, fuqarolik jamiyatining o‘ziga xos instituti sifatidagi o‘rni va ahamiyati, Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining ustuvor yo‘nalishlaridagi mahalla institutining ijtimoiy potensialini rivojlantirish bilan bog‘liq masalalar tahlil etilgan.

Tayanch so‘zlar: mahalla, Yangi O‘zbekiston strategiyasi, fuqarolik jamiyati, mahalla “ettiligi”, fuqarolik jamiyati

Yangi O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari butun jamiyatimizdagi islohot va yangilanishlarga uyg‘un ravishda o‘z taraqqiyotining yangi bosqichini boshladi. Fuqarolik jamiyatining muhim institutlaridan biri mahalla faoliyatida ham tub sifati o‘zgarishlari sodir bo‘lib, uning o‘rni va ahamiyati tobora oshib bormoqda. Prezidentimiz “Biz faoliyatimizning birinchi kunlaridan hamma ishni mahallada, xalqimiz bilan birgalikda tashkil qilib kelyapmiz. Bu tizimni bosqichma-bosqich rivojlantirdik. Endi yana qo‘shimcha kuch, imkoniyatlar berilyapti. Bu ham vakolat, ham mas’uliyat degani. Mahallalar – davlatimizning eng katta zamini”[1] deb ta’kidlaganlari ham bejizga emas. Chunki, mahallalar tom ma’noda xalqning dardini yengil qiluvchi, ularning ishonchli makoniga aylanmoqda.

Mahalla fuqarolik hamjamiyatining muhim bo‘g‘ini sifatida qadim zamonlardan buyon mamlakatimizda ma’rifat maskani, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish tizimining samarali shakli, odamlarga eng yaqin ijtimoiy tuzilma, fuqarolik jamiyatining o‘ziga xos instituti bo‘lib kelgan.

Manbalarga ko‘ra, “mahalla” so‘zi arabchadan olingan bo‘lib, “o‘rin-joy” degan ma’nolarni anglatadi. Bu so‘z turli davrlarda, turli joylarda mahallot (joyiguzar, jamoa, elat, el) nomlari bilan atalgan. Ayrim manbalarda mahalla uzoq tarixga ega ekanligi va uning paydo bo‘lganiga ikki-uch ming yildan oshganligi haqida ma’lumotlar uchraydi. Masalan, Narshaxiy o‘zining “Buxoro tarixi” asarida Buxoroda bundan ming yil avvalgi mahallalar haqida ma’lumot berib o‘tgan[2].

Ko'p millatli jamiyatda avlodan-avlodga o'tib kelayotgan milliy va umuminsoniy qadriyatlar, madaniyatlararo muloqot, turmush tarzi, tafakkur, ma'naviyatni saqlab qolish hamda rivojlantirishda mahallaning o'rni va ahamiyati beqiyosdir.

Mahalla — xalqimizning turmush tarzi, ruhiy-ma'naviy ehtiyoji, mafkurasi, tafakkuri, insonlarning o'zaro qo'shnichilik aloqalari, oilaviy munosabatlarni shakllantiruvchi ma'naviy-ma'rifiy maskan, kengash, maslahat, hashar kabi milliy udumlar, xalq sayillari, bayramlar uyushtiriladigan, qo'ni-qo'shnichilik, quda-andachilik kabi masalalar hal etiladigan serqirra ijtimoiy tuzilma hisoblanadi. Xalqimiz dunyoqarashi, fe'l-atvori, milliy mentaliteti haqida gap ketganda, shaxsning ijtimoiylashuvida jamoatchilikning o'rni alohida ahamiyat kasb etishini ta'kidlash zarur.

Demokratik davlatda mahalla inson huquqlari, fuqarolik jamiyatining muhim elementi sifatida katta ahamiyatga ega. Ingliz faylasufi Jon Lokk inson tabiiy erkinliklarga egaligini shunday asoslaydi: "Tabiiy, aqliy va jismoniy qobiliyatlari bir xil bo'lganlarning barchasi tabiatan tengdirlar va ular teng huquq va imtiyozlardan foydalanishi lozim"[3].

Yapon tadqiqotchisi Sujinaka Yutaka mahallaning demokratik qadriyatlarga hamoahangligini shunday e'tirof etadi: "Biz Sharq va G'arbning 13 mamlakatida fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlarini o'rganib chiqdik. Tadqiqot natijalari o'zbek mahallasi boshqa mamlakatlarning o'zini o'zi boshqarish modelidan ancha farq qiladigan noyob milliy demokratik institut ekanligini isbotladi. Mahallaning qadr-qimmatini shundaki, bu yerda xalqning tarixiy an'analari saqlanmoqda va rivojlanmoqda, uning ishida barcha fuqarolar, shu jumladan, yoshlar va ayollar faol qatnashmoqdalar. U jamiyatni demokratlashtirishda, tinchlik va millatlararo totuvlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, o'z hududini boshqarish, aholining manzilli ijtimoiy himoyasini ta'minlash va odamlar hayoti bilan bog'liq ko'plab ijtimoiy va gumanitar muammolarni hal qilish uchun katta salohiyatga ega"[4].

Bugungi kunda mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan 9 mingdan ortiq o'zini o'zi boshqarish organlari (8 846 ta mahalla, 161 ta ovul, 95 ta qishloq, 43 ta shaharcha fuqarolar yig'inlari) keng diapazondagi faoliyatni olib bormoqda:

- mahalliy parlamentarizm va xalq xokimiyati manbai;
- fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtiroki;
- davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini o'rnatish;
- jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirishga ko'maklashish;
- tinchlik, bag'rikenglik, mehr-oqibat, hashar, o'zaro yordam, muruvvat, hamjihatlik kabi milliy qadriyatlarni saqlab qolish va keyingi avlodlarga yetkazish;
- oilalardagi ma'naviy muhitni mustahkamlash;
- yosh avlodning jismoniy-ma'naviy tarbiyasi;
- ayollarning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlash, huquqlarini himoya qilish;
- aholining yashash sharoiti va hayot sifatini yaxshilash;
- kam himoyalangan ijtimoiy qatlamlarga yordam ko'rsatish;
- hududiy tarixiy, madaniy, geografik o'ziga xoslikni aks ettirish;
- mahallaning obodligi va xavfsizligini ta'minlash;
- mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni hal etish;
- kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish.;
- fuqarolar xavfsizligini ta'minlash;
- mahallalardagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, mahallalarni rivojlantirish borasida tarixiy davr boshlanib, mahallaning nufuzini va potensialini ko'tarish iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy vazifa

hamda mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning ta'sirchan mexanizmi sifatida qaralib, uning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish borasida keng ko'lamli chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Yangi O'zbekiston davrida mahalla institutini takaomillashtirish bo'yicha bir nechta muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi. Xususan, 2017-yil 3-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Mahalla institutini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi, 2023-yil 21-dekabrda "Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmonlari qabul qilindi.

Shuningdek, 2023 yil 26 sentyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish, mahalla "ettiligi" faoliyatini yo'lga qo'yish bo'yicha o'tkazilgan yig'ilishda bir qator vazifalar belgilangan edi[5].

Ko'rib turganimizdek, qabul qilinayotgan qaror yoki farmonlarning tub mohiyati xalqimizning yaxshi sharoitlarda yashashi, har bir insonning rivojlanishi uchun foydali bo'lishga qaratilgandir.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasining ustuvor yo'nalishlarida ham quyidagilar mahalla institutining ijtimoiy potensialini rivojlantirish sifatida belgilangan:

- erkin fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, inson qadri-qimmatini va uning qonuniy manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan keng ko'lamli islohotlarni yangi pog'onaga ko'tarish;
- millati, tili va dinidan qat'i nazar, yurtimizda yashayotgan har bir fuqaroning, xalqimizning farovonligini ta'minlashga xizmat qiladigan "Yangi O'zbekiston – xalqchil va insonparvar davlat" g'oyasini amalga oshirish;
- mahalliy boshqaruv organlarining joylarda muammolarni hal etishdagi roli va mas'uliyatini yanada kuchaytirish;
- davlat funksiyalarining katta qismini markazdan hududlarga o'tkazish;
- jamiyat boshqaruvining tayanch bo'g'ini bo'lgan islohotlar samarasi bevosita aks etadigan mahalla tizimini hokimliklar bilan bog'lash maqsadida har bir mahallada hokim yordamchisi lavozimini joriy etish;
- mahallalarda yoshlar masalalari bilan muntazam shug'ullanadigan Yoshlar ishlari agentligining vakillarini birlashtirish;
- mahallalarning moliyaviy imkoniyatini kengaytirish maqsadida mahallaning alohida jamg'armasini shakllantirish.

Xulosa qilib aytganda, Yangi O'zbekistonda mahallaning fuqarolik jamiyati instituti sifatidagi o'rni va roli taraqqiyot strategiyasida belgilangan maqsad va vazifalardan kelib chiqib, tizimli ravishda takomillashtirilmoqda. Fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organi sifatida mahallaning fuqarolik jamiyatidagi o'rni va ahamiyati, uning mustaqilligi, vakolat va imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyevning 2023 yil 26 sentyabrda mahallabay ishlash tizimini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishida so'zlagan nutqidan."Xalq so'zi" gazetasi, 2023 yil 27 sentyabr №202.
2. G'ulomov L. Mahalla - ijtimoiy hayotning ajralmas qismi. Xalq so'zi. 2003-yil 28-mart.
3. Djon Lokk. Dva traktata o pravlenii // Lokk Dj. Soch.: V 3 t. T. 3. M., 1988. S. 188.

4. S.Yutaka. Mahalla – fuqarolik jamiyati asosi. // Toshkent shahar hokimiyatining rasmiy veb-sayti // <http://tashkent.uz/uz/article/4804.html>.

5. <https://pm.gov.uz/uz/lists/view/2122>

YOSHLARNING HAYOTIY MAQSADLARI SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY INSTITUTLARNING O‘RNI

Karimov Sanjar Sindorqulovich – Jizzax DPU ijtimoiy-gumanitar fanlarda masofaviy ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada jamiyatimizda mavjud bo‘lgan ijtimoiy institutlarning yoshlarda hayotiy maqsadlarning to‘g‘ri shakllanishidagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Oila, mahalla, OAV, ijtimoiy institut, qadriyat, shaxsiy qadriyat, maqsad, hayotiy maqsad, ehtiyoj, manfaat, determinant, ijtimoiylashuv.

Yoshlarning hayotiy maqsadlarining to‘g‘ri shakllanishida yoshlarning dunyoqarashini shakllantiruvchi institutsional tizimlar sifatida oila, mahalla, ta’lim muassasalari va OAV ning ahamiyati beqiyosdir.

Jumladan, oila – har bir xalq va millatning davomiyligini saqlaydigan, qadriyatlar barqarorligini ta’minlaydigan, yangi avlodni dunyoga keltirib, uni jismonan va ma’nan barkamol qilib yetishtiradigan ijtimoiy institutdir.

Oilaning manfaatlari jamiyat manfaatlari bilan mos tushadi. Oila bir qator ijtimoiy foydali funksiyalarni bajaradi, o‘z a’zolarining jismoniy va axloqiy kamoloti haqida g‘amxo‘rlik qiladi. O‘zbekistonda oilaning o‘ziga xos tomonlaridan biri uni tashkil etadigan oila a’zolarining ko‘p sonli ekanligidir. Ularda turli avlod vakillari birga yashaydi. Shunday oilalar borki, ularda o‘nlab farzandlar tarbiyalanadi. Bu esa bolalarni tarbiyalash, ularni umuminsoniy qadriyatlar, an’analardan bahramand qilish, bilim darajasini oshirish, ularda umummilliy maqsadlarga muvofiq hayotiy maqsadlarni shakllantirish uchun qulay sharoitlar yaratadi. O‘zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoyev: “Oila biz uchun muqaddas. Uning muqaddasligi shuki, avvalambor, qayerda ishlashidan qat’i nazar, kim bo‘lishidan qat’i nazar, agar oilada tarbiya, oilada muhit, oilada halollik, munosabat, tarbiyaga alohida e’tibor bermasa, hech qachon natija bo‘lmaydi[1]” – deb fikrini bildiradi.

Respublikamizda bu sohada olib borilayotgan oila va yoshlar siyosati, o‘tkazilayotgan turli tadbirlar, mutasaddi va nodavlat tashkilotlarning faoliyatlari yosh oilalarni mustahkamlash hamda sog‘lom avlodni tarbiyalashning vositasi hisoblanadi.

Shaxs ijtimoiy faolligining asosiy determinanti bo‘lgan hayotiy maqsadlar uchun asos bo‘ladigan dastlabki tushunchalar, tasavvurlar va bilimlar oiladayoq shakllana boshlaydi. Zero, o‘z manfaatlarini jamiyat va davlatning umummilliy manfaatlari bilan uyg‘un holda tasavvur qiladigan ijtimoiy faol shaxsning shakllanishi, vatanparvarlik, millatparvarlik, fidoyilik, insonparvarlik xususiyatlarini tarbiyalash avvalo oiladan boshlanmog‘i shart. Yurtimizda oila eng asosiy qadriyat ekanligini inobatga olsak, bu sohadagi tarbiyaviy ishlarning naqadar ahamiyatli ekanligiga amin bo‘lamiz.

Inson avvalo oila bag‘rida unib-o‘sib, shaxs sifatida shakllansa-da, oiladagi ta’lim-tarbiya, ma’naviy-axloqiy qadriyatlar keyinchalik odamlar orasida — mahalla-ko‘yda, ta’lim

muassasalarida sayqal topadi. Shunday ekan, Vatan va xalq manfaatlariga hamohang bo‘lgan hayotiy maqsadlarga ega voyaga yetkazishni oila-mahalla-ta’lim muassasasi hamkorligisiz hal etib bo‘lmaydi.

Mahalla – O‘zbekistonga xos milliy, demokratik, tarixiy, an’anaviy, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish institutidir. Shu bilan birgalikda, o‘zaro mehr - oqibat, ahillik va totuvlik kabi xalqimizga xos urf - odat va an’analar aynan mahalla muhitida rivojlangan. Bular esa yosh avlodning ongu tafakkurini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Demak, farzandlarimiz ta’lim – tarbiyasida, xususan, ularning hayotiy maqsadlarining shakllanishida mahallaning o‘rnini hech narsa bilan tenglashtirib bo‘lmaydi.

Mahalla o‘zbek xalqi ijtimoiy hayotida tarixan tarkib topgan va asrlar davomida takomillashtirib kelgan kundalik ijtimoiy hayotni va turmushni tashkil qilishning noyob shakli hisoblanadi. Mahallalar mavjud bo‘lgan har bir davrda sermahsul va samarali ravishda ish olib borib, mahalliy aholini birlashtiruvchi, uyushtiruvchi tashkiliy tuzilma bo‘lib kelmoqda. Ma’lumki, mahalla deb ataluvchi yagona, betakror boshqaruv instituti ilk bor bizning yurtimizda paydo bo‘lgan. Jamoa bo‘lib yashash o‘zbek xalqining tabiatiga xos bo‘lib, bu ajoyib qadriyat ajdodlardan o‘tib kelayotgan bebaho va noyob meros hisoblanadi.

“Mahalla - O‘zbekistonda ma’muriy-hududiy birlik; o‘zini o‘zi boshqarishning xalqimiz an’analari va qadriyatlariga xos bo‘lgan usuli. “Mahalla” atamasi arabcha bo‘lib, “o‘rin-joy” degan ma’noni anglatgan. U turli mintaqalarda mahallot (joy), guzar, jamoa, elat, elod nomlarda atalib kelingan. Mahalla kichik ma’muriy hudud bo‘lishi bilan birga, turmush tarzi, qadriyatlar, an’analar, urf-odatlar umumiyliги bilan bog‘langan kishilar jamoasi birligidir”[2].

Mahalla o‘z tarkibidagi aholining ma’naviy, ruhiy dunyosi, mafkuraviy ongi va tafakkuri, insonlarning o‘zaro aloqalari, oilaviy munosabatlarini shakllantiruvchi, qo‘ni-qo‘shnichilik, quda-andachilik kabi muammo va masalalarni hal etuvchi nodavlat tashkilotdir. U jamiyat hayotida tinchlik va osoyishtalikni, hamjihatlik va hamkorlikni saqlashda mehr-oqibatlilik, shafqat va muruvvat kabi usullar bilan har qanday mavjud muammolarning yechimini topa oladigan ijtimoiy hodisadir. “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarida ta’kidlanganidek, o‘zaro mehr-oqibat, ahillik va totuvlik, ehtiyojmand, yordamga muhtoj kimsalar holidan xabar olish, yetim-yesirlarning boshini silash, to‘y-tomosha, hashar va mahalla, avvalo, sog‘lom ijtimoiy muhitdir. Bu yerda kuchli ta’sirga ega bo‘lgan jamoatchilik fikri mahalla ahlining xulq-atvori, o‘zaro munosabatlarini adolat va ma’naviy mezonlar asosida tartibga solib turadi. mahallada keng jamoatchilik o‘rtasida ma’naviy ishlarni samarali yo‘lga qo‘yish uchun katta imkoniyatlar mavjud. Ayniqsa, milliy qadriyatlar, mehr-oqibat, el-yurt sha’ni uchun kurash kabi fazilatlar kamol topishida mahallaning o‘rni beqiyosdir[3;459].

Eng qadimiy milliy qadriyatlarimizdan hisoblangan, xalqimizning qon-qoniga singib ketgan, o‘zbek xalqining yashash tarzini o‘zida to‘la-to‘kis mujassam etgan mahalla jamiyatdagi o‘zining munosib o‘rniga tiklab qo‘yildi. O‘zbek mahallasi xalqimizga xos donishmandlik timsoli. U tarixda ham hamisha o‘z jozibasi, haqiqiyliги, betakrorligi bilan dunyo ahli tafakkurini o‘ziga jalb qilib kelgan. Moziydan tortib, hozirgacha davlatimiz o‘zining ko‘pgina ezgu amallarini, ijtimoiy, ommaviy tadbirlarini, hayotiy muhim masalalarini mahallada oqsoqollar, faollar aql-zakovati, adolatli nazari bilan amalga oshirib, hal qilib keladi. Bu an’ana hozir ham davom etmoqda.

Mahallalarda yoshlar bilan ishlashning yangicha boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, ular bilan ishlashning vertikal tizimini yaratish, yoshlar muammolarini bevosita mahallalarda hal etish, mahallada ma’naviy-ma’rifiy va tarbiyaviy ishlarning samaradorligini yanada oshirish maqsadida “Mahallalarda yoshlar bilan ishlash tizimini tubdan takomillashtirish

chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 19.01.2022 yildagi PQ-92-son qarori qabul qilingan bo'lib, har bir mahallada yoshlar yetakchisi lavozimi joriy etilishi belgilangan. Mahalladagi yoshlar yetakchisining asosiy vazifalari etib:

mahallalarda yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy xalq o'yinlari va sport turlarini yoshlar orasida ommalashtirish, Besh muhim tashabbus loyihalari, yoshlar festivallari va boshqa madaniy-ma'rifiy tadbirlarni amalga oshirish;

yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, iqtidori, iste'dodi va tashabbuslarini rag'batlantirish hamda hayotda o'z o'rnini topishlariga ko'maklashish;

yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda ularning intellektual jihatdan kamol topishini va ma'naviy rivojlanishini ta'minlash;

huquqbuzarlik sodir etishga moyilligi bo'lgan yoshlar bilan tizimli ishlash, jazoni ijro etish muassasalaridan ozod qilingan, ixtisoslashtirilgan o'quv-tarbiya muassasalaridan qaytib kelgan yoshlarning ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilinishi va moslashuviga ko'maklashish[4] vazifalari belgilangan.

Ushbu qaror yoshlarning hayotiy maqsadlarini shakllantirish va ularda vatanparvarlik, daxldorlik, ijtimoiy faollik, tashabbuskorlik xususiyatlarini shakllantirishda nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Targ'ibot va tarbiya vositalaridan biri bo'lgan ommaviy axborot vositalari, yoshlarimizni jamiyat uchun foydali bo'lgan hayotiy maqsadlarga ega shaxs sifatida tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Chunki, ular, birinchidan, ijtimoiy hayotdagi muayyan voqea, fakt, hodisa va muammolar yuzasidan axborotni yetkazib berish orqali, uning jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega ekanini, keng aholi qatlami uchun dolzarbligini unutmashimiz kerak. Axborot oqimi hajman keng, mazmunan xilma-xil uzatilishga ko'ra tezkor bo'lgan bugungi kunda bu jarayon yanada chuqurlashib bormoqda. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari muayyan xabarni uzatish yoki biror bir g'oyaning mohiyatini ochib berish orqali uning o'zlashtirilishiga, kishilar ongida barqaror tasavvurlar, obrazlar, qadriyatlarining shakllanishiga ko'maklashadi. Boshqacha aytganda, OAV ijtimoiy fikrga doimiy va izchil ta'sir o'tkazish, uni shakllantira olish imkoniyatiga egadir.

Hozirgi zamon kishisi ulkan axborotlar ummoniga ko'milgan paytga uzatilayotgan axborotlarning ob'ektivligi masalasiga alohida e'tibor berish lozim. Axborotning ob'ektiv emasligi, bir tomondan, ularga ishonchsizlikning shakllanishiga, boshqa tomondan, noto'g'ri tasavvurning ildiz ochishiga va jamiyatda kechayotgan jarayonlarning mohiyatini tushunmaslikka zamin yaratadi.

Ommaviy axborot vositalarining turli g'oyalarni tarqatish, kishilar ongiga singdirishdek ulkan imkoniyatlaridan yoshlarning hayotiy maqsadlarining shakllanish jarayonlariga ta'sir o'tkazishda ham mohirlik bilan foydalanish muhimdir.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Yoshlar hayotiy maqsadlarini shakllantirish jarayonida ijtimoiy institutlarning ta'siri muhimdir. Ijtimoiy institutlarning yoshlarning g'oyalarini, qadriyatlari va maqsadlarini belgilashda aniqlashda yordam beradi. Bundan tashqari, ijtimoiy institutlar yoshlarning hayotiy maqsadlarini shakllantirishda o'zaro munosabatlarning, jamoaviy normativlarning va qadriyatlarining ta'sirini kuchaytiradi. Shaxsiy va ijtimoiy manfaatlarining uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://www.gazeta.uz/uz/2018/07/25/prezident/>
2. <https://qomus.info/encyclopedia/cat-m/mahalla-uz/>

3А.Холбеков, Б.Абдушукуров. Маънавият:асосий тушунчалар изоҳли луғати. 459-б.

4.“Маҳаллаларда ёшлар билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарорию 2022 йил 19 январь. ПҚ-92. <https://lex.uz/uz/docs/5831865>.

АҲОЛИ ТОМОРҚА ЕРЛАРИДАН САМАРАЛИ Фойдаланишни ташкил қилишда маҳалла иштирокининг ҳуқуқий асослари

Ж.А.Суванкулов – Жиззах ДПУ доценти, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори

Аннотация

Мақолада аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилишда маҳалла иштирокининг ҳуқуқий масалалари таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: маҳалла, “кўприк”, жамоат назорати, томорқа ерлари, “маҳалла етилиги”.

Ҳозирги кунда, мамлакатимизда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари, яъни фуқаролик жамиятининг муҳим институти бўлган маҳалларлар томонидан амалга оширилаётган жамоатчилик назорати асосидаги томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилишга қаратилган фаолият ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг жуда кўп жабҳаларида ўз ифодасини топмоқда. Мазкур тузилмаларнинг ушбу муаммоларни аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва бартараф этиш борасидаги фаолияти давлатимизнинг экология ва қишлоқ хўжалиги соҳасидаги ҳуқуқий ислоҳотларини такомиллаштиришга хизмат қилмоқда.

Конституциянинг 127-моддасига кўра, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари давлат ҳокимияти органлари тизимига кирмайди ҳамда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни фуқароларнинг манфаатларидан, ривожланишнинг тарихий ўзига хос хусусиятларидан, шунингдек миллий кадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда, қонунга мувофиқ мустақил равишда ҳал этишга ҳақли [1;63].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 21 декабрдаги “Маҳалла институтининг жамиятдаги ролини тубдан ошириш ва унинг аҳоли муаммоларини ҳал этишда биринчи бўғин сифатида ишлашини таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар тўғрисида” ги Фармони билан Ўзбекистон маҳаллалари уюшмаси ташкил этилди ва уюшманинг асосий вазифалари этиб қуйидагилар белгиланди:

маҳалланинг халқ билан давлат ўртасидаги «кўприк» вазифасини амалга оширувчи мустақил ва халқчил тузилмага айланишига кўмаклашиш;

маҳаллани жамоатчилик бошқаруви ва назоратининг таянч бўғинига айлантириш, унинг жамиятдаги ўрни ва ролини кучайтириш, маҳалла бошқарувида аҳолининг фаол иштирокини таъминлаш;

ҳар бир фуқаро ўзи ва оиласининг келажаги, молиявий аҳволи ва фаровонлигини таъминлашда масъулиятни сезиши, боқимандаликка ўрганмаслик ҳиссини янада кучайтириш бўйича тарғибот ва ташвиқот ишларини амалга ошириш;

фуқароларни ўз уйи ва кўчасини озода сақлашга, миллий қадрият ва урф-одатларни ҳурмат қилишга чақириш, маънавий ва маърифий ишларда маҳалланинг ўрнини кучайтириш, аҳоли ўртасида ўзаро ҳурмат ва ҳамжиҳатлик муҳитини мустаҳкамлаш чораларини кўриш;

«маҳалла еттилиги» томонидан маҳалланинг ички ресурсларини аниқлаш ҳамда уларни ижтимоий хизматлар ва ёрдам кўрсатиш учун сафарбар этишда кўмаклашиш;

маҳаллалардаги муаммоларнинг ўз вақтида ва самарали ечилишида давлат органлари ва ташкилотларининг маҳаллалардаги вакилларининг саъй-ҳаракатларини бирлаштириш, мувофиқлаштириш ва йўналтириш;

маҳалланинг молиявий имкониятларини ошириш, камбағал оилаларга ажратилаётган бюджет маблағлари ва бошқа маблағларнинг мақсадли ва манзилли йўналтирилишини таъминлаш;

маҳаллаларнинг моддий-техника таъминотини яхшилаш, уларга ажратиладиган маблағларни марказлашган тарзда тақсимлаш, соҳага замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш;

маҳалла масъулларининг малакасини ошириш, уларда замонавий бошқарув кўникмалари шаклланишига кўмаклашиш [2].

Муаммонинг долзарблиги аҳоли томорқа ерларидан фойдаланишда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг иштироки масаласини тартибга соладиган ҳуқуқий нормалар қонун ҳужжатларида етарлича ифодаланмаганлигида, маҳалла тузилмаларининг томорқа ерларидан самарали фойдаланишдаги иштироки амалиёти юридик фанда етарлича тадқиқ этилмаганлигида, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан амалга оширилаётган фаолият фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг кенг кўламли вазифалари сифатида муҳим аҳамият касб этаётганлигида намоён бўлади.

Шунинг учун, мамлакатимизда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг томорқа ерларидан самарали фойдаланиш соҳасидаги фаолиятини ўрганиш, унинг самарали фаолият юритиш механизмини шакллантириш, таҳлил қилиш ва шу асосларда ушбу масалалар бўйича фикр ва хулосалар бериш долзарб муаммодир. Чунки, томорқа ерларидан самарали фойдаланишни тартибга солиш давлат ташкилотлари, нодавлат ташкилотлар, маҳалла тузилмалари ва фуқаролар олдига катта масъулият ва муҳим вазифаларни юклайди.

Бу вазифаларни амалга оширишда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 15 декабрдаги “Республикада 2012 йилда мева-сабзавот, полиз, картошка ва узум маҳсулотлари етиштиришни кўпайтириш, ички истеъмол бозорини тўлдириш, аҳоли томорқаларидан самарали фойдаланиш, уларга талаб этиладиган моддий ресурсларини етказиб бериш чора-тадбирлари тўғрисида”ги йиғилиш баёни ва бу борада Ўзбекистон “Маҳалла” хайрия жамоат фонди Республика бошқарувининг 2012 йил 28 январдаги 20-сонли қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 15 майдаги “Томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш ва аҳоли бандлигини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” ги қарори қабилар муҳим аҳамият касб этиб келмоқда [3].

Кейинги вақтларда республикада деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларига ажратилган майдонлардан самарали фойдаланиш, уларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ аҳолисининг бандлиги ва турмуш даражасини ошириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилаяпти.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 30 июндаги “Аҳоли томорқаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг кўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” ги қарориди Ўзбекистон фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши Ўзбекистон Республикаси Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги, Сув хўжалиги вазирлиги билан биргаликда ҳар йили 1 январь ва 1 июлга қадар сув таъминоти оғир ҳудудлардаги аҳоли томорқаларида қазиладиган қудуқларнинг манзилли дастурини шакллантириш ва тасдиқлаш; лойиҳа ташаббускорларига белгиланган тартибда тасдиқланадиган рўйхатга асосан ажратиладиган субсидиялар 2026 йил 1 январга қадар Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетидан, 2026 йил 1 январдан бошлаб Ўзбекистон фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгаши ҳузуридаги Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш жамғармаси маблағлари ҳисобидан молиялаштириш белгилаб қўйилди [3].

Бундан ташқари, аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилишда фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолиятини тартибга соладиган қонун ҳужжатлари муҳим ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Жумладан, “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Қонунда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари “тегишли ҳудуддаги ерларнинг фойдаланилиши ва муҳофаза этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади” деган қоида мустаҳкамланган [4,11-модда]. Бундан кўринадики, фуқаролар йиғини ҳудудида аҳолининг томорқа ерларидан самарали фойдаланиши устидан жамоатчилик назорати ўрнатилиши мумкинлиги белгиланган. Шундай экан, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўзига тегишли бўлган ҳудудда бундай назоратни амалга оширишга ҳақли ҳамда бундай экологик ҳуқуқлар орқали уларнинг томорқа ерларидан фойдаланилиши соҳасидаги иштироки таъминланади.

Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тегишли ҳудудда миллий ва маънавий кадриятлардан, маҳаллий урф-одатлар ва анъаналардан келиб чиққан ҳолда маҳаллий аҳамиятга молик масалаларни давлат органларининг аралашувисиз мустақил ҳал қиладилар ҳамда атроф муҳитни муҳофаза қилиш масалалари юзасидан давлат органларига кўмаклашадилар. Шу орқали уларнинг томорқа ерларидан самарали фойдаланишдаги иштироки намоён бўлади.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси “Фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари тўғрисида”ги Қонун бўлиб, унинг 11-моддасига кўра, шаҳарча, қишлоқ, овул фуқаролар йиғини ва шаҳардаги маҳалла фуқаролар йиғини қонунлар ва бошқа қонун ҳужжатларининг, шунингдек ўз қарорларининг ижро этилиши устидан жамоатчилик назоратини амалга оширади. Бундан келиб чиқадики, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ўз ҳудудида аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланиш жараёнида ушбу муносабат субъектлари томонидан тегишли экологик қонунчиликнинг тўғри бажарилиши устидан ўз ваколатлари доирасида жамоатчилик назоратини юритиши мумкин.

Хулоса шундан иборатки, мамлакатимизда аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилишда маҳаллалар иштирокининг ҳуқуқий асослари умумий тарзда акс этган. Бу борада, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органлари фаолларининг фикрини инобатга олиб, маҳаллий шарт- шароитлардан келиб чиққан ҳолда аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилиш соҳасидаги муаммони ечишда уларнинг фаоллигини ошириш, тегишли амалиётни ривожлантириш, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг бу борадаги ваколатларини такомиллаштириш ва

уларни амалиётда қўлланилишини таъминлашда маҳаллий ҳокимликлар ва бошқа тегишли ташкилотлар билан ҳамкорлик механизмини шакллантириш ҳамда уларнинг масъулиятини кучайтириш лозим бўлади.

Фойдананилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 127-модда. –Т. “Ўзбекистон”. 2023 йил.
2. www.Lex.uz
3. www.lex.uz
4. www.lex.uz

ЖАМИЯТ МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ МУҲИТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

*М.Сайидов – Жиззах ДПУ доценти, ф.ф.н.,
Ж.Рўзиметов – Жиззах ДПУ Тарих факультети 2-босқич талабаси*

Аннотация

Ушбу мақолада жамият маънавий –ахлоқий муҳити тушунчаси унинг мазмун – моҳияти, характер – хусусиятлари ва уни токомиллаштириш йўллари ҳақида сўз боради. Шунингдек ижтимоий муҳит асослари, таркибий қисмлари хилма хиллиги ҳамда даражадалари асосланган.

Калит сўзлар: давлатчилик, миллий давлатчилик, жамият, муҳит, маънавий муҳит, ахлоқий муҳит, ижтимоий муҳит, сиёсий муҳит, илмий муҳит

Бугун Ўзбекистонда миллий давлатчилик тарихида мутлақо янги ходиса бўлган демократик фуқаролар жамияти барпо этилмоқда. Бу жамият асос эътибори билан янги бўлиб, у бир томондан, миллий кадриятларга таяниши иккинчи томондан эса умуминсоний маданият ютуқларига асосланиши билан диққатни тортади. Шу сабабли бугунги жамиятимиз ўзига хос маънавий-ахлоқий муҳитни юзага келтиришга эҳтиёж сезмоқда. Президентимиз Ш.Мирзиёев айтганларидек “Халқимизнинг маънавий қудрати ва бой кадриятларини асраб – авайлаш ва бутун дунёга тараннум этмоғимиз зарур”[1;48].

Ўзбекистон жамиятининг hozirgi ривожланиш босқичида жамият ҳаётига оид бир неча муаммоларнинг илмий-назарий ечимларини ишлаб чиқиш долзарб бўлиб турибди. Шундай муаммолардан бири ва энг асосийси жамият маънавий-ахлоқий муҳитини токомиллаштириш масаласидир. “Жамиятнинг маънавий-ахлоқий муҳити бу-одамларнинг ўзаро муносабатлари ва ўзаро ҳамкорлигининг натижасидир”[3;12].

Жамиятнинг маънавий-ахлоқий муҳити тушунчаси бир неча характерли хусусиятларга эга. Биринчидан, бу одамлар ҳаётининг ахлоқий жихатларини ифодалайди; иккинчидан, бу муҳит турли жамоаларда турлича бўлади; учунчидан, маънавий-ахлоқий муҳит жамият тараққиётининг ахлоқий-маданий қиёфасини белгилайди. Айни пайтда, ҳар бир жамият ўз маънавий-ахлоқий муҳитини таъсис этади. Маънавий-ахлоқий муҳитнинг шаклланишида шахс бир маслакка эга шахсларнинг бирлашувчанлик фаолияти муҳим ўрин тутади. Чунки “жамият-шахсларнинг уюшган мажмуидир”[4;64]. Шу маънода маънавий-ахлоқий муҳитнинг

юзага келишида шахс компоненти муҳим ўрин тутлади. Айни пайтда, маънавий-ахлоқий муҳит жамиятнинг ривожини билан уйғун ҳолда такомиллашиб боради.

Шахс ва жамият муносабатлари оралиғида маънавий-ахлоқий муҳит боғловчи ролини ўйнайди. Бу боғловчилик шахсга ҳам, жамиятга ҳам тенг таъсир қилиш қонуниятига эга бўлади.

Бизнинг бугунги жамиятимиз мутлақо янги асосларга таянган ҳолда ривожланиб бормоқда. Унинг асосини миллий ва умуминсоний кадриятларни уйғун қабул қилиш ташкил қилади. Бунинг маъноси шуки, жамиятимиз турмуш тарзи ва ахлоқий тарбияда миллий кадриятларга; ижтимоий ҳаёт, инсоний фаолият ва тизимли ривожланишда эса умуминсоний кадриятларга асосланади. Бу ҳам жамиятимиз маънавий-ахлоқий муҳитининг ўзига хос тарзда бўлишини тақозо этади. Буларнинг барчаси жамиятнинг маънавий-ахлоқий муҳитини йўналтириб боришни тақозо этади. Француз файласуфи Д.Дидро таъкидлаганидек, “инсон айнан жамиятда ўз эҳтиёжларига қониқиш ҳиссини ва ўз имкониятларидан фойдаланиш йўлини топади. У айнан шу ерда ўз ҳис-туйғуларини, табиат ато қилган самимийлик, дўстлик, меҳрибонлик, бағрикенглик ва изтироб чекиш фазилатларни кўрсатади”[5;63]. Бу фикр диққат қилишга лойиқ. Негаки, жамиятимизда ижобий ва салбий омилларнинг таркиб топиши ёки одамларни улардан биридан таъсирга тушиши муаян муҳитда рўй беради. Худди шу ўринда жамият маънавий-ахлоқий муҳитининг таркиби намоён бўлади.

“Муҳит” – бу қонуниятлардан бири бўлиб, у инсон мавжуд бўлган ҳолат ва жойини англатади[6;60]. Илмий адабиётларда “ижтимоий муҳит” тушунчаси сифитида ҳам кенг қўлланилади. Ижтимоий муҳит-бу инсонни ўраб турган ва унинг онги ҳамда хулқига фаол (бевосита ва билвосита, стихияли ва онгли) таъсир ўтказувчи барча ижтимоий шарт-шароитлар, фаолиятлар ва алоқадорликларни белгилашда хизмат қилувчи фалсафий категориялардан биридир. “Ижтимоий муҳит” тушунчаси кенг ва теран маънога эга. Ижтимоий муҳит ҳақида гап кетганда “сиёсий муҳит”, “иқтисодий муҳит”, “маънавий муҳит”, “ахлоқий муҳит”, “илмий муҳит”, каби унинг таркибий қисмларини тушуниш мумкин[7;72].

Ижтимоий муҳитнинг асослари ёки таркибий қисмлари хилма-хил ва турли даражада намоён бўлади. Масалан, микро, мезо, мего даражаларини кўрсатиш мумкин. Бизнинг жамиятимизда ижтимоий муҳитнинг таркибий қисмларида маънавий-ахлоқий жиҳат асосий элемент ҳисобланади. Шу маънода ижтимоий муҳитнинг қуйидаги таркибий қисмлари муҳим аҳамиятга эга.

1. Оила муҳити. Бу муаян шахсларнинг, яъни ота-она ва фарзандларнинг бир оилада яшаб, ўзаро муносабатларга киришишидан иборат. Оила муҳити умумий ва хусусий хусусиятларга эга бўлади. Барча оилаларга хос бўлган ҳолатлар умумий хусусиятни, бир оилага хос бўлган одатлар хусусий хусусиятни ифодалайди. Оила муҳити жамият маънавий-ахлоқий муҳитининг бирламчи негизи ҳисобланади. Чунки Ўзбекистон оилаларида маънавий-ахлоқий тарбия бирламчи масала ҳисобланади. Инсоннинг ҳаёти ва турмушида, айниқса ёш авлоднинг камол топиши, ахлоқий вояга етишида оиланинг ўрни ва вазифаси беқиёсдир. И.А.Каримов таъкидлаганидек: “Бола туғилган кунидан бошлаб оила муҳитида яшайди. Оилага хос анъаналар, кадриятлар, урф-одатлар бола зуваласини шакллантиради. Энг муҳими фарзандлар оилавий ҳаёт мактаби орқали жамият талабларини англайди, ҳис этади”[2;35].

Халқимиз тарихига назар ташлайдиган бўлсак, энг қимматли анъаналар: ҳалоллик, ростгўйлик, ор-номус, шарм-у ҳаё, меҳр-оқибат, меҳнатсеварлик каби барча

инсоний фазилатлар энг аввало оилада шаклланган. Шу маънода оила жамият ичидаги муҳитдир. Бу муҳитнинг ўз салтанати ва ўз худуди бор. Бунда кўплаб микро муҳитлар анъаналари, урф-одатлари маънавий-ахлоқий меъёрлар синтезлашади. Ворисийлик қонуниятига кўра таҳлил этилиб такомиллашиб боради. Оила ана шу асосларга таянган холда кишилик тафаккури ва ижтимоий ҳаракатининг улуғ кашфиёти даражасига етган. Кишилар учун муқаддас муҳит ҳисобланмиш оила инсонларнинг табиий, иқтисодий, ижтимоий, ҳуқуқий ва маънавий-ахлоқий муносабатлари замирида вужудга келади. Албатта оила жуфтлик қонуни асосида юзага келади. Бу жараёнда энг аввало муайян микро муҳитдаги соғлом турмуш тарзи ва маънавий-ахлоқий муносабатлар муҳим роль ўйнаб қолмай, балки бошқарувчилик, назорат ва йўналтирувчилик каби ахлоқий вазифаларни ҳам бажаради. Инсонининг, айниқса ёш авлоднинг ахлоқий камол топишида оиланинг ўрни ва роли бениҳоя катта. “Оила ижтимоий-тарихий хусусиятга ва муайян тузилишга эга бўлган ижтимоий гуруҳнинг кўринишидир” [8;56] деб берилган таърифда ҳам оила муҳитининг инсон шаклланишида ва унинг ахлоқий камолотида нечоғлик муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидланган.

2. Мактаб муҳити. Шахснинг келажак тақдирида белгиловчи омиллардан бири мактаб муҳити бўлиб, бу муҳитни оқил раҳбар, яшаш, ўқув жамоаси, маънавий-ахлоқий тарбия, ўқитувчиларнинг одиллиги, билимдонлиги, қатъийлиги, талабчанлиги, масъулият ҳисси, ўқитувчи ва ўқувчиларни тақдирлаш, мактабнинг ўзига хос обрўси, анъанаси, ўқувчиларнинг дарсга қатнашиш тартиб-интизоми, дарс сифати, спортчилари, иқтидорлиларнинг кўп ёки озлиги ва бошқаларни ўз ичига олади. Инсон мактаб муҳитида шахс сифатида вояга етади. Агар оилада унинг маънавий-ахлоқий шакилланишига пойдевор қўйилса, мактабда бу ҳолат ривожлантирилади. Шахснинг ахлоқий онги айнан мактабда шаклланиб, маромига етади. Инсон кейинги ҳаётида мактаб муҳитида олган кўникма, масала ва тажрибаларига таяниб яшайди.

3. Иш жойи муҳити. Раҳбар, ходимлар ва жамоа аъзоларининг ўзаро муносабати, ўзаро ҳурмат, ишчанлик, жамоа ор-номуси, шон-шухрати учун кураш, масъулият ҳисси, манфаатдорлик, эътибор, талабчанлик, ғамхўрлик, рағбатлантириш усуллари, юқори лавозимларга тавсия этиш, жамоа билан фихрланиш кабиларда иш жойи муҳити катта аҳамият касб этмоқда. чунки иш жойида шахснинг маънавий-ахлоқий қиёфаси тўлиқ намоён бўлади. Шу сабабли олимлар бу борада қуйидаги олтин қонидани қатъий таъкидлашади: шахс хизмат доирасида ўзига бўйсинувчиларга, раҳбариятга, жамоадорларга ва мурожаат қилувчиларга ўзига нисбатан яхши муносабат келтирадиган ахлоқий муносабатда бўлиши шарт[9;5]. Бу қоидага амал қилиш учун шахсга имконият ва шарт-шароит керак. Бундай шароитни иш жойининг маънавий-ахлоқий муҳити таъсис этади.

4. Маҳалла муҳити. Бу бир неча оилалар уюшмасидан иборат, ижтимоий, иқтисодий ва ахлоқий мақсадлар йўлида бирлашувчи кишилар маконидир. Маҳалла муҳити жамиятнинг жамоатчилик тамойилини руёбга чиқаради. Бизнинг жамиятимизда маҳалла муҳити шахс ахлоқий фаолиятининг муҳим макони ҳисобланади. Айтиш лозимки, маҳалладаги маънавий-ахлоқий муҳит жамиятимиз маънавий-ахлоқий муҳитининг негизини ташкил қилади. Бу муҳитда Шарқ ахлоқ фалсафаси реалликка айланади. Маълум бўладики, микро муҳитнинг мажмуи жамият организминини ташкил қилади. Шу маънода жамиятнинг маънавий-ахлоқий муҳити деганда ана шу микро муҳит назарда тутилади. Микро даражада чойхона муҳити. Мижозлар суҳбати, гурунги, гап-гаштаклари ёки бўш вақтни оқилона ўтказиш шакллари. Дўстлар давраси муҳити.

Эзгуликка, ўзаро хурматга, бир-бирига ёрдам, яхши ва ёмон кунларида бирга бўлиш ҳис-туйғуси, қўллаб-қувватлаш ва ҳ.к. Қариндошлик муносабатларни ташкил этувчи микро муҳит: ўзаро ғамхўрлик, ўзаро ёрдам, яхши ва ёмон кунларда хабардор бўлиб туриш, аждодларининг яхши анъаналарига риоя қилиш, фарзандлар ўртасида қариндошлик масъулиятини англаш.

5. Илмий муҳит. Илмий-тадқиқот муассасаларида илмий ва руҳий, ишчанлик, ёшларга ғамхўрлик, ўқув-услубий, илмий тадқиқотлар учун қулай шароит, маънавият ва маърифат, соғлом муҳит, ўзаро хурмат, талабчанлик, масъулият, ўзаро ёрдам, ижтимоий химоя, рағбатлантириш кабилар кирази.

Носоғлом, ғаразли манфаатларга асосланган алоқа ва муносабатлар, бу тўдалар миқдоридан қатъий назар жамиятнинг соғлом муҳитига хавф туғдирувчи салбий ҳодиса бўлиб, нафақат ўз оиласи, фарзандлари тарбиясига катта зарар етказувчи, балки жамиятга зарар, унинг осойишталигига, тинчлигига, хавфсизлигига путур етказувчи “Зараркунандалик”дир. Шарқ ва Ғарб олимлари ҳар бир инсоний жамиятда маънавий-ахлоқий муҳитни бузишга ва бу йўналишни ноинсоний йўлга буриб юборишга уринувчи кучлар бўлиши мумкинлигини қайд этадилар. Шу сабабли олимлар инсон онги ва қалбида “эзгулик ва ёвузлик” каби тушунчалар асрлар давомида сақланиб келаётганлигини таъкидлайдилар[10;40].

Бу талқинларнинг барчаси тўғри, лекин уларда маънавий-ахлоқий муҳитни шакллантиришдаги ижтимоий-тарихийлик принципи ҳисобга олинмаган. Бизнинг фикримизча, жамият маънавият-ахлоқий муҳитининг тушунчалари, нормалари, принциплари ва кадриятлари жамиятнинг ривожланиш манбаи бўлган ижтимоий-тарихий жараёнда шаклланиб, такомиллашиб боради.

Шундай қилиб, муҳит – бу инсонни ўраб турган ва унга бевосита ёки билвосита таъсир этувчи шароитлар йиғиндисиدير.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистонда эркин ва фаравон яшайлик. Тошкент. ГАСВИР нашриёт уйи 2021. -52 б.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият енгилмас куч. Т. Ўзбекистон. 2008 й.
3. Анальбоев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.; ЛГУ. 1978
4. Уткин А.И. Векторы Глобальных перемен: анализ и оценки основных факторов // Полис. 2000.1. –С.12.
5. История в энциклопедии И.Д. Алембер. – М.: НАУКА, 1978 – С.63.
6. Донцов А.И. Проблемы Групповой сплоченности. – М.; Высшая школа. 1979. – С.60.
7. Нормуродов Б. Ижтимоий муҳит ва унинг тараққиётдаги ўрни.// Таълим – тарбия жараёнида ижтимоий муҳитнинг роли. Қарши 2004. – Б.21.
8. Ўразов Х., Ғозиев Э., Орипова Л. Оила ахлоқи ва одоби Т., 2012. 25 –Б.
9. Ботавсина Р.Н. Этика делавых отношений. Учебное пособие. – М, : Финансии и статистики 2005. – б. 5.
10. История этических учений. Пед общ. Ред. А.А. Гусейнова. – М.; Мысль. 2002. С 40-41.

ZAMONAVIY FUQAROLIK JAMIYATI RIVOJIDA G'ARB TAJRIBASI

*Abduraxmonov Akbar Abduxamidovich – JizzaxDPU bo'lim boshlig'i,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya

Fuqarolik jamiyati jamiyat taraqqiyotining eng yuksak bosqichi bo'lib, G'arb va Sharq jamiyatlarida o'ziga xos rivojlanish tendensiyasiga ega. Mazkur maqolada G'arbda shakllangan zamonaviy fuqarolik jamiyatining milliy va umuminsoniy jihatlari, taraqqiyot tendensiyalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Demokratiya, fuqarolik jamiyati, nodavlat tashkilotlar, taraqqiyot konsepsiyalari, uchinchi sektor, umuminsoniy tamoyillar.

Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi zamonaviy taraqqiyot konsepsiyalari tahlilida G'arb va Sharqda jamiyatlarida shakllangan fuqarolik jamiyati g'oyalarini bugungi zamonaviy dunyoda milliy davlatlarda shakllanayotgan fuqarolik jamiyatining umuminsoniy jihatlari belgilab bermoqda. Umuman olganda milliy davlatlarda shakllanayotgan fuqarolik jamiyatida davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining samarali hamkorlik aloqalarini ta'minlashi, fuqarolik jamiyati institutlarining davlat siyosatiga ta'sir ko'rsatishi, ijtimoiy hayotda faol fuqarolik madaniyatining shakllanishi muammolarini bartaraf etishni kun tartibiga qo'yimoqda. Shu maqsadda biz tadqiqotimizda G'arbda shakllangan fuqarolik jamiyatining milliy va umuminsoniy jihatlari tahlil qilamiz.

Fuqarolik jamiyati to'g'risidagi qarashlar tahlilida davlat va fuqarolik jamiyati institutlarining o'ziga xos munosabat tizimi mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Amerikalik tadqiqotchilar G.Almond va S.Verbning fikricha, "AQShda fuqarolik jamiyatining rivojlanishi davlat institutlari bilan bir qatorda keng huquqqa ega bo'lgan hukumat va har qanday kuchli tuzilmalarning faoliyati ustidan nazorat olib boradigan mustaqil tuzilmalar faoliyatining rivojlanishi bilan bog'liq"[1;59].

AQShda fuqarolik jamiyatining shakllanishi o'ziga xos xususiyatga ega. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi o'zida milliylikni aks ettirgan mahalliy xalqlarning tarixiy rivojlanish jarayoni emas, balki o'ziga xos liberalizm g'oyalariga asoslangan yevropa xalqlarining umuminsoniylikka asoslangan jamiyat to'g'risidagi qarashlari asosida rivojlandi hamda institutsional tuzilmalari vujudga keldi.

Shunday qilib, fuqarolik jamiyatining institutsional tuzilmalarining shakllanishi natijasida erkin va adolatli jamiyat qurish bo'yicha huquqiy asoslar ham yaratildi. Fransuz davlat va siyosiy mutafakkiri A.de Tokvil o'zining "Demokratiya" kitobida AQSh qonunchiligini tahlil qilgan holatda "amerikalik qonunchilar jamiyatning o'z a'zolari oldidagi majburiyatini o'sha davrdagi Yevropa qonun chiqaruvchilariga qaraganda ancha kengroq va balandroq tushunishgan hamda agar dunyoda demokratiya tamoyiliga munosib baho berish mumkin bo'lgan shunday davlat bo'lsa, bu davlat, shubhasiz, Amerikadir"[2;48], degan xulosaga kelgan. Ko'rinib turibdiki, bugun fuqarolik jamiyati uchun umuminsoniy tamoyillar hisoblangan inson va uning huquqlari oliy qadriyat sifatida yuqori o'ringa qo'yilgan.

Fuqarolik jamiyatning rivojlanishi bevosita jamiyat a'zolarining jamiyatda teng huquqliligini ta'minlash, davlat institutlari bilan faol munosabatlarda ishtirok eta olishini kafolatlovchi qonuniy asoslarni ham talab etadi. Turli millatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish, jamiyatda jinslar o'rtasidagi tenglikni ta'minlash maqsadida 1964-yilda "Etnik

va gender huquqlarini himoya qilish to'g'risida"[3;2]gi qonun qabul qilindi. Bu esa o'z navbatida jamiyatda turli millat vakillarining faol fuqarolik madaniyatining shakllanishiga ham o'z ta'siri ko'rsatdi. Natijada, davlat institutlaridan tashqari fuqarolar tomonidan tuzilgan mustaqil tuzimlar faoliyatida ham etnik va gender munosabatlarni muhofaza qilish muhim faoliyatlardan biriga aylandi.

AQShda fuqarolik jamiyatining rivojlanishi o'ziga xos bo'lgan Nodavlat-notijorat tashkilotlari faoliyati bilan uzviy bog'liq sanaladi. A.de Tokvill ta'kidlaganidek, "Qo'shma Shtatlarda bir necha aholi jamiyatda targ'ib qilmoqchi bo'lgan fikr yoki g'oyani qabul qilishlari bilanoq, ular bir-birlarini izlaydilar va bir marta birlashadilar. O'sha paytdan boshlab ular bir-biridan ajralgan emas, balki faoliyati bilan ibrat bo'ladigan va so'zlariga quloq soluvchi uzoqdan ko'rinadigan kuchga aylandilar"[4;48]. Bu qarashlar orqali shuni aytish mumkinki, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi davlat tuzimlari faoliyati bilan bir qatorda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotda fuqarolar faolligiga asoslangan nodavlat sektor faoliyati bilan ham uzviy bog'liq sanaladi.

Bugungi kunda Qo'shma Shtatlarda 1,5 millionga yaqin NNT[5;3] mavjud. Bu mustaqil, ixtiyoriy tashkilotlar hayotiy, barqaror ijtimoiy tartibni saqlab, shaxs erkinligini ta'minlashga yordam beruvchi nodavlat tashkilotlar hisoblanadi. Mazkur tashkilotlar davlat nazorati bo'lmasada jamiyatda bir-biri bilan o'zaro faol aloqada bo'ladilar, kelishmovchiliklarni muzokara qiladilar va hal qiladilar, umumiy maqsad atrofida birlashadilar va o'z hukumatlari va jamiyatlarini yaxshiroq ishlashga undashadi. Shu orqali fuqarolik jamiyati fuqarolik faolligi orqali davlat institutlarining samarali ishlashiga yordam beradi.

Bugungi kunda amerika jamiyatida fuqarolik jamiyatining rivoji NNT tashkilotlar faoliyati bilan bog'liq sanaladi. Aynan jamiyatdagi xavfsizlik, jinoyatchilik, ta'lim muammolari, sog'liqni saqlash, jamiyat korrupsion muammolari va mahalliy muammolarni hal qilish nodavlat-notijorat tashkilotlari faoliyati muhim rol o'ynaydi.

Fuqarolik jamiyati rivojida nodavlat-notijorat tashkilotlari G'arb jamiyatining o'ziga xos faol instituti sifatida quyidagi faoliyatlarni amalga oshirgan:

- Jamiyat a'zolariga xizmat ko'rsatuvchi nodavlat tashkilotlar. Xususan, fuqarolarga ijtimoiy xizmatlar va gumanitar yordam ko'rsatishga bag'ishlangan ommaviy kutubxonalar tashkil etishga qaratilgan jamg'armalar faoliyatini keltirishimiz mumkin. Mazkur jamg'armalar xalq uchun minglab jamoat kutubxonalarini Internetga ulanish va kompyuterlar bilan jihozlash, Internet va texnologiyani millionlab amerikaliklar uchun ochiq qilish uchun katta resurslarni ajratgan;

- Ekspert tahlillari va tadqiqotlarni olib boruvchi "aql markazlari".

Mazkur aql markazlari o'z faoliyatida erkinlikni kengaytirish, shaxsiy imkoniyatlarni oshirish va erkin tadbirkorlikni mustahkamlash, individual erkinlik, an'anaviy jamiyat qadriyatlari va kuchli milliy mudofaa tamoyillariga asoslangan konservativ davlat siyosatini shakllantirish va ilgari surish bo'yicha tadqiqotlar olib boradi hamda davlatga ichki va tashqi siyosat sohasida muammolarni hal qilishda amaliy ko'makchi vazifasini bajaradi;

- Inson huquqlarini himoya qiluvchi nodavlat tashkilotlar. Mazkur tashkilotlar fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlangan shaxsiy huquq va erkinliklarni sudlarda, qonun chiqaruvchi organlarda va jamoalarda himoya qilish bo'yicha faoliyatni amalga oshiradi.

- Hukumat harakatlari ustidan monitoringni amalga oshiruvchi nodavlat tashkilotlar. Mazkur tashkilotlar saylovlar va saylovoldi dasturlarida belgilangan strategik dasturlarning

bajarilishini nazorat qiladi, jamiyatda davlat institutlari tomonidan yo‘l qo‘yilayotgan korrupsion tizimga qarshi samarali faoliyat olib boradi.

- NNTning yana bir keng tarqalgan faoliyati bu o‘z saylovchilari nomidan barcha darajadagi hukumatlar, qonun chiqaruvchi organlar va ijrochilar oldida advokatlik qilishdir. Yirik a‘zo nodavlat notijorat tashkilotlari siyosatga ta‘sir qilish uchun saylovchilarni safarbar qilish va mablag‘ yig‘ish imkoniyatlaridan foydalanadi. Shuningdek, mazkur tashkilotlar xizmat ko‘rsatuvchi kompaniyalar bilan o‘z a‘zolarini himoya qiladi, ularga nafaqaga chiqqanlar sifatida cheklangan budjetlari asosida chegirmalar olishga yordam beradi va pensiya rejalashtirish kabi xizmatlarni taqdim etadi.

Umuman olganda, AQSh da fuqarolik jamiyatining taraqqiy etishi bevosita umuminsoniylik tamoyillariga asoslangan xalqaro huquq me‘yorlari bilan bir qatorda davlat tashkilotlari ustidan faol jamoatchilik nazoratini amalga oshiruvchi nodavlat tashkilotlar faoliyatining taraqqiy etishi bilan uzviy bog‘liqlikda shakllandi. Nodavlat tashkilotlar jamiyatning turli sohalaridagi muammolarni hal qilishda davlatga ko‘makchi vazifasini bajarmoqda.

Fuqarolik jamiyati rivojida Germaniyada shakllangan fuqarolik jamiyati qadriyatlarini tahlil qilish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Germaniyada fuqarolik jamiyatining rivojlanishi murakkab jarayonlar asosida kechganligini ko‘rishimiz mumkin.

Hozirgi davrda rivojlangan G‘arb davlatlarida bo‘lgani kabi Germaniyada faoliyat olib borayotgan fuqarolik jamiyati institutlari demokratik siyosiy faollikni nazarda tutgan holda davlat ustidan nazoratni amalga oshiradi. Bunda siyosiy partiyalar ta‘siri va o‘z-o‘zini boshqarish institutlari faolligi tobora ortib boraveradi. Ya‘ni shaxs erkinligi oliy qadriyat sifatida baholanadi.

Kuchli davlat an‘anasi Sharq davlatlari kabi ko‘pgina G‘arb mamlakatlariga ham xos, ayniqsa, Germaniya davlat boshqaruv tizimida bu holatga bevosita guvoh bo‘lishimiz mumkin. Ya‘ni Germaniya ijtimoiy-siyosiy hayotida davlatning roli jamiyat hayotini barqarorlashtirishdagi ahamiyati kuchli hisoblanadi. Shu boisdan ham davlat tuzilishiga alohida e‘tibor qaratiladi. Bunda milliy birdamlik g‘oyasi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham shaxsiy erkinlik davlat qudratiga bog‘lab talqin etiladi. Unga ko‘ra davlat kuchli bo‘lsagina, shaxs qiziqishlari va erkinligini himoya qila oladi. Ya‘ni, davlat tartibi g‘oyasi, milliy birdamlik shaxs erkinligidan ham ustun qo‘yiladi

Germaniyada fuqarolarning davlat organlari faoliyati to‘g‘risida erkin axborot olishga bo‘lgan konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirish ko‘p qirrali va murakkab jarayon sifatida baholanadi. Shuning uchun ham mazkur jarayonlar axborot erkinligiga oid huquqiy mexanizmlar asosida tartibga solinadi. Chunki bugungi kunda ommaviy axborot vositalari xodimlarining zamonaviy axborot bozori sharoitida jamiyat oldidagi mas‘uliyati hamda javobgarligini yanada chuqur anglashiga xizmat qiluvchi zarur mexanizmlarni ishlab chiqish muhimdir.

Shuning uchun ham 2003-yilning mayida Germaniyada oila, keksa fuqarolar, ayollar va yoshlar ishlari bo‘yicha qo‘mitaning kichik bo‘limi (Fuqarolik faolligi bo‘yicha kichik qo‘mita) tashkil etilgan. Uning vazifasiga Germaniyaning fuqarolik jamiyatini tadqiq etish tavsiyalarini bajarishga ko‘maklashish hamda o‘z yo‘nalishidagi qonun loyihalari va tashabbuslarini muhokama qilish kiradi.

Shuningdek, bu mamlakatda aholining notijorat va jamoat tashkilotlariga bo‘lgan ishonchi — uchinchi sektorini rivojlantirishning muhim mezonlari hisoblanadi. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonidagi «birinchi» va «uchinchi» sektorlar o‘rtasidagi o‘zaro

munosabatlarni institutsionallashtirish har ikki tomon uchun foydali hisoblanadi. Bunday hamkorlik siyosatini belgilab beradigan hujjatlar davlat bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni rivojlantirishning muayyan bosqichi uchungina foydali bo'ladi. Ularda davlat hokimiyatining fuqarolik jamiyati roliga nisbatan yangicha nuqtayi-nazari aks etadi va uchinchi sektor tashkilotlari bilan samarali o'zaro hamkorlik asoslari yaratiladi.

Germaniyada fuqarolik jamiyatining rivojlanish darajasi inson taraqqiyoti indeksi, demokratiya, farovonlik, sog'liqni saqlash va ta'lim taraqqiyoti indeksleri, tadqiqot faoliyati, atrof-muhit samaradorligi, gender tengligi, xayriya, ijtimoiy barqarorlik, qonun ustuvorligi, matbuot erkinligi, korrupsiyaga qarshi kurashish, mulk huquqlarini himoya qilish, iqtisodiy erkinlikning jamiyatda ta'minlanganlik darajasi bilan belgilanadi.

Germaniyada zamonaviy fuqarolik jamiyatining rivojlanishi nodavlat sektor faoliyati asosida taraqqiy etdi. Nodavlat sektor o'z faoliyatida davlat va jamiyat sohalaridagi muammolarini hal qilish orqali davlatga amaliy ko'makchi vazifasini bajargan.

Hozirgi vaqtda fuqarolik jamiyati institutlari jamiyatda ijtimoiy-siyosiy (kasaba uyushmalari, saylovchilarning erkin guruhleri, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish uyushmalari, ekologik guruhlar) va maishiy (aholini himoya qilish uyushmalari) kabi bir qator muammolarni hal qilishuvchi tashkilotlar sifatida faoliyat yuritadi. Bunday tashkilotlar fuqarolarning huquqlariga rioya etilishini nazorat qiladi va aniq muammolarni hal qiladi. Shunday qilib, fuqarolar o'z farovonligi uchun mas'uliyatning bir qismini o'z zimmlariga oladilar, bu esa davlat tomonidan rag'batlantiriladi. Germaniyada notijorat sektori jamiyatdagi turli sohalaridagi muammolarni hal qilishda faol tashkilot hisoblanib, kuchli davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ayniqsa, sog'liqni saqlash sohasida davlat va uchinchi sektor o'rtasidagi hamkorlik bugungi kunda o'zining rivojlanish darajasiga chiqqanligini ko'rishimiz mumkin. Davlat tomonidan fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish maqsadida turli dasturlarni ishlab chiqadi, tashabbus va dasturlar samaradorligini oshirishga e'tibor qaratiladi.

Germaniya uzoq vaqtdan beri o'z an'analari va tarixiy tajribasiga ega kuchli fuqarolik jamiyati institutlariga ega. Germaniya hukumati uchinchi sektor bilan, ayniqsa, sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar sohalarida yaqindan hamkorlik qiladi. Nodavlat notijorat tashkilotlari yalpi ichki mahsulotining 3,9 foizini tashkil etdi, notijorat sektorida 1,44 million kishi to'liq ish kunida ishlaydi [6;2].

G'arbda shakllangan fuqarolik jamiyatning rivoji shuni ko'rsatadiki, zamonaviy dunyoda nodavlat-notijorat tashkilotlari mamlakatlarning ichki siyosatida ham, xalqaro maydonda ham alohida ahamiyatga ega hisoblanadi. Uchinchi sektorning xalqaro ishtirokchilari insoniyatning eng dolzarb muammolariga ta'sir ko'rsatishi mumkin: butun dunyo bo'ylab inson huquqlarini himoya qilish (shu jumladan qochqinlar), gumanitar yordam ko'rsatish, sayyorani himoya qilish uchun davlatlarga ta'sir ko'rsatish, ekotizimni saqlash va yo'qolib borayotgan hayvonlar turlarini saqlab qolish va boshqalar... Mamlakatdagi kuchli fuqarolik jamiyati institutlari davlatdan fuqarolar zimmasiga ko'plab ijtimoiy va jamoat vazifalarini yuklash imkonini beradi, buni Germaniya va AQSh misolida ko'rsatdi. Qayd etish joizki, har ikki davlat ham dunyoning turli reytinglarida yetakchi o'rinlarni egallab, yalpi ichki mahsuloti dunyodagi eng yuqori 10 ta davlat qatoridan joy olgan. Bu mamlakatlarda davlat va fuqarolik jamiyatining faol hamkorligi tufayli bag'rikenglik va o'zaro ishonchni oshirish maqsadida inson huquqlarini, tub aholi, milliy ozchilik va migrantlarni himoya qiluvchi, etnik madaniyatlarni asrab-avaylash va rivojlantirishga, shuningdek, ular haqidagi ma'lumotlarni tarqatishga xizmat qiluvchi kuchli nodavlat institutlar shakllantirildi. Shunday

qilib, ushbu mamlakatlarda fuqarolik jamiyati millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirish, millatlararo va konfessiyalararo nizolarni tinch yo'l bilan hal etishda muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda G'arbda shakllangan zamonaviy fuqarolik jamiyati rivoji jarayonlarini tahlil qilish orqali quyidagi xulosalarni keltirish mumkin:

- Birinchidan, G'arbda fuqarolik jamiyatining rivoji nodavlat tashkilotlar faoliyati taraqqiy etish jarayoni bilan uzviylikda kechgan.

- Ikkinchidan, fuqarolik jamiyatning umuminsoniy jihati hisoblangan inson huquqlari, erkinlik, tenglik, millatlararo hamjihatlik g'oyalarni himoya qiluvchi fuqarolik jamiyati institutlari jamiyat hayotida muhim rol o'ynagan.

- Uchinchidan, fuqarolik jamiyati rivoji natijasida ta'lim, sog'liqni saqlash hamda korrupsiyaga qarshi kurashishda nodavlat tashkilotlar faollik ko'rsatgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Алмонд Г., Верба С., Гражданская культура: Политические установки и демократия в пяти странах, М.: Мысль, 2014 г., с. 59
2. Токвил А., Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992 г. с. 48
3. The Civil Rights Act of 1964 and the Equal Employment Opportunity Commission//National Archives: [сайт]. URL: <https://www.archives.gov/education/lessons/civil-rights-act>
4. Токвил А., Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1992 г. с. 48
5. Non-Governmental Organizations (NGOs) in the United States // U.S. Department of State: [сайт]. RL: <https://www.state.gov/s/d/rm/index.htm#mission>
6. Priller E., Zimmer A., Anheier H. K., Toepler S., Salamon L. M. Germany: Unification and Change,; [сайт]. URL:http://www.aktive-buergerschaft.de/fp_files/Diskussionspapiere/2002wp-and03.pdf

GLOBALLASHUV DAVRIDAGI MADANIYATLARARO MULOQOT

Sh.Sh.Usmonov – Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Madaniyatning zamonaviy kontseptsiyasida madaniyat endi bir hil emas, balki zamonaviy jamiyatda turli xil madaniy kelib chiqishi bo'lgan odamlardan tashkil topgan gibrid madaniyat sifatida qaralishi mumkin.

Kalit so'zlar: globallashuv, multikulturalizm, madaniyatlararo, integratsiya, muloqot, tendentsiya, madaniyat, davlat, siyosat, ehtiyoj.

Globallashuvning rivojlanishi bilan madaniyatlararo muloqot, qadriyatlar va me'yorlarning plyuralizm natijasi integratsiyalashib rivojlanib bormoqda. Globallashuv va integratsiyalashuv davrida zamonaviy ko'p madaniyatli jamiyatlar va xalqlar o'zaro ta'sirlarni uchta umumiy shaklini ko'rishimiz mumkin "madaniyatlararo muloqot", "multikulturalizm", "madaniyatlar xilma-xilligi" bo'lib, ular bugungi zamonaviy madaniyatlar rivojlanayotgan jamiyatda insonlar o'rtasida hamjihatlik, birodorlik, o'zaro hurmat tuyg'ularini shakllantirishga xizmat qilmoqdalar. Biroq, o'z-o'zidan ravshan bo'lib ko'ringan bu uchta tushunchani tushunish va qo'llashda ko'pincha boshqalarning madaniyatini, qadriyatini xurmatlash hodisasini ko'rish mumkinligi ko'ramiz. "Madaniyatlararo muloqot" birgalikda

yashashdan foydalanadi va madaniy chegaralarni yorib o'tadi. U an'ana va mavjud madaniyatlar o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yaratuvchi ijtimoiy hodisadir.

Dunyoda madaniyatlar xilma-xil bo'lib ular o'rtasida integratsiyalashuv jarayonini kechishiga madaniyatlararo muloqot xissa qo'shib kelmoqda. Mamlakatlar taraqqiyoti qadimdan boshqa davlatlar bilan madaniyatlararo muloqot negizida tartibotlarni vujudga keltirgan. Ular turli xalqlar ehtiyojlarining umumiy tomonlarini birlashtirib, insoniyat uchun barqaror rivojlanish yo'lini izlaganlar. Bu jarayon muhim va samarali bo'lib, yoshlar siyosatiga doir madaniyatlar kesimida uslubiy va amaliy mexanizmlarni yaratish kerak. Madaniyatlararo muloqot madaniyati haqida ko'plab tadqiqotlar olib borilganligini bilamiz lekin uning ilmiy ta'rifini aniqlashga ehtiyoj paydo bo'ladi. Turli manbalarda keltirilishicha madaniyatlararo muloqot madaniyati bu - "maxsus bilimlar va ko'nikmalarning, shuningdek ularga mos keladigan harakatlar va turli millatlar jamoalari vakillarining shaxslararo aloqalarida va o'zaro ta'sirida aks etadi va tezda o'zaro tushunish hamda kelishuvga erishishda namoyon bo'ladi"[1]. Shu manoda "millatlararo muloqot madaniyati-shaxsning boshqa xalqlar va ularning vakillari bilan bilvosita yoki bevosita muloqot tarzida namoyon bo'ladigan odob-axloq majmui" [2] deb ta'riflanadi. "Ikki millat, ikki madaniyat, ikki tilga mansub kishilar o'rtasidagi muloqotda farqlar namoyon bo'ladi. Bu obyektiv holat. Agarda suhbatdoshlar bir-biriga yaqin, faol bordi-keldi qilib kelayotgan xalqlar vakillaridan iborat bo'lsa, farq asosan tilda namoyon bo'ladi"[3]. To'g'ri, dunyodagi kopchilik odamlar o'zlarini ma'lum bir mamlakat madaniyatiga tegishli deb bilishadi va o'zlarini "biz" jamoaviy o'ziga xosligi asosida rivojlangan madaniyatning bir qismi deb bilishadi. Bugungi globallashuv jarayonida bazi bir mintaqalarda odamlar keskin o'sib bormoqda bu o'sishning asosiy sabablaridan biri migratsiya jarayoni xisoblanadi bu esa ularning milliy yoki madaniy mansubligini aniqlash yildan yilgan qiyinlashib bormoqda. Ushbu murakkab ijtimoiy vaziyat madaniyatlararomuloqot tendentsiyasi, yaqin kelajakda dunyoning ko'plab qismlarida ijtimoiy jarayonlar sifatida hayotda hukmronlik qilishi mumkin. Madaniyatlararo muloqot ommaviy immigratsiya oqimlari, texnologiya va kommunikatsiya sohasidagi yutuqlar, jadal iqtisodiy taraqqiyot nafaqat makro darajada, balki mikro darajada ham o'zaro bog'liq bo'lgan "jahon madaniyati"ga olib keldi. Bugungi zamonaviy dunyoda odamlar tobora monomadaniy emas, balki turli xil madaniyatlar ta'sirlarining yaqinlashuvidir.

Faylasuflar J.Yaxshilikov va N.Muxammadiyev madaniyatning mohiyatini tadqiq etib, undagi milliylikdan ko'ra millatlararo madaniyat masalasiga asosiy e'tiborni qaratadilar. Ularningcha, "har xil madaniyatlarning tinch-totuv yashashi mumkinmi? Bu savolga hozircha yagona javob yo'q. Biroq, ma'lumki hozirgi dunyoda biron bir milliy madaniyatning ustunlik qilishi maqsadga muvofiq emas. O'zoro bilish, tushunish, hurmat rivojlanishi, qadriyatlar va yutuqlarning o'zaro almashinish imkoniyatlarining ochilishi uchun madaniyatlarning muloqoti zarur" [4].

Madaniyatlarning o'zaro ta'siri va xilma-xilligi zamonaviy jamiyatning o'ziga xos xususiyati bo'lib, ular xavflarni ham keltirib chiqaradi. Globallashuvning rivojlanishi bilan qadriyatlar va me'yorlarning plyuralizmi natijasi madaniyatlararo muloqotning o'sishidir. Axborot, tovarlar va odamlar oqimi asta-sekin o'zining yaxlitligini yo'qotishiga olib keladi. Shu bilan birga, turmush tarzining xilma-xilligi ekssentriksubkulturalarni keltirib chiqardi. Madaniyatning zamonaviy kontseptsiyasida madaniyat endi bir hil emas, balki zamonaviy jamiyatdagi turli madaniy kelib chiqishi bo'lgan odamlardan tashkil topgan gibrid madaniyat sifatida qaralishi mumkin. Umuman olganda, madaniyatning ma'nosi xilma-xil va ko'p qatlamli. Sodda tushunish xavfli. U nafaqat madaniy tushunishga to'sqinlik qiladi, balki

fundamentalizm, millatchilik va irqchilikka olib keladi. Muayyan jamiyat uchun yangi o'zgarishlar jamiyatda osonlik bilan shaxslarning o'z yo'lini yo'qotib qo'yishi mumkin. Natijada submadaniyat va o'z yo'lidan boradigan yolg'iz individlar paydo bo'lib, pirovardida jamiyat barqarorligiga xavf tug'diradi.

Rossiyalik olim Z. Mustafayevaning fikriga ko'ra, "millatlararo aloqa ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida namoyon bo'ladi, tarkibi etnik-madaniy jihatdan belgilanadigan, tarixiy va aqliy xususiyatlarning o'zaro ta'siri davomida turli milliy guruhlar va jamoalar vakillari har bir xalq, jamiyat uchun xos bo'lgan etnik millatlararo muloqotning davlat madaniyati millatlararo munosabatlarning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari jamiyatning ko'pmillatli madaniyatlar muloqoti shakllanishi sifatida ta'riflanadi" [5].

Yagona madaniyatdan tashkil topgan an'anaviy madaniyat tushunchasidan tashqariga chiqish yagona jahon madaniyati emas, balki madaniyatlararo omillarga ega bo'lgan shaxslar va jamiyatlarni keltirib chiqaradi. Madaniy nuqtai nazardan, bir millatga mansub odamlar harqachongidan ham farq qiladi. Boshqacha aytganda, ularning xorijiy irq bilan muloqot qilish qobiliyati kuchliroq. Agar siz buni hali tushunmagan bo'lsangiz, ehtimol mamlakat yoki jamiyat yetarlicha ochiq emas. Boshqacha aytganda, men bu yerda aytayotgan vaziyat Yevropava AQSh kabi ochiq jamiyatlar uchun ko'proq mos kelishi mumkin. Ammo bu yerda ham madaniyatlararo so'nggi o'zgarishlarda aniq namoyon bo'ladi. Madaniyatlararo omillarning manbalaridi axronik va sinxronik bo'lib, ularning yig'indisi har bir kishin iturli madaniyatlarning ta'siriga olib keladi, ammo bu supermadaniyat emas.

Ajdodlar merosidan siyosatda foydalanish davlatning siyosiy ehtiyojlarini qondiribgina qolmasdan, yoshlarning madaniyatlararo muloqotini yangilaydi. Shaxsning madaniyatlararo muloqotga kirishishi turli tillarda, turlicha ijtimoiy muhitlarda, individual yoki jamoaviy tarzda kechishishi mumkin. Jahonda taraqqiyot yo'lidan borayotgan va taraqqiyotdan orqada qolayotgan mamlakatlarning texnik va texnologik jihatdan bumadaniyatlararo muloqotga bog'lanib qolayotganligi siyosiy ongning umuminsoniyatga xizmat qilish funksiyasini o'zgartirib yubormoqda. "Dunyo hamjamiyatidan munosib o'rin egallashni maqsad qilib qo'ygan har qaysi davlat avvalo o'z xalqining milliy tili va madaniyatini asrab-avaylashga, rivojlantirishga intiladi" [6]. Haqiqatan ham, madaniyatlararo muloqot insonning jismoniy hamda aqliy faoliyati natijasida yuzaga keladigan moddiylikning aks etishi va ma'naviylikning ustunligidan iborat. Ya'ni, insonning aql-zakovat va jismoniy salohiyati bilan yaratilgan barcha moddiy boyliklar bir vaqtning o'zida moddiy va ma'naviy qadriyati hisoblanadi. Umuman olganda, har bir millat yoki xalqning asrlar davomida yaratgan qadriyatlari avlodlar uchun namuna, yoshlarning hayot yo'lini topishida mayoq vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, madaniyatlararo muloqot insoniyat rivojlanishi uchun turli sinovlarni yengib o'tishida o'zaro aloqalarni mustahkamlab, xalqlarni bir maqsad sari birlashtiradi. O'z navbatida yoshlarning siyosiy ongiga ta'sir etadigan azaliy qadriyatlarni saqlab qolishga, siyosiy irodani madaniyatlararo muloqot madaniyati asosida yangilashga xizmat qiladi. Qadriyatlarni dialektik yondashuv bilan uyg'un faollashtirish, milliy manfaatlarga salbiy ta'sir qiladigan tafovutlardan asrash, barqaror hamkorlikni siyosatda ifodalash zarur. Voqelikda siyosiy dunyoqarashni madaniyatlararo muloqot aloqalari bilan yoshlar turmushiga singdirib borish xalq uchun keng imkoniyatlar yaratib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. https://studme.org/46448/pedagogika/kultura_mezhnatsionalnogo_obscheniya_otnos_heniy

2. Маънавият: асосий тушунчалар изоҳли луғати. – Тошкент: Ғ.Ғулом, 2010. – Б.379.
3. Ҳахшилқов Л. Ҳа., Муҳаммадийев Н. Ҳалсафа. –Самарқанд, 2021. -В. 277.
4. file:///C:/Users/_/Downloads/mejnatsionalnoe-obshenie-v-rossii-kak-predmet-sotsialnofilosofskogo issledovaniya %20(1).pdf
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тикланишдан –миллий юксалиш сари. –Тошкент: Ўзбекистон, 4-жилд, 2020. –Б. 166.
6. Холиқов, Юнус Ортиқович. "Бағрикенглик маданиятнинг моҳияти ва унинг ахлоқий асослари." Journal of Integrated Education and Research 1.6 (2022): 17-21.
7. Халиқов, Юнус Ортиқович. "Ҳанги О‘збекистонда бағ’рикенгликни ривожлантиришда миллатлараро алоқаларнинг моҳияти." Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 2.Special Issue 23 (2022): 764-774.
8. Ортиқович, Халиқов Юнус. "The importance of moral values in the development of a culture of tolerance in youth." International Journal of Intellectual Cultural Heritage 1.3 (2021): 65-69.
9. Ортиқович, Халиқов Юнус. "Миллатлараро бағ’рикенглик маданияти инсонпарварлик ва тинчликнинг асосий тамойили сифатида." Евразийский журнал академических исследований 1.9 (2021): 420-425.
10. Ортиқович, Халиқов Юнус. "Гобаллашув даврида барқарор тараққийотни та’минлашда бағ’рикенгликнинг о’рни." Science and innovation 3.Special Issue 19 (2024): 724-726.

MIGRATSIYA TUSHUNCHASI VA UNING INSONIYAT MADANIYATINING RIVOJLANISHIGA TA’SIRI

O.N.Norqulov – Samarqand davlat chet tillar instituti tadqiqotchisi

Annotatsiya

Мақоллада миграция тushunchasining о’рни, uning shaxs axloqiy qarashlari bilan uyg’unlashuvi, turli davlatlarda migrant bo‘lish bilan bog‘liq masalalar ilmiy jihatdan yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. migratsiya, migrant, madaniyat, integratsiya, qadriyat, mentalitet, axloq, tamoyil, shaxs.

Аннотация: В статье научно обоснована роль понятия «миграция», его совместимость с личными нравственными взглядами, вопросы, связанные с пребыванием мигранта в разных странах.

Ключевые слова. миграция, мигрант, культура, интеграция, ценность, mentalitet, мораль, принцип, человек.

Abstract: The role of the concept of migration, its compatibility with personal moral views, issues related to being a migrant in different countries are scientifically explained in the article.

Keywords. migration, migrant, culture, integration, value, mentality, morality, principle, person.

Kishilik jamiyatidagi migratsiya jarayoni doimiy ravishda rivojlanib boradi va bu holatning eng muhim omili globallashuv jarayonining tezlashishida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Globallashuvning migratsiyaga ta’siri migrantlarga turli sabablarga ko‘ra o‘z turmush sharoitlarini yaxshilashga va mehnat bozorida tayyor resurslarni yaratishga yordam beradi. Mehnat migrantlari kambag‘al yoki boy bo‘lishidan qat’iy nazar, mamlakatlarning tabaqalanishi natijasida yuzaga keladigan harbiy va ijtimoiy mojarolarda majburiy migrantlar oqimining ko‘payishiga olib keladi. “Bular ekstremizm, terrorizm, ommaviy qirg‘in qurollarining tarqalishi, ortiqcha qurollarning to‘planishi va ularning nazoratsiz tarqatilishi, inson huquqlarining buzilishi, aholini ommaviy ta’qib qilish va ijtimoiy ta’qiblar, iqtisodiy muammolar va noqonuniy migratsiyaning kuchayishi kabi beqarorlik va tahdidlarning yaqqol ifodasidir” [1;381]. Bu esa, o‘z navbatida, jamiyatdagi aholi qatlamlari o‘rtasida dialektik jihatdan har xil ijtimoiy ziddiyatlarni keltirib chiqaradi. Bu alohida muhojirlarni qabul qiluvchi mamlakat hududlarida xalqaro, millatlararo va dinlararo munosabatlarni keskinlashtiradi. Migratsiya natijasida aholining axloqiy qadriyatlariga nisbatan yangi qarashlar paydo bo‘ldi, ular nafaqat tizimli, balki zamonaviy jamiyat uchun ham integratsiya, shuningdek, siyosiy, mafkuraviy, madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma’naviy va hokazolar migratsiya muammosini paydo bo‘lishiga olib keldi.

Migratsiya jarayoni insoniyat tarixida qadimdan shakllangan, uning jamiyat taraqqiyotidagi ijtimoiy-falsafiy jihatlari ushbu sohaga oid qarashlar bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi. Har bir hududda aholining migratsiya faoliyatida bu jarayonni yuzaga keltiruvchi ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlar zamonaviy bilimlar doirasida falsafiy jihatdan o‘rganildi. Shuningdek, jahondagi o‘zgarishlardan kelib chiqib, globallashuv davridagi eng muhim ijtimoiy muammo sifatida har bir davlatning ushbu konsepsiyaga o‘z siyosatida yondashishini ochib beradi.

Har bir davlat siyosatida migratsiyaning ahamiyati va uning aholi turmush darajasini oshirishga ta’siriga e’tibor qaratilmoqda. Unda ijtimoiy-falsafiy muhitdan kelib chiqib, har bir jamiyatga xos bo‘lgan migratsiya jarayonlarining ijtimoiy barqarorligini ta’minlash bilan bog‘liq masalalar qamrab olingan.

Zamonaviy ilm-fanda turli yondashuvlarda aholi migratsiyasining mohiyatini belgilaydigan ko‘plab ta’riflari mavjud. Shunday qilib, rus olimi S.K. Bondireva o‘zining "Migratsiya: mohiyat va hodisa" kitobida migratsiya ta’rifini beradi. Uning fikricha, «migratsiya inson harakatchanligining tabiiy ko‘rinishi, turmush sharoitini yaxshilash, o‘z ehtiyojlarini to‘liq va ishonchli qondirish istagidan kelib chiqadigan ijtimoiy-falsafiy voqelikdir» [2;47]. Bu tushuncha hodisaning ijtimoiy-falsafiy mohiyatini, uning ekzistensial va axloqiy mohiyatini eng aniq aks ettiradi.

Jamiyat tizimidagi aholi migratsiyasining ijtimoiy-falsafiy tahlili va unga hamroh bo‘ladigan turli falsafiy hodisalar xalqlarning zamonaviy ijtimoiy hayotida migratsiyaning kuchayib borayotgani, uning jihatlari, zamonaviy jarayonlarga sezilarli ta’siri bilan belgilanadi. Zamonaviy global muammolar va ijtimoiy amaliyotning dolzarb ehtiyojlari fanlararo aloqa va bir-birini to‘ldirish tamoyiliga asoslangan integrativ tadqiqotlarning yangi bosqichiga olib keldi. “Globallashuv – insoniyat taraqqiyotining zamonaviy bosqichining yagona tizim sifatidagi o‘ziga xosligini tavsiflovchi murakkab ijtimoiy-madaniy hodisa” [3;226].

Migratsiya tushunchasi - bu XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab global muammolardan biriga aylangan doimiy yashash joyining o‘zgarishi tufayli odamlarning bir joydan ikkinchi joyga ko‘chishi. U dunyoning barcha mamlakatlarini qamrab oladi va

jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayotining ko'plab sohalarini, ijtimoiy qatlam va guruhlarini birlashtiradi.

Bu tushunchani falsafiy jihatdan o'rganish uchun uning turlarini nazariy tahlil qilish zarur. Ko'pgina nazariyalarda migratsiya evristik darajada namoyon bo'ladigan bir haqiqatdan ikkinchisiga o'tish bilan tavsiflanadi. Shuning uchun migratsiya turlari bo'yicha adabiyotlar uning tipologiyasini uzoq ro'yxatda aks ettiradi. "Ular migratsiya naqshlari, motivlari, maqsadlari va shaxslarning strategiyalarining xilma-xilligini aks ettiradi" [4;71].

Dunyo aholisini migratsiyaga majburlovchi asosiy sabablar nafaqat xalqaro miqyosda yuqori ishsizlikni keltirib chiqaradigan malaka va kasblar, balki buning asosiy sabablaridan biri ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlarda ishchilarning ish haqining pastligidir. Rivojlanayotgan mamlakatlarning ko'pchiligida mehnat sharoitlari sifatsiz va rivojlanayotgan mamlakatlarda juda og'ir, ish vaqti juda uzun va rivojlanish uchun imkoniyatlar yo'q. Dunyoda xorijga ishlash uchun ko'chib kelganlarning aksariyati yoshlar bo'lib, ularning aksariyati o'z qiziqishlari va ushbu faoliyatda ishtirok etish uchun ma'lum bilimga ega yoshlardir. Yoshlar o'z orzu-istaklarini ro'yobga chiqarishga urinib, migrant bo'lib, xorijga ketayotgan holatlar ham uchrab turibdi. Ba'zi muhojirlar o'z xohishi bilan borgan ma'lum bir davlatda yaxshi daromad olsa-da, vatanni sog'inib, mamlakatning qimmatligi tufayli qaytib kelishadi, buni boshqa sabablar bilan izohlash mumkin. "Migrantlar uchun xorijdagi korxonalarda mavjud ishlarni tashkil etish, uni boshqarish, unumli mehnat qilish, zamonaviy zamonaviy bilimlarni egallash, tajriba almashish va ularning qadriyatlarini o'rganish foydali, albatta. Shu bilan birga, xorijda ishlab kelgan fuqarolarning tadbirkorlik sohasida ma'lum darajada ishbilarmonlik qobiliyati va xalqaro tajribalari bor. Chunki zamonaviy tashqi migratsiya ijtimoiy taraqqiyotga kuchli ta'sir ko'rsatadigan har qanday faoliyat kabi o'ziga xos ayirboshlash qoidalariga ega [5;84].

Bugungi kunda inson taraqqiyoti jahon sanoatlashuvi va sanoat markazlari va shaharlarining jadal rivojlanishi bilan bog'liq. Industrilashtirish, o'z navbatida, inson xo'jalik faoliyatining barcha sohalarini qamrab olib, ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojning ortishiga sabab bo'ladi. Buning natijasida migratsiya kuchayib, aholining yaxshi maosh oladigan mamlakatlarga ketish istagi kuchaydi.

Xulosa qilib aytganda, shaharlar nafaqat kengaymoqda, balki ularning atrofidagi boshqa shaharlar bilan integratsiyalashuvi kuchayib, aholi punktlari paydo bo'lib, o'zaro aloqadorlikda rivojlanmoqda. Migratsiya jarayonlarida migratsiyani tartibga solish va nazorat qilish ijtimoiy sohaning muhim yo'nalishi bo'lib, ijtimoiy hayotni faollashtirishda migratsiya va migratsiya jarayonlarini optimallashtirish, aholi, yoshlarning moslashishga tayyorligini o'rganish orqali ijobiy ta'sir ko'rsatadigan psixologik va falsafiy qarorlarni asoslashdir. Sodir bo'layotgan o'zgarishlarga ko'ra, odamlarning turmush darajasini, shahar va qishloq hayotini, ijtimoiy mavqeyini yaxshilash, aholi tarkibini o'zgartirish maqsadga muvofiqdir. Bularning barchasi mamlakatimizda migratsiyani rivojlantirish imkonini bermoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. –Тошкент: О'zbekiston, 2021. –Б. 381.
2. Бондырева С.К. Миграция: сущность и явление. учеб. -мет. пособие // – Воронеж: МОДЭК, 2004. – С. 47.
3. Шалаев В.П. Синергетика социального управления: учеб. пособие // – Йошкар-Ола: МарГТУ, 2005. –С.226.

4. Дювель Ф. Пространственная мобильность населения: индикаторы, категории и типологии. // Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие. Мукомеля-Центр миграционных исследований – Москва: 2007. -С. 71.

5. Толаметова З.А. Иқтисодиётни модернизациялаш жараёнида меҳнат бозорини ривожлантириш йўналишлари. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2014. 84-бет.

AXLOQIY QADRIYATLAR VA ULARNING JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TARBIYAVIY AHAMIYATI

A.A.Nasimov – SamDChTI “Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalar” kafedrasida tadqiqotchisi

Annotatsiya

Maqolada insoniyat hayotining muhim qimsi bo‘lgan axloqiy qadriyatlarining bugungi kundagi taraqqiyoti va ularning tarbiyaviy jihatlari muhim ahamiyat kasb etishi tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar. jamiyat, inson, axloqiy qadriyatlar, norma, me‘yor, qonun, tizim, ijtimoiylashuv.

Аннотация: В статье рассматривается развитие нравственных ценностей, которые являются важной частью жизни человека, и значение их воспитательных аспектов.

Ключевые слова. общество, человек, моральные ценности, норма, стандарт, закон, система, социализация.

Abstract: The article examines the development of moral values, which are an important part of human life, and the importance of their educational aspects.

Keywords. society, man, moral values, norm, standard, law, system, socialization.

Globalashuv davrida kishilarning shaxsiy munosabatlarda, jumladan, jamiyatning axloqiy qadriyatlarini boyitishda sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bermoqda, buning natijasida odamlarning axloqiy ongi kundan-kunga o‘zib bormoqda. Axloq jamiyat, zamon, insoniyat tarixi uchun namuna bo‘la oladigan ijobiy xatti-harakatlar yig‘indisidir hisoblanadi, axloqiy qadriyatlarga ega bo‘lgan shaxs barcha sohalaridagi islohotlarning harakatlantiruvchi kuchidir. Binobarin, shaxsning axloqiy dunyosi davlat va jamiyatda sodir bo‘layotgan barcha hodisalarga bevosita ta‘sir etuvchi kuch sifatida e‘tirof etiladi. Ularning ildizlari qadimdan bo‘lib, xalq ehtiyojiga moslashib, kamolotga erishgan.

Axloq – kishilarning bir-birlariga, oilaga, jamiyatga bo‘lgan munosabatlarida namoyon bo‘ladigan xatti-harakatlari, xulq-atvorlari, odoblari majmuidir[1]. Axloq va odobning bir qancha ko‘rsatkichlari borki, insonning axloqiy ko‘rsatkichi uning axloqiy kamolot darajasiga bog‘liq. Demak, odob axloqdan kelib chiqadi. Odob axloqqa o‘xshaydi. Odobli inson axloqli, axloqli odam esa madaniyatli insondir.

Insoniyat taraqqiyotida axloq muhim o‘rin tutadi. Sharqning buyuk mutafakkirlari insonni axloqiy kamol toptirish, uni har tomonlama rivojlantirish, ma‘naviy qiyofasini shakllantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri, deb qarashgan. Inson axloqiy, umuman ma‘naviy va ma‘rifiy jihatdan kamol topishi jarayonida turli tarixiy bosqichlardan – johillik, nodonlikdan ilmga, yovuzlikdan ezgulikka, vahshiylikdan insoniylikka o‘tarkan, jamiyat ham shu tariqa rivojlanadi.

Axloq tushunchasi doim olimlar diqqat markazida bo'lgan qadriyatlardan biridir. Shu nuqtayi nazardan Konfutsiy muayyan axloqiy tamoyillarni sanab o'tadi:

- har kuni yangi bilimlarni o'zlashtirish;
- jamiyatda va jamiyat uchun yashash;
- bir-biriga yon bermoq;
- mansabi va yoshi katta bo'lgan kimsalarga quloq solish;
- imperatorga bo'ysunish;
- o'zini tiyish, har narsada me'yorga rioya qilish;
- insonparvar bo'lish;
- davlatga sodiq xizmat qilish, vatanparvar bo'lish;
- yuksak maqsadlarni oldiga qo'yish;
- oliyjanob bo'lish;
- davlat va atrof-dagilarga faqat yaxshilik qilish;
- majburiyatdan shaxsiy malaka va maslakni ustun qo'yish[2];
- davlat va insonlarning shaxsiy farovonligi to'g'risida qayg'urish.

Axloqiy me'yorlar ta'sirida jamiyatdagi shaxsning axloqiy sifatlar shakllanadi. Poklik, halollik, to'g'rilik, mehnatsevarlik va boshqa yuksak axloqiy fazilatlar inson qalbiga singib ketgan bo'lib, inson xulq-atvorining xarakter xususiyatlarini shakllantiradi. Shaxs atrofida sodir bo'layotgan voqealarni axloqiy me'yorlarga ko'ra baholaydi va shunga muvofiq harakat qiladi, buning natijasida shaxsning axloqiy malakalari shakllanadi. Agar kishilar axloqiy me'yorlarni qabul qilmasa, demak u jamiyatda nuqsonlar paydo bo'ladi. Axloqiy me'yorlarga rioya qilmaslik insonlar o'rtasidagi munosabatlarda axloqsizlikning shakllanishiga olib keladi. Biroq, har bir xalqning ruhiy o'ziga xosligi ularning axloqida sezilishi mumkin. Masalan, birgina salomlashish an'anasining turli xil xususiyatlari va uning turli xalqlarda ifodalanish uslubi ham o'ziga xos.

Shuni ta'kidlash joizki axloqning bir necha darajalari mavjud bo'lib, u shaxs dunyoqarashining o'zgarishiga, uning hayotiy sharoitiga, ijtimoiy-axloqiy tarbiyaning ta'siriga qarab o'zgarishi mumkin. Axloq o'zini ezgulik va yovuzlik, adolat, insonparvarlik, fidoyilik singari ijtimoiylashgan tushunchalar va tamoyillarda namoyon qilsa, xulq yaxshilik va yomonlik, burch, jo'mardlik, mehmondo'stlik kabi tushunchalarda aks etadi, odob esa kamtarlik, insoflilik, bosiqlik, halollik, rostgo'ylik va boshqa axloqiy me'yorlarda ifodalanadi. Yuksak axloqli shaxslar ko'p bo'lgan jamiyatda sog'lom muhit hukm suradi. Halollik axloq kodeksining asosiy tamoyilidir. Halollik eng oliy axloqiy fazilatlardan biri sifatida e'tirof etilgan.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, axloq va axloqiylik o'z-o'zidan yuzaga keladigan jarayon emas. Bu jarayon keng qamrovli bo'lib, o'zida bir qator ijtimoiy-manaviy ko'rinishni mujassam etadi, manaviyat tizimidagi sohalar bilan yaqindan aloqada bo'ladi. Jamiyat a'zolarining axloqiy fazilatlarini, ularni shakllantirish va takomillashtirish vazifalari, ta'lim-tarbiyaning yo'llari va usullariga kishilarning yashash va mehnat qilish sharoitlari, turmush tarzi, milliy jihatlari, diniy e'tiqodlari katta ta'sir ko'rsatgan[3]. Har qanday axloqiy ta'limotlar jamiyat taraqqiyotining muayyan bosqichida obyektiv, subyektiv ehtiyojlar va zaruriyatlar asosida kelib chiqqan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Konfutsiy. Suhbat va mulohazalar. - T.: Yangi asr avlodi, 2014,- B. 8.
3. Ochilova B.M. Axloq falsafasi: O'quv qo'llanma. Jizzax davlat pedagogika instituti. - Toshkent: "Ijod-print", 2019. 160 b.

4. Ganievna, Fotima R. "Intellectual Youth is the Future of Our Country." International Journal on Integrated Education, vol. 4, 2021, pp. 58-62, doi:10.31149/ijie.v4i6.1934.

ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИ – ХАЛҚ ОРЗУ-УМИДЛАРИ РЎЎБИНИ АМАЛГА ОШИРУВЧИ БУЮК КУЧ

З.А.Бозорбоева – Жиззах давлат педагогика университети доценти, фалсафа фанлар номзоди

С.С.Муродов – Жиззах давлат педагогика университети математика ва информатика факултети 2- курс талабаси

Аннотация

Фуқаролик жамияти кишиларнинг умумий мақсадлари ва вазифалари борасида ўзаро муносабатга киришишлари ҳамда бу муносабатларни тартибга солиш заруратидан вужудга келган ҳодиса бўлиб, у инсонларга фаровон, тинч-тотув яшаш, эркин меҳнат қилиш, ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоялаш, бир сўз билан айтганда, жамиятда ўзининг муносиб ўрнини топиш имконини беради. Шу боис ҳар қандай демократик давлат фуқаролик жамияти асосларини мустаҳкамлашга ва унинг институтлари фаолиятини янада такомиллаштиришга ҳаракат қилади. Ушбу мақолада фуқаролик жамиятининг вужудга келиши, ривожланиши, инсон ҳаётидаги ўрни ва Янги Ўзбекистоннинг келажаги айнан ушбу институтлар фаолиятига боғлиқлигини тўғрисида сўз юритилади ҳамда бу борадаги вазифалар таҳлил қилиниб, уларнинг ечимлари тўғрисида таклиф ва мулоҳазалар ўртага ташланади.

Калит сўзлар: фуқаролик жамияти, ижтимоий-иқтисодий формациялар, ақл ҳукмронлиги, тинчлик, хавфсизлик, ижтимоий даражадаги мулоқот, бахт-саодат, ҳуқуқ, эркинлик, кўппартиявийлик, сиёсий плюрализм, *нодавлат нотижорат ташкилотлар, фуқаролик жамияти институтлари.*

Инсоният пайдо бўлибдики, фаровон яшашга, жамиятда ўз ўрнини топишга асосий эътиборини қаратди ва шу йўлда мураккаб тарихий йўлни босиб ўтди, ижтимоий-иқтисодий формациялар (ибtidoий жамоа тузуми, кулдорлик, феодализм, капитализм ва социализм) эса жамиятни баъзан ҳалокатга, баъзан юксакликка кўтарди. Бундан сабоқ олган инсон ҳамма учун энг тўғри йўл фуқаролик жамиятини барпо этиш эканлигини тушуниб етди.

Маълумки, биринчи марта фуқаролик жамияти афиналик сиёсатчи, қонун чиқарувчи ва шоир, қадимги Юнонистоннинг етти донишмандларидан бири бўлган Солон ҳамда юнон сиёсий арбоби, демократик гуруҳ раҳбари, Афина давлати бошлиғи Перикл томонидан бошланган ислохотлар натижасида демократиянинг ватани бўлган қадимги Юнонистонда милoddан аввалги VI асрда вужудга келган. Улар қурган жамиятда шахсга қонуний равишда ўз ҳаётининг асоси сифатида тегишли ҳуқуқлар, жумладан, шахсий эркинлик, қонун олдида тенглик, ерга бўлган ҳуқуқ, давлат ишларида, сайланадиган органларда, қонунлар белгилашда ва одил судловни амалга оширишда иштирок этиш ҳуқуқи берилган.

Фуқаролик жамияти генезиси ва унинг ривожланиш босқичлари хақида турлича қарашлар мавжуд. Хусусан, Москва университети профессори О.Е. Леистнинг фикрича, у Англияда 1640 йил инқилобининг бошланиши билан пайдо бўлган ва унинг дастлабки шартлари XVI асрда ривожланган. Фуқаролик жамияти ривожланишининг биринчи босқичи XVI аср охиридан XVII аср охиригача, иккинчиси XVII аср охиридан XIX аср охиригача, учинчиси XIX аср охиридан то ҳозирги давргача бўлган вақтни ўз ичига олади.

Тадқиқотчи биринчи босқичга асос сифатида саноат ва савдонинг ривожланиши, ишлаб чиқариш турларининг ихтисослашуви, меҳнат тақсимотининг чуқурлашиши, товар-пул муносабатларининг ривожланишини кўрсатади, иккинчи босқич – хусусий тадбиркорликка асосланган бошланғич капитализм, учинчи босқич – одамлар эркинликларининг ҳуқуқий тенглиги ва шартномавий тамойилларнинг юзага чиқиши, деб ҳисоблайди [1].

“Фуқаролик жамияти” тушунчасини муомалага биринчи марта XVII асрда Томас Гоббс киритган. Ушбу инглиз файласуфи фуқаролик жамиятини шартноманинг натижаси бўлган ва табиий қонунлар кучига бўйсунадиган давлат билан, табиий ҳуқуқ – тинчликка интилиш, давлат ҳокимиятига бўйсунуш мажбурияти, адолат тамойилларидан келиб чиқиши ва бошқалар билан ифодалайди.

Фуқаролик жамияти Т.Гоббснинг фикрича, давлат ақл ҳукмронлиги, тинчлик, хавфсизлик, ижтимоий даражадаги мулоқот, бахт-саодат, улуғворлик, нафосат, билим, илтифотни таъминлайдиган жамият бўлиб, эҳтирослар, урушлар, кўркув, қашшоқлик, ёлғизлик, ваҳшийлик, жоҳиллик ва ҳайвонийлик ҳукмронлиги тамойилларига зиддир.

Фуқаролик жамияти тенг ҳуқуқли шахслар ва улар тузган бирлашмалар ўз хоҳиш-иродаларига кўра, қонун асосида ўз манфаатларини рўёбга чиқарадиган муносабатлар тизими сифатида ўртача даромадли хусусий мулкка асосланади ва унинг пайдо бўлиши билан вужудга келади. Хусусий мулк пайдо бўлиши билан фуқаролик жамиятини вужудга кела бошлайди. Фуқаролик жамиятининг моҳияти, аниқроғи, унинг назарияси асослари хақидаги концептуал ғоялар қадимги Юнон файласуфи Аристотель томонидан шакллантирилган.

Эҳтимол, ҳеч бир буюк мутафаккир воқеликни ўрганишда Аристотель каби синчковлик билан, эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлмаган. Унинг ахлоқий ва сиёсий-ҳуқуқий таълимотига кўра, ўртача бўлиш олтинга тенг бўлиб, асосий фазилат ҳисобланади, бошқачароқ қилиб айтганда, инсон хатти-ҳаракатларидаги мўътадиллик, ўртача хусусий мулк ва ўртача даромад ўрта синф жамият ва давлатнинг ижтимоий, иқтисодий ҳамда сиёсий асосини ташкил этиши керак. Шу боис Аристотель ўрта синфга, ўртача хусусий мулкка алоҳида эътибор берган. У ҳаддан ташқари бойларни бемаъни ва ҳаромлар деб атаган, ўта камбағалларни эса кема тўдасига қиёслаган. Аристотелнинг фикрича, ўта қашшоқлик бойликдан кам эмас, ҳар иккала экстремал синфлар ҳам давлат учун бирдек хавфлидир.

Мавқеи икки чегара орасидаги ўртани эгаллаган фаровон фуқаролар давлатнинг табиий таянчи бўлиб хизмат қилади. Афлотун билан баҳсида хусусий мулкнинг давлат мулкидан устунлигини ҳимоя қилиб, Аристотель шундай ёзган эди: “Мулк хусусий, ундан фойдаланиш эса умумий бўлгани маъқул”; “Мулк фақат нисбий маънода умумий бўлиши керак, лекин умуман хусусий бўлиши керак” [2;410]. Мулкга эга бўлишнинг фазилати бор, деб таъкидлади файласуф.

Аристотель энг адолатли давлат ва жамиятни сиёсатни кўпчиликнинг ҳукмронлигида деб тан олди, чунки бу давлатнинг “ўртача” шакли бўлиб, у ҳамма нарсада устун “ўртача” элемент (ахлоқда мўътадиллик, мулкда ўртача даромад, ҳокимиятда ўрта синф)га эга бўлади.

Жамиятдаги адолатли давлат ҳокимияти, Аристотелнинг фикрича, қонун асосида амалга оширилиши керак, унинг моҳияти ҳамма учун мажбурий бўлган қонунда ифодаланган сиёсий адолатдир. “Адолат тушунчаси, - деб ёзган эди у, - давлат ғояси билан боғлиқ, чунки адолат ўлчови бўлиб хизмат қиладиган қонун сиёсий мулоқотни тартибга солувчи нормадир” [2;378].

Дарҳақиқат шундай, фуқаролик жамияти қонунга асосланган бўлиб, у қонундан ташқарида мавжуд бўлиши мумкин эмас. Фуқаролик жамияти мавжудлигини учта асосий мезон белгилаб беради, булар сиёсий, ҳуқуқий ва ижтимоий-иқтисодий мезонлардир. Фуқаролик жамиятининг сиёсий кўрсаткичи давлат ҳокимиятини амалга оширишнинг демократик усули мавжудлиги, ҳуқуқий кўрсаткичи ҳуқуқий қонунчилик, ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичи эса ўрта синфнинг мавжудлиги ҳисобланади.

Фуқаролик жамияти инсоният учун энг катта қадрият бўлиб, у асосан қуйидаги икки хил кўринишда шаклланади:

бу давлат органларининг бевосита аралашуви ва ўзбошимчалик билан тартибга солинишидан тегишли қонунлар билан ҳимояланган эркин фуқаролар ва ихтиёрий равишда тузилган бирлашма ва ташкилотларнинг ўзини намоён қилиш соҳаси;

бу сиёсий бўлмаган муносабатлар мажмуи, яъни давлат тузилмалари доирасидан ташқаридаги ижтимоий муносабатлардир.

Фуқаролик жамияти фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари сўзсиз бажарилишини кафолатлайдиган ва бунинг эвазига ўз бурчларини бажаришни талаб қиладиган жамият ҳамдир. Бундай жамият, энг аввало, ижтимоий муносабатлар жараёнида ўз аксини топиб, мамлакатда демократия, ҳуқуқий давлат ва шахс эркинликларини таъминлашнинг муҳим кафолати бўлиб хизмат қилади. Фуқаролик жамиятининг асосий мақсади инсоннинг муносиб ҳаёт кечирлишини, барча ҳаётий орзу-мақсадлари шу жамиятдаги сиёсий ташкилотлар, ижтимоий институт, гуруҳ, оила ва бошқа жамоат бирлашмалари орқали амалга оширилишини таъминлашдан иборатдир. Инсонлар ушбу институтлар орқали ўзларининг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маънавий, маданий ва бошқа мақсадларини амалга оширадилар.

Фуқаролик жамияти, - деб ёзади сиёсатшунослик фанлари доктори, профессор Мукумжон Қирғизбоев, - бозор иқтисодиёти ва демократик ҳуқуқий давлат шароитидагина давлат тасарруфида бўлмаган ташкилотлар, уюшмалар, эркин ва тенг ҳуқуқли индивидларнинг ўзаро плюрализмига асосланган муносабатлар уйғунлигидан ташкил топади [3].

Замонавий фуқаролик жамияти ҳуқуқий жиҳатдан инсоннинг умуминсоний ҳуқуқларини болалардан бошлаб, одамлар ҳаёти ва фаолиятининг барча муҳим соҳаларида мустаҳкамлаш, уларни ҳимоя қилишнинг тегишли механизми билан халқаро ҳуқуқий даражага кўтариш билан тавсифланади, жумладан, булар:

сиёсатда – кўппартиявийлик, сиёсий плюрализм;

мафкурада – ҳукмрон мафкуранинг йўқлиги, инсонпарварлик;

иқтисодиётда – мулкнинг хилма-хил шакллари ва турлари, соғлом рақобатни вужудга келтириш, монополияга қарши кураш, иш ҳақи ва меҳнат хавфсизлиги шароитларини таъминлаш;

ижтимоий соҳада – ўрта синфнинг устунлиги, умумий фаровонлик, болалар, ногиронлар, кўп болали оилалар ва камбағалларга алоҳида ғамхўрлик кўрсатиш билан ифодаланади.

Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепциясини амалга оширишда биз, илгаригидек, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари – маҳаллалар, шунингдек, нодавлат нотижорат ташкилотлар, эркин ва ҳолис оммавий ахборот воситалари фаол ўрин эгаллайди, деб ишонамиз, - дейди Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев.

“Кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамияти сари” деган муҳим тамойилни амалга оширишда биз, аввало, ана шу ижтимоий институтларнинг куч ва имкониятларига таянамиз [4].

Биз фуқаролик жамиятига асосланган давлат барпо этишни мақсад қилган эканмиз, барча тармоқларда, биринчи навбатда, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат идоралари, молия, банк, таълим, соғлиқни сақлаш, коммунал хўжалик, энергетика, қишлоқ хўжалиги, саноат ва транспорт соҳаларида жамоатчилик назоратини кучайтиришимиз зарурлигини ҳаётнинг ўзи тақозо этгани бор гап.

Энг муҳим йўналишлардан яна бири – жамиятимизда демократик жараёнларни чуқурлаштириш, фуқаролик институтлари ривожланишини қўллаб-қувватлаш, сиёсий партияларнинг обрў-эътибори ва таъсирини ошириш, сайловчиларнинг овози учун рақобатни кучайтиришдан иборат [5].

Умуман олганда, Янги Ўзбекистонда чин маънодаги фуқаролик жамиятини барпо этишимиз учун куйидаги вазифаларни амалга ошириш зарур, деб ҳисоблаймиз:

фуқаролик жамиятини ривожлантиришнинг ҳуқуқий асосларини изчил такомиллаштириш;

фуқаролик жамияти институтларига кўмаклашиш ҳамда уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш механизминини янада ривожлантириш;

фуқаролик жамиятлари институтлари фаолиятига давлат органларининг аралашувига бутунлай чек қўйиш, бу борадаги тартибни бузган мансабдор шахсларга нисбатан қонун ҳужжатларида белгиланган жазо чораларини кучайтирувчи нормалар киритиш;

давлат бошқаруви органлари томонидан бажарилаётган вазифа ва функцияларни фуқаролик жамияти институтлари орқали амалга ошириш миқдорини кўпайтириш;

давлат ва жамият бошқарувида фуқаролик жамияти институтларининг фаол иштирок этиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш;

нодавлат нотижорат ташкилотлар ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтлари фаолият юритиши учун қонунчилик асосларини мукаммаллаштириш, уларнинг фаолиятини ривожлантириш бўйича иқтисодий ва ташкилий кафолатларини шаклланиш, оммавий ахборот воситаларининг эркинлиги ва самарали фаолиятини тобора кенгайтириш, фуқаролик жамиятининг энг асосий бўғинларидан бири ҳисобланган – ўзини ўзи бошқариш тизимининг мустақиллигини таъминлаш, жамиятдаги сиёсий партиялар ролини ошириш;

давлат ижтимоий лойиҳаларини амалга оширишда фуқаролик жамияти институтларининг иштирокини янада кенгайтириш;

жамоатчилик назоратини амалга оширувчи фуқаролик жамияти институтлари томонидан давлат органлари устидан қатъий жамоатчилик назоратини ўрнатиш ҳамда

жамоатчилик назорати тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарликни белгилаш билан боғлиқ ҳуқуқий бўшлиқларни бартараф этиш;

“давлат + фуқаролик жамияти институтлари + тадбиркорлик субъектлари” таъминоти асосида ижтимоий лойиҳаларни амалга ошириш механизмининг амалга оширилишини рўёбга чиқариш;

фуқаролик жамияти институтларининг ижтимоий-иқтисодий масалаларни ҳал қилиш ҳамда жамият ривожланишига қўшган ҳиссасини инобатга олган ҳолда уларнинг фаолиятини баҳолаш мезонлари ва методологиясини ишлаб чиқиш;

фуқаролик жамияти институтлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш.

Хуллас, фуқаролик жамияти – конституциявий ҳуқуқ ва демократияга асосланган ижтимоий ҳаётнинг зарурий оқилона усули бўли, у жамиятда эркинлик ва ахлоқ-адоб, озодлик ва тарбия, қонунга итоаткорлик ва сиёсий ҳуқуқий фаоллик, хуррият ва қатъий тартиб-интизом, тинчлик-тотувлик ва фаровон уйғунлигини таъминлаб беради. Шундай экан, биз юртимизда қанчалик тез фурсатларда кучли фуқаролик жамиятининг барча элементларни тўлиқ барпо этсак, уларнинг фаолияти эркинлиги ва шаффофлигини таъминлай олсак, ўз навбатида, бу институтлар ўзига юклатилган вазифаларни тўлиқ бажарса, шунчалик тез озод ва хур яшашга, ҳар бир оилада фаровон ҳаёт тарзини вужудга келтиришга эришамиз. Бу ғояни Янги Ўзбекистоннинг ҳар бир фуқароси қалбан ҳис қилмоғи ва унинг ижроси таъминланишига бор куч ва имкониятини сафарбар этмоғи лозим.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Теория государства и права / Под. ред. М. Н. Марченко. – М., 1996 г. , п. 227-230.
2. Аристотель. Сочинения. Т. 4. – М., 1983 г. с. 410 и 378.
3. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: генезиси, шаклланиши ва ривожланиши. – Т., Ўзбекистон, 2010 й. 247-б.
4. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т., Ўзбекистон, 2016 й., 11-б.
5. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Т., Ўзбекистон, 2017 й., 16-б.

DINIY BAG‘RIKENGLIK VA MILLATLARARO TOTUVLIKNI SAQLASHNING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI

*H.S.Shukurova – Jizzax DPU boshlang‘ich ta‘lim metodikasi
kafedrasi katta o‘qituvchisi*

Annotatsiya

Ushbu maqolada, millatlar o‘rtasida totuvlik, tenglik hamda e’tiqod erkinligini mustahkamligi va millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: milliy g‘oya, xalqaro, tinchliksevar, totuvlik, millat, qadriyat, dinlararo bag‘rikenglik, urf odat, muqaddas.

Insoniyat qaysi davrda yashamasin, uning uchun eng oliy qadriyat bu— tinchlik va barqarorlik bo‘lib kelgan. Ushbu ikki omil hukm surgan mamlakatda taraqqiyot, rivojlanish va farovonlik bo‘ladi. Shu jihatdan, unga erishishda har bir davlat o‘zining ma’lum bir siyosatini yuritadi. O‘zbek xalqi azaldan tinchliksevar, totuvlikni xush ko‘ruvchi xalq bo‘lib, bu asrlar davomida o‘z isbotini ko‘rsatib, Respublika bosh qonuni – Konstitutsiyada ham o‘z ifodasini topgan. Bosh qomusimizning bir qancha moddalari millatlar o‘rtasida totuvlik, tenglik hamda e‘tiqod erkinligini mustahkamlab qo‘ygan bo‘lib, nechi yildirki, o‘zining amaliyotdagi kuchini namoyon qilmoqda va millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikning huquqiy asosi bo‘lib kelmoqda. Xususan, Konstitutsiyaning 4-moddasida O‘zbekiston Respublikasi o‘zining hududida yashovchi barcha millat va elatlarning tillari, urf odatlari va an‘analari hurmat qilinishini ta‘minlashi va ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratishi to‘g‘risidagi qoida belgilab qo‘yilgan bo‘lib, u Respublikada tashkil etilgan baynalmilal madaniyat markazi va milliy madaniyat markazlari faoliyatini tashkil etishda o‘ziga xos yo‘nalishlarni belgilab berdi. Qolaversa, milliy g‘oyamizning uzviy tarkibiy qismlarini tashkil qiladigan tamoyillar tarkibida millatlararo totuvlik, dinlararo bag‘rikenglik kabi tushunchalarning ham mavjudligi ushbu masalalarning nafaqat huquqiy balki, ijtimoiy jihatdan ham qo‘llab quvvatlanishini bildiradi. Qolaversa, Konstitutsiyamizning 31-moddasida e‘tiqod erkinligi ta‘minlab qo‘yilgan: “Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson hohlagan dinga e‘tiqod qilishi yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmaydi.” Xavfsizlik va millatlararo totuvlikni ta‘minlashga e‘tibor qaratar ekan, O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoev “yanada ogoh va sergak bo‘lish, eng asosiy boyligimiz bo‘lgan va biz haqli ravishda faxrlanadigan ko‘p millatli xalqimizning birdamligi va jipsligi ko‘z qorachig‘idek asrash hamda yanada mustahkamlash O‘zbekistonni o‘z vatani, deb biladigan har bir insonning muqaddas burchidir”, - deya ta‘kidladi. Demak, totuvlikni ta‘minlashda vatanimizning har bir fuqarosida axldorlik hissi bo‘lishi lozim. Yuqorida ta‘kidlanganidek, xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlash har bir davlat rahbarining oldida eng asosiy vazifa hisoblanadi. Mustaqil O‘zbekistonning amaldagi Prezidenti Shavkat Mirziyoev faoliyati ham aynan mana shu nuqtai nazardan olib borilmoqda. O‘z ishlarini qo‘shni mamlakatlar bilan o‘zaro aloqalarni yanada yaxshilash, do‘stona muhitni yanada kuchaytirish bilan boshlagan Prezident o‘z mamlakati va mintaqasidagi vaziyatlar o‘zgarishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishga qodir bo‘lgan jahonning birinchi o‘n nafar yetakchisi ro‘yxatiga kiritildi. Deyarli har bir nutqida ushbu ikki masalaga alohida ahamiyat berayotgan yurtimiz rahbari o‘z faoliyati mobaynida xavfsizlik, dinlararo bag‘rikenglik va millatlararo totuvlik sohasida bir qancha sezilarli ishlarni amalga oshirmoqda. Xususan, Shavkat Mirziyoev BMT Bosh Asambleyasining 72- sessiyasida terrorizmga qarshi kuch ishlatish yo‘li bilan kurashish usuli o‘zini oqlamayotgani, odamlar, birinchi navbatda, yoshlarning ongu tafakkurini ma‘rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash eng muhim vazifa ekanini qayd etdi. “Markaziy Osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlash maqsadida amaliy hamkorlikni yanada mustahkamlashimiz lozim,” – dedi davlatimiz rahbari Samarqand shahrida o‘tgan “Markaziy Osiyo: yagona tarix va umumiy kelajak, barqaror rivojlanish va taraqqiyot yo‘lidagi hamkorlik” mavzusidagi xalqaro konferensiyada so‘zlagan nutqida. Demak, totuvlikni ta‘minlashda vatanimizning har bir fuqarosida axldorlik hissi bo‘lishi hamda xavfsizlik va barqarorlikni ta‘minlash har bir davlat rahbarining oldida eng asosiy vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytilganda, O‘zbekiston hatto Ikkinchi jahon urushi davrida ham umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligini namoyon qilib, bag‘rikenglik tamoyillarini ko‘rsata

oldi kerak bo'lsa, butun dunyoga namuna bo'ldi. Shu bois, ushbu ishlarni amalga oshirish o'zbek xalqining qon-qoniga singib, uni o'z Konstitutsiyasi, qonun va qonunosti hujjatlarida, hattoki, 5 yilga mo'ljallangan Harakatlar strategiyasi dasturiga kiritdi. Bu esa, xalq bundan buyon ham o'z mentalitetiga xos bo'lgan ishlarni amalga oshirishdan to'xtamasligi hamda buni butun dunyoga targ'ib qilishidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29 apreldagi PF – 5712-son “O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmoni.// <https://lex.uz/ru/docs/4312785>.

2. Inson huquqlari Umumjahon Dekloratsiyasi. (Universal Declaration of Human Rights). – 1948. – 8 b. 2. Diniy bag'rikenglik tamoyillari to'g'risidagi Dekloratsiya. (The Declaration of principles of religious tolerance). – 1996. 3. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: “O'zbekiston”, 2016. 40 b.

3. Tulepov A. “Islom va aqidaparast oqimlar”. to'ldirilgan nashr. Mas'ul muharrir Shayx Abdulaziz Mansur. – T.: “Sharq”, 2014 9. Global terrorism index- USA. 2017. – 118 b.

YOSHLAR TARBIVASIDA BOBORAHIM MASHRAB FALSAFIY QARASHLARINING AHAMIYATI

Soatov Rasul Muxitdinovich - Jizzax DPU o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada yoshlar tarbiyasida Boborahim Mashrabning shaxs va jamiyat haqidagi ilgari surilgan falsafiy fikrlari etilgan.

Kalit so'zlar: Mashrab, yoshlar, shaxs, jamiyat, nafs, inson, tasavvuf, falsafa, ta'limiy, dunyoqarash.

Аннотация: В данной научной статье представлены философские идеи Боборахима Машраба о личности и обществе в воспитании молодежи.

Ключевые слова: Машраб, молодежь, личность, общество, душа, человек, суфизм, философия, педагогика, мировоззрение.

Abstract: In this scientific article, Boborahim Mashrab's philosophical ideas about the individual and society in youth education are presented.

Key words: Mashrab, youth, personality, society, soul, human, Sufism, philosophy, educational, worldview.

Bugungi kunda mamlakatimizda 2017 – 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida barcha soha va tarmoqlarda ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Bu borada jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an'analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlod ma'naviy intellektual salohiyati, ongi-tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, ularning qalbida ona Vatanimiz hamda xalqimizga muhabbat va sadoqat tuyg'usini kuchaytirish, barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda [1;15-may].

Ma'lumki, asrlar davomida insoniyat ma'naviy-ruhiy, axloqiy kamolotini yuksaltirishga xizmat qilib keladi. Jahonga dong'i ketgan shoh asarlar, mumtoz adabiyotimiz durdonalari, g'azallar, ishq-muhabbat qissalari aks ettirilgan dostonlar, diniy va dunyoviy ilmlarni o'z

ichiga qamrab olgan ajdodlarimiz qoldirgan hikmatlar xazinasi, bularning barchasi ildizi juda chuqur, o'zagi mustahkam bo'lgan tasavvuf ta'limotidan bahra olgan desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safabar etamiz deb ta'kidlagan edi prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev [2;146].

Zero, inson umri mobaynida shakllanadi va tarbiyalanib boradi. Albatta bu jarayon uni atrofidagi jamoa bilan bog'liq holatda kechadi. Shu boisdan ham jamoatchilik fikri, jamiyat axloqiy qarashlari, talab va ehtiyojlariga har jihatdan bog'liq bo'lib keldi.

Mashrabning shaxs va jamiyat haqidagi ijtimoiy qarashlari o'z davri va keyingi davrlar uchun ahamiyatli ekanligini e'tiborga olgan holda, uning sosiologik tahlil nuqtai nazaridan shaxs va jamiyat haqidagi fikrlarini shu o'rinda keltirib o'tamiz.

Mashrabning shaxs va jamiyat haqidagi qarashlarining negizida umuminsoniy g'oyalar, qarashlar tahlil etiladi. Mutafakkir o'z jamiyatining zamon va makonidagi farzandi edi. Mashrab merosidagi har bir asardan shaxsiy mazmun qidirishdan ko'ra, ijtimoiy muammoni olib chiqqanligini kuzatish mumkin. Uning asarlari g'oyalarini faqat shaxsiy kechinmalar ifodasi deb, yakka shaxsninggina his-tuyg'ulari yig'indisi deb talqin etish xato bo'lur edi. Ayni zamonda, Mashrab she'riyatining o'ziga xos xususiyatlari uning shaxs va jamiyat haqidagi dunyoqarashida, Mashrabona ruhda yuzaga chiqqanligida. Bu mutloq ilohga muhabbat dardi bilan real-foniy-o'tkinchi dunyodagi oddiy insoniy dard-alamlarning birga, o'zaro qo'shilib, zuhur etilishi hodisasidir. Mashrab insoniyat dunyosining nafs botqog'iga botganidan tahlikaga tushib, barini "tarki nazar etib" qalandar bo'lgan bo'lsa-da, ularga hayotan, odamlardan yuz o'girib, ularga nafrat bilan qaragan emas. U insonlarni sevardi, ularga hamdard, mehribon edi. "Azaldan men dili g'amg'in xaloyiq xaylini sevdim" ya'ni, Mashrab "g'amgin xaloyiq" deganda bu o'rinda kimlarni nazarda tutmoqda? "Dili g'amgin xaloyiq" deganda ulug' haqqparast shoir ko'nglida Iloh mehri bor, dardi bor odamlarni ko'zda tutib, fikr yuritmoqda. Shu nuqtai nazardan "Dilda darding bo'lmasa, dardi sarimni kavlama" satrining mohiyatiga chuqurroq tushunamiz. Mashrab ana shunday pokdil, ko'ngil bedor, ammo shuni ham ta'kidlash kerakki, u hayot yukidan ezilgan odamlar dardining kuychisidir. Uning ijodida bunday odamlar xonavayron, "bag'ri kabob". Mashrab hatto o'zini shu baxti qora xalqning podshosi deb ham e'lon qilgan. Shuning uchun Mashrab kambag'allar, och-yalang'och xalq taqdiriga achinib qolmay, umuman butun inson zotining ahvoliga achinadi. Bu dard endi ayrim insonlarning, alohida shaxslarning dardidan yuz chandon ulkan bo'lib tuyuladi va shoirning yurak bag'rini badtar ezadi. Chunki xalq "muhabbat dashtida ovvora", ya'ni haqqa yetishish, haqiqatni ko'rish ishtiyoqida Majnun kabi sarson-sargardon, umid ko'zlari ko'kka tikilgandi.

Mashrab fikricha, dunyoning zulmi behad kuchayib, vujudimizni ko'rinmas to'r bilan o'rab olgan. Biz bundan bexabarmiz, har birimiz tanho iztirob chekamiz va yana o'zimizni uning komiga otamiz. Biroq ruhimiz bu zulmdan qutilib, erkin bo'lishga intiladi. Shu zaylda inson ruh va jism talablari orasida azobda. Bu inson tabiati va taqdiriga xos ulug' bir fojiani anglash va uni shu fojia doridan qutqarish yo'lini qidirish edi. Mansur Xalloy, Jaloliddin Rumiy, Farididdin Attor, Mashrablarning niyatlari shu qadar yuksak. Ularning fikricha, qutilishning yo'li – ilohiy muhabbat; "fisqu fujur gunohlarini" shu ulug' muhabbat o'tida kuydirish kerak. Mashrab insonda ilohiy fazilatni ko'rish va sevish, ayni vaqtda ilohda ham inson xislatini ko'rish va sevishni targ'ib etadi. Bu maslakning mantiqi shuki, barcha

yaxshilik, ezguliklar ilohdan, shuning uchun ilohni sevgan kishi yerdagi yaxshi odamlarni, yori-birodari, ota-onasi, el-yurtini ham sevadi, karamli-saxovatli bo'ladi.

Mashrabning qalbi jamiyatda mavjud bo'lgan, xalq boshiga tushayotgan jabr-sitamalar, ijtimoiy adolatsizliklardan faryod chekdi, ularning negizi, manbai nimadaligini ochib berishga harakat qildi. Jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlikning bosh va asosiy sababi zo'ravonlikda, deb bilgan Mashrab o'zining o'tkir qalam kuchi bilan, hukmron tabaqalarni, shaxslarni va ba'zi omi, johil mullalarni tanqid ostiga oldi. Boborahim Mashrabning otashin insonparvarlik so'zlari, isyonkor she'rlari o'sha davrdagi hukmdorlarga, ba'zi shariat peshvolariga yoqmad. Mashrab qattiq tazyiq ostiga olindi. Mashrabdan o'ch oldilar. Mutafakkir shoirning qatl etilishi o'sha davrning katta fojiasi bo'ldi [3;80].

Inson, shaxs, kishilik jamiyati, u haqdagi qarashlar Mashrab ijodiy merosida panteistik falsafa, ya'ni butun borliq va mavjudotda, jumladan, insonda Tangrining zuhuri, yaratuvchining zarrasi jilvasi foydalanishi haqidagi ta'limot yuzaga chiqqan. O'z tarixiy ildizlari bilan bu ta'limot Sharq ijtimoiy-falsafiy tafakkurining Mansur Xalloy, Forobiy, Shayx Boyazid Bistomiy, Imomiddin Nasimiy kabi buyuk namoyandalarning ijodiy-ijtimoiy faoliyatlariga borib taqaladi.

Hozirgi kunda yuksak ma'naviyatli, axloqiy yoshlarni tarbiyalab, voyaga yetkazishda tasavvufning ilmiy-nazariy g'oyalarini chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Chunki, inson har jihatdan tarbiyaga, parvarishga muhtoj. Axloqiy tarbiyaga befarq bo'lib, o'z xatti-harakatlarini muntazam kuzatmaslik natijasida nafs izdan chiqishi va o'z egasini halokatiga sababchi bo'lishi mumkin ekanligi hayot tajribasida ko'p bor kuzatilgan. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, barkamol avlod tarbiyasida Boborahim Mashrabning shaxs va jamiyat haqidagi ilgari surilgan ijtimoiy-falsafiy fikrlari va qarashlari hozirgi davr ilm-fani va ma'naviyati uchun ham bitmas-tuganmas bebaho manbadir. Boborahim Mashrab qoldirgan boy ma'naviy meros ulkan tarbiyaviy ahamiyatga ega, bu fikrlar hozirgi sharoitda ham yoshuqari uchun ibratlidir. Ular ma'naviyatimiz yuksalishida va jamiyatda yoshlarni shaxs sifatida tarbiyalashda, milliy istiqlol g'oyasini to'g'ri tushunishda hamda xalq ongiga sindirishda nafi tegishi muqarrardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyev. "Buyuk allomalar, adib va mutafakkirlarimiz ijodiy merosini keng o'rganish va targ'ib qilish maqsadida yoshlar o'rtasida kitobxonlik tanlovlarini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori // Xalq so'zi. 2018 yil 15 may.
2. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T.: "O'zbekiston", 2017 yil 145-146-betlar.
3. Mo'min Hoshimxonov. Mashrabi mo'tabar o'zum. Toshkent, "Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston milliy kutubxonasi nashriyoti", 2007 yil 80-bet.

YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARINING MA'NAVIY-AXLOQIY QIYOFASINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Vaxobov Ulug'bek Bahodir o'g'li – Jizzax DPU Tarix fakulteti "Falsafa, tarbiya va huquq ta'limi" kafedراسi o'qituvchisi

Annotatsiya

Hozirgi davrda xalqimiz eng rivojlangan mamlakatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat qurishdek ulug'vor maqsadlar bilan yashamoqda. Buning uchun esa albatta

yoshlar ma'naviy-axloqiy qiyofasini takomillashtirish lozim. Maqolada aynan ana shu jihatlarga to'xtalib o'tilgan.

Kalit soz: Axloq, oila, jamoatchilik fikri, ma'naviy-axloqiy qiyofa, mahalla, tarbiya, yoshlar, yoshlarga oid davlat siyosati.

Mamlakatimizda adolatli fuqarolik jamiyati qurish, har taraflama inson manfaatini ta'minlash, xalqimiz ertaga emas, bugun yaxshi yashashi bo'yicha islohotlar, yoshlar bilan ishlash bo'yicha mutlaqo yangi tizim yaratilgani hammamizga ayondir. Bu kabi ezgu g'oyalarning zamirida inson va uning manfaatlari mujassam bo'lib, uning samaradorligi davlatimiz ma'naviy qarashlarida yangilanish, aholi tafakkurida o'sish, yoshlarning ijtimoiy faolligi, Vatan va mamlakat taqdiriga daxldorlik xissining kuchayishi, umuman olganda ma'naviy-axloqiy qiyofaning yuksalishi bilan bog'liqdir. "Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab yurtimizda yoshlar haqida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatishga davlat siyosatining eng asosiy va ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qarab kelinmoqda. Chunki yoshlar – bizning kelajagimiz"[1].

Yurtimizda tashkil etilayotgan yangi davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari, umumta'lim maktablari, oliy o'quv yurtlari, nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari, zamonaviy IT-parklar, madaniyat muassasalari va sport inshootlari, mutlaqo yangi namunadagi ta'lim maskanlari — "Prezident maktablari", "Temurbeklar maktabi", "Ijod maktablari" bugungi globallashuv sharoitida raqobatga qodir bo'lgan yetuk kadrlarning yangi avlodini tarbiyalashga xizmat qilmoqda.

Yoshlar jamiyatning eng faol va xarakatchan qatlami bo'lib, ijtimoiy hayotdagi o'zgarishlarga bevosita sababchi bo'ladigan hamda yaratuvchanlik g'oyalarini jamiyatga tatbiq etuvchi asosiy omil va salohiyatli kuch hisoblanadi. Ularni ijtimoiy, ma'naviy, iqtisodiy va siyosiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, shuningdek, jamiyatda o'z o'rnini egallashlari uchun mavjud barcha sharoitlarni yaratish orqali ularning bor potentsiallarini ro'yobga chiqarish zarurdir. "O'zbekiston yoshlar ittifoqi hozir mavjud bo'lgan va kelajakda tuziladigan bu uyushmalarning barchasini birlashtirib, ularga nafaqat moliyaviy, moddiy-texnik nuqtai nazardan, avvalo, g'oyaviy-uslubiy, ma'naviy jihatdan amaliy yordam ko'rsatiladigan, ularning ishini muvofiqlashtiradigan asosiy tashkilot sifatida faoliyat olib boradi"[2]. Yoshlarga oid davlat siyosati doirasida ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy va huquqiy chora-tadbirlarni tizimli ravishda amalga oshiruvchi davlat boshqaruv organi sifatida O'zbekiston Respublikasi Yoshlar ishlari agentligi tashkil etildi. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Senatida Yoshlar, madaniyat va sport masalalari qo'mitasi, Oliy Majlis Senati qoshida 100 nafar va Qonunchilik palatasi qoshida 250 nafar faol va tashabbuskor yoshlardan iborat "Yoshlar parlament"lari, Qonunchilik palatasida Yoshlar masalalari bo'yicha komissiya tashkil qilindi.

2016-yil 14-sentyabrda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi" O'zbekiston Respublikasi Qonunida yoshlarni vatanparvarlik, fuqarolik tuyg'usi, bag'rikenglik, qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida, zararli ta'sirlar va oqimlarga qarshi tura oladigan, hayotga bo'lgan qat'iy ishonch va qarashlarga ega qilib tarbiyalash hamda yoshlarni axloqiy negizlarni buzishga olib keladigan xatti-harakatlardan, terrorizm va diniy ekstremizm, separatizm, fundamentalizm, zo'rvonlik va shafqatsizlik g'oyalaridan himoya qilish kabi ustuvor vazifalar belgilandi[3].

Yosh salohiyatli kadrlarni qo'llab-quvvatlash va ularni davlat fuqarolik xizmatiga tayyorlash, mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash yo'nalishida:

– davlat va nodavlat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarida iqtidorli, tashabbuskor, raqobatbardosh kadrlar zaxirasini shakllantirish choralari ko‘rish;

– yoshlarda muammolarni hal etish, qaror qabul qilish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, muloqot qilish, moslashuvchanlik, stressni yengish kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish bo‘yicha maxsus o‘quvlarni rivojlantirish;

– yoshlarda korporativ etika, jamoaviy ish, keys-menejmentga doir bilimlarni shakllantirish orqali ish jarayoniga moslashib ketishiga ko‘maklashish tizimini yo‘lga qo‘yish;

– yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda mavjud muammo va kamchiliklarni bartaraf etish maqsadida davlat va nodavlat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarining hamkorligini muvofiqlashtirish;

– yoshlarning erkin fikrlovchi, ishbilarmon, tadbirkor hamda intellektual salohiyati yuqori bo‘lgan bugungi kun qahramoni timsolini yaratish va uni yoshlar orasida keng targ‘ib qilish;

– yoshlar hayoti, o‘y-kechinmalari, orzu-niyatlari, dolzarb muammolarini internet, radio, televideniye, gazeta va jurnallarda keng yoritish bo‘yicha shart-sharoitlarni yaratish.

Hozirgi davrda xalqimiz eng rivojlangan mamlakatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat qurishdek ulug‘vor maqsadlar bilan yashamoqda. Mamlakatimizning zamonaviy va jozibador qiyofasini yaratish, Yangi O‘zbekistonni barpo etish vatandoshlarimizning asosiy maqsad-muddaosiga aylandi [4]. Buning uchun esa, har birimizda yangicha fikr, yangicha dunyoqarash, metin qat‘iyat, bukilmas iroda, umuman olganda ideal ma‘naviy-axloqiy qifoyamiz shakllangan bo‘lishi lozimdir.

Bejizga Eronning sobiq Prezidenti M.Hotamiy: “Dunyoda hayotni va xavfsizlikni amalda ta‘minlash har bir kishi boshqalarning madaniyati va tafakkur tarzining emas, ularning an‘analarini, urf-odatlarini va farqlarini to‘la tushungandagina mumkin bo‘ladi. Boshqa jamiyatlarning madaniy va ma‘rifiy me‘yorlarini tushunishning murakkabligi ular bilan dialog o‘rnatishni zarur qilib qo‘yadi. Agar ishtirokchi tomonlar o‘zlarining haqiqiy qarashlarini to‘g‘ri ifodasalar, diolog haqiqiy va ahamiyatli bo‘ladi, aks holda o‘z sharoitidan ajralgan tashabbuskor va boshqa tomon o‘rtasidagi diolog ma‘nosiz bo‘lar va shubhasiz, qandaydir foyda yoki yaxshilik keltirishga layoqatsiz bo‘lgan bo‘lar edi”[5] – degan edi.

Mamlakatimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlar natijasida taraqqiyotning mutlaqo yangi bosqichiga qadam qo‘yildi. Respublikada yoshlarga oid davlat siyosatining huquqiy asoslarini mustahkamlash maqsadida 2017 – 2020-yillarda 50 dan ortiq qonun va qonunosti hujjatlari qabul qilindi, 30-iyun – “Yoshlar kuni” deb e‘lon qilindi.

“Mahallabay” o‘rganishlar orqali yoshlarning bandligini ta‘minlash, kasb-hunarga o‘qitish, tadbirkorlikka jalb etish, shuningdek, ular o‘rtasida madaniyat, san‘at, sport, axborot texnologiyalari va kitobxonlikni rivojlantirish maqsadida yangicha tizim asosida barcha tuman (shahar)larda “Yoshlar dasturlari”ni amalga oshirish yo‘lga qo‘yildi. Respublikada yoshlar manfaatlarini himoya qiladigan 830 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari va jamoat birlashmalari faoliyat olib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan yoshlarni madaniyat, san‘at, jismoniy tarbiya va sportga keng jalb etish, yoshlarda axborot texnologiyalaridan foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, ular o‘rtasida kitobxonlikni targ‘ib qilish, xotin-qizlar bandligini ta‘minlashga qaratilgan “Beshta muhim tashabbus” ilgari surildi[6].

Homiladorlik davridan boshlab 30 yoshgacha davom etadigan uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirishda ota-ona, tarbiyachi, o'qituvchi, uzluksiz ta'lim muassasalari va mahalla jamoatchiligining o'zaro samarali hamkorligi mexanizmini ishlab chiqish va hayotga joriy etish, aholining farzand tarbiyasi bo'yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma'naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o'tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish asosiy vazifa qilib belgilab olingan.

Xulosa qilib aytganda, hozirda dunyoning yetakchi ilmiy markazlari va ilmiy tadqiqot institutlarida yoshlarda innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual faoliyatni qaror toptirish, ilmiy-texnik, kreativ, tanqidiy tafakkurning rivojlantirish masalalarini tahlil etishga qiziqish keskin kuchaydi. Mazkur yo'nalishda, ayniqsa, yoshlik davrida tafakkurini rivojlantirishning ustuvor usullari va shart-sharoitlarini ifodalovchi mexanizmlarni aniqlash hamda joriy etish muammosiga katta e'tibor qaratilmoqda. Shu sababli innovatsion tafakkurni shakllantirish va uning ilmiy-texnik tafakkur xususiyatlarini ijtimoiy-gumanitar fanlarning tegishli kategoriyalari asosida tahlil etish dolzarb masala hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Jild 1. –Toshkent, “O'zbekiston” NMIU, B. 32.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Jild 1. –Toshkent, “O'zbekiston” NMIU, B. 518.
3. O'zbekiston Respublikasi “Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi” Qonuni. 2016-yil 14-sentyabr. O'RQ-406-son.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021. B.6.
5. Хотами М. Ислам, диалог И гражданское общество. М.: изд. “Рос ПЕН”, 2001. –С. 36.
6. O'zbekistonda yoshlarga oid davlat siyosatini 2025-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida (lex.uz)// 23-сон 18.01.2021.

ЁШЛАРНИНГ ДИНИЙ-АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРГА ДАХЛДОРЛИГИ ЖАМИЯТДА СОҒЛОМ МАЪНАВИЙ МУҲИТ ПОЙДЕВОРИ

3.Ғозиев – Жиззах ДПУ катта ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада муқаддас Ислом дини таълимотидаги юксак қадриятлар ва ёшлар маънавий камолотига таянч бўлувчи диний-ахлоқий фазилатлар ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: Ислом, қадрият, миллийлик, умуминсонийлик, илм, маърифат, адолат, яхшилик, покланиш.

Умуминсоний қадриятлар ривожда миллий қадриятлар қанчалик муҳим аҳамият касб этса, ўз навбатида, умумбашарий қадриятларга таянмасдан туриб, миллий қадриятлар мукамал ривожлана олмайди. Уларнинг ҳар иккаласи диалектик

алоқадорлик принципи асосида ривожланиб, такомиллашиб боради. Бунда эса ўз ўрнида диний кадриятларнинг роли муҳим аҳамият касб этади. Диний кадриятлар миллий ва умуминсоний кадриятлар тизимида занжир вазифасини ўтайди.

Президентимиз Мирзиёев Ш.Мирзиёев шундай ёзади: «Азалий кадриятларимиз ва ахлоқий фазилатларни ўзида мужассам этган муқаддас динимизни асраш ва кадрлаш ҳар биримизнинг шарафли бурчимиздир. Ислом-ҳақиқатни англаш демакдир, у одамзотни эзгу амалларни бажаришга ундайди, ҳар биримизни яхшилик ва тинчликка чорлайди, ҳақиқий инсон бўлишни ўргатади»[1;30].

Ислом дини тарихига назар ташлайдиган бўлсак, деярли бир юз эллик йиллик мустамлака даврида миллий кадриятларимиз билан бирга аждоқларимиз амал қилиб келган динимизга путур етказилди. Танқид қилинмаган анъанамиз, маломат тоши отилмаган миллий обидамиз қолмади. Мустақиллик шарофати туфайли муборак динимиз билан боғлиқ виждон эркинлигимиз, маънавий маданиятимиз, ҳақ-ҳуқуқимиз тикланди. Дунёвий илм-фан туфайли ва ислом таъсирида не-не тафаккур даҳоларини, қаҳрамонларни, чинакам миллатсевар, ватанпарварларни дунёга ҳада этган буюк Туркистон халқлари бугунги кунда ўша асрлар мобайнида шаклланган, камолотга эришган миллий кадриятларга эндиликда ўзлари эгалик қила бошладилар. Демак, ҳар қандай шафқатсиз таъқибларга қарамасдан, халқимиз барибир ўз муқаддас динига содиқ қолди. Шунинг ўзиёқ дин инсон, халқ ва жамият ҳаётидан асло ўчириб бўлмаслигидан яна бир бор далолат беради.

Ғарб тадқиқотчиси Тимоти Ж.Уинтернинг фикрига кўра, «Исломнинг ўзи оддий дин. Бу дин бизни табиат ва Аллоҳ билан қайтадан бирлаштиради. У инсон табиатига босим ўтказмайди, аксинча, уни шарафлайди. У бизга Одам Атонинг муҳташам қувватини намойиш этади ва уни барча исмларни ўзида жамулжам этган зот сифатида кўрсатиб беради»[8;66].

Юртимиздан етишиб чиққан, жаҳон цивилизацияси ва маданиятига муносиб ҳисса қўшган мутафаккирларимизнинг ҳаёти ва фаолиятида ислом дини ва унинг асоси бўлган Қуръони карим, ҳадислар ва тасаввуф фалсафасида илмга катта эътибор қаратилиб, инсонда имоннинг ўзига хос мезони саналган саховат, меҳмоннавозлик, жасорат, сабр, хушмуомалалик, сабр-қаноат, тўғрилиқ, вафодорлик, содиқлик кабилар улуғланади. Унда эҳсон инсоннинг табиий вазифаси бўлиши кераклиги талқин этилади. Чунки Аллоҳ барча неъматларни инсонга эҳсон этган, инсон ҳам неъматларни ўзидан бошқаларга эҳсон этиши керак-«Аллоҳ сенга эҳсон қилгани каби сен ҳам (Оллоҳнинг бандаларига) инфоқ-эҳсон қил», дейилади «Қасос» сурасининг 77-оятда[7;357]. Биринчи Президентимиз, «Барчамизга яхши маълумки, дин азалдан инсон маънавиятининг таркибий қисми сифатида одамзотнинг юксак идеаллари, ҳақ ва ҳақиқат, инсоф ва адолат тўғрисидаги орзу-армонларини ўзида мужассам этган, уларни барқарор қоидалар шаклида мустаҳкамлаб келаётган ғоя ва қарашларнинг яхлит бир тизимидир»[2;36],-деб уқтиради.

Ислом динининг асоси муқаддас Қуръони карим, ҳадислар ва ислом таълимотларида илм-маърифатга асосий кадрият сифатида қаралган. Ўрта асрлар Шарқ фалсафасида ҳам комил инсон даражасига етиш учун аввало илмли бўлиш кераклиги уқтирилган. Қуръони каримнинг «Зуммар» сураси 9-оятда «Биладиган зотлар билан билмайдиган кимсалар баробар бўлурми?!»[7;428], «Мужодала сураси» 11-оятда «Оллоҳ сизлардан иймон келтирган ва илм ато этилган зотларни (баланд) даража-мартабаларга кўтарур»[7;424], дейилса, «Оли Имрон» сураси 18-оятда Аллоҳ ўзининг

ягоналигига фаришталар қаторида илм ахллари гувоҳ қилган[7;46]. Исломда Аллоҳни таниш орқали ўзини билиб бориш асосий илм йўли ҳисобланган.

Исломда инсонни ахлоқий камолотга етказишга зид хусусиятлар: манманлик, арокхўрлик ва қиморбозлик, ёлгончилик, одамларни камситиш, бадгумонлик, чақимчилик, ғийбатчилик, маиший бузуқлик, ғазабноклик, ҳасадгўйлик, очкўзлик кабилар хусусида ҳам ибратли фикрлар билдирилади.

Шунингдек, ислом дини диёримизга кириб келгандан кейинги илм-фан ва маданият тараққиёти исломий илмлар билан чамбарчас боғланиб кетди. Ислом дини халқимизнинг юксак маданий менталитет ва илмий салоҳиятига мос келди. Шунинг учун халқимиз бу динга юксак маданият билан ёндашди. Аждодларимиз янги диннинг инсонпарварлиги, яхшиликка, эзгуликка, инсоннинг маънавий камолотига йўғрилганини теран идрок этиб, ўзининг ҳаёти мазмунига айлантди. Уларга кўра, Аллоҳ олдида шоҳу гадо тенгдир, сахийлик, ҳалоллик, инсоф ва адолат каби умуминсоний ахлоқий фазилатлар муқаддасдир деб, диёнат, инсоф, адолатни юксак қадрлаганлар. «Динлар, жумладан, исломнинг имонли одам шахсини камол топтириш юзасидан тўплаган бой тарихий тажрибаси Ўзбекистонда маънавий-ахлоқий муҳитни соғломлаштириш омилидир»[:47].

Ислом динига халқ нафақат ибодат, балки буюк таълимот сифатида қаради. Илмнинг боши Қуръони карим ва ҳадисларни ўқиб ўрганишда, деб билди. Алломалар дунёвий билимларни ўрганишдан аввал диний билимларни ўргандилар. Ҳар бир асарларини Аллоҳнинг номи билан бошлаб, унинг мададига суяндилар.

Мамлакатимиз тараққиётининг асосий тамойилларидан бири соғлом дунёвийлик бўлиб, ҳеч қачон динимизнинг ижтимоий мавқеини инкор этмайди, балки уни доимо қўллаб-қувватлайди. «Замонавий илмий тилда айтганда, дунёвийлик модернизация деб номланувчи жараённинг ҳаракатлантирувчи кучидир»[4;38]. Юртимизда толерантликка асосланган 16 та диний конфессия бўлиб, уларда диний маросимларни ўтказиш, ўз диний эътиқодини амалга ошириш учун зарур барча шарт-шароитлар яратилган.

Шундай қилиб, миллий истиқлолга эришган мамлакатимизда юз бераётган улкан ўзгаришлар ҳаётимизнинг барча жабҳаларига ўз таъсирини ўтказмоқда. Жамиятимиз ҳаётидаги янгиланишлар ўтмиш кадриятларини қайта тиклаш жараёнида ҳам аён кўринмоқда. Бу, айниқса, ислом динининг ҳаётимиз ва маданиятимизда тутган ўрнини тан олиб, турли, холис баҳолар беришда намоён бўлади. Бугунги кунда умуминсоний кадриятларнинг элементларидан бири сифатида тан олинган «Ислом дини-бу ота-боболаримиз дини, у биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканлигини унутмайлик.

У қуруқ ақидалар йиғиндиси эмас. Ана шу маърифатни кишиларимиз жон-жон деб қабул қиладилар. Меҳр-оқибатли, номусли, ориятли бўлишга, иззат-эҳтиром тушунчаларига риоя этишга ҳаракат қиладилар»[3;11-14].

Демак, дин ўз моҳиятига кўра поклик, меҳр-оқибат каби эзгу туйғулар орқали мустақиллик мафқурасининг ғояларини ёшларимиз қалби ва онгига сингдиради. Умуминсонийликка асосланган муқаддас динимизга соғлом ва мўътадил муносабатни шакллантириш ҳамда ёт ғоялар кириб келишининг олдини олиш учун катта аҳамиятга эгадир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиеев Шавкат. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. –Т., Ўзбекистон, 2017. –Б.30.

2. Каримов Ислом. Юксак маънавият-енгилмас куч. –Т., Маънавият, 2008. –Б.36.
3. Абдуллаев М. Маданият, маънавият, маърифат // Мулоқот. 1998 йил, 3-5-сон. – Б.11-14.
4. Диний экстремизм ва терроризмга қарши курашнинг маънавий-маърифий асослари. –Т., Тошкент ислом университети, 2008. –Б.38.
5. Каримов Иброҳим. Маънавият, фалсафа ва ҳаёт. –Т., Фан, 2001. –Б.47.
6. Куръони карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. –Т., Чўлпон, 1992. –Б.357.
7. Куръони карим. Таржима ва изоҳлар муаллифи Алоуддин Мансур. –Т., Чўлпон, 1992. –Б.428.
8. Тимоти Ж. Уинтер (Абдулҳаким Мурод). XXI асрда Ислом. –Т., Шарқ, 2005. – Б.66.

DAVLATCHILIK TARIXIMIZDA TRANSFORMATSION JARAYONLARNING NAMOYON BO‘LISHI

J.E.Toshboyev – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta’limi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Muallif ushbu maqolasida tarixiy manbalarga tayangan holda O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati va huquqiy demokratik davlat barpo etishda muhim ahamiyat kasb etgan o‘zbek davlatchiligi tarixi bilan bog‘liq ijtimoiy siyosiy jarayonlar va ularning transformatsion ko‘rinishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: qabila ittifoqlari, Gerodot, Plutarx, Strabon, saklar, massagetlar, usunlar, qang‘, turk hoqonligi, oqsoqollar kengashi, harbiy demokratiya, jabg‘ular, transformatsiyalashuv, umumiy demokratik qonuniyatlar.

Mamlakatimiz jahonda o‘z o‘rni va nufuziga ega bo‘lib borayotgan bir paytda, o‘zbek davlatchiligining paydo bo‘lishi va rivojlanish bochiqlari va qonuniyatlarini o‘rganish muhim masaladir. Davlatchilik tarixga oid turli tillarda bitilgan asarlarda qayd etilgan voqealar, yilnomalar, keltirilgan xujjatlar va olib borilgan keng qamrovli arxeologik tadqiqotlar o‘zbek davlatchiligi an‘analari qadimiy tarix va uzoq taraqqiyot yo‘liga ega ekanligini ilmiy asoslaydi.

Sobiq ittifoq davrida davlat sinfiy jamiyatining mahsuli deb qaralganligi bois yurtimizda kechgan siyosiy jarayonlar bir tomonlama talqin qilinib, davlatchilik an‘analari tan olinmas edi. Shu sababli O‘rta Osiyo hududida ilk davlatlarning qachon paydo bo‘lishi masalasida noxolis yondoshuvlar mavjud bo‘lgan. Mustaqillik yillarida O‘zbekiston hududidagi ilk davlatchilik ildizlari voha davlatchiligi, shahar-davlatlar ko‘rinishida bo‘lib, ular miloddan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmida paydo bo‘lganligi ilmiy asoslandi [1;3-10]. Bugungi kunda siyosiy jarayonlar faol kechayotgan bir paytda, o‘zbek davlatchiligi tarixida bir necha bora nomoyon bo‘lgan transformatsion jarayonlarni tadqiq qilish fuqarolik jamiyatini barpo etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘rta Osiyo hududidagi qadimgi davr siyosiy tuzumi masalasi ular ijtimoiy-iqtisodiy tuzumining qanday bo‘lganligi bilan ham bog‘liq. Turkiy xalqlar tomonidan tarixda juda ko‘plab siyosiy tuzilmalarga asos solingan bo‘lib, ularning (mavjud bo‘lgan davri va

egallagan hududlariga ko'ra) sanab adog'iga yetish qiyin. Ularning xo'jaligi va siyosiy tuzilmasi butun tarixi mobaynida asl xususiyati va mohiyatiga ko'ra deyarli o'zgarmadi. Shunga ko'ra, bir guruh olimlar turkiy xalqlar tuzgan davlatlar vaqtinchalik ahamiyat kasb etuvchi qabila ittifoqlari tarzida mavjud bo'lganligini ta'kidlashadi [2;25-26].

Yurtimizda kechgan siyosiy tizimdagi transformatsiyaon jarayonlar masalasi qadimgi davr tarixchilarning asarlarida ham aks etgan. Antik davr muarrixlaridan Gerodot, skiflarning o'z podshosi borligi, Plutarx skif podsholaridan, Idanfirs, Ateya haqida, Strabon esa skiflar podshosi Sirm haqida ma'lumot berib, ularning oddiy kishilar ekanligini ta'kidlaydi [3;76]. O'rta Osiyo chorvador qabilalari siyosiy hayotida, har bir ko'chmanchi qabilaning tepasida o'z biyi turishi, bu qabila boshliqlari urush vaqtida harbiy qo'shinga qo'mondonlik qilishi, boshqa qabila boshliqlariga tinchlik yoki ittifoq to'g'risida elchilar yuborishi va hoqonlik taxtining avloddan-avlodga me'ros bo'lib o'tishi kabilar doimo kuzatiladi.

O'rta Osiyo xalqlari siyosiy xayotida mil. avv. VI asr o'rtalarida massagetlar boshqa qabilalar orasida yetakchilik rolini bajargan. Qadimgi saklar bo'yicha maxsus izlanishlar olib borgan B.A. Litvinskiy ko'pgina sak qabilalari, jumladan Pomir va Yaksart orti saklarining sinfiylik belgilari mavjud bo'lgan jamiyatda yashaganligini qayd etadi [4;194]. Massaget, sak va usunlarning ijtimoiy hayoti bilan bog'liq bu ma'lumotlar, ularda qabilalar ittifoqi ko'rinishidagi davlatchilik bo'lganligi haqidagi fikrni mustahkamlaydi. Sak va usunlarning o'troq hayot tarzi bilan bog'liq yangi ma'lumotlar esa, ular xo'jaligining taraqqiyoti bilan birgalikda, ijtimoiy munosabatlarning ham rivoj topganligini ko'rsatadi.

Mamlakatimiz hududida siyosiy jarayonlar faollashib borgach qabilalarning harbiy ittifoqlarga birlasha borishi kuchaygan. Bu jarayonni O'rta Osiyo hududlaridagi siyosiy tizim transformatsiyalashuvining ko'rinishlaridan biri deb hisoblash mumkin. Chunki bu davrda davlatchilik bilan bog'liq jarayonlarda miqdoriy o'zgarishlardan sifatiy o'zgarishlarga o'tishni kuzatish mumkin. Ma'lumotlarga ko'ra, hunlar jamiyati 24 urug' birlashmasidan tashkil topgan bo'lib, har urug'ni alohida boshqaruvchi oqsoqoli bo'lgan. Urug' oqsoqollari bir yilda uch marta yig'ilib qurultoy o'tkazganlar. Bu yig'inda muhim davlat ishlari hal qilingan. Oliy hukmdorni ham shu qurultoyda saylaganlar. Demak hun podsholari hokimiyatga saylov yo'li bilan kelgan [5;73]. Bunday tizimda qabilalar ittifoqi bilan birga bo'ysundirilgan qabilalar va ittifoqqa asos solgan, yetakchi qabilaning ham bo'lishi harakterli bo'lgan. Akademik K.Shoniyozov yunonlar bosqini arafasida "Toshkent vohasida mavjud bo'lgan sak (shak)lar qabila birligini sarkarda boshqargan bo'lib, bu, o'z navbatida, qabila va urug' boshliqlari oqsoqollaridan tashkil topgan kengash yig'inida saylangan iqtisodiy va siyosiy masalalar ham shu kengash yig'ilishida hal qilingan" [5;30-31], deb ta'kidlaydi.

To'ng'ich Xan sulolasi tarixida (mil. avv. 202-225 yillar) Qang'o'y podshosi mamlakatni boshqarishda o'z oqsoqollari bilan maslahatlashib ish tutganligi eslatiladi. Qang' davlatida Kengash muhim rol o'ynab, unda qabila boshliqlari, harbiy sarkardalar faol qatnashganlar va ularning fikri hal qiluvchi kuchga ega bo'lgan [5;31]. Ko'plab o'lkalarni ham o'z tasarrufida saqlagan podsho saroyi qoshida Kengash mavjud bo'lib, uning ichki va tashqi siyosati va boshqa davlat ishlaridagi muhim masalalar ana shu Kengash majlisida maslahat bilan hal qilingan. Aniqrog'i podsho hokimiyati maslahat majlisi bilan chegaralangan.

Turk xoqonligining boshqaruvida ikki xil tizim mavjud edi. Ular tobe o'lka va viloyatlarning ayrimlari boshqaruviga tayinlangan hukmdor xonadonga mansub vakillar hokimiyati va bo'ysundirilgan ba'zi o'lka va viloyatlarda mavjud mahalliy sulolalar saqlanib qolgan va ular xoqonlikka o'lpon to'lab turganlar. Hoqon esa maslahat majlisi bilan

hamkorlikda ish yuritan. Bu boshqaruv usuli tarixda harbiy demokratiya prinsiplari asosida tashkil topgan davlat tizimi deb nom olgan [6;167]. Hoqonlik davrida davrida unga qarashli yerlar bir necha viloyatdan tashkil topib, ularni jabg‘u (yabg‘u)lar boshqargan. Jabg‘ular odatda, hoqonlarga yaqin kishilardan tayinlangan. Viloyatlarni boshqarish esa mahalliy hokimliklar tasarrufida qoldirilib, ular hoqon tayinlagan tudanlar nazoratida markaziy hokimiyatga muntazam soliq (boj) to‘lab turgan. Turk hoqonligi davrda O‘zbekiston hududi ichki boshqaruviga ko‘ra mustaqil bo‘lgan bo‘lsa, arablar bosqini bu boshqaruv tartiblariga zarba berdi va keyinchalik uning mustaqil mulk sifatidagi maqomini yo‘qotdi.

Qadimgi turkiy afsonalarda aytilishicha davlatchilikning markazi, hokimiyatni o‘z qo‘lida birlashtiruvchi shaxs hoqon hisoblangan. Boshqaruvda hoqonlikning hukmron sulolasi asosiy bo‘lib, u uchta kuch – osmon, yer-suvning kuch va irodasi hamda turk xalqining yaratuvchanlik faoliyati tufayli yuzaga keltirilgan [7;196]. O‘rta asrlarda ham harbiy boshqaruvchi xonning o‘zi hisoblanib, qabila ittifoqlari bo‘lmagan paytlari hoqon oqsoqollar kengashida saylangan. Saylangan kishi ro‘honiyning tavsiyasi bilan shohlik unvonini qabul qilgan. Bunda hukmron unvonidan tashqari yangi davlat yoki ittifoq uchun nom ham qo‘yilgan.

Demak, ajdodlarimizda hokimiyatni boshqarishda umumiy demokratik qonuniyatlar mavjud bo‘lgan. Biroq, vaqt o‘tishi bilan, amalda bo‘lgan harbiy qabila ittifoqi tarzidagi tuzum davr talabiga mos kelmay qolayotgan edi. U qabilalarni to‘liq ximoya qilishga qodir emas edi. Bu paytdagi ijtimoiy siyosiy jarayonlar ham jamiyat siyosiy munosabatlariga katta ta’sir ko‘rsatadi. Yurtimizda davlat vujudga kelishi oqil, jasur, ishlarida omadli bir qabila boshlig‘ining o‘z qabilasi va keyin boshqa, qo‘shni elatlarni buysundira olgan sardorning yetishib chiqishi bilan bog‘liqligi ko‘p kuzatilgan. Yagona sardor boshchiligida bir nechta qabilani bo‘ysundirgan bir uruqqa mansub yetakchilar boshqa qabilalarni ham turli xil usullar bilan ittifoqchilikka kiritishgan. Noqulay tabiiy sharoit, yoki turli xil yuqumli kasalliklar natijasida, chorva mollarining qirilib ketishi kabi holatlar, boshqa qabilalarning bunday ittifoqlarga ixtiyoriy kirishiga sabab bo‘lgan. Bu birlashuv ko‘pincha harbiy ittifoqlar shaklida bo‘lib, uning yiqilishi esa o‘zaro nizolar, urug‘ va qabilalarning mustaqillik uchun intilishining tobora kuchayib borishiga sabab bo‘lgan.

Shunday qilib, mil. avv. I ming yillik o‘rtalarida paydo bo‘lgan harbiy demokratiya ko‘rinishidagi siyosiy tuzim o‘rta asrlargacha amalda bo‘lgan. Qadimiy an’analar asosida jamiyatni boshqarayotgan qabila-urug‘ oqsoqollari, tudun, tarxan va hoqonlar o‘z qo‘li ostidagi odamlar soni va yaylovlarini aniq bilishgan. Bunday yashash tarzi va ko‘chmanchilar jamiyatidagi boshqaruv tartiblari ming yillar mobaynida deyarli o‘zgarishsiz saqlanib qolgan. Bu haqda Zahiriddin Bobur yozganidek, “Mo‘g‘ul dasturi bila tug‘ bog‘ladilar... Mo‘g‘ul orasida Chingizxonning tuzuki xolog‘acha Chingizxon yasab qo‘yg‘ondek o‘qtir” [8;90].

O‘rta asrlar ayniqsa, shayboniylar davriga kelib siyosiy tizimda transformatsion jarayon o‘ziga xos tarzda kechgan. Bu davrda oldingi boshqaruv tizimidan farqli ravishda jamiyat siyosiy tuzilmasi xon yoki sulton, davlat arboblari, hokimiyat vakillari – noiblar, biy, oqsuyaklar – aslzoda urug‘ vakillariga mansub oilalar, choparlar, chokarlar, qora(suyak) – oddiy chorvadorlar-yilqichi va cho‘ponlar, boylarning xo‘jaligida xizmat qiluvchilar, aslzodalarning xizmatkorlari va qullardan iborat ijtimoiy-siyosiy tarkibdan iborat bo‘lgan. Bundan tashqari alohida savdogarlar, ma’naviyat vakillari, mulla, baxshi kabi ijtimoiy gurux vakillari ham bo‘lgan.

Vatanimiz hududida dashtdan kirib kelgan ko‘chmanchi o‘zbeklarning davlat boshliqlari xon bo‘lishgan va ular bilan birgana kirib kelgan qabila boshliqlari, ruhoniylar,

o'g'lonlar va sultonlar davlatni boshqarishda muhim rol o'ynagan. Xon davlat ahamiyatiga molik bo'lgan biror bir tadbirni o'tkazmoqchi bo'lsa, albatta, ular bilan kengash qilgan. O'zbek xonlari davlatlarida yuqori davlat lavozimlari asosan ikki qabila (uyg'urlar va qushchilar) oqsoqollari qo'lida edi. Ko'chmanchi o'zbeklarning harbiy ishlarida asosan Chingizxon davridagi harbiy tuzum va tamoyillar ustivor edi. Chunonchi, o'zbek qo'shinlarining o'ng qanotini do'rman, tubai, chimboy va uyg'ur qabilalaridan iborat ko'ngillilar, chap qanotini esa burqutlar, qiyotlar, qo'ng'irotlar, naymanlar, qushchi, mang'itlar, ushunlar, iyjanlar tashkil qiladi. Boshqa qabila (tangut, utaji, ukarash-nayman, jat, xatai, qarluq, kenagas, ichki, tuman-ming)larning ko'ngillilari qo'shinning markazida bo'lgan. Shunisi diqqatga sazovorki, ba'zi o'zbek sultonlari o'z qo'shinlarini bir tilda so'zlovchi kishilardan tashkil qilishga uringan. Masalan, 1509 yilning qishida Shayboniyxon qozoqlarning xoni Suyunchxo'jaxonga qarshi yurishida Toshkent hokimining 13 minglik kishisidan 10 mingi faqat tanlangan o'zbek otliqlaridan iborat bo'lgan. XV asrning ikkinchi yarmigacha qozoklar o'zbeklar bilan bir xalkni tashkil qilgan va ular orasida etnik va madaniy jihatdan farqlar kam bo'lgan [9;14- 15].

Xullas, yurtimizda yashagan aholining o'ziga xos boshqaruv tartiblari bo'lib, bu ijtimoiy-siyosiy munosabatlar keyingi davrlarda yanada sayqal topgan, ya'ni transformatsion jarayonlar bu tizimda amal qilgan. Lekin bu jarayon siyosiy tizim ichida paydo bo'lgan va uning elementlarining aksariyat qismini o'zida saqlagan. Shu bois O'rta Osiyo xalqlari davlatchilik tarixida boshqaruv shakliga xos an'analar muhim ahamiyat kasb etgan. Bu boshqaruv usuli tarixda harbiy demokratiya prinsiplari asosida tashkil topgan davlat tizimi deb nom olgan. Bu an'analar asosidagi boshqaruv tartiblari ulkan hududlarni yagona tutumga keltirib tarqoq ellarni birlashtirdi. Manfaatlar mushtarakligini ta'minladi va keyinchalik mustaqil davlatchilik munosabatlarining shakllanishiga zamin hozirladi..

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аскарлов А., Ширинов Т. Ранняя городская культура эпохи бронзы юга Средней Азии.- Самарканд.: 1993.;
2. Shaydullayev Sh. Ik davlatlarning arxeologik belgilari. O'zbekiston tarixi. 2002y. № 3.
3. Моисеев В.А. К вопросу о государстве у казахов накануне и в начальный период присоединения Казахстана и России // Восток, N4, 1995.
4. Кшибеков Д. Кочевое общество. - Алма-ата.: Наука, 1984.
5. Литвинский Б.А. Древние кочевники «Крыши мира». М., 1974.
6. Shoniyozov K.Sh. Qang' davlati va qang'lilar. - Toshkent.: Fan, 1996.
7. Asqarov A.A. O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. - Toshkent.: Universitet, 2007.
8. Eshov B. O'zbekiston davlatchiligi tarixi. – Toshkent.: Ma'rifat, 2009.
9. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent.: 1990.
10. Elmurodov N. Zarafshon vohasi o'zbek xalqi etnik guruhlari. O'quv-uslubiy qo'llanma. – Samarqand. : SamDChTI nashri, 2008.

YANGI O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY-MA’NAVIY QADRIYATLARNING MODERNIZATSİYALASH JARAYONLARI

Nabiyev Mansur Jamxur o‘g‘li – J izzax davlat pedagogika universiteti katta o‘qituvchisi

Annotasiya

Ushbu maqolada jamiyat tomonidan e‘zozlanib kelinayotgan qadriyatlar tizimi insonlar hayotidagi ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlar natijasida o‘zgarishi va bu o‘zgarishlar tabiiy jarayon ekanligi haqidagi olimlarning va maqola muallifining fikr mulohazalari keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: *Jamiyat, davlat, demokratiya, qadriyat, modernizatsiya*

Jamiyat (arab – umumiy) – tabiatning bir qismi, borliqning alohida shaklini ifodalaydigan falsafiy tushuncha; odamlar uyushmasining maxsus shakli, kishilar o‘rtasida amal qiladigan ko‘plab munosabatlar majmuasi. Jamiyat o‘zida moddiylik va ma‘naviylikni, obektivlik va subektivlikni, tabiiylikni va ijtimoiylikni mujassamlashtiradi [1;122]. Demokratik jamiyatda jamiyat azolari o‘rtasidagi munosabat qonunga, huquqiy prinsplarga asoslangan holda olib boriladi. Demokratik jamiyat to‘la barqaror bo‘lishi uchun jamiyat azolarining huquqiy madaniyati yuqori darajada bo‘lishini talab qiladi. Demokratik jamiyat demokratik boshqaruv tizimiga asosida bo‘ladi.

Demokratiya (yunon. demos – xalq va kratos – hokimiyat) – fuqarolarning ozodligi, tengligi tamoyillarini e‘lon qilishga asoslangan siyosiy tuzum shakli [2;106].

Demokratiyaga asoslangan boshqaruv tizimi har bir davlatda o‘ziga xos tarzda amalda bo‘ladi. Ma‘lum bir davlatga to‘g‘ri kelgan boshqaruv tizimi boshqa davlatga to‘g‘ri kelmasligi mumkin.

Qadriyat insonlar hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan xodislardan bir hisoblandi. Jamiyat hayotida qadriyatga munosabat qanchalik yaxshi bo‘lsa shu jamiyatda ijtimoiy-ma‘naviy muhit sog‘lom bo‘ladi. Jamiyat hayoti turli xil sohalardan iborat bo‘ladi masalan ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, siyosiy, ma‘naviy, moddiy va boshqa shu kabi sohlar. Jamiyat hayotida o‘zgarish rivojlanish bo‘lgani kabi, insonlar uchun muhim bo‘lgan qadriyatlar obektida o‘zgarishlar, rivojlanishlar bo‘ladi. Qadriyatlar sohasida bo‘ladigan bunday obektiv-subektiv o‘zgarishni biz to‘g‘ri tushunishimiz, anglashimiz kerak.

Qadriyat sohasi bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borgan mahalliy yoki xorijiy olimlar o‘zlarining dunyo qarashlaridan, mutahassislik sohalardan kelib chiqib munosabat bildirishgan. O‘zbekistonda qadriyat bilan bog‘liq tadqiqotlar asosan mustaqillikdan keying yillarda amalga oshirildi.

Qadriyatlar obektiga ko‘rga quydagi turlarga bo‘linadi, bunday bo‘linish shartli ravishda bo‘ladi. Moddiy va ma‘naviy qadriyatlar. “Moddiy qadriyatlarga insonning bevosita aqliy va jismoniy kuchi bilan yaratilgan go‘zaliklar: me‘moriy obidalar, osori-antiqlar, tarixiy inshoot; ar va h.k., ma‘naviy qadriyatlarga esa insonning tafakkuri va ruhiy olami natijasida yaratilgan san‘at asarlari, adabiyot durdonalari, axloq, bilim kabi ildizi bilvosita ma‘naviyat bilan bog‘langan hodisalar kiradi” [3;51]. Tabiiy va ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar. Tabiiy qadriyatlarga – tabiiy xom ashyolar, foydali qazilmalar; ijtimoiy – siyosiy qadriyatlarga – tenglik, hamkorlik, do‘stona munosabat, tinchlik, hamjihatlik kabi tamoyillar kiradi [4;52]. Ajdodlardan qoldirgan har qanday meros qadriyat sifatida qabul qilinmasligi mumkin. Qadriyat obekti sifatida qaralayotgan predmetga qadriyat sifatida baho beradigan insonni ongi bilan bog‘liq bo‘lgan hodisa.

Jamiyat hayotiga oid bo'lgan qadriyatlar o'zgarib rivojlanib boradi. Jamiyatda qadriyatlar o'zgarishi davlat tomonidan olib boriladigan islohotlar natijasida amalga oshiriladi.

Davlat o'z hududida amalga oshiradigan ijtimoiy siyosatni tanlab olar ekan, uni iqtisodiy, madaniy, huquqiy, harbiy va shu kabi boshqa ehtiyojlar va maqsadlardan kelib chiqqan holda shakllantiradi. Lekin davlatning ushbu siyosatini amalga oshishi uchun xizmat qiluvchi bosh asoslardan biri fuqarolar ongida zamonaviy madaniy qadriyatlarni shakllantirish bo'lib, bu mamlakatdagi kadrlar potentsiali bilan bog'liq jarayonlar va ularga doir munosabatlarning hammasi tarkibiga chuqur kirib boradi. Shunga ko'ra davlatning fuqarolar mafkurasi borasidagi siyosati jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy jarayonlaridagi tub o'zgarishlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, u quyidagi jihatlari bilan xarakterlanadi: birinchidan, har bir jamiyat ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy tizimga muvofiq tarzda fuqarolar hayotida muayyan qadriyatlarning shakllanishi mexanizmini yaratadi; ikkinchidan, yangi qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishi nafaqat ijtimoiy-iqtisodiy, shuningdek, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyat kasb etadi; uchinchidan, demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurilishi, bozor islohotlari vazifalarini amalga oshirish jarayoni doimo yuksak malakali kadrlarga ehtiyoj sezadi. Bu ehtiyoj jamiyatda qadriyatlarning davr talablari asosida takomillashuvi, rivoji va istiqboli bilan bevosita bog'liq bo'ladi; to'rtinchidan, qadriyatlarning yangicha ko'rinishi fuqarolarning malaka darajasi, hayotiy pozitsiyasi, siyosiy ongi va madaniyati, ular faoliyatida amal qilayotgan tamoyillar vositasida jamiyat rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi; beshinchidan, jamiyat va uning qadriyatlari rivoji va asoslarining o'zgarishi bilan yangi avlodlar oldiga qo'yiladigan talablar ham yangilanib boradi. Ayni shu jihatlardan zamonaviy qadriyatlarning shakllanishi yuzasidan amal qilayotgan ijtimoiy siyosat oxir-oqibatda davlat va jamiyatning rivoji yoki tanazzulini belgilab beradi.

Modernizatsiyalashish jarayoni davomiy va bosqichma bosqich amalga oshiriladi. Jamiyat hayotiga mos ravishda qadriyatlar ham o'zgarib boradi. Qadriyat insonlarning rivojlanishiga to'siq bo'lmasligi kerak. Qaysi qadriyat jamiyat taraqqiyoti uchun to'siq bo'ladigan bo'lsa, bunday qadriyat obekti sekin astalik bilan qadriyat darajasidan tushadi.

Ijtimoiy taraqqiyot esa tarix silsilalari, turli qarama-qarshiliklar va ziddiyatlar orasidan o'ziga yo'l ochib boradi. Uning zamondagi bunday ilgarilanma harakati jamiyat taraqqiyotini umumijtimoiy qonuniyatidir. Bu qonuniyat qadriyat tizimlari, ularni tarkibiy qismlaridagi o'zgarishlar dialektikasi uchun ham umumiydir. Qadriyat tizimlarining zamona zayllari ta'sirida o'zgarishi va davr reallikla riga mos holatga kelishi ham ana shu jarayonga bo'ysunadi. Bu jarayonda o'zgarishlar voqea va hodisalarni zamondagi ketma-ketligi tarzida ro'y beradi. Dialektik tafakkur esa ana shu davomiylikning in'ikosi, uni anglab olish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. U qadriyatlarni o'zgarishi va yangi qadriyat tizimlari vujudga kelishi jarayonini anglab olish imkonini beradi. Hozirgi davrdagi turli nomutanosibliklar, zamona silsilalari va muammolari orqali shakllanayotgan yangi qadriyatlar tizimi vujudga kelish jarayonini tasavvur qilmoq u uchun ham dialektik tafakkur va ilmiy bilish usullariga murojaat qilishga to'g'ri keladi[5;238].

Ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlariga munosabati yaxshi bo'lgan jamiyatning ruhiy, psixologik holati yaxshi bo'ladi. Ma'naviy jihatdan yakdil bo'lgan jamiyat har qanday tashqi tajavuzlarga bardosh berishi mumkin.

Jamiyatdagi barqarorlik doirasida turli xil qarama-qarshiliklarni yechish, ziddiyatlar va nizolarni bartaraf etish uchun turli millatlar, sinflar, qatlamlar va boshqa subektlarni umuminsoniy qadriyatlarga asoslanadigan hamjihatligi va hamkorligiga erishmoq hamda

bunga tayanmoq kerak. Bunday hamjihatlik va hamkorlik asosidagi barqarorlik doirasida tub burilishlarni, islohot va ijtimoiy o'zgarishlarni samarali amalga oshirish mumkin. Bu islohot va o'zgarishlar pirovard natijada jamiyat duch kelib qoladigan ijtimoiy nomutanosibliklar, muammolar va boshqalarni mavjud barqarorlikni saqlab qolgan holda yechish imkonini beradi.

Ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarni modernizatsiyalashda davlat yoki nodavlat tashkilotlar, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolar ishtirok etishlari mumkin. Qadriyatlarni modernizatsiyalash bosqichma bosqich amalga oshiriladi. Fuqarolar tomonidan bir davrda qadriyat sifatida baholangan voqelik boshqa davrga o'tganda qadriyat sifatida baholanmasligi mumkin. Chunki har bir davrning o'z vaqtida ma'naviy jihatdan yakdilligiga hizmat qiladigan ijtimoiy-ma'naviy qadriyati mavjud bo'ladi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki. Har qaysi millat o'zligini anglagan bo'lsa, ajdodlari tomonidan qoldirilgan moddiy-ma'naviy merosni asrab avaylab munosabatda bo'lsa. Zamonaviy ilm fan texnika yutuqlarini o'rganib, sog'lom raqobatbardosh iqtisodiyotini yo'lga qo'ygan jamiyat hech qachon rivojlanishdan orqada qolmaydi. Rivojlangan davlatlar kabi yanda tezkorlik bilan rivojlanishimiz uchun ijtimoiy ma'naviy qadriyatlarimizni modernizatsiyalashtirib borishimiz zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar ro'yxati

1. Mualiflar jamosi. Falsafiy qomusiy lug'at. – T.: Sharq, 2004.-B.122
2. Mualiflar jamosi. Falsafiy qomusiy lug'at. – T.: Sharq, 2004.-B.106
3. M.Nurmatova. Shaxs kamolatida axlqoiy va estetik qadriyatlar uyg'unligi. – T.: Universitet, 2009.-B.51
4. M.Nurmatova. Shaxs kamolatida axlqoiy va estetik qadriyatlar uyg'unligi– T.: Universitet, 2009.-B.52
5. Q.Nazarov. Qadriyatlar falsafasi. – T.: Akademiya. 2011.-B.238

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLAR VA ULARNING MADANIY SOHADAGI FAOLIYATI

Musinov Najmiddin Faxriddinovich – Jizzax DPU katta o'qituvchisi
Aralov Jahongir Nematulla o'g'li – Jizzax DPU talabasi

Annotatsiya

Maqolada yurtimizda faoliyat yuritayotgan nodavlat notijorat tashkilotlarning madaniy sohadagi o'rni, amalga oshirayotgan ishlar, Yangi O'zbekistonni qurishda NNTlarning ishtiroki yoritilib berilgan.

Kalit so'z: Nodavlat notijorat tashkilot, fuqarolik jamiyati, yodgorlik, madaniy me'ros, "Oltin meros" xalqaro xayriya jamg'armasi, yozuvchilar uyushmasi.

Abstract: The article describes the role of non-governmental organizations(NGOs) operating in the cultural sphere in Uzbekistan, their work, and the participation of NGOs in the construction of a new Uzbekistan.

Keywords: NGO, civil society, monument, cultural heritage, International Charitable Foundation "Golden Heritage", Writers' Union.

Mamlakatimizda nodavlat notijorat tashkilotlarning tizimi, qamrovi va uning vakolat-huquqlari tez hamda shiddat bilan shakillantirilmoqda. NNTlar rivojlangan demokratik

davlatlarda jamiyat hayotining barcha sohalarini ta'minlashda davlat organlari va tijorat tuzilmalarining sherigi deb ataluvchi o'rmini yanada dadil egallamoqdalar. Hozirda barcha mahallalarda kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvatlashdan tortib to ta'lim, sog'liqni saqlash, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi yirik miqyosli davlat hamda xalqaro loyihalarda ishtirok etish, shuningdek madaniyat sohasida – bularning hammasi NNTlarining faoliyat sohasi hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, NNT jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, xayriya faoliyatini amalga oshirish uchun hamda boshqa ijtimoiy foydali maqsadlarda tuziladi[1].

Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risidagi qonunning 2-moddasida NNTlarga quyidagicha ta'rif berilib o'tgan bo'lib, ya'ni Nodavlat notijorat tashkiloti — jismoniy va (yoki) yuridik shaxslar tomonidan ixtiyoriylik asosida tashkil etilgan, daromad (foйда) olishni o'z faoliyatining asosiy maqsadi qilib olmagan hamda olingan daromadlarni (foydani) o'z qatnashchilari (a'zolari) o'rtasida taqsimlamaydigan o'zini o'zi boshqarish tashkilotidir.

Hozirgi kunda ro'yxatdan o'tgan NNTlarning soni 9585 tani tashkil etmoqda[2]. NNTlarni tashkil etishdan maqsad – jismoniy va yuridik shaxslarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini, boshqa demokratik qadriyatlarni himoya qilish, ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy maqsadlarga erishish, ma'naviy va boshqa nomoddiy ehtiyojlarni qondirish, xayriya faoliyatini amalga oshirish hamda boshqa ijtimoiy foydali natijalarga erishishdir.

O'zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi Ustaviga ko'ra quyidagi vazifalar belgilangan:[3]

– Erkin va ochiq, kuchli fuqarolik jamiyatini qurish, jamiyat hayotini yanada erkinlashtirish va demokratlashtirish, modernizatsiya va isloh qilish, demokratik kadriyatlarni fuqarolar ongida mustahkamlash va ularning huquq va erkinliklarini himoyalashda nodavlat notijorat tashkilotlari ishtirokini kengaytirish, ularning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy hayotdagi faolligini oshirish, o'z a'zolariga Ustavda ko'rsatilgan maqsadlarini bajarishlarida yordam berish, shu orqali davlat va jamiyat hayotida nodavlat notijorat tashkilotlari mavqeini yanada oshirish;

– nodavlat notijorat tashkilotlari kuchlarini birlashtirish va ular o'rtasidagi hamkorlikni kengaytirish, ularning ishonchli va xaqqoniy axborotga bo'lgan ehtiyojlarini ta'minlashda qatnashish;

– nodavlat notijorat tashkilotlarining intellektual, moddiy-texnikaviy va boshqa resurslarini eng zarur va ahamiyatli dastur va loyihalarni bajarishga safarbar etish;

– davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bilan teng huquqli ikki tomonlama va o'zaro manfaatli muloqot orqali nodavlat notijorat tashkilotlarning jamiyatning turli ijtimoiy qatlamlari manfaatlarini ifoda etishdagi ishtirokini ta'minlash; • davlat organlari va mansabdor shaxslar faoliyati ustidan jamoat nazoratini ta'minlash;

– nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat hokimiyati va boshqaruv organlari bilan o'zaro munosabatlar o'rnatishning samarali tizimlarini ishlab chiqish, ularni hokimiyat va boshqaruvga aloqador bo'lgan turli axborot va ma'lumotlar, ilmiy-metodik qo'llanmalar bilan ta'minlash;

– mamlakat aholisini, shuningdek, chet el jamoatchiligini, respublikadagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy hayotida sodir bo'layotgan o'zgarishlar to'g'risida xabardor qilishda nodavlat notijorat tashkilotlar ishtirok etishini rag'batlantirib turish, o'zaro tushunish va bag'rikenglikni qo'llab-quvvatlash;

– Assotsiatsiyaga a'zo bo'lgan nodavlat notijorat tashkilotlar moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga yordamlashish, ular boshqaruvida zamonaviy va yangi texnologiyalarni joriy etish, ularni moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash;

– nodavlat notijorat tashkilotlarida mehnat qilayotgan xodimlar malakasini oshirish, ularni zamonaviy fikrlaydigan kadrlar bilan ta'minlashga ko'maklashish, xodimlarni har tomonlama ijtimoiy muhofaza qilishda faol ishtirok etish;

– o'z a'zolarini zaruriy axborot bilan ta'minlash maqsadida axborot resurs bazasini yaratish;

– o'z a'zolarining manfaatlarini ifoda etish, ularni himoya qilish kabi vazifalar belgilab o'tilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev NNTlarning rolini yanada oshirish, ularning huquqlari va qonuniy manfaatlari himoyasini mustahkamlash, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ko'lamini kengaytirish hamda ularga qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida 2021-yil 3-martda "Nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ularning faoliyati erkinligi, huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Prezident qarori qabul qilindi.

Unga ko'ra:

2021-yil 1-martdan boshlab:

nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan ro'yxatdan o'tkazuvchi organni xabardor qilgan (ma'lumot uchun) holda xorijiy manbalardan olinadigan pul mablag'lari va mol-mulkning bir kalendar yilidagi jami summasi bazaviy hisoblash miqdorining yigirma baravaridan yuz baravarigacha oshiriladi;

nogironligi bo'lgan shaxslar, faxriylar, nuroniylar, xotin-qizlar, bolalar jamoat birlashmalari ramzlarini davlat ro'yxatidan (qayta ro'yxatdan) o'tkazish uchun davlat boji undirilmaydi;

mahalliy nodavlat notijorat tashkilotlarini rivojlantirishga qaratilgan dastur va loyihalarni moliyalashtirish uchun O'zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlarini qo'llab-quvvatlash jamoat fondiga davlat subsidiyasini ajratib borish;

nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqlari va qonuniy manfaatlarini davlat organlarida, sudlarda, xalqaro, xorijiy, shuningdek, boshqa tashkilotlarda ifoda etish hamda himoya qilish;

nodavlat notijorat tashkilotlarini Assotsiatsiyaga birlashtirish, ularning faoliyatini yo'naltirish, rivojlantirish, shuningdek, samaradorligi va sifatini oshirishga ko'maklashish;

nodavlat notijorat tashkilotlari, tadbirkorlik sub'ektlari, xalqaro va xorijiy tuzilmalar hamda davlat organlari o'rtasida o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirishda ishtirok etish;

nodavlat notijorat tashkilotlari tashabbuslarini amalga oshirish uchun ularga qulay huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlar yaratishga ko'maklashish;

mamlakatda demokratik jarayonlarni barqaror rivojlantirish va ilgari surishda a'zolar hamda hamkorlarning sa'y-harakatlarini birlashtirish;

nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqlari va qonuniy manfaatlariga daxldor bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda ishtirok etish hamda sohani tartibga soluvchi qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan takliflar tayyorlash [4] belgilab qo'yildi. Bundan ko'rish mumkinki, NNTlar mamlakatda demokratik jamiyat qurishning asosi bo'lishi lozim.

Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari tomonidan ijtimoiy va iqtisodiy dasturlar ishlab chiqilishida ishtirok etish, ularning ijrosini monitoring

qilish, monitoring natijasi bo'yicha majburiy tartibda ko'rib chiqilishi lozim bo'lgan hujjatni, shuningdek, normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari to'g'risidagi takliflarni mas'ul davlat organlari va tashkilotlariga kiritish[5] belgilab qo'yilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bugungi kunda NNTlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari demokratik huquqiy davlat barpo etish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash hamda mamlakatning ijtimoiy-siyosiy va sotsial-iqtisodiy salohiyatini oshirish yo'lida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nodavlat notijorat tashkilotlar to'g'risida qonunning 2-moddasi. 1999-yil 14-aprel.
2. Xalq so'zi. 2018-yil 16-avgust.
3. O'zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi - Vikipediya (wikipedia.org)
4. "Nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ularning faoliyati erkinligi, huquqlari va qonuniy manfaatlari himoya qilinishini ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Prezident qarori. 2021-yil 3-mart.

4-SHO'BA:

O'ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASIDA BELGILANGAN USTUVOR VAZIFALARNI AMALGA OSHIRISHDA IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING O'RNI

EKOLOGIYANI BARQARORLASHTIRISHDA FALSAFIY KONSEPSIYALAR TAHLILI

Kistaubayev Savlabek Usmanovich – Jizzax DPU dotsenti, falsafa doktori (PHD)

Jamalov Sardor – Jizzax DPU Tarix fakulteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada insoniyatning tabiatga ta'siri jarayonlari tahlil etilgan. Bu jarayonlarni o'rganish natijasida bir qancha qarash va yondashuvlar vujudga kelgan.

Tayanch iboralar: tabiiy muhit, jonsiz tabiat, sivilizatsiya, agrar inqilob, sanoat inqilobi, ilmiy-texnika inqilobi, noosfera, inson qudrati, ekologik globallashuv.

Резюме: В данной статье анализируются процессы воздействия человека на природу. В результате изучения этих процессов сложилось несколько взглядов и подходов.

Ключевые слова: Природная среда, неживая природа, цивилизация, аграрная революция, промышленная революция, научно-техническая революция, ноосфера, человеческая мощь, экологическая глобализация.

Summary: This article analyzes the processes of human influence on nature. As a result of studying these processes, several views and approaches have emerged.

Keywords: Natural environment, inanimate nature, civilization, agrarian revolution, industrial revolution, scientific and technical revolution, noosphere, human power, ecological globalization.

Inson paydo bo'libdiki, u doimo tabiat, tabiiy muhit bilan o'zaro mushtaraklikda yashaydi, faoliyat yuritadi. Inson hayoti davomida uning butun borlig'ida tabiiy-biologik va ijtimoiy ruhiy nisbati ko'rinishida ham namoyon bo'ladi. Shu ma'noda uning tanasi nafaqat biologik, balki jonsiz tabiatning fizik va kimyoviy jarayonlari ham kechadigan tur belgilarining yig'indisi tarzida qarash mumkin. Ana shunga ko'ra insoniyat jamiyati shakllangan davrdan boshlab inson tabiatga dastlab passiv, so'ngra esa rivojlanishning muayyan bosqichida faol ta'siri o'tkaza boshladi.

Tabiatga salbiy ta'sirni kamaytirish uchun mamlakatimizda qabul qilingan "O'zbekiston - 2030" strategiyasida Ekologik vaziyatni barqarorlashtirishga qaratilgan "Yashil makon" umummilliy loyihasini kengaytirish rejalari qo'yildi. Bunda:

har yili 200 million tup daraxt ekib borish va respublikada yashillik darajasini 30 foizga yetkazish, ekiladigan har bir daraxtni parvarish qilish va sug'orish tizimini yaratish;

1 984 ta yashil bog'lar barpo etish, shu jumladan 112 ta yirik sanoat korxonasi tomonidan o'z va tutash hududlarida uch yil davomida 30 million tup ko'chatdan iborat "yashil belbog'"lar barpo etish;

Barcha davlat idoralari, korxonalar, ta'lim muassasalari hududlarida "yashil bog'lari"ni tashkil etish;

Toshkent shahrida yashil maydonlar hududini 5 barobar ko'paytirib, 5 ming gektarga yetkazish;

“Yashil makon” umummilliy loyihasi tashabbuslariga mos tarzda respublikaning 10 ta hududida aerobiologik monitoring tizimini yo'lga qo'yish;

Shahar va tuman markazlarida har 50-100 ming aholi uchun “jamoat parklari”ni tashkil etish.

Jamiyatda ilm-fan, iqtisodiyat rivojlana borgan sari inson o'zining tabiatga salbiy va ijobiy ta'sirini anglab uni tahlil eta boshladilar. Ushbu ilmiy o'rganishlar natijasida turli xil qarashlar va ilmiy konsepsiyalar vujudga keldi. Jahon sivilizatsiyasi o'z taraqqiyotida turli bosqichlarni bosib o'tganligiga hech qanday shubha yo'q. O'sha tarixiy taraqqiyot yo'lini hozirgi zamon faylasuflarining ba'zi birovleri ishlab chiqarish prinsiplariga asoslangan davrlarga bo'lib o'rganishni maslahat berayotgan bo'lsalar, boshqa birovleri esa (masalan amerikalik faylasuf, sotsiolog va futurolog Elvin Toffler) jahon sivilizatsiyasi bosib o'tgan taraqqiyot yo'lini uchta yirik bosqichga bo'ladilar.

Insoniyat bosib o'tgan sivilizatsiyani tarixiy taraqqiyot yo'lini rossiyalik tadqiqotchi L.Ye.Grinin ishlab chiqarish prinsiplariga asoslangan ravishda quyidagi davrlarga bo'lib o'rganishni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi:

-nozu-ne'matlar ishlab chiqarish prinsipi-jahon ishlab chiqaruvchi kuchlari taraqqiyotining sifat bosqichlarini ifodalovchi formatsion kategoriya;

-ishlab chiqarish inqilobi;

-ishlab chiqarishni ovchilikka-to'plashga asoslangan prinsipi;

-agrar inqilob;

-ishlab chiqarishning agrar-hunarmandchilik prinsipi;

-sanoat inqilobi va ishlab chiqarishning sanoatga asoslangan prinsipi;

-ilmiy-texnika inqilobi va ishlab chiqarishning ilmiy-axborot prinsipi[1].

Muayyan ma'noda sivilizatsiyadagi bu holat inqiroz holati hisoblanadi. Chunki insonni tabiat ustidan xukmronlik qilishga intilishi va u bilan bog'liq intilishlari ijtimoiy ma'noda insonni –inson ustidan millatni millat, davlatlarning davlatlari ustidan hukmronlik qilishga intilishiga sabab bo'ladi. Bu hech qanday insoniyat uchun ijobiy natija bermasada insonni tabiatga ta'sirini noosfera ko'lamida jadal rivojlanishiga olib keladi.

Noosfera konsepsiyasini dastlab taniqli fransuz tadqiqotchisi va faylasufi P.Teyyar de Sharden (1881-1955) va bir vaqtni o'zida shunga o'xshash g'oyani asoslashga uringan taniqli rus olimi V.I.Vernadskiy tomonidan (1863-1945) ilgari surilgan.

Noosfera konsepsiyasining mohiyati insonning dunyoni kashf etilishidagi yaratuvchilik qobiliyatini anglatadi. Inson tabiat evolyutsiyasidagi muhim bo'g'in hisoblanadi. U o'z taraqqiyoti va ongli faoliyati davomida alohida soha-noosferani yoki aql sohasini tabiatga ta'sirini yaratdi. «Noosfera – deb yozadi V.I.Vernadskiy bizning davrimizga qadar geologiya tarixi va biosfera evolyutsiyasining tarkibiy tuzilmalar uyg'unligidir»[2]. Noosfera vujudga kelishi bilan insoniyat tabiatni butun tuzilishi uning kelgusi evolyutsiyasidagi yo'nalish va o'zgarishlar mas'uliyatini o'z zimmasiga olgan.

V.Vernadskiy firkicha sivilizatsiyani rivojlanishning hozirgi bosqichida insonning tabiat oldidagi mas'ulligi shuning uchun ham ortmoqdaki, inson tabiatdagi o'zgarishlarga ijtimoiy aloqadorlikni inson madaniyati va ruhiyatidagi o'zgarishlar bilan hamohanglikda amalga oshirmoqda. Inson qudrati asosiy omil sifatida tabiatga yaxshiyona munosabatlarda ham ko'zga tashlanmoqda. Aslida inson tabiatni paydo bo'lishini o'zini yaratilishi tarzda qarashga odatlanish zarur. Demak, inson tabiatdan faqat foyda ko'rish, manfaatdorlik nuqtai nazardan

qarash o'rniga undan huzurlanish yaratuvchilik kayfiyati bilan qarashga o'rganmog'i zarur. V.I.Vernadskiy fikricha vahshiyona iste'molchilik o'rnini tabiatga nisbatan passiv emas, faol o'zaro manfaatdorlik zamiriga qo'yish uni muhofazasini ta'minlashda yaxshi samara beradi.

Shu bilan birga tabiatda bo'layotgan antropogen va texnogen o'zgarishlarni oldini olish uni idora qilish uslublarini ishlab chiqish, kishilik jamiyatining tabiatga ta'siri kun sayin ortib borayotgan bir sharoitda biosferada sodir bo'layotgan o'zgarishlarni bilishning o'zi kifoya qilmaydi.

Kelgusida tabiatni idora qilish tabiiy zaxiralardan oqilona foydalanish muammolarini yechish uchun har qanday bajarilishi lozim bo'lgan tadbirni oldindan nafaqat lokal, balki global masshtabda ishlab chiqish va uning oqibatlarini oldindan hisobga olish lozim bo'ladi. Hozirda inson o'z munosabatini nafaqat tabiatga nisbatan, balki o'z-o'ziga nisbatan ham o'zgartirishi lozim. Ammo bu munosabat tabiatni texnosferaga moslashtirilgan holda emas, balki biosferaning hayotiylik holati talablariga mos holda bo'lishi lozim[3].

Masalaga bunday yondashish, ya'ni tabiat va tabiiy muhitni o'zgartirmagan, uni miqdor va sifat jihatdan sivilizatsiyaning hozirgi taraqqiyot darajasiga mos keladigan holda saqlash umumbashariy ekologiyaning asosiy shartlaridan hisoblanadi. Chunki insonning tabiat va tabiiy zaxiralardan foydalanishning murakkab uslublari biosferani million yillar mobaynida tabiiy qonuniyatlar asosida tarkib topgan zanjirining uzilishi bo'lmoqda. Bundan ko'rinadiki, sivilizatsiyalararo ta'sirning global inqirozlardagi o'ziga xos ko'rinishlari va uni bartaraf etishga doir ilmiy maktab hamda yo'nalishlar bejiz shakllanmagan. Ekologik globallashtirishning salbiy ta'sirlari haqidagi yuqorida keltirilgan dalillar inson va insoniyatning tabiiy muhit degradatsiyasi, tabiiy resurslarni tugab borish holati va bashariyatni o'zini-o'zi mavx etishga qadar bo'lgan halokatli yo'nalishlarni aniqlab olish va unga qarshi qat'iy choralar ko'rishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan «global modellashtirish» deb nomlanuvchi ilmiy yo'nalishni bugungi kundagi faoliyati ayniqsa diqqatga sazovordir.

Global modellashtirish g'oyasi 60- yillar oxiri va 70-yillar boshlarida vujudga kelgan. Uning rivojlanishida G'arb va rus olimlari Dj. Forrester, A.Pegchen, E.Yang, G.Timman, N.Moissev va boshqalar muhim o'rin tutgan. Global modellashtirish g'oyasini takomillashtirish va amaliy jihatdan qo'llashda hamda global ekologik tahdidlarni oldini olish choralari ko'rishda 1968-yili tashkil etilgan Rim klubi-faollarini mehnati katta. Ular ekologik inqirozlarni keskinlashuviga eng avvalo atrof-muhitni haddan ziyod ifloslanishi, tabiiy zaxiralardan ayovsiz foydalanish, tabiatni asrashga sarflanadigan kapital jamg'armalarni yetarli emasligi, aholini o'sib borishi va ularning oziq-ovqat bilan ta'minlash muammolarining chuqurlashib borayotganligi sabab bo'lmoqda deb hisoblaydilar.

Rim klubi tadqiqotlari xususida birinchi prezidentimiz I.A.Karimov alohida to'xtalib, ekologik muammolar xavfi dunyo miqyosida intellektual aql egalari tomonidan ham ancha kech anglaganligini alohida ko'rsatadi.

«Bu xavfni – deb yozadi I.A.Karimov, ancha kech 70-yillarning boshlaridagina anglay boshladik. O'shanda mazkur masala dunyo miqyosidagi taraqqiyotga bag'ishlangan dastlabki G'arb modellarida keskin qilib qo'yilgan edi. Bu ham bamisoli «bomba portlaganday ta'sir etdi. Insoniyat qanday xavf qarshisida turganligini, atrof-muhitga inson faoliyati tufayli yetkazilayotgan zarar qanday natijalarga olib kelganligini yaqqol his etdi.

Shunday qilib tabiiy muhitni idora qilish masalasiga chuqur ilmiy yondashishi nihoyatda murakkab tizimni o'lchash, tahlil qilish tavsifi, modellashtirish va optimallashtirish masalalari bilan uzviy bog'liq.

Ekologik muammolarga yangicha yondoshuv va uni ilmiy tahlil etishda hozirgi zamon ekologik olimlarning yana uchta bosh yo'nalishini ko'rsatib o'tish zarur. Ular tabiatni muhofaza qilish faoliyatidagi asosiy strategiyani shakllantirganlar. Ular cheklangan, optimallashtirilgan va yopish sikl strategiya yo'nalishlariga ajralgan.

Cheklangan strategiya tarafdorlari, ekologik falokatlarni oldini olish uchun ishlab chiqarishni hamda unga muvofiq iste'molni cheklash zarur deb hisoblaydilar. Demak, o'z-o'zidan ravshanki, iqtisodiyotni uzluksiz o'sish tendensiyasi ekologik qiyinchilikni yuzaga keltirishi muqarrar[5]. Ushbu strategiya tarafdorlari ekologiyaga zarar keltiruvchi ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini zudlik bilan yopish va iste'molni ixtiyoriy ravishda kamaytirishni talab qiladilar.

Optimallashtirilgan strategiya namoyondalari tabiat va jamiyatda me'yorlashgan optimal uyg'unlikni ta'minlash g'oyasini ilgari surib bu uyg'unlikni asosiy omili atrof-muhitni ifloslanishini oldini olish bilan bog'liq deb hisoblaydilar. Borliq shunday bo'lishi zarurki, unda tabiat va jamiyatdagi modda almashinuvi atrof-muhitga salbiy ta'sir etmasligi kerak.

Yopiq siklli strategiya tarafdorlari ishlab chiqarishni tashkil etishni (siklli) davriy aloqadorlikda tashkil etish asosida atrof-muhitga zararli ta'sirlarini izolyatsiyalash takliflarini bildiradilar. Shuningdek ular yopiq siklli ishlab chiqarishda biotexnologiyalardan foydalanish orqali ishlab chiqarish chiqindilarini qayta ishlash texnologiyalarini takomil-lashtirish zarurligi haqidagi g'oyalarni ilgari suradilar[4].

Bugungi kunda insoniyat sivilizatsiyasining asosi bo'lgan Fan va texnika ishlab chiqarish texnologiyalarini tabiiy jarayonlarga nafaqat ijobiy balki salbiy ta'sirini ham uzluksiz, hamda jiddiy tarzda ilmiy tadqiq etish zaruriyatga aylangan. Shuni alohida ta'kidlash joizki, yuqoridagi muammolarni yechish uchun vaqt nihoyatda qisqa ayni paytda tabiatga insoniyatning global ta'siri g'oyat shiddat bilan davom etmoqda. Bu butun yer kurrasi ahamiyatiga molik nihoyatda buyuk va bir vaqtning o'zida muammoni yechimini topmoq uchun yuksak aql-tafakkurga ega bo'lgan kishilar intellektual kuchlar va juda katta mablag' talab qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Маритен Ж. Философ в мире. М., 1994, С-74
2. Вернадский В.И. Несколько слов о биосфере /Русский космизм. Антология философской мқсл. М., 1993, С-310
3. Колчинский Э.И. Эволюция биосфери. Ленинград, 1990, С-236
4. Гиренко Ф.И. Экология, цивилизация, ноосфера. Москва, 1987, С-71
5. Реймерс Н.Ф. Природопользование. Москва, 1990, С-78

ИНСОННИНГ ЭКОЛОГИК СОҲАДА ҲУҚУҚИЙ МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ

*Акбар Саитқасимов – Жиззах ДПУ фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими кафедраси
профессори, фалсафа фанлари доктори.
Аброр Идибоев – мустақил тадқиқотчи.*

Аннотация

Ушбу мақолада аҳоли экологик маданиятини ўстириш, инсоннинг табиятни ўзгартириш ва ўзлаштиришга онгли ижодий муносабатини шакллантириш, табиий

кадриятларни келажак авлод-ларга бекаму-куст қолдириш масъулияти ва бурчини англаш муносабатларини шакллантириш масалалари илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: экология, экологик маданият, экологик тарбия, экологик онг, инсон, табиат, табиий кадриятлар, атроф-муҳит.

Бугунги даврнинг энг долзарб муаммоларидан бири аҳоли истиқомат қилаётган ҳудудлар, уларни ўраб олган атроф-муҳитни соғломлаштириш, гўзал табиатимизга раҳна солаётган салбий омилларни олдини олиш, табиий ресурслардан ақл заковат билан оқилона фойдаланишни тартибга солиш ва таъминлашни ташкил этишдир. Бу масалаларнинг барчасини ҳаётга тадбиқ этилишида, амалиётда уз аксини топишида асосий комусимиз – Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси асосий манба булиб хизмат қилади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 62-моддасида “Фуқаролар атроф табиий муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлишга мажбурдирлар”[1], деб белгилаб қўйилган.

Хозирги кунда “экологик маданият”, “экологик тарбия”, “экологик онг” тушунчалари ижтимоий ҳаётда ва одамлар тафаккурида янада дадилроқ урин эгаллаб, долзарб аҳамият касб этмоғи лозим. Бунинг жиддий ҳаётий сабаблар борлиги маълум бўлиб бормоқда. Биз мамлакатимизда аҳолини ҳуқуқий тарбияси йўналишида экологик тарбияни самарадорлигини оширишга жиддий эътиборни қаратишимиз лозим. Бундай ҳуқуқий асослар конун ва меъёрий ҳуқуқий ҳужжатларда ўз аксини топган.

Аҳоли экологик маданиятини ўстиришда инсоннинг табиатни ўзгартириш ва ўзлаштиришга онгли ижодий муносабатини шакллантириш, табиий кадриятларни келажак авлод-ларга бекаму-куст қолдириш масъулияти ва бурчини англаш муносабатларини шакллантириш лозим. Инсонларнинг муайян табиий-жуғрофий яшаш жойлари, моддий ишлаб чиқариш сохалари, эътикод шакллари, этнографик хусусиятлари билан боғли миллий экологик маданиятни вужудга келтириш лозим. Хозирги даврда инсоният табиатга онгли, маданий муносабатда булиш, унинг келажакини белгиловчи омил эканлигини чуқур англаши керак. Шу асосда «табиат-жамият-инсон» муносабатларини шакллантириш ва уни табиат фойдасига ислох қилиш долзарб вазифадир.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарорида “Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш борасида жамоатчилик, фуқаролик жамияти институтлари билан ҳамкорликни таъминлаш, жамоатчилик назоратига услубий ёрдам кўрсатиш ва кўмаклашиш, фуқароларнинг қулай атроф-муҳитга бўлган ҳуқуқларини таъминлаш, атроф-муҳитнинг қулай экологик ҳолатини, экологик тизимлар, табиий комплекслар ва объектларнинг муҳофаза қилинишини таъминлаш, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини асраш, улар турларининг хилма-хиллигини, табиий туркумлари яхлитлигини ва уларнинг яшаш муҳитини сақлаш, қайта тикланиши ва ривожланиши учун зарур шарт-шароитлар яратиш”[2], каби масалалар кўзда тутилган.

Маданият шакллариининг экологик эҳтиёжлар доирасида ин-теграциялашуви натижасида экологик-ахлоқий маданият, экологик-ҳуқуқий маданият, экологик-иқтисодий маданият ва шу каби бошқа экологик маданият йўналишлари вужудга келиб, ўз мазмунини вазифаларини конкретлаштирмоқда. Экологик маданият махсус ижтимоий маданият сифатида инсон ва жамиятнинг табиатга нисбатан амалий муносабатини ташкиллаштириш, бошқариш ва назорат қилиш функцияларини бажаради. Табиий атроф муҳит муҳофазасининг оламшумул муаммога айланиши ва

кескинлашиб кетаётганлиги ижтимоий ҳаётда экологик маданиятнинг устиворлашиб бориши зарурияти вужудга келди.

Экологик тарбия – жамият аъзоларида экологик онгни шакллантириш ва ривожлантиришга қаратилган назарий ҳамда амалий фаолият ҳисобланиб, унинг ёрдамида инсонларни табиатга ва атроф муҳитга ижобий муносабатларда бўладиган ўзгаришларнинг мазмун-моҳияти жамият аъзолари томонидан у ёки бу даражада англаб етилади. Экологик тарбияни шакллантириш учун жойларда қишлоқ ва маҳаллаларда тарғибот ишларини олиб бориш ишларини кучайтириш лозим.

Шунингдек, мазкур масалаларни ҳал этилишида ўқув юртларида “Экология”, “Экологик маданият”, “Атроф табиий муҳит муҳофазаси” каби фанларни ўқитиш, бу борада таълим-тарбия жараёнини самарали булиши учун ўқитиш жараёнини такомиллаштириш, илгор педагогик технологияни жорий қилиш, семинар, конференциялар ташкил этиш, бу жараён билан биргаликда экология фани уқитувчиларини малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш, илмий педагогик кадрлар салоҳиятини мустаҳкамлаб бориш лозим булади. Ёшларда атроф муҳит тозалигини сақлаш, уни муҳофаза қилиш, она табиатга оқилона муносабатда бўлиш, ўзи яшаётган жойларини тоза сақлаш, экологик маданият қоидаларига риоя қилишдек муҳим вазифаларга жиддий риоя этиш каби кўникмаларини шакллантириб бориш лозим.

Афсуски, бугунги кунда аҳолининг кўпгина тоифалари ичида атроф-муҳит муҳофазасига бефарқлик кайфиятлари учрайди. Ушбу ҳолат фуқароларни табиатга зарар келтирувчи иллатларга қарши кураш қобилиятини сусайтиради. Бу менинг ишим эмас, деган фикрдаги салбий туйғунинг мавжудлиги, боқибеғамлик кайфияти ҳам экологик барқарорликка хавф туғдиради. Бундай ҳолатлар аҳоли қатламларининг зич яшайдиган, кўп қаватли уйларда яшовчилар орасида кўпроқ учрайди. Демак, фуқаролар атроф-муҳит муҳофазаси жараёнларига ҳаётга кўпроқ жалб этилса, уларда янгича экологик маданияти орқали фаол хатти-ҳаракатлари шаклланиб боради.

Бугунги кунда жамият ва табиатнинг ўзаро таъсири муаммолари тобора катта аҳамиятга эга бўлмоқда ва ҳозирги, шунингдек келгуси авлодларнинг фаровонлиги, умуман жаҳон цивилизациясининг тақдири экологик муаммоларнинг ижобий ҳал этилишига кўпроқ боғлиқ бўлиб қолмоқда. Ижтимоий ишлаб-чиқаришнинг атроф-муҳитга таъсири ҳамма вақт ҳам сезиларли даражада бўлиб келган. Кейинги вақтларда кескинлашиб кетган атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг глобал муаммолари аввало аҳолининг кўпайиши дунёнинг турли нуқталаридаги демографик аҳволнинг ўзига хосликлари билан боғлиқ.

Ф.Тайлоковнинг таъкидлашича, “Ҳозирда жаҳоннинг кўпгина регионларида маиший ва қаттиқ чиқиндилар муаммоси экомуҳити сақлаш устида олиб борилаётган ишлар билан чамбарчас боғланиб, инсоннинг фаолияти натижасида ҳосил бўлган номутоносибликни олдини олиш учун қаратилган. Экосистеманинг кундан кунга бузилишига олиб келувчи маиший ва қаттиқ чиқиндилар муаммоси ёш мустақил Ўзбекистон Республикаси учун ҳам актуалдир”[3].

Атмосфера хавоси асосан саноат чиқиндиларидан яъни олтингугурт оксиди, азот, углерод, углеводородлар, чанг зарчалари билан ифлосланиди. Сув хавзаларига ва дарёларга нефт ва нефт маҳсулотлари чиқиндилари, органик ва минерал чиқиндилар ташланади, унумдор қатламлар эса шлак, золлар, саноат чиқиндилари, кислоталар оғир металллар бирикмалари ва бошқалар билан зарарланади. Кўпгина ҳудудларда сув хавзаларига ва ер қобиғига, атмосферага маълум миқдорда ташланаётган саноат

корхоналари, энергетика тармоқлари (системаси) ва транспорт чиқиндилари рухсат этилган санитар-меёрлардан бир неча марта ортиқдир.

Чиқиндилардан бугунги кунда саноат ва аҳоли эҳтиёжлари учун хом ашё захираларини яратиш борасидаги ижобий тенденциялар учун ишлатиш мақсадга мувофиқдир. Масалан, саноат чиқиндиларини ҳосил булган жойини ўзида қайта ишлаш мақсадга мувофиқ. Бунинг учун аввал уларни аниқ миқдорини аниқлаш ва ишлаб чиқаришда қайта фойдаланиш лозим. Одатда каттик чиқиндиларнинг ичида металл чиқиндилар хажми 43% ни ташкил қилади. Саноат корхоналарида каттик чиқиндиларини қайта ишлаш ва фойдали маҳсулот олиш усулларининг янги технологияси яратиш лозим. Шундай қилинганда уларни юклаш-туширишга кетадиган сарф камаюди, уларни ташиш учун транспорт харажатлари булмайди.

Жаҳонда мамлакатларнинг нотекис ривожланганлиги, табиий атроф муҳофазасига турлича муносабат, айниқса унинг техник-технологик, интеллектуал, моддий-молиявий имкониятларининг чекланганлиги:

а) ижтимоий тараққиётда экологик маданиятнинг ролини ва аҳамиятини кучайтириш чора тадбирларини кўриш;

б) Экологик маданиятнинг бошқа шакллари билан интеграциялашувчи ва дифференциялашуви хусусиятларини урганиш;

в) Экологик маданият мазмуни ва функциясидаги узгаришлар динамикасини тадқиқ қилиш;

г) Экологик маданиятни ривожлантириш усулларини, воситаларини ва йуналишларини курсатиш каби вазифаларнинг долзарблигини белгилайди.

д) экологик тарбия масалаларини самарали ҳал қилиниши экологик хавфсизлик муаммолари ечимида муҳим омил булиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. 62-модда.
<https://lex.uz/docs/6445145>.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ҳамда экологик назорат соҳасидаги давлат органлари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида. 2021 йил 30 декабрь. <https://yuz.uz/news/atrof-muhitni-muhofaza-qilish-hamda-ekologik-nazorat>.

3. А.Тайлаков. Яшил иқтисодиётга ўтишда экологик барқарор иқтисодий ривожланиш. International scientific-practical conference «Green economy - the economy of the future: innovations, investments and prospects». April 24, 2024. –Б. 265.

МАХДУМИ АЪЗАМНИНГ СИЁСИЙ ФАОЛИЯТИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР

*Ҳошимхонов Мўмин – Жиззах ДПУ профессори в.б., фал.ф.д.,
Болтаев Шаҳбоз – Жиззах ДПУ талабаси*

Аннотация

Ушбу мақолада нақшбандия тариқатининг йирик вакили, муҷаддид мутасаввиף аллома Махдуми Аъзам Даҳбедийнинг халқ фаровонлиги ва тинчликни сақлаш йўлидаги фаолияти ва маънавий таъсири ҳақида мухтасар фикр юритилган.

Калиг сўзлар: Махдуми Аъзам, тасаввуф, тариқат, давлат, сиёсат, тинчлик, фаровонлик, ҳукмдор, халқ, маърифат.

Марказий Осиёдан тортиб шарқий Туркистон, Афғонистон, Ҳинду Покистон, Эрону Хуросон ва жануби – шарқий Осиё мамлакатларигача халқларнинг диний, маданий – маънавий ва ижтимоий – сиёсий ҳаётларида сезиларли таъсир кўрсатган Махдуми Аъзам, ул зотнинг авлодлари бўлмиш Дахбедий хожалар ҳақида мустақилликка қадар охириги ўнлаб йиллар мобайнида ҳеч бир рисола ёзилмай, уларнинг фаолияти тарих саҳифаларидан ва халқ хотирасидан онгли равишда ўчириб келинди.

Шукурлар бўлсинки, охириги вақтларда қадрият ва маънавиятларимиз тикланмоқда, ушбу зотлар тарихлари қайтадан кўтарилмоқда[1;25].

Махдуми Аъзамга Мовароуннаҳр, Хуросон, Ҳиндистон ва Шарқий Туркистон давлатларининг ҳукмдор, султон ва беклари ихлос қўйишган ҳамда иродат келтириб инобат этишган эди. Улар орасида энг машҳурлари Убайдуллоҳон, Бобур Мирзо, Искандархон, Жонибек Султон қабилад эди.

Махдуми Аъзам халқ манфаати йўлида давлат ва сиёсат ишларига аралашини ўзининг яна бир руҳониятли устози – “иккинчи нақшбанд” шарафли номини олган хожа Убайдуллоҳ Аҳрори Валидан етиб келган нисбати маънавий деб билар, ҳукмдорларнинг ўзаро урушларини тўхтатиш учун қатъий фаолият олиб борар, халқ фаровонлиги йўлида ҳукмдорлардан қўлдан келгунча фойдаланиб қоларди. Ана шундай фаолиятларидан бири – ҳукмдорлар кўнглини юмшатадиган илмий – адабий баҳсларга чақириш, уларни сиёсий фитналардан, урушлардан чалғитиш ва узоқлаштириш йўлларини изларди[1;53].

Нақшбандия тариқатининг йирик назариётчи олими, Хожа Аҳрори Валидан кейинги буюк вакили Махдуми Аъзам бўлиб, бу тариқатнинг улуғлигини илк бора илмий жиҳатдан асослаб берган шахс эди. Ушбу муборак зотнинг асл исми Сайид аҳмад ибн Жалолиддин Косоний, илмий – китобий номи Мавлоно Хожагий Косоний, халқ орасида машҳур бўлиб кетган тариқий – маърифий лақаби эса Махдуми Аъзам Дахбедий бўлиб кетган тариқий – маърифий лақаби эса Махдуми Аъзам Дахбедий бўлиб, нақшбандия тариқатининг машҳур муршиди бўлган бу зот ўз даврининг халқ ва ҳукмдорлари эргашувчи замон муктадоси эди. Қизиғи шундаки, ўша давр теурий мирзолар етакчиси Ҳиндистон подшоҳи Бобур Мирзо ва шайбоний султонлари сардори Мовароуннаҳр хони Убайдуллоҳон қаби икки машҳур сулола ҳукмдорлари бир – бирларига қондош душман бўлишларига қарамай, тариқий пирлари бир шахс – Махдуми Аъзам эди. Шу билан бирга, Искандархон, Жонибек Султон қаби бир қанча ҳукмдорлар ҳам ул зотга мурид бўлганлар.

Тариқат муршиди Махдуми Аъзам Дахбедий (1461-1542) ва ул зотнинг тариқий муриди, назмдаги шогирди, буюк маърифатпарвар шоир, олим ва давлат арбоби Заҳириддин Муҳаммад Бобур Мирзо (1483-1530) мукамал тадқиқот талаб шахслар сифатида юртимиз тарихида алоҳида ўрин эгаллаб келишмоқда[1;66].

Офоқхожа Самарқанд вилоятининг Дахбед қишлоғида эшон Муҳаммад Юсуфхожа хонадониди туғилган бўлиб, XVI асрда Марказий Осиёда нақшбандия тариқатини кенг тарғиб этган Махдуми Аъзам Дахбедий-Косонийнинг эвараси эди. Унинг отаси Муҳаммад Юсуфхожа Шарқий Туркистонда, Қашқарда ислом ғоялари ва нақшбандия тариқати таълимотини тарғиб этиш учун йўлга чиққанда Ҳидоятуллоҳ 5

ёшда эди. Отасидан ислом асослари ва накшбандия тариқати таълимотини эгаллаган Офокхожа ўзининг Илохий кароматлари билан бутун Мовароуннаҳрда катта обрў-эътибор топган. Унинг дин ва тариқат соҳасидаги катта обрўи Қашқарда давлат ҳокимиятини ҳам қўлга киритиши ва сиёсий бошқариши учун қулай имконият яратган[2;66-67].

Бобораҳим Машраб Қашқарга, Офокхожа даргоҳига келганида, унинг катта обрў ва шон-шуҳратга эга эканлигига гувоҳ бўлади. Офокхожа Бобораҳимнинг ноёб шоирлик маҳорати, илмга чанқоклиги ва тиришқоклигини муносиб тақдирлади: унга шеърларида “Машраб” тахаллусини қўллашни маслаҳат беради. Машраб буюк пир даргоҳида 7 йил хизмат қилиб, тасаввуф илми ва амалиётини, сўфийлар одоби ва ахлоқини пухта ўзлаштирган. Мурид сифатида пир буюрган оғир юмушларни бажаради: уч йил даштдан ўтин теради, уч йил саноч (меш)да сув ташийди, бир йил пир остонасида қоравуллик қилади. Унинг эғнида фақат битта пўстини бўлиб, ёзда жунини тепага, қишда эса пастга қилиб киярди[3;6].

1503-1509 йилларда Ахсида ҳокимлик қилган Жонибек султон Мавлоно Жалолиддин ва унинг ўғли Саййид Аҳмадга қўл бериб, пир тутган. Жонибек султон 1510 йили Миёнколга ҳоким қилиб тайинланади ва у Махдуми Аъзамни ҳам пир сифатида ўзи билан олиб кетишга отасидан изн сўрайди. У ерда Жонибек султон Махдуми Аъзамга Миёнкол оролининг энг серҳосил ва серсув жойидан ер ажратиб беради. Миёнкол ороли Зарафшон дарёсининг иккига ажралиб ва яна кўшилишидан хосил бўлган оролдир. Бу жойда Махдуми Аъзам деҳқончилик (зироатчилик) ва боғдорчилик билан шуғулланиб, дастлаб ўнта тол дарахти экади. Шундан бу мавзенинг номи Дахбед (ўнта тол) деб аталган. 1514-1516 йиллари Махдуми аъзам шайбонийлар давлатининг пойтахти Карманада яшайди ва бу даврдаги сиёсий жараёнларда давлат бошқарувида фаол қатнашиб, тинчлик ва осойишталикнинг сақланишига, ҳукмдорларни бир-бири билан яраштиришга интилади.

“Махдуми Аъзам” атамасини академик Бартольд ва профессор Веселовскийлар “Дунё ҳукмдори” (Властитель мира), “Улуғ ҳукмдор” (Величайший властитель) деб, тарихчи профессор Иванов “Олий ҳукмдор” (Верховый властитель) деб, талқин этишган. Европа қомусларида эса “Улуғбек жаноб” (Величайший господинь) деб таржима қилинган.

Илмий – адабий муҳитда эса ул зотни Мавлоно Хожагий Косоний “ деб аташ қабул қилинган. Ул зотнинг накшбандия силсила сулукидаги фаолиятлари ана шу тариқа бошланган эди[3;42-43].

Махдуми Аъзамнинг издошлари, муридлари ва мухлислари жуда кўп бўлган. Бутун Мовароуннаҳр ва Хуросонда, ҳатто Ҳиндистонда ҳам ҳисобсиз бўлган. Кўпгина манбаларда Махдуми Аъзамнинг маърифатпарварлик ва устозлик қарашларини улуғлашиб “Пири шасти”, яъни “Олтмиш авлиёни етиштирган муршид”, деб ёзиб қолдиришган.

Бу зот ҳақида кейинчалик дахбедлик тарихчи шоир Каттахонхожаи Музнибий – Дахбедий ўзининг “Рисолаи торихи Дахбедия” асарида шундай сатрлар ёзиб қолдирган:

Ҳазрати Махдуми Аъзам дунёда кутби замон
Равзаси аҳли тариқатга эрур дорул – амон.
Марқади покин зиёрат айлангиз, эй дўстон,
Токи бўлгайсиз икки оламда ҳар ғамдин омон.

Ҳазрати Махдуми Аъзам, манбаларга қараганда 1542 (949) йилда Даҳбедда вафот этиб, ўзлари севган дарахт ёнидаги хонақоҳга дафн этиладилар[3;43].

Адабиётлар рўйхати:

1. Комилхон Каттаев.. Махдуми Аъзам Даҳбедий. –Т., “Oltin kitob”, 2023.
2. Рўзमतзода Қодирқул. Хожамназар Хувайдонинг тасаввуфий қарашлари. –Т., “Zilol Buloq”, 2019.
3. Ҳожи Исматуллоҳ Абдуллоҳ. Бобораҳим Машраб ва унинг “Мабдаи нур” асари // Бобораҳим Машраб. Мабдаи нур (Тадқиқ қилувчи, эски ўзбек ёзувидан нашрга тайёрловчи, луғат ва изоҳларни тузувчи Ҳожи Исматуллоҳ Абдуллоҳ). –Т., Фан, 1994.

YOSHLARDA FUQAROVIIY MA’SULYAT, FUQAROVIIY BURCH VA SIYOSIIY MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI

U.Norbekov – Jizzax DPU o‘qituvchisi

Annotatsiya

Yoshlar fuqaroviy ongini muhim tarkibiy qismlari fuqaroviy burch, fuqaroviy ma’sulyat, fuqaroviy or – nomus va sha’n hisoblanadi. Garchi ushbu kategoriyalarning mazmuni axloqiy – ma’naviy tabiatda bo‘lsa-da, ular siyosiy jarayonlar va siyosiy munosabatlarda siyosiy ma’no va ahamiyat kasb etadi. Fuqaroviy ong va fuqaroviy madaniyat va ma’sulyat fazilatlarini ham siyosiy huquqiy kategoriyalari bo‘lib, ahloqiy – ma’naviy mazmunga ega. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada yoshlarda fuqaroviy ma’suliyat, fuqaroviy burch va siyosiy madaniyatni shakllantirish texnologiyalari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Fuqaroviylik, fuqaroviy ong, burch, fuqaroviy ma’sulyat, fuqaroviy or – nomus va sha’n, axloqiy – ma’naviy tabiat, tarbiya jarayon, fuqaroviy madaniyat, siyosiy madaniyat, siyosiy madaniyatni shakllantirish texnologiyalari.

Falsafiy nuqtai nazardan ta’riflanishicha “burch– individ, ijtimoiy sharoit va vaziyatda muayyan majburiyatga asoslanuvchi vazifalardir”[1].

Fuqaroviy burch, fuqaroviy ma’sulyat o‘z-o‘zicha, stixiyali shakllana olmaydi. Yoshlarda ushbu fazilat va xislat o‘ziga xos ijtimoiy ta’sirni, shakllanishiga yordam beruvchi shart- sharoit, omil va usullarni taqozo etadi. Yuqorida ta’kidlaganidek, fuqarolik maqomga deyure tabiiy ravishda erishilsada fuqaroviy ong o‘ziga xos tarbiya jarayonini taqozo etadi.

Mantiq talablaridan kelib chiqib ta’kidlash joizki, fuqaroviy “burch”, fuqaroviy “ma’sulyat” va umuman “fuqaroviy madaniyat” haqida gapirishdan avval “fuqaro” va “fuqaroviylik” kategoriyalarining gnoseologik mavqe’i va maqomini aniqlash lozim. Induktiv xulosa chiqarish deduktiv yondashuvni va talqin qilishni taqozo qiladi. Rossiyada nashr qilingan “Katta entsiklopedik lug’atda”[2] ta’riflanicha “fuqaroviylik” deganda insonni davlat va jamiyat ishlarida o‘z erkinliklari va huquqlarini ongli ravishda foydalanish asosida ishtirok etishni ta’minlovchi fazilat va xususiyat tushuniladi. “Fuqaroviylik” tushunchalarining semantik va etimologik mohiyatini yoritishda ham ushbu ta’rif asos qilib olingan edi. Ushbu ta’rifning ilmiy, uslubiy va texnologik ahamiyati shundaki, bunday tushunishda narsa va hodisaning dialektik tabiyati hisobga olinadi, “ fuqaroviylik” tushunchasi “siyosatga qarama qarshi narsa”, “antiteza”, siyosiy talaffuzda “absentizm” degan ma’noni ham egallaydi. Buni konkretroq ifodalanganda “fuqaroviylik” ijtimoiy – siyosiy infifferentlik, ya’ni ijtimoiy

ahamiyatli voqealarga nisbatan befarqlik, loqaydlik, ishtirok etmaslik ham demakdir. Biroq bunday tushunishni hokimiyat, davlatga nisbatan faqat itoatsizlik, konformistlik, qonunga itoatkorlik deb tushunish mumkin emas. Tangani ikki tomoni bo'lgani kabi, "fuqaroviylik"ni yasama siyosiy faollik, uni ko'z ko'z qilish, siyosiy talaffuzda "populizm" dan farqlash lozim. Bizning fikrimizcha "fuqaroviylik" tushunchasi mantiqan "vatanparvarlik" degan tushunchalar bilan aloqador. Fuqaroviy faollikka da'vat O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yildan buyon har yili muntazam xalqqa, Senatga Murajaatnomalarida asosiy o'rin egallaydi.

O'zbekiston yangi Prezidenti Sh. Mirziyoyev 2017 yil 14 yanvar bo'lib o'tgan, keyingi taraqqiyotimiz uchun turtki bo'lgan mamlakatimizda 2016 yilda ijtimoiy – iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisida qilgan ma'ruzasida ushbu masala yuzasidan "tanqidiy tahlil, qa'tiy tartib – intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu bosh vazir yoki uning o'rinbosarlari bo'ladimi, hukumat a'zosi yoki hudud hokimi bo'ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo'lib qolish kerak"[3] deb ta'kidladi. Bu dasturiy shior faqat rahbarlarga emas balki oddiy fuqarolarga ham tegishli. Zero, fuqaro qo'llab quvvatlamasa, uning ongi olib borilayotgan yangilanishlar, bunyodkorlik siyosatining mazmun – mohiyatini va maqsadini anglashga qodir bo'lmasa, faqat rahbarning "yakka o'zining" changi chiqsada, dong'i chiqmaydi. Xalq, fuqarolar qo'llab quvvatlashisiz, faolligisiz ijtimoiy ishlar samarasiz bo'lib qolaveradi.

Prezidentimizning ushbu nutqi mazmuni va konteksti "boshqaruvchi"ni, fuqaroni o'z fuqaroviy burchini va ma'sulyatini anglab etishini taqozo qiladi. Yana bir karra ta'kidlash o'rinli – fuqarolik jamiyatini ongli fuqarolar barpo etadi va tasarruf qiladi.

Demak, fuqaroviy ong kontseptual jihatdan yondashilganda fuqaroviy burchni, fuqaroviy ma'sulyatni taqozo qiladi. Shuningdek fuqaroviy burch va fuqaroviy ma'sulyat o'z-o'zicha, stixiyali emas, aniqrog'i texnologik asosda shakllanadi.

Yoshlar ongi, energiyasi va salohiyatidan jamiyatda tub o'zgarishlarni amalga oshirish, barqaror rivojlanishni ta'minlash muammosi juda qadim zamonlarga borib taqaladi. Yoshlarga oid siyosat ilk ko'rinishlari qadimgi yunon mutafakkirlari Plutarx asarlarida (eramiz boshlari), Likurga qonunlarida kuzatiladi. Qadimgi G'arb va Sharq olimlari yoshlar muammosiga doir qimmatli ta'limotlarini yaratganlar[4].

Yangi davrda jamiyat ijtimoiy transformatsiyasi jarayonida yoshlar masalasi marksizm (Karl Marks, F. Engels, V. Lenin, P. Lafarg, K. Tsetkin) va neomarksistlar (T. Adorno, G. Markuze, Yu. Xabermas, E. Gouldner), ijtimoiy o'zgarishlar sotsiologiyasi (D. Bell, P. Shtopmka), sistemali yondashuv (N. Luman) va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan. XX asr sotsiologiyasida ijtimoiy institutlar kontekstida funksionalizm (T. Parsons, R. Merton, E. Giddens) va boshqa olimlar tomonidan tadqiq qilingan.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida G'arb "ommaviy madaniyati" bilan bog'liq muammolar, ayniqsa yoshlar submadaniyati masalalari E. Fromm, G. Markuze, T. Parsons va F. Fukuyama kabi ko'zga ko'ringan Yevropa va AQSh olimlari tomonidan tadqiq qilingan.

Bugungi Rossiyada ham yoshlar muammosi, fuqaroviy ongi va munosabatlari muammosi ayniqsa yoshlarga oid siyosat radikallashuvi, institutlashuvi va x.k. muammolar V.K. Yadov, V.I. Ilin, V.T. Lisovskiy, E.I. Shteynberg va boshqa tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan.

Mustaqil O'zbekiston ijtimoiy fanlar olimlari – tarixchi, huquqshunos, iqtisodchi, pedagog, ruhshunos, sotsiologlar va politologlarimizdan D. Alimova, R. Abdullaev,

A.Sagdullaev, S.Jo'raev, N.Jo'raev, T.Jo'raev, A.Begmatov, A.O'tamurodov, J.Mavlonov, M.Quranov, V.Qo'chqorov, Q.Quranboev, M.Bekmuradov, Sh.Paxrutdinov, F.Ravshanov, S.Otamuratov, I. Saifnazarov, K.Vahobov, A. Qodirov, E. Qodirov, M. G'anieva, K. Kalonov va boshqalar yoshlarning milliy o'zligini anglash, ijtimoiy faolligi, jamiyat va davlat boshqaruvida ishtiroki, yoshlarda g'oyaviy immunitetni shakllantirish, tolerantlik masalalarini tadqiq qilishgan bo'lsa, yoshlar fuqaroviy ongini va fuqaroviy pozitsiyasi masalalari B. Karimov, Z. Qodirova, R.Ubaydullaeva, M. Nurmatova, X. Shayxova, A. Sherov asarlari va maqolalarida qisman yoritilgan.

Maqolada analiz va sintez, kontent va qiyosiy tahlil, empirik kuzatuv metodlaridan foydalanilgan.

Fuqaroviy ongni shakllantirishga oid texnologiyalar xususida gapirishdan avval "texnologiya" atamasi aslida iqtisod ishlab chiqarish bilan bog'liq[5] ekanligini eslatish lozim. Ushbu muallif ta'kidlashicha, texnologiya muayyan bashlanish va yakunlanish tizimiga asoslanuvchi ketma ket bochqichlardan iborat jarayondir. Texnologiya oxir oqibatda natijaga olib keladi.

Keyingi paytlarda "ta'lim texnologiyalari", "pedagogik texnologiyalar", "axborot texnologiyalari" va h.k. tushunchalar ommalashdi. Siyosiy sohada esa "siyosiy texnologiyalar" atamasi muomalaga kiritila boshlandi[6].

Texnologiya shu jihatdan ijtimoiy institutni taqozo qiladi. Shu ma'noda XX – asr ikkinchi yarmida urf bo'lgan "fikr fabrikalari" (Think Tank), ya'ni jamiyat taraqqiyotini istiqbolini loyihalashga mo'ljallangan ijtimoiy institutni eslash kifoya. "Fikr fabrikalari" ko'p jihatdan ijtimoiy injeneriyaga o'hshab ketadi. "Injener" deganda odatda biron bir texnik qurilma va uskunani sozlovchi tuzatuvchi va ishlashini ta'minlovchi texnik xodim, mutaxassis tushuniladi. G'arb politolog va sotsiologlarining fikriga ko'ra jamiyat ham bir texnik qurilmaga o'xshash tuzilmadir. "Fikr fabrikalarni" ijtimoiy injeneriya tarzida mamlakat intellektual kuchlarini nazarda tutadi.

Yuqorida ta'kidlaganidek "mamlakat intellektual salohiyatini jamiyat taraqqiyotiga jalb qilishning ushbu texnologiyasi keng rivojlantirilsa, bu mamlakatning siyosati shu qadar samarali bo'lib boraverishi amaliyotda tasdiqlandi.

Fikr fabrikalari jamiyat va davlat hayotiga oid bilimlarni ishlab chiqaradi. Ularni davlat boshqaruvi tizimiga yoki ijro hokimiyati tavsiya qiladi. Fikr fabrikalari tomonidan ishlab chiqilgan tahliliy hujjatlar texnologik jihatdan jamiyat va davlat boshqaruviga oid qonunlarni ishlab chiqish, ularni takomillashtirish uchun nazariy manba vazifasini bajaradi. Bu hodisa o'ziga xos texnologik jarayon tusini oladi va jamiyatni ilmiy asosda boshqaruviga xizmat qiladi

Prezident Sh. Mirziyoyev tomonidan olg'a surilgan davlat va jamiyat boshqaruvi siyosati – o'zaro dialog, muloqot siyosati aynan "fikr fabrikalari" faoliyatiga monand texnologik jarayondir.

"Fikr fabrikalari" jamiyat hayoti uchun dolzarb va muhim bo'lgan masalalarini ko'tarib chiqishga asosiy ijtimoiy tashabbusning omiliga aylanadi. Tadqiqotchilar fikricha "fikr fabrikalari muayyan mafkurani singdirish maqsadida kishilarning ongiga ta'sir ko'rsatmaydi, balki davlat bilan fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasidagi muloqotni qo'llab – quvvatlash va rivojlantirishga xizmat qiladi"[6;41].

Bu jihat o'tmish ma'muriy – boshqaruv tizimida kuzatilgan agitatsiya va propaganda texnologiyalaridan farqlanishni ta'minlaydi, axborot erkinligi buzilmaydi, bixevioristik tilda "stimul-reaktsiya" modeli qaror topadi. Uning asosini erkin, demokratik mediya makon

tashkil qiladi. Aytmochimizki, “fikr fabrikalari” faqat demokratik ya’ni inson huquqlari kafolatlangan ijtimoiy muhitdagina samarali faoliyat yurita oladi. Buning metodologik asosi bo‘lib, hokimiyatlar bo‘linish printsipining qay darajada qaror topganligi tashkil qiladi.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash kerakki, fuqarolik jamiyatini barqaror rivojlanishida yoshlarning fuqaroviy ongi o‘rni va rolini yoritishda yoshlar fuqaroviy burchi va fuqaroviy ma’sulyatni shakllantirish texnologiyalariga oid quyidagi xulosalarga etibor qaratamiz.

Avvalo ta’kidlash zarurki, tadqiqotchisi S.Saidov to‘g‘ri ta’kidlaganidek “zamonaviy sharoitlarda fuqarolik jamiyatini tushunish uchun uni faqatgina davlat hokimiyatiga muqobillik nuqtai nazardan va shunga ko‘ra jamoatchilik manfaatlarini ilgari surish sohasida e’tirof etish etarli emas, albatta asosiysi, fuqarolik jamiyatining zamonaviy sharoitlarda talab va ehtiyojlaridan kelib chiquvchi, uning taraqqiyotiga xizmat qiluvchi va shaxs – jamiyat-davlat formatidagi o‘zaro ijtimoiy teranlik asnosida rivojlanishi zarur”[7]. Ushbu fikrga qo‘shilgan holda ta’kidlash zarurki, fuqarolik jamiyati fuqaro, yoshdan qattiy nazar, ushbu jamiyat talablariga (erkinlik, teng huquqlilik, o‘zini –o‘zi boshqarish) ichki ma’naviy dunyosida rioya qilishi kerak. Fuqarolik jamiyatini yuqoridan, davlat tomonidan (demak, zo‘rlash resursi) shakllantirish istiqbolsiz. Fuqarolik jamiyatining negizini o‘zini – o‘zi boshqarish printsipi tashkil qilgan ekan, uni o‘z xoliga qo‘yish, faoliyatini nazoratsiz qoldirish halokatli. Demokratiya, erkinlik ham – ular nazorat qilinmasa, boshqarilmasa beqarorlik vaziyatlari shakllanadi. Jamoatchilik nazorat instituti ham davlat siyosiy boshqaruvisiz ijobiy natija bermaydi.

Yuqoridagi tahlildan kelib chiqdiki, fuqarolik jamiyat qaror topishi uchun kishi, yosh fuqaroda bunday jamiyatga (erkinlik, demokratik) ichki ma’naviy ehtiyoj va zarurat qaror topishi darkor. Buning uchun yoshlar ongida dastavval asosiy ijtimoiy meyor va talab – ijtimoiy burch va ijtimoiy ma’sulyat hissi shakllangan bo‘lishi kerak. O‘zini- o‘zi boshqarish printsipiga asoslangan fuqarolik jamiyati uning a’zosi (atom) bo‘lgan yoshlarda fuqaroviy burch va fuqaroviy ma’sulyat hissi qaror topgandagina ijtimoiy ong va madaniyat darajasiga etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Философский энциклопедический словарь. М.: Советский энциклопедия, 1973. С. 179
2. Бабшой энциклопедический словарь. М.: 2008. С.57
3. Ш.Мирзиёев. Миллий тараққиёт йўлимизнинг қаътият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. Асарлар.1 – Том –Т.:”Ўзбекистон”, 217,235-бет
4. Афлотун. Қонунлар.Т.: Янги аср авлоди.2002.-452 б.;Абу Райхон Беруний. Танланган асарлар. 1-том –Т.: “Фан”,1918; Конфуций Суждения бесед. М.: Феникс .2006- 173 с; Абу Наср Фаробий Фозил одамлар шахри.–Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти,1993.-186 б. ва бошқалар
5. Қодиров А. Оммавий маданият:таъриф, таҳлил, аксилтехнологиялар – Т.: “Fan va texnologiya”, 2018. -144 бет
6. Нигора Умарова, Улуғбек Ислombeков Сиёсий технологиялар Т.: Академиа 2007.-145-бет; Иванов В.Н., Матвиенко В.Я. и др. Технологии политической власти. Зарубежный опыт. Киев, 1994
7. Санжар Саидов. Фуқаролик жамияти – ўқув қўлланма – Т.: Kafolat Print company,2020-6- бет.

MILLIY KADRLAR ZAXIRASINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIY-FALSAFIY XUSUSIYATLARI

Tolibjon ERGASHEV – f.f.b.f.d., (PhD)
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi
Jizzax viloyat filiali bosh inspektori

Annotatsiya: Ushbu maqolada Milliy kadrlar zaxirasini shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari, zamonaviy korxonalar va tashkilotlarda inson resurslarini boshqarish, kadrlar zaxirasini shakllantirish, zaxira xodimlar bilan ishlash va salohiyatli kadrlar zaxirasi imkoniyatlaridan unumli foydalanish jamiyat taraqqiyotida muhim omil ekanligi falsafiy tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: inson resurslari, kadrlar zaxirasi, inson kapitali, inson intellekti, zaxira xodimlar, salohiyatli kadrlar, falsafiy tahlil, davlat fuqarolik xizmati.

Bugungi axborotlashayotgan jamiyat sharoitida inson resurslarini boshqarish tobora strategik vazifaga aylanib bormoqda. Globallashuv davrida yer yuzidagi barcha davlatlarda inson va uning intellektual salohiyati, bilimi eng muhim resurs sifatida qadrlanmoqda. Bizning yurtimizda ham bu sohada aniq va maqsadli ishlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy islohotlar jarayonida yuqori malakali, mahoratli kadrlar tarkibini shakllantirish, davlat xizmatchilarining kasbiy va shaxsiy sifatlarini oshirish, salohiyatiga qarab yuqori lavozimlarga ko‘tarish va buni qonunchilik hamda me‘yoriy hujjatlar bo‘yicha sezilarli ishlar olib borilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoev raisligida 2022 yil 4 avgust kuni davlat xizmatini isloh qilish va boshqaruvda natijadorlikni oshirish chora-tadbirlari yuzasidan bo‘lib o‘tgan yig‘ilishda davlat rahbari tomonidan davlat fuqarolik xizmati sohasida milliy kadrlar zaxirasini yaratish va shakllantirib borish bo‘yicha qator topshiriqlar bergan edi.

Kadrlar zaxirasini shakllantirish bo‘yicha berilgan topshiriqlar so‘ngi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilgan ma‘muriy islohotlarning mantiqiy davomidir. Davlat rahbarining xalqchil siyosati sababli davlat xizmatchilari aholiga yanada yaqinroq bo‘ldi. Xalqni tinglash, byudjet mablag‘larini fuqarolar talabiga binoan yo‘naltirish, yangicha “mahallabay” ishlash tizimi joriy qilindi. Davlat xodimlarga samarali faoliyati uchun munosib sharoitlar yaratildi.

Davlat rahbari Oliy Majlis palatalari qo‘shma majlisidagi nutqida: “Navbatdagi muhim vazifa – markaziy idoralarni transformatsiya qilish orqali fuqarolarga xizmat qiladigan ixcham va samarali boshqaruv tizimini yaratish”¹ ekanini aytgan edilar.

Davlatimiz rahbari keltirgan ma‘lumotlarga ko‘ra, vazirliklar markaziy ijroiya idora rahbarlarning 40 foizi tuman darajasida, tuman darajasidagi rahbarlarning 60 foizi viloyat yoki respublika idoralarida faoliyat ko‘rsatmagan va bu davlat xizmatida oqsoqliklarga olib kelayotganligi bo‘yicha tanqidiy baho berilgan edi.

---

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti <https://president.uz/uz/lists/view/5398>

Davlat rahbari tashabbusi bilan idoralarida “mahalladan – respublikagacha” tamoyili asosida kadrlarni lavozimlar pog’onasida kar’era modeli asosida ko’tarilishi tizimini joriy etish bo’yicha lozimligi, alohida ta’kidlandi.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 3 oktyabrdagi «O’zbekiston Respublikasida kadrlar siyosati va davlat fuqarolik xizmati tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida»gi PF-5843-son Farmonida davlat fuqarolik xizmati masalalari bo’yicha vakolatli organning mavjud emasligi davlat organlari va tashkilotlarida yagona kadrlar siyosatini olib borishga, xodimlarni samarali boshqarish va inson resurslarini rivojlantirishga, malakali kadrlar zaxirasini raqobat asosida shakllantirishga hamda ular tomonidan davlat fuqarolik xizmatchilarining vakant lavozimlari o’z vaqtida egallanishiga yo’l qo’yilmayotganligi ta’kidlangan. Shundan kelib chiqib, milliy, respublika, tarmoq va hududiy darajalarda professional tayyorlangan samarali kadrlar zaxirasini shakllantirish, davlat fuqarolik xizmatiga eng malakali nomzodlarni saralab olish uchun xususiy bandlik agentliklarini faol jalb etish va zamonaviy outsorsing shakllaridan foydalanish, milliy kadrlar zaxirasini boshqarish, davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining davlat reestrini yuritish, shuningdek, davlat fuqarolik xizmatchilari vakant lavozimlarining yagona ochiq portalini tashkil etish va yuritishni muvofiqlashtirish buyicha mas’ul organ O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Huzuridagi Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tashkil etildi. Agentlik davlat fuqarolik xizmatida kadrlar zaxirasini shakllantirib boradi.

O’zbekiston Respublikasining 2022 yil 8 avgustdagi “Davlat fuqarolik xizmati to’g’risida”gi O’RQ-788-sonli Qonunining 4-moddasiga² asosan, davlat fuqarolik xizmati - davlat xizmatining bir turi bo’lib, O’zbekiston Respublikasi fuqarolarining davlat fuqarolik xizmati lavozimlaridagi davlat organlari vakolatlari amalga oshirilishini ta’minlashga doir haq to’lanadigan kasbiy faoliyatini ifodalaydi. Fuqarolik xizmatida kadrlar zaxirasini shakllantirishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- fuqarolarning fuqarolik xizmatiga kirishdagi tengligini ta’minlash;
- fuqarolik xizmatidagi lavozimlarni o’z vaqtida to’ldirish; – fuqarolik xizmatining yuqori malakali, mahoratli kadrlar tarkibini shakllantirishga ko’maklashish;
- fuqarolik xizmatchilarining lavozim pog’onalari o’z o’rniga ko’maklashish.

Milliy kadrlar zaxirasi – bu malakali kadrlar to’g’risidagi axborotni o’z ichiga olgan, davlat fuqarolik xizmatini malakali kadrlar bilan to’ldirilishini ta’minlaydigan ma’lumotlar bazasi hisoblanadi. Zaxira “amaldagi zaxira” va “istiqbolli davlat fuqarolik xizmatchilari” dan iborat. Milliy kadrlar zaxirasi davlat sektorida rahbar kadrlar tarkibini barqaror ta’minlash, uning sifatini yaxshilash, davlat xizmatchisining kasbiy bilimini oshirish hamda xizmatda lavozimi bo’yicha ko’tarish maqsadida shakllantiriladi. Zaxirani shakllantirish va yuritish Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tomonidan davlat boshqaruvi organlari hamda mahalliy ijroiya hokimiyati organlari bilan birgalikda amalga oshiriladi.

Davlat fuqarolik xizmatida kadrlar zaxirasi – bu istiqbolli davlat xizmatchilari, professional mahoratga ega nomzodlar, ishchan, va axloqiy psixologik sifatlarga ega, turli lavozimlarda o’zini yaxshi tomonlama ko’rsata oladigan, kerakli tayyorgarlikdan o’tgan va navbatdagi lavozimni egallashga qodir, maxsus shakllantirilgan va belgilangan tartibda mezonlarga asoslangan guruhdir. Ya’ni, kadrlar zaxirasi - bu u yoki boshqa taklif etilgan lavozim talablariga javob beradigan, tizimli maqsadli malakaviy tayyorgarlikdan o’tgan

---

² O’zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to’g’risida”gi Qonuni <https://lex.uz/uz/docs/6145972>

tanlangan boshqaruv faoliyatini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lgan rahbarlar va mutaxassislar guruhidir.

Davlat fuqarolik xizmatida kadrlar zaxirasini shakllantirishdan asosiy maqsad bu, demokratik o'zgarishlarni amalga oshirish jarayonida davlat xizmatida tayyor bo'lgan, tanlov, saralash, joy-joyiga qo'yish, kadrlarni tayyorlash va lavozim bo'yicha ko'tarish, davlat xizmatiga mos vazifa va masalalarni samarali, professional imkoniyatli amalga oshirishdir.

Milliy kadrlar zaxirasiga munosib nomzodlarni saralab olish maqsadida ularning bilimi, psixologik holati va rahbarlik ko'nikmasi baholab borilmoqda. Nomzodning salohiyatini baholash - test sinovlari, "360 daraja" o'rganish va assessment usullarini o'z ichiga oladi. Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi, Davlat boshqaruvi akademiyasi va yurtimizdagi oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda zaxiraga olingan kadrlar uchun muntazam ravishda vebinarlar, amaliy mashg'ulot va seminar-treninglar hamda rahbarlarga biriktirgan holda dublyorlik asosida stajirovkalarni tashkil etilmoqda.

Kadrlar zaxirasiga Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tomonidan respublika bo'ylab jami 1000 nafar, jumladan, Jizzax viloyatidagi 309 ta mahalla fuqarolar yig'inlarida faoliyat yuritib kelayotgan hokim yordamchilari, yoshlar yetakchilari hamda xotin-qizlar faollaridan 32 nafar eng salohiyatli nomzodlar tanlov asosida saralab olindi. Nomzodlarning "Shaxsiy rivojlanish rejalari"dan kelib chiqqan holda kasbiy kompetensiyasini doimiy ravishda oshirish va rivojlantirish maqsadida qisqa muddatli malaka oshirish kurslari hamda stajirovkalar tashkil etildi. Saralab olingan nomzodlar, hududiy, tuman va shahar darajasidagi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarida stajirovka o'tadilar va tajribali tashkilot rahbarlarga dublyorlik asosida biriktirilishi natijasida tajriba almashish tizimi yo'lga qo'yildi.

Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tomonidan 2022 yilda hududiy va tuman (shahar) darajasidagi davlat hokimiyati organlarining rahbarlik lavozimlariga zaxira kadr sifatida tavsiya etishda munosib nomzodlarni saralab olish va tayyorlash bo'yicha yangicha tizim – "Milliy kadrlar zaxirasi" yaratildi. Agentlikning Jizzax viloyati filiali tomonidan Jizzax viloyat hokimi qaroriga asosan shakllantirilgan ishchi guruh faoliyat olib bordi, kadrlar zaxirasiga munosib nomzodlarni saralab olishda 160 dan ortiq nomzodlarning aqliy salohiyati, boshqaruvchilik tajribasi va mehnat faoliyati o'rganildi, nomzodlar orasidan 81 nafar munosib nomzod zaxiraga kiritildi. Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tomonidan ishlab chiqilgan maxsus elektron platforma (zaxira.argos.uz) orqali nomzodlar to'g'risida ma'lumotlar bazasi shakllantirildi.

Davlat xizmatini rivojlantirish agentligi tomonidan ishlab chiqilgan kadrlar zaxirasi tizimlari ("Milliy kadrlar zaxirasi" va "Salohiyatli kadrlar zaxirasi") – davlatimiz rahbari aytganlaridek, rahbarlikka tasodifan kelib qolishning oldini olish, milliy, respublika, tarmoq va hududiy darajalarda professional kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi. Bugungi kunda Agentlik tomonidan kadrlar zaxirasi tizimi rivojlangan mamlakatlar tajribasi va milliy amaliyot asosida yanada takomillashtirilmoqda.

Hozirgi kunda barcha sohani rivojlantirishda va korrupsion holatlarning oldini olish maqsadida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish, xususan, elektron ma'lumotlarni jamlash, qayta ishlash va undan foydalanish jarayonlarini raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ma'lumki, xodimlarni boshqarish jarayonida har bir tashkilot ishga qabul qilish, ishdan bo'shatish, ish haqini belgilash, mukofotlar berish, rag'batlantirish va jazo choralarini qo'llashning o'ziga xos tartibiga ega. Shu bilan birga, tizim samarali bo'lishi uchun

xodimlarni boshqarish kadrlar siyosatiga asoslangan bo`lishi kerak, u ham lavozimga ko`tarilish uchun optimal kadrlar zaxirasini yaratish dasturiga asoslanishi kerak.

Zaxiradagi xodimlar to`g`risida qayta ishlanishi kerak bo`lgan juda keng ma`lumotni hisobga olgan holda, zamonaviy bulutli kompyuter texnologiyalaridan foydalanish tavsiya etiladi. Ularning yordami bilan zaxiraga olinganlarning fazilatlarini baholashni qiyosiy hisoblash tartiblarini amalga oshirish mumkin bo`ladi, shu jumladan, ularni eng muhim sifatlari bo`yicha taqqoslash mumkin. Umuman olganda, dasturiy mahsulotlar yordamida ishbilarmonlik fazilatlarini ko`p mezonli taqqoslashni amalga oshirish va kadrlar zaxirasining zarur tarkibini shakllantirish uchun turli tashkiliy-axborot modellari, algoritmlari va dasturiy paketlarini qo`llash mumkin bo`ladi. Shuni ta`kidlash kerakki, zamonaviy axborot va kompyuter vositalaridan foydalanish bilan har qanday tashkilotning barcha boshqaruv darajalaridagi xodimlarning samaradorligi ko`psatkichlari aniqlanadi. Bundan tashqari, kompyuter texnologiyalari kadrlar zaxirasini shakllantirish bo`yicha yanada oqilona qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak, Davlat fuqarolik xizmatining barcha yo`nalishlarida kadrlar zaxirasini shakllantirish va zaxiradagi nomzodlarning boshqaruv kasbiy imkoniyatlarini rivojlantirib borish ishi ilmiy asoslangan tizimli yondashuvni talab etadi. Kadrlar zaxirasi bilan ishlashda inson resurslari imkoniyatlarini e`tiborga olish, oliy ta`limda bilim berish jarayonida talabalar orasidan rahbarlikka moyilligi bor, o`z ustida ishlaydigan yoshlar orasidan zaxiralarni shakllantirish lozim. Davlat fuqarolik xizmati sohasida faoliyat olib borayotgan davlat xizmatchilarida stressga bardoshlilik, ruhiy va aqliy bosimni yengib o`tishda hamkasblar va jamoaning qo`llab-quvvatlashi, sog`lom yoshlarni davlat fuqarolik tizimiga olib kirish sohada kadrlar, ayniqsa rahbar kadrlar imkoniyatlarini to`la ro`yobga chiqarish, natijada tashkilot va muassasalarda ish samaradorligining yuqori darajasiga erishish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti
<https://president.uz/uz/lists/view/5398>
2. O`zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to`g`risida”gi Qonuni
<https://lex.uz/uz/docs/6145972>
3. T.Ergashev. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. Выпуск журнала №44, Часть-9, май-2024, С-64-70,
<https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/13502>

MA'NAVIYAT – JAMIYAT RIVOJINING MUHIM OMILI

Musinov Najmiddin Faxriddinovich – Jizzax DPU katta o`qituvchisi

Annotatsiya

Jamiyat taraqqiyoti yo`lida o`ziga xos yo`ldan borayotgan mamlakatimizda ma'naviyat jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligi, hamda barcha insonlarning milliy va umuminsoniylik darajasini yuksaltirishda muhim ekanligi ushu maqolada aks ettirilgan.

³ T.Ergashev. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. Выпуск журнала №44, Часть-9, май-2024, С-64-70, <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/13502>

Kalit soʻzlar: ma'naviyat, jamiyat, ma'rifat, umuminsoniy qadriyatlar, milliy qadriyatlar, ma'naviy meros, taraqqiyot.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz" nomli asarida Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritgandan so'ng erkin fikrlaydigan, o'z-o'zini anglaydigan, jamiyat maqsad va manfaatlarini tushunib etadigan, har tomonlama etuk komil insonni tarbiyalash vazifasi davlat siyosatining ustivor yo'nalishi qilib belgilandi. Uni amalga oshirish esa eng avvalo tarbiyalanuvchilarning ichki ruhiy ma'naviyatini boyitish va mustaqil dunyoqarashini shakllantirishni taqozo etadi. "Har qaysi davlat, har qaysi xalq intellektual salohiyati, yuksak ma'naviyati bilan qudratlidir." Bu borada birinchi Prezidentimiz Islom Karimov «Yuksak ma'naviyatengilmas kuch» asarida: «Ma'naviyat insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon – e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir» deb ta'riflagan edilar. Bu ta'riflarda inson faoliyatining barcha ma'naviy qirralari qamrab olinganini ko'rish mumkin.

Respublikamizning bugunga qadar ma'naviy-ma'rifiy hayotida asrlarga teng sezilarli o'zgarishlarni ko'rish mumkin. Asriy qadriyatlarimiz va milliy an'analarimiz tiklanmoqda va mustahkamlanmoqda. Xalqimiz ma'naviyatini yanada yuksaltirishda o'ziga xos yo'lidan borayotgan mamlakatimiz taraqqiyotining ustivor yo'nalishlaridan biri ekanligini yaqqol ko'rsa bo'ladi. Har bir jamiyatda ma'naviyatning mohiyatini chuqur anglash muvafaqqiyat garovidir. Chunki ma'naviyat-insonning insoniylik mohiyati, shaxsdagi ijobiy fazilatlari qiyofasi majmuidir. U inson hayotining tub mohiyatini belgilaydigan aqliy, ruhiy, axloqiy va jismoniy qarashlar, ko'nikmalar, odatlar tizimidir. Ma'naviyat - har bir insonning milliy va umuminsoniy komillik darajasi, unga etaklovchi, undovchi imkoniyat. U inson shaxsini insoniylik bilan boyituvchi, kamol toptiruvchi, ko'rkamlashtiruvchi beqiyos hayotiy omil. Ma'naviyat - yaxshilik va ezgulikka moyil, yomonlik va yovuzlikdan tiyilish, nafosat va haqiqatga, halollik va rostgo'ylikka intilish, o'zi mansub jamiyatning axloqiy, huquqiy, ma'rifiy-madaniy mezonlariga amal qilish hissidir.

Bu masala har bir jamiyatda yetakchi o'rinda turmog'i lozim. O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek: "biz ko'p yillar davomida ma'rifat va madaniyatga noto'g'ri munosabatda bo'ldik. Unga sarflanadigan mablag'lar doim boshqa sohalardan kam bo'ldi. Natijada biz bu masalada orqada qolib ketdik. Bundan buyon barcha rejalarimizda madaniyat, ma'rifat, jismoniy tarbiya va sport birinchi darajali vazifalar qatoridan joy olishi lozim. Nihoyat, shu sohalarda va shifokorlar, madaniy-oqartuv muassasalaridagi va boshqa sohalardagi ko'plab mutaxassislar-chinakam ziyolilardir" Ma'rifat - mohiyatan aql-idrok, tafakkurning mayog'i, mijozning murabbiysi, qallda munavvarlikni, insoniy ulug'vorlikni qaror toptiruvchi umriy vosita, iymon-e'tiqod, harakter, lafzning me'mori, vujudning jon tomiri. U -bilish, tanish, ilm va madaniyatning kamol topish mazmuni, usul va vositalaridir.

Ma'naviyat va ma'rifat va inson tushunchalari bir butun holdagina muayyan mazmunga ega bo'ladi. Ma'naviyat yo'q joyda ma'lum maqsadga qaratilgan insoniy faoliyat ham bo'lmaydi, insonlar jamoasining birligi - jamiyat ham bo'lmaydi. Ma'naviyatning ahamiyatini ana shu nuqtai nazardan baholamoq kerak. Ma'naviyat va ma'rifat davlat ichki hayotidagi bir butunlikni, odamlar ruhiyatidagi ko'tarinkilik va kelajakka ishonchni, aql-zakovat yuksakligini, o'z faoliyatida tinchlikni, millatlararo hamjihatlikni barqaror rivojlantirish yo'lini aniq belgilashdagi o'z fuqarolarning orzu-umidlarini, manfaatlarini ifoda eta bilish, uni

buyuk kelajak sari harakatga yo'naltirish va unga rahbarlik qilish salohiyati hisoblanadi. Ma'naviyat va ma'rifatning yangi jamiyatni qurishdagi qudratli kuch va bebaho manba ekanligi quyidagi masalalarda o'z ifodasini topadi va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ularga alohida e'tibor qaratiladi.

Ma'naviyat va ma'rifat jamiyat oldida turgan muammolar mohiyatini o'zida ifoda ettiradi hamda uni hal qilish uchun fuqarolar va davlat manfaatlarini birlashtiradi. Ma'naviyati va ma'rifati zamonaviy rivojlangan mamlakatlarda xalqning vatanparvarlik va millatparvarlik tuyg'ulari kuchli bo'ladi. Bunday holat o'z navbatida davlat va xalqning birligini mustahkamlashda turli xil millatlar va ijtimoiy qatlamlarning bir-birlari bilan umummanfaatlar yo'lida jipslashishlarida qudratli omil sifatida xizmat qiladi. Ma'naviyat va ma'rifat bor joyda ehtiyojlar va zaruriyatlar ham yuzaga keladi. O'z navbatida ehtiyojlar va zaruriyatlar shaxs, millat va davlatni kechagidan bugun, bugundan ertaga yana ham yaxshiroq hayot kechirishga, barkamol bo'lishiga etaklaydi, shaxs, millat va davlatning taraqqiyoti sari harakat qilishga da'vat etadi. Bu jarayonda ma'naviyat va ma'rifat shaxs, millat va davlat taraqqiyotini harakatga keltiruvchi bosh omil hisoblanadi. Bu borada O'zbekiston Respublikasining Birinchi prezidenti Islom Karimovning "O'zbekiston mustaqilikka erishish ostonasida" kitobida ham alohida ta'kidlab o'tilgan. Unda "Gumanitar fanlarni ilg'or marralarga olib chiqish ham juda muhim yo'nalishlardandir. YAqin vaqtlargacha ijtimoiy fanlar aslida siyosat manfaatlariga xizmat qilar edi. Bu esa ilmiy tadqiqotlar mavzuini belgilashga, bu tadqiqotlarning doirasi, xarakteri va yo'nalishlariga, jamiyatshunos olimlarning dunyoqarashi va metodologiya yo'l-yo'riqlariga o'z tamg'asini bosdi. Bugungi kunda vaziyat tubdan o'zgarmoqda" deyilgan. Hozirgi fan ulkan yutuqlarga erishgan sharoitda din fan natijalaridan foydalanishga harakat qiladi. Aksincha, fan ham diniy dunyoqarashlardan foydalanmay iloji yo'q. Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida 2023 yilning 22 dekabr kuni Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishi bo'lib o'tdi. Ushbu yig'ilishda yurtboshimiz, Ma'naviyat boshqa sohalardan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi lozimligini ta'kidladilar. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, ma'naviyat va ma'rifat aql-zakovat, salohiyat yuksakligining muhim mezon va manbai hisoblanadi. Bu orqali inson millat mahsulini millat va mamlakatning yuksak moddiy va ma'naviy boyliklari darajasiga ko'taradi. Ma'naviyat va ma'rifat davlat ichki hayotida tinchlik, barqarorlikni vujudga keltiradi, har qanday munozarali masalalarni aql va vazminlik bilan hal qilishda xalq ruhiyatini shakllantiradi. Ma'naviyat va ma'rifat kishilarni subyektiv, qarindosh-urug'chilik, mahalliylik manfaatlarini ehtirosarga berilishidan saqlaydi, shaxsiy va mahalliy manfaatlarini millat hamda Vatan manfaatlariga uyg'unlashtirish muhitini vujudga keltiradi, millatning umubashariy qadriyatlar sari intilishini kuchaytiradi. Ma'naviyat va ma'rifat mamlakatda adolatni qaror toptirish, insonlarni qonunlarning ijodkori va itoatkori darajasiga ko'taradi. Qonunlar davlat, millat va shaxsning har qanday harakatining aniq me'yori darajasiga aylangan mamlakatda demokratik ruhdagi adolatli qadriyatlar shakllanishi mumkin bo'ladi.

Ma'naviyat - shaxsning ruhiy hayot tajribasi, ruhiy olamini, dunyoqarashini, aqliy salohiyatini o'zida mujassamlashtiradi. U shaxsning va millatning o'zligini anglashi, milliy g'urur, milliy iftihor, vatanparvarlik, davlatga hurmat, jamoa an'alariga xayrixohlik, diyonat, mehr-shafqat, poklik, halollik, vijdonlilik, rostgo'ylik, adolatparvarlik, kamtarinlik kabilarni o'z ichiga oladi. Ma'naviyat yo'li - bosqichma-bosqich o'tiladigan yo'l. Inson aqlini tanigandan boshlab, tafakkur, axloq va ma'rifatda kamolotga intiladi. Jamiyat ma'naviyati, uning rivoji ham uzoq davom etgan tarixiy taraqqiyotning natijasi hisoblanadi. Jamiyat asta-

sekin rivojlanib borgan sari inson ma'naviyati ham tarkibiy jihatdan mukammallashib borgan. Ma'naviyatning eng qadimgi asoslarini axloqiy, diniy va badiiy qarashlar tashkil qiladi. Davlatning yuzaga kelishi bilan ma'naviyatning siyosiy, falsafiy va ilmiy shakllari yuzaga kelgan. Shunday qilib, ma'naviyatning tarkibiy tizimini quyidagilar tashkil qiladi:

- tarbiyaga oid qarashlar va axloqiy ta'lim;
- diniy qarashlar va diniy ta'lim;
- badiiy qarashlar va badiiy ta'lim;
- falsafiy qarashlar va falsafiy ta'lim;
- siyosiy qarashlar va siyosiy ta'lim;
- huquqiy qarashlar va huquqiy ta'lim;
- ilmiy qarashlar va fan jami tabiiy va gumanitar fanlar ham shu guruhga kiradi.

Bularning har qaysisi tadqiq predmetiga ega. Ular ma'lum ijtimoiy vazifani bajarishga da'vat etilgan bo'lib, jamiyat taraqqiyoti va ma'naviyatli komil insonni tarbiyalashda muhim mavqe tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent – 2017.
2. Karimov I.A. YUksak ma'naviyat-engilmas kuch. Toshkent, "Ma'naviyat", 2008
3. Karimov I.A. O'zbekiston: Milliy istiqloq, iqtisod, siyosat, mafkura. Toshkent, O'zbekiston, 1993
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. T.: G'G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010
5. Erkaev A. Ma'naviyat – millat nishoni. Toshkent. Ma'naviyat, 1997
6. Imomnazarov M. Ma'naviyatimizning takomil bosqichlari. Toshkent: SHarq, 1996

SULTON SULAYMON DAVRI TARIXI

B.Mirkomilov – Jizzax DPU Umumiy tarix kafedrası professori,

J.U.Sheraliyev – Jizzax davlat pedagogika unversiteti Tarix fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya

Biz ushbu maqolada Usmonlilar imperiyasining eng buyuk sultonlaridan biri Sulton Sulaymon hukumdorli davri tarixini o'rgandik. Shuningdek bu davrdagi siyosiy tuzum, davlatning ijtimoiy ahvoli, aholining yashash tarzi, iqtisodiy holatini o'rgandik va tahili qildik.

Kalit so'zlar: Sulton Sulaymon, imperiya, hukumdor, buyuk, aholining yashash tarsi, iqtisodiy holati.

Абстрактный. В этой статье мы изучили историю правления султана Сулеймана, одного из величайших султанов Османской империи. Мы также изучили политическую систему, социальное положение страны, образ жизни населения и экономическую ситуацию того периода.

Ключевые слова: султан Сулейман, империя, правитель, великий, образ жизни населения, экономическое положение.

Abstract. In this article, we studied the history of the reign of Sultan Suleiman, one of the greatest sultans of the Ottoman Empire. We also studied the political system, the social

situation of the country, the way of life of the population, and the economic situation of that period.

Keywords: Sultan Suleiman, empire, ruler, great, way of life of the population, economic situation.

Sulton Sulaymon, Usmonli imperiyasining 10 -sultoni, 1495 yil 27 aprelda Trabzon shahrida Sulton Selim oilasida tug'ilgan. Uning otasi Sulton Selim, onasi Hafza Xotun edi.

U 25 yoshida ulkan davlatni boshqa boshladi. Buyuk Sulton Sulaymon Usmonli imperiyasini 46 yil boshqargan. 46 yil davomida u mamlakatni yuqori darajada rivojlantirdi. U mamlakatni boshqargan yillar tarixda Usmonli imperiyasining shonli davri sifatida tasvirlangan.

Sulaymon taxtga 1520-yilda 30-sentyabrda, otasi Salim I vafot etganidan so'ng, o'tirdi va hukmronligini markaziy Yevropa Xristian kuchlariga qarshi va O'rta yer dengizidagi yurishlar bilan boshladi. Belgrad 1521-yilda va Rodos oroli 1522-23-yillarda imperiyaga qo'shib olindi. 1526-yil avgust Mohach jangida Sulaymon Vengriya harbiy kuchlarini yengdi[1].

Sulaymon Usmonli imperiyasining iqtisodiy, harbiy, siyosiy kuchlariga raislik qilgan holda, XVI asr Yevropasida taniqli monarxga aylandi. Sulaymon Vena qamalida (1529) harbiy salohiyati sinovdan o'tgunga qadar, Usmonli armiyasini Belgrad, Rodos va Vengriya xristian kuchlariga qarshi janglarda boshqardi. U Savafiylar bilan to'qnashuvlarda Yaqin Sharq yerlarini va Shimoliy Afrikaning katta qismini imperiyaga qo'shib oldi. Uning boshqaruv davrida, Usmonli floti O'rtayer dengizidan Qizil dengizga qadar hukmronlik qildi.

1299-yilda tashkil topgan Usmoniylik imperiyasi tarixdagi eng qudratli va uzoq hukmronlik qilgan saltanatlardan hisoblanadi. Bu ulkan davlat uni boshqargan usmonlilar sulolasidan nomi bilan atalgan va imperiyaning taraqqiyotida sultonlarning xizmati beqiyos. Sulola asoschisi Usmon I Onado'lidagi turkman qabilasi – qayilar urug'ining yetakchisi edi.

Sulton Sulaymon ushbu saltanatning o'ninchi sultoni bo'lib, uning otasi sulton Salim I Yovuz qudratli hukmdor edi. Aynan Salim I usmonlilarning g'arbda boshlangan muvaffaqiyatsizliklaridan keyin e'tiborni sharqqa — Osiyoga qaratadi. Bu paytda Yaqin va O'rta Sharqning yana bir kuchli davlati — Safaviylar imperiyasi ham o'z qudrat cho'qqisiga chiqqandi.

Ikki buyuk davlat o'rtasida boshlangan urushda sulton Salimning qo'li baland keladi va Chaldiron jangidagi g'alabadan so'ng Safaviylar davlati poytaxti Tabriz egallanadi. Ammo Salim I vafotidan so'ng Safaviylar hukmdori shoh Ismoil I Safaviy Tabrizni qaytarib olishga muvaffaq bo'ladi. Shunday bo'lsa-da bu urushdan so'ng Safaviylar saltanatida Usmoniylikdan hadiksirash kayfiyati paydo bo'ladi, hamda qizilbosh qo'shinidagi shoh Ismoilning yengilmasligi haqidagi aqida ham o'z kuchini yo'qotadi. Qolaversa, bu g'alaba Usmoniylikning Sharqdagi obro'sini oshirib, Arabiston yarimoroli tomon yurish boshlashga yo'l ochadi.

Suriya va Iroq Usmoniylik nazorati ostiga o'tgach ancha kuchaygan Sulton Salim I Misrga yurish boshlaydi. Misrdagi Mamluklar saltanatini zabt etgan sulton o'zini musulmon olamining xalifasi deb e'lon qiladi (mo'g'ullar bosqinidan so'ng xalifalar Bag'dodda emas Qohira yashardi). Shundan keyin 1925-yilga qadar usmonli sultonlari bir vaqtning o'zida ham sulton, ham musulmon olami xalifasi hisoblangan.

Sakkiz yil hukmronlik qilgan sulton Salim I o'zidan ulkan hudud, qudratli va zamonaviy armiyani meros qilib qoldiradi. Uning yagona o'g'li sulton Sulaymon I esa otasining ishlarini davom ettirib, Usmoniylikning "oltin asri"ni yaratadi. Sulton Sulaymon,

shubhasiz, Usmoniylarning eng buyuk hukmdorlaridan edi, ammo uning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun otasi sulton Salim I poydevor yaratib bergani ham rad etib bo'lmaz haqiqat edi[2].

U birinchi hujumini Belgradga qilgan.

Mimar Sinan nomidagi san'at universiteti professori Sulaymon Kiziltoprak aytganidek, Sulton Sulaymonning birinchi muvaffaqiyati Usmonlilarning Belgradni bosib olishi edi. U taxtga o'tirgandan ko'p o'tmay, 1521 yilda Belgradga bostirib kirib, bu hududni Usmonli imperiyasiga qo'shib oldi.

Bir necha yil ichida Sulton Sulaymon Yevropada o'z hukmronligini o'rnatishga muvaffaq bo'ldi. U bir necha marotaba yurish qildi. Belgraddan keyin u Rodos orolini bosib oldi. U qisqa vaqt ichida vengerlarni mag'lub etdi. Yevropaliklar unga tan berdi va uni "Buyuk Sulaymon" deb atashdi. Sharqda u adolatli sifati bilan "Qonuniy Sulaymon" deb nomlangan. Uning davrida Usmonli armiyasi bir qancha g'alabalarni qo'lga kiritdi.

Sulton Sulaymon davrida Usmonli imperiyasi bir qancha g'alabalarni qo'lga kiritdi. Usmonli qo'shinlari Arabiston yarim orolining eng janubidagi Yamangacha, shuningdek Rossiya va Polsha kabi Yevropa davlatlariga yurish qildi. Uning davrida Barbaros Hayreddin Posho boshchiligidagi Usmonli floti bir qancha muvaffaqiyatlarga erishdi.

Sulton Sulaymon shoir ham edi. U ajoyib she'rlar yaratdi. Uning adabiy ismi Muhibbi edi. Shuningdek, u mamlakatning madaniyati va arxitekturasiga ham katta e'tibor qaratgan. Uning davrida amaliy san'at, zargarlik, adabiyot, madaniyat va me'morchilik misli ko'rilmagan darajada rivojlangan.

Sulton Sulaymon davrida mashhur me'mor Sinan yashagandi. Mashhur me'mor Mimar Sinan asarlari Istanbul chiroyiga chiroy qo'shmoqda. Bu asarlar Sulton Sulaymonning topshirig'iga binoan barpo etilgan bo'lib, uning kuchi va buyukligini aks ettirgan. Me'mor Sinan yaratgan asar namunalari - Yavuz Sulton Selim masjid, Shahzoda Mehmet va Jihongir masjidlari, shuningdek Istanbuldagi ikkinchi eng katta masjid bo'lgan "Sulaymoniye" masjidi ham memor Sinan tomonidan loyihalashtirilgan.

Vatanni misli ko'rilmagan darajada rivojlantirgan Sulton Sulaymon 72 yoshida yana bir safarga otlandi. Sulton Sulaymon 1566 yil 7 sentyabrda vafot etdi. Uning jasadi Sulaymoniy majmuasi maqbarasiga dafn qilindi[3].

Sultonning jasadi Istanbulga olib kelinib, Sulaymoniya masjidi qabristonida, suyuqli rafiqasi Roksolana maqbarasi yonidagi turbaga dafn qilindi. Tarixchilarning fikriga ko'ra, Sulaymon Ining yuragi va ichki a'zolari uning chodiri turgan joyda dafn etilgan. 1573-1577 yillarda Sulaymonning o'g'li va vorisi Salim II buyrug'i bilan bu yerda maqbara, uning yonida masjid, darvesh monastiri va kichik kazarma barpo etilgan. Bu binolar 1692-1693 yillardagi urush paytida butunlay vayron qilingan. 2013 yilda Pech universitetidan vengriyalik tadqiqotchi Norbert Pap Zibot qishlog'i hududida qabr topilganini e'lon qildi[4].

U Usmonli imperiyasi chegaralarini 2,5 barobar kengaytirdi. Sulton Sulaymon Usmonli imperiyasining eng uzoq hukmronlik qilgan sultoni edi. Uning davrida davlat chegarasi qariyb ikki yarim barobar kengaygan[5].

Sulaymon I hukmdorligi davrida mayda urushlarni hisobga olmaganda 13 ta yirik harbiy yurish qildi, ulardan 10 tasini Yevropa hududida amalga oshirdi. Bu paytga kelib Usmoniylar imperiyasi Jazoidan to Erongacha bo'lgan hududda yastanib, misli ko'rilmagan darajadagi qudratga ega bo'ldi. U davrlarda "Turklar darvoza yaqinida", degan ibora yevropaliklar uchun vahimaning o'zi edi, hukmdorini esa dajjol bilan tenglashtirishar edi.

Sulton Sulaymonni Yevropada “Muhtasham”, musulmon olamida esa “Qonuniy” nomi bilan atashar edi. Uning hayot davri nafaqat harbiy muvaffaqiyatlardan iborat, balki mamlakatning ichki ishlaridagi faoliyati bilan ham to‘lgan edi. Sultonning topshirig‘i bilan Ibrohim qozi XX asrgacha tadbiiq qilinib kelingan qonunlar majmuasini yangiladi. Jazolash va o‘lim hukmi ancha qisqartirildi, biroq pul va hujjatlarni qalbakilashtirish, poraxo‘rlik va yolg‘on guvohlik berish kabi jinoyatlar ustida qo‘lga olinganlarning qo‘li avvalgidek kesilar edi.

Sulaymon I hukmdorlik qilayotgan saltanatda turli din vakillari qo‘shnichilikda yashar edi, shuning uchun oqil sulton shariat ta’sirini kamaytirishga qaror qildi hamda dunyoviy qonunlarni ishlab chiqdi. Biroq bu qonunlarning bir qismi doimiy urushlar tufayli hayotga tadbiiq qilinmay qolib ketdi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ta’lim tizimi ham yaxshi tomonga o‘zgardi: birin ketin boshlang‘ich maktablar ochila boshladi, ta’limni davom ettirish niyatidagi bitiruvchilar esa sakkizta eng asosiy madrasalar qoshidagi kolledjlarda tahsil ola boshladilar.

Sulaymon I she’riyat shaydosi bo‘lgan, shu bilan birga zargarlik, temirchilik hunarini ham chuqur egallagan, hattoki harbiy yurishlar uchun shaxsan o‘zi zambaraklar quygan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Novichev A. D., Istoriya Tursii, t. 1, L., 1963.
2. <https://daryo.uz/2021/11/06/muhtasham-yuz-yil-qudratli-va-ota-mashhur-hukmdor-sulton-sulaymon-i-qonuniy>
3. Norbert Pap. Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbéjének kutatása (1903-2015) / Szigetvardagi Kanuniy Sulaymon qabrining tadqiqi tarixi (1903-2015) // Kelet-Mediterrán és Balkánok. IX, 2015 yil, № 2, S.2-19
4. Обнаружена могила османского султана Сулеймана Великолепного: Наука: Наука и техника: Lenta.ru. Дата обращения: 10 декабря 2015. Архивировано 11 декабря 2015 года.
5. <https://www.trtavaz.com.tr/haber/uzb/avrasyadan/usmoniylarning-eng-gullab-yashnagan-davri-sulton-sulaymon-hukmronligi-davriga-to/613c31d701a30abc78851299>

HOZIRGI DAVRDA SHAXS MULOQOT MADANIYATINI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR

Normatov Sanjar Abdug‘ani o‘g‘li – Jizzax DPU falsafa tarbiya va huquq ta’limi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada ijtimoiy me’yorlar va globallashuv ta’siri sababli transformativ jarayonlarni ijtimoiy guruhlar va shaxslarning o‘zaro munosabatlarini falsafiy jihatdan ochib berilgan. Shu bilan birga axborot texnologiyalarni takomillashtirish undan foydalanish yuzasida ko‘rsatma va tavsiyalar asosida davlat va fuqarolar o‘rtasida munosabatlarni ilmiy asoslarda tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: jamiyat, shaxs, texnologiya, muloqot, madaniyat, ijtimoiy guruhlar, globallashuv, kommunikatsiya, integratsiya, vizual aloqa, transformativ jarayonlar, fonograf, analitik, radio, televideniye, ijtimoiy tarmoqlar

Hozirgi davrda insoniyat texnologik rivojlanish o'zgaruvchan ijtimoiy me'yorlar va globallashuv ta'siri sababli transformativ jarayonlarning guvohiga aylanmoqda. Jamiyatlar ijtimoiy guruhlar va shaxslar, kundalik o'zaro munosabatlarida ishtirok etar ekan shaxs muloqot madaniyatining shakllantirishda, o'zligini namoyon qilishda texnologiyalar asosiy ro'l o'ynamoqda.

Zero XXI asr dunyo axborot makoni jadallik taraqqiy etayotgan bir davrda. Yurtimizda ham "zamonaviy texnologiyalar", "kompyuterlar" "vizual aloqa", "ijtimoiy tarmoqlar", "kommunikatsiya va integratsiya" kabi tushunchalarning ommalashib borayotgani bu masalalar yuzasidan chuqur tahlil qilishga undaydi. Shu boisdan "O'zbekiston -2030" strategiyasi texnologiyalarni takomillashtirish undan foydalanish yuzasida ko'rsatma va tavsiyalar berilgan. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad insonlar o'rtasida yoki bo'lmasa davlat va fuqarolar o'rtasida munosabatlar texnologiyalarning o'rni yanda oshirishdan iboratdir. Keltirilgan masalalarni mantiqiy tahlil qilish uchun tushunchalar mohiyatiga e'tibor berishimiz zarurdir.

Texnologiya (grekcha : "techno" – hunar, usta va "logos"- fan ta'limot) degan ma'nolarni anglatadi. Umuman olganda texnologiyalar odamlarning o'zaro ma'lumot almashish usullarini o'zgartirdi. Tarixidan bizga ma'lumki avvalgi zamonlarda texnologiyalar uncha rivojlanmagandi va odamlar turli xil muloqot usullaridan foydalanar edi.[1] Masalan qariyalar turli xil hikoyalar orqali yosh avlodga ma'lumotlar yetkazgan. Rivoyat va afsonalar muloqotni samarali vositasi hisoblangan chunki buni eslab qolish oson edi. Ayni shu rivoyatlar avloddan avlodga o'tib jamiyatning o'z madaniyatini saqlab qolishiga yordam bergan. Biroq hozirgi texnologik taraqqiyot tufayli odamlar muloqot qilishning eng ilg'or usullariga ega bo'ldi. Masalan hozirda kompyuter mobil telefon kabi ishonchli va tezkor aloqa vositalaridan foydalanadi.

Hozirda turli xil davlatlar va madaniyatlar o'rtasidagi muloqotni ham rivojida texnologiyalar bevosita ijobiy ta'sir qildi chunki avvalgi davrlarda tilni bilishni imkoniyatlari kamligi uchun ko'proq imo-ishora vositasidan foydalangan bu esa xabarni tushunmay qolish yoki noto'g'ri talqin qilish xavfini vujudga keltirgan bo'lsa hozirgi kunda bu muammolar deyarli hal qilindi. Ta'lim tizimining zamonaviylashgani ko'pchilikka bir necha tillarni o'rganish imkoniyatini yaratdi va ma'lumotlarni almashish soddalashdi.

Shu bilan birga Styuart Xollning ta'kidlashicha tomashabinlar odatda o'zlarining hayotiy tajribalari va madaniy kelib chiqishga asoslanib matnni oladilar va sharhlaydilar[2]. Ayni shu narsa texnologiya orqali odamlar matnni o'qishlari va xabarlarni qabul qilishlari va jo'natuvchiga uni talqin qilishini xohlashi asosida uni dekodlash mumkin. Texnologiya jo'natuvchiga messenjerni aniq joylashtirish imkoniyatini taqdim qiladi. Misol uchun agarda tinglovchi xabarni tushunmasa, ular real vaqt rejimida jo'natuvchi bilan moslashib, bog'lashlari va tushuntirishni so'rashlari mumkin. Misol taqirasida oladigan bo'lsak internet umumiy tarqatish tarmog'i ustida qurilgan veb-saytlar, podkastlar, bloglar, va boshqa turli texnologiyalarni o'z ichiga oladi.

Keyingi davrda kompyuterning paydo bo'lishi ma'lumot almashish va bir-birlari bilan muloqot qilishni juda soddaga va oson bo'lishiga sabab bo'ldi. Bu haqda B.Velman Internet va kompyuterlar chegaralar va madaniy to'siqlarni oshib o'tib dunyoni barcha burchakdagi odamlarni bir-biri bilan bog'ladi dedi[3]. Kompyuterlar ijtimoiy media platformalar va onlayn hamjamiyatlar vujudga kelishiga sabab bo'ldi va ularni turli xil mavzularda baxs munozara olib borishlariga sharoit yaratildi. Bunda elektron pochta, chat platformalar va video konferensiya kabi ilovalar xabar almashinuvning mukammal tizimini vujudga keltirdi.

Masofadan turib sinxron suhbatlarni uyushtirish imkoniyati vujudga keldi. Kompyuterlardan keng foydalanish raqamli savodxonlik va muloqot qobiliyatiga ta'sir ko'rsatdi. Odamlar raqamli platformalar bilan shug'ullanar ekan ular muloqotda yangicha bo'lgan smayllar gif va umuman xar xil mazmundagi elektron munosabatlar uchun belgilar tizimi yaratildi. Shu bois kompyuterlar shaxslar aro munosabatlarning ijtimoiy dinamikasiga sezilarli tasir ko'rsatdi.

IDC analitik kompaniyasi tadqiqotlari AQSH, Brazilya va Rossiya mamlakatlarining 15 dan 24 yoshgacha bo'lgan 302 nafar fuqarosi fikrini aniqlashi natijasida shunday xulosa keldilar: Uchala davlatda tadqiqotchilar savollariga javob berganlarning barchasi global tarmoqni qulay, foydali va xavfsiz deb tan oldilar. IDS tahlilchilarining ta'kidlashicha, yosh Amerikaliklar Brazilyaliklar va ruslardan farqli ravishda, internet bilan muloqot odatdagi hol sifatida qaraydilar. O'zbekiston o'quvchi yoshlari ham dunyodagi tengdoshlari kabi asosan yangiliklarni o'qish kurs ishlari va refaratlar uchun materiallar qidirish, do'stlar bilan muloqot qilish, yangi do'stlar orttirish va axborot olish maqsadida internetdan foydalanadilar. Maktab o'quvchilari uchun internet kitob yoki televizorga nisbatan axborot olishning bosh manbayi bo'lib qoldi, aksariyat hollarda u o'qituvchi, tengqur do'stlar hatto ota-onaning ham o'rini bosmoqda[4]. Internet odamlarning o'zini qanday ko'rsatish va onlayn shaxsiyatini boshqarishga ta'sir ko'rsatdi. Ijtimoiy media profillaridan shaxsiy veb-saytlargacha, o'zlarining internetdagi onlayn mavjudligini namoyon qilishga harakat qiladi. Shu sababli ham internet hozirgi davrda har bir inson hayotining ajralmas bo'lagiga aylanishga erishdi.

Shu o'rinda mobil telefon orqali turli xil ilovalardan foydalanib muloqot qilish juda oson undan foydalangan holda o'ziga va xarakteriga mos dasturlar yordamida muloqot qilish imkoni bor. Ijtimoiy media platformalariga kirish orqali doimiy tarzda fikr almashish mumkin. Bu haqda S.Kembel va S.Uolsh mobil telefonning shaxsiy munosabatlarga ta'sirini o'rganib uni tadqiq qilgan. Haqiqatdan ham mobil telefonlar hozirda butun dunyoda ommaviy tarzda foydalaniladi. Uning ijobiy jihatlari bilan birga salbiy tomonlari ham mavjud bo'lib bu ko'proq insonning texnik qaramlik ba'zida yolg'izlikka olib kelishi bilan xarakterlandi. Lekin shunday bo'lsa ham u uzog'imizni yaqin qiluvchi eng qulay muloqot qilish vositasidir.

Ma'lumki, bugungi kunda global jamiyat yanada intensivlashmoqda va bu jarayon global almashinuvni kengaytirishda muhim ahamiyatga ega. Global tarmoq orqali yangiliklar va hodisalarni bir zumda bilib olish imkoniyatiga egamiz. Bir tomondan, bu keng qamrovli jamoatchilik fikrini boshqarish imkonini beradi. Global almashinuv va internet orqali yuzaga kelayotgan ijtimoiy tarmoqlar aloqa qilish vositasi sifatida jamiyatning har bir a'zosi uchun muhim bo'lgan mafkuraviy yo'llar bilan ta'sir o'tkazishga harakat qilmoqda. Shuningdek, ular yolg'on va qasddan qilinadigan noto'g'ri tasavvurlarga barham berishda mufaffaqiyatli bo'lishlari uchun ma'lum bir madaniy me'yorlarga asoslangan mexanizm ayniqsa muhim ro'l o'ynaydi.

Xulosa shuki yangi texnologiyalar shaxs muloqot madaniyatida o'rni va ahamiyati ortib bormoqda. Chunki bu narsalar jamoatchilik uchun ma'lum ma'noda insoniyat madaniyatini shakllanishida ma'nfaatlar to'qnashuvi hodisasi sifatida ham baholanishiga asos bo'lmoqda buni quydagilar bilan izohlasak maqsadga muvofiqdir:

1. Medianing inson muloqoti vositasi sifatidagi xizmati- muloqotda ma'lum texnik va institutsional usullarni o'z ichiga oladi. Bu tarixiy davr mobaynida pochta xizmatidan tortib hozirgi axborotlashgan jamiyatga qadam qo'yish davridagi internet va texnologiyalar bilan mos kelishi ahamiyatlidir

2. Aloqa vositalaridan ramziy ma'noda tavarga aylantirish va katta hajmdagi ma'lumotlarni yetkazish ularni qabul qilish jarayonlaridan moddiy manfaatdorlikda foydalanish. Masalan pochta xizmatlari yoki reklamalar orqali pul topish mumkin.

3. Muloqot vositalari makon va zamonda ham ma'lum ma'noda axborotni ishlab chiqaradi shu bilan birga avlodlarga yetkazish orqali vorisiylik tamoyilini namoyon qiladi.

4. Aloqa vositalarining (texnologiyalar) hozirgi kunda takomillashib borishi aloqa shakillarining birdan ko'p turlarining vujudga kelishiga zamin yaratadi[5]. Bu esa ko'proq auditoriyani qamrab olish imkoniyatini vujudga keltiradi.

Bizningcha, shaxs muloqot madaniyatining rivojida zamonaviy texnologiyalar va vositalar muhim ro'l o'ynagan, madaniy me'yorlar, ijtimoiy hayotning rivojiga dinamik ta'sir qiladi. Ushbu omillarni tushunish nafaqat hozirgi muloqot mazmunini ochib beribgina qolmay, balki shaxslar aro murakkab munosabatlarni ham boshqarishda yordam beradi. Bundan tashqari muloqot turli platformalar va kontekstlarni qamrab oladi va odamlar turli me'yorlar va odob-axloq qoidalariga moslashish shu bilan birga ular bilan shug'ullanish uchun bilimga ega bo'lishi kerak. Ushbu moslashuvchanlik odamlarga zamonaviy dunyodagi bo'shliqlarni to'ldirish, va mazmunli munosabatlarni rivojlantirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Miller, K. (2005). Communication theories. USA: Macgraw-Hill.
2. Chaffee, S. H. (1973). Televised Communication and Political Development. Journalism Quarterly, 50(4), 669-677.
3. Wellman, B. (2001). Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking. International Journal of Urban and Regional Research, 25(2), 227-252.
4. Quronov N. Bola baxtli bo'lsin, desangiz (Ota-onalar uchun tavsiya). – T.: "Ma'naviyat" 2013 B-290
5. Thompson, John. The Media and Modernity. 1995. –P. 26-28

MEDIA MAYDONDA MA'LUMOTLAR MAXFIYLIGI VA ULARNI HIMOYA QILISH

Qo'shiyev Mirjalol Saidvali o'g'li – Jizzax DPU falsafa, tarbiya va huquq ta'limi kafedراسى stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya

Maxfiylik hamda ma'lumotlarni himoya qila olish barcha tizimlarda bugungi kunning eng dolzarb vazifalaridan hisoblanadi va ushbu tizimlarning yashovchanligini va ishonchliligini oshishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda odamlar raqamli texnologiyalarga yashash, ishlash, hordiq chiqarish hamda boshqa vazifalarni bajarishda ko'proq bog'liq bo'lib borgani sari, kiber hujumlar xavfi va turlari sezilarli darajada ortib bormoqda. Natijada bu ma'lumotlar xavfsizligiga putur yetkazishi bilan birgalikda iqtisodiy tomondan tashkilotlar uchun juda katta zararga sabab bo'lmoqda. Ushbu maqolada kiber hujum turlari, ular qanday zararlar keltirishi hamda ma'lumotlar xavfsizligi uchun nimalar qilish lozimligi haqida fikrlar, ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: kiberhujum, kiberxavfsizlik, fishing, ransomware, identifikatsiya

Jadal rivojlanayotgan texnologiya asrimizning eng asosiy vazifalardan biri insonlarning og'ir yumushlarini yengillashtirish bo'lib qoldi. Buning uchun harakatni kamaytirib,

ovoragarchiliklarning oldini olish hamda foydalanuvchilarga yashash joyidan chiqmagan holda faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini yaratish davr talabiga aylandi. Albatta bu tegishli ma'lumotlarni ma'lum bir platformaga kiritishni talab etadi. Bu holat ish faoliyatining tezlashuvi va samaradorlikning oshishiga sabab bo'lishini rivojlangan davlatlar tajribasi orqali barchaga isbotlandi. Barcha ma'lumotlarning raqamli texnologiyalar orqali boshqarilishi muammolarning ham kelib chiqishiga sabab bo'lishi tabiiy. Bunda ma'lumotlarning o'g'irlanishi va bulardan o'zga maqsadlarda foydalanish jiddiy muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Exploding topics sayti keltirgan statistikaga ko'ra har yili o'rtacha 71 milliondan ko'proq odam kiber hujumdan jabrlanar ekan[1]. Demak, ushbu muammo, uning turlari haqida, shuningdek, ularni oldini olish uchun nimalar qilish zarurligi haqida ma'lumotga ega bo'lish bugun barcha uchun zaruriyatga aylandi.

Insoniyat manfaati yo'lida shu kungacha sanoqsiz internet saytlar yaratilgan bo'lib, kundan kunga ularning soni ortib borayotganligidan foydalanuvchilarning shaxsiy ma'lumotlarini himoya qilish uchun turli xil himoya yo'llari o'ylab topilgan. Ularga misol sifatida foydalanuvchilarning shaxsiy kabinetlariga kirishlari uchun o'rnatiladigan shaxsni tasdiqlovchi (identifikatsiya) ma'lumotlarni (barmoq izlari, yuz orqali tanish va boshqalar) qo'shilganligi yoki telefon raqamiga yoki elektron pochta orqali tasdiqlash kodi yuborilishining joriy etilganligini keltirishimiz, bu esa xavfsizlikni bir necha barobar oshishiga sabab bo'lganligini qayd etish lozim. Lekin shuni ham ta'kidlash lozimki, oxirgi yillarda kompyuter hamda internet tarmog'i oqali ruxsatsiz boshqalarning ma'lumotlariga, hisob raqamlariga kiruvchi va ulardan foydalanuvchilar ham ko'paygan. Shu turdagi dastlabki kiberhujum 1988-yilda sodir etilib, taxminan o'n mingdan millionlab dollargacha zarar keltirgan[2]. Oradan o'ttiz yil o'tib, ularning soni ham, turlari ham ko'paygan.

Statistikaga ko'ra, hozirgi vaqtda kiberhujum har 39 soniyada bir marota sodir bo'ladi. Ayniqsa COVID-19 pandemiyasi boshlangandan beri kiberjinoyatlar darajasi 300 foizga oshgan. Kundan kunga ularning yangi turlari o'ylab topilmoqda. Yuqorida keltirilgan Exploding topics saytida keltirilgan ma'lumotlarga keltirilishicha, bugungi kunda Fishing hujumlari kiberhujumlarning 31 foizini tashkil qilayotgan ekan. Bu firibgarlikning shunday turiki, undan ko'zlangan asosiy maqsad foydalanuvchining maxfiy ma'lumotlariga ega chiqishdir. Fishing sxemalarining 85% elektron pochta manzillari, foydalanuvchi nomlari yoki parollarni o'z ichiga olgan login ma'lumotlariga qaratiladi. Raqamli texnologiyalardan foydalanib bajariladigan bu turdagi jinoyatda kiberjinoyatchilar foydalanuvchilarga qandaydir shouda g'olib bo'lgani to'g'risida telefonga xabar jo'natishadi yoki buni mashhur brendlar nomidan foydalanib ijtimoiy tarmoqlar yoki elektron pochtdan yuborish orqali bajarishlari mumkin. Kiberjinoyatning yirik turlaridan yana biri bu ransomware dasturlari hisoblanadi. Ransomware kriptovirusli zararli dastur turi bo'lib, agar to'lov to'lanmasa, jabrlanuvchining shaxsiy ma'lumotlarini nashr etish yoki unga kirishni butunlay blokirovka qilish bilan tahdid qiladi[3]. Buning statistikasiga to'xtaladigan bo'lsak, 202-yil mobaynida 700 milliondan ortiq ushbu turdagi to'lov dasturi hujumi sodir bo'ldi. Barcha ma'lumotlar buzilishining 17% zararli bu turdagi dasturlarni yuqtirish bilan bog'liq. 2019-yilda korxonalar har 14 soniyada to'lov dasturi hujumlari qurboni bo'lishdi. Yuqoridagi ma'lumotlar asosida ransomware butun dunyo bo'ylab shaxslar va tashkilotlar uchun eng keng tarqalgan va eng tez o'sib borayotgan tahdidlardan biriga aylanganligiga guvoh bo'lishimiz mumkin.

Kiber hujumlar iqtisodiy jihatdan tashkilotlarga juda katta zarar keltiradi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, fishing hujumlari tashkilotlarning har daqiqada 17 000 dollardan ko'proq pul yo'qotishiga sabab bo'lmoqda. Ransomware dasturlari tufayli esa sog'liqni

saqlash sanoati 2019-yilda taxminan 25 milliard dollar yo‘qotgan. Bir narsa aniqki, kiberhujumlar raqamli texnologiyalar sohasida bilimlarga ega bo‘lgan hakerlar tomonidan sodir etiladi. Shuningdek, bu turdagi holatlar sodir bo‘lishiga tashkilot hodimlarining ushbu sohada bilimsizligi, ehiyotsizligi hamda yetarli darajada ularga tushuntirishlar berilmaganligi ham sabab bo‘ladi. Buning natijasi esa yuqoridagi kabi holatlarning kelib chiqishiga, kiberjinoyatchilarga esa o‘zlari xohlagan ishlarini amalga oshirishlari uchun imkoniyat beradi.

Tashkilotlarda ma‘lumotlar xavfsizligini ta‘minlash uchun bir qancha tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Misol uchun hujjatlardan idorada va undan tashqarida foydalanishning asosiy qoidalarini belgilash mumkin. Firmaning har bir a‘zosi nima qilish kerakligini bilishi uchun kirish, takrorlash, saqlash va boshqalarni tartibga soluvchi qisqacha qoidalar to‘plamini belgilash lozim[4]. Shuningdek, xodimlar uchun doimo xavfsizlik qoidalarini belgilash bilan birgalikda, ularni texnik tomondan bilimlarini mustahkamlab borish talab etiladi.

Bundan tashqari, bu turdagi jinoyatlarning oldini olish va aybdorlarga jazo tayinlash masalasi ham juda muhim omil hisoblanadi. Misol uchun yurtimizda kibexavfsizlikni ta‘minlash hamda ushbu sohadagi xavf va muammolarni bartaraf etish masalalari O‘zbekiston Respublikasining 2022-yilning 15-aprelda qabul qilinib, iyul oyining ikkinchi yarmidan kuchga kirgan “Kibexavfsizlik to‘g‘risida”gi qonun bilan tartibga solinadi. Shuningdek, ma‘lumotlarning saqlanishini hamda shaxsning, jamiyatning va davlatning ma‘lumotlari xavfsizligini ta‘minlash “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi qonuni bilan himoya qilinadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, kiber hujumlar bugungi kunda juda jiddiy muammoga aylanib ulgurdi. Ularning sodir etilishi, firmalar, tashkilotlar tomonidan esa foydalanuvchilarining, mijozlarining ma‘lumotlarni himoya qila olmasligi insonlarda ularning tizimlariga nisbatan ishinchning yo‘qolishiga sabab bo‘lmoqda. Kiber jinoyatlarni sodir etuvchilar foydalanuvchilarning ehtiyotsizligidan ham foydalanayotganligi ham bugungi kunda kuzatilayotgan holat hisoblanadi. Buning natijasi kompaniyalarga, ularning foydalanuvchilariga iqtisodiy tomondan ziyon keltirayotganligi va yuqorida keltirilgan holatlar ushbu jinoyatlarning jamiyat uchun juda xavfli ekanligidan dalolat beradi. Bir narsa aniqki, bir muammoni bartaraf etib u haqida insonlar yaxshiroq tushunchaga ega bo‘lganlaridan so‘ng jinoyatchilar buning yangi yo‘llarini o‘ylab topishaveradi va bu doimo yangilanib turuvchi jarayon ekanligini bugungi kungacha sodir etilgan kiberjinoyatlardan ham anglash mumkin. Shunday ekan, kiber hujumlar haqida bilimlarni doimo oshirib borish, xavfsizlik choralariga doimo e‘tibor berish barchadan talab etiladi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Howarth, J. (2023, June 13). The Ultimate List of Cyber Attack Stats (2023).<https://explodingtopics.com/blog/cybersecurity-stats#largest-data-breaches>
2. <https://www.cipherindia.in/post/do-you-know-when-the-first-cyber-attackhappened#:~:text=Thirty%20years%20ago%2C%20on%20July,worm%20tht%20targeted%20UNIX-based%20systems>
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/Ransomware>
4. Liu, B. (2020, October 19). Seven Easy Ways to Improve Legal Document Security. <https://www.legalitprofessionals.com/legal-it-columns/65-guest-columns/12160-seven-easy-ways-to-improve-legal-document-security>
5. <https://www.lex/uz/uz/>

ZAMONAVIY TA'LIMDA UZLUKSIZ METODIK XIZMAT KO'RSATISH TIZIMINING O'RNI

*N.N.Xasanova – Jizzax viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi
Metodik xizmat ko'rsatish bo'limi metodisti.*

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, o'quvchi-yoshlarni hayotga tarbiyalash hamda pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga erishishda ustoz-shogird an'anasining to'g'ri yo'lga qo'yilishi, shuningdek, ilg'or ustozlarni qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega ekani haqida so'z boradi.

Tayanch so'zlar: Ijodkorlik, mentor, metodik yordam, raqobatbardosh kadr, zamonaviy ta'lim.

*Bilim berishda ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish,
tarbiyada esa milliy an'ana va qadriyatlarga suyanish muhim.
Shavkat Mirziyoyev.*

Inson ma'naviy kamolotida o'rganilgan bilimning hayotga to'g'ri tadbiiq etilganligi alohida ahamiyatga ega. Tarixdan ma'lumki, jamiyatdagi muvaffaqiyatli insonlarning qisqa muddatda yuksak natijalarga erishish sirlari ularning ustozni to'g'ri tanlay bilganliklaridadir.

Shu ma'noda, so'nggi yillarda yurtimizda ta'lim sohasidagi islohotlarning jadal tus olganligi, aynan yosh avlod ta'lim-tarbiyasi rivojida ustoz-murabbiylarni qo'llab-quvvatlash, rag'batlantirish hamda ijodiy faoliyatiga keng yo'l ochilayotgani quvonarlidir.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligining 2024-yil 5-yanvardagi "Umumta'lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida" gi 8-sonli buyrug'iga asosan metodik xizmat ko'rsatish tizimida tuman va shahar kesimida "mentorlar" faoliyati yo'lga qo'yilishi zamon talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh kadrlarni tarbiyalashda o'ziga xos o'rin tutadi.

Ma'lumki, ushbu me'yoriy hujjatga asosan umumta'lim muassasalariga uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish tizimi quyidagicha amalga oshiriladi:

- ✓ umumiy o'rta ta'lim maktablarining fan Metodbirlashmalari;
- ✓ umumiy o'rta ta'lim maktablarining pedagogik kengashi;
- ✓ tuman (shahar)larda "Mentorlar guruhi" (jamoatchilik asosida); Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlaridagi Metodik xizmat ko'rsatish bo'limlari;
- ✓ Qoraqalpog'iston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Toshkent shahar va viloyatlar maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmalaridagi O'quvchilarda zamonaviy ko'nikmalarni shakllantirishni muvofiqlashtirish sho'balari;
- ✓ Respublika ta'lim markazi; Ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari agentligi tasarrufidagi Pedagogik mahorat va xalqaro baholash ilmiy-amaliy markazi.

Umumta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishda uzluksiz metodik xizmatni takomillashtirishning ushbu tartibda joriy etilganligi, ustoz-shogird an'ansi asosida ta'lim jarayonida uzluksiz rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi. [1, 3-b.].

Shu o'rinda, "Mentorlar" faoliyatiga batafsil to'xtalib o'tishni joiz deb bilaman. Mentor bu - sizning o'z oldingizga qo'ygan biror maqsadingizga erishishingizda o'z maslahatlari bilan yordam bera oladigan, yo'l ko'rsata oladigan inson.

Muhimi o'sha inson siz oldingizga qo'ygan maqsadga allaqachon erishganligi, shu sohada yetarlicha shaxsiy tajribasi borligi va maqsadga erishishning past-balandini boshidan kechirganligi bilan sizga ustozlik qila olish darajasiga erishgan hisoblanadi.

Barcha sohalarida bo'lgani kabi ta'lim sohasida ham mentoring bo'lishi o'qituvchilarga kasbiy rivojlanish va uzluksiz metodik yordam ko'rsatishda metodist va fan o'qituvchisi ijodiy hamkorligini ta'minlashga xizmat qiluvchi zanjirdir.

Mentor sifatleri:

- Chin dildan yordam berishga tayyor ekanligi;
- O'z bilim va tajribasini kelajak avlodga qoldirishga intilishi;
- Atroflicha o'ylab fikr bera olish qobiliyati (konstruktiv fikr bildira olishi);
- Yaxshi tinglovchi;
- Yaxshi suhbatdosh;
- Insonlarni va jamiyatni yaxshi tushunadigan inson;
- O'z sohasida kuchli bilim va tajribaga ega;
- O'ziga ishonchi yuqori, lekin shu bilan birga kamchiliklarini yaxshi tushungan

inson.

Sizga o'z oldingizga qo'ygan maqsadingizga tezroq erishishga yordam berish, sizda yanada yuqoriroq maqsadlar qo'yish uchun motivatsiya berish hamda muammoli vaziyatlarda maslahatlar berish uchun ham mentor juda kerak. [2, 9-b.].

Fanlar kesimida hududlarda mentorlar guruhi tashkil etilishi, birgina musiqa madaniyati misolida oladigan bo'lsak, shaxsiy namunasi, pedagogik mahorati, o'z sohasi doirasida kasbiy faoliyatida erishgan yutuqlari asosida mentorlikka tavsiya etilgan mahoratli ustozlardan iborat mentorlar faoliyatini yo'lga qo'yish orqali ilg'or o'qituvchilarning ish tajribalarini yaqindan o'rganish, olis hududlarda faoliyat yuritayotgan pedagoglarga onlayn va offlayn metodik yordamning samarali tashkil etilishi barobarida fanni rivojlantirish borasida o'qituvchilar bilan hamkorlikda bir qancha ishlar amalga oshirilishiga erishishda ayni muddao bo'ldi.

(1-ilova)

Jizzax viloyati Maktabgacha va maktab ta'lim boshqarmasi tasarrufidagi umumta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan mentorlar yuzasidan ma'lumot

№	Hudud	Mentorlarning ismi, sharifi	Ishlaydigan maktab raqami	Fan nomi
1	Arnasoy tumani	Boymatova Marg'uba Ergashovna	2-maktab	Musiqa
2	Baxmal tumani	Rashidov Xayrulla Eshonqulovich	34-maktab	Musiqa
3	G'allaorol tumani	Jamoatova Nozima Abduvaliyevna	30-maktab	Musiqa
4	Do'stlik tumani	Boboqulova Ra'no Xolboyevna	11-maktab	Musiqa
5	Sharof Rashidov tumani	Normatov Qobiljon Abdurasulovich	6-maktab	Musiqa
6	Zomin tumani	Xudoyberdiyev Sharif Qo'zibekovich	50-maktab	Musiqa
7	Zarbdor tumani	Isroilov Asliddin Boyzoqovich	1-maktab	Musiqa
8	Zafarobod tumani	Xoliqulova Fotima Firdavs qizi	14-maktab	Musiqa
9	Mirzacho'l tumani	Egamov Farhod Anorboyevich	5-maktab	Musiqa
10	Paxtakor tumani	Usmanova Yulduz G'aybulla qizi	11-maktab	Musiqa

11	Forish tumani	Fayzullayev Anvar Baxtiyorovich	15-maktab	Musiqa
12	Yangiobod tumani	Abdusattorov Husniddin Baxriddinovich	2-maktab	Musiqa
13	Jizzax shahar	Tursunov Diyor Normurodovich	22-maktab	Musiqa
		Zubaydullayeva Nargiza	10-maktab	Musiqa

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, xalqimizning: “Ustoz ko‘rmagan shogird har maqomga yo‘rg‘alar” degan naqliga ko‘ra har maqomga yo‘rg‘alarni uchun ham, hayotda qo‘qilmaslik uchun ham, muvaffaqiyatga erishishda ko‘p vaqt sarflamaslik uchun ham, yosh avlodni hayotga tarbiyalashda zamon bilan hamnafas ish olib borish uchun ham uzluksiz metodik yordamning tashkil etilishi juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligining 2024-yil 5-yanvardagi “Umumta’lim muassasalarida uzluksiz metodik xizmat ko‘rsatish ishlarini yanada takomillashtirish to‘g‘risida” gi 8-sonli buyrug‘i. T., 2024, 3-b.
2. Eric Barker. Barking Up The Wrong Tree. A., 2022, 9-b.

TA’LIM JARAYONIDA XALQARO TAJRIBALARNING O‘RNI

Sh.J.Abdugayumov, K.X.Bekmuratova - Jizzax viloyati Pedagoglarni yangi metodikalarga o‘rgatish milliy markazi Metodik xizmat ko‘rsatish bo‘limi Informatika va axborot texnologiyalari hamda fani Geografiya va STEAM fani metodistlari

Annotatsiya

Tabiiy va aniq fanlarni o‘qitish bo‘yicha xalqaro tajriba mavzusi bo‘yicha o‘qituvchilarning turli xil o‘qitish uslublari bilan tanishishi, madaniyatlararo tushunish, kasbiy rivojlanish va xorijiy mamlakatlarda ushbu fanlarni o‘qitish orqali shaxsiy o‘qitishga erishishning afzalliklari va ahamiyatini qamrab oladi.

Kalit so‘zlar: Interaktiv xarita, GIS, integratsiya, xalqaro tajriba, o‘qitish tajribasi.

Xalqaro miqyosda tabiiy va aniq fanlarni o‘rgatish juda foydali va xilma-xil tajriba bo‘lishi. U turli xil madaniy muhitdagi insonlar bilan muloqot qilish va ularni keng ko‘lamli ilmiy tushunchalar bilan tanishtirish imkoniyatini beradi. O‘qituvchi sifatida o‘qituvchilar orasida turli darajadagi oldingi bilim va tushunchalarga duch kelish mumkin, bu murakkab ilmiy tamoyillarni samarali muloqot qilish uchun o‘qitish usullari va materiallarini moslashtirishga undashi mumkin.

Xalqaro o‘qitish bilan shug‘ullanish, turli ta’lim tizimlaridan o‘rganish va o‘z o‘qitish amaliyotigizga yangi istiqbollarni kiritish imkonini beradi. Turli millatdagi hamkasblar bilan ishlash orqali samarali fan ta’limi uchun g‘oyalar va strategiyalarni almashish mumkin, natijada kasbiy rivojlanishga erishiladi. Bundan tashqari, xalqaro o‘qitish tajribasi global ilmiy muammolarni kengroq tushunish imkonini beradi va o‘qituvchi sifatida shaxsiy o‘qitishga hissa qo‘shadi.

Aniq va tabiiy fanlarni o‘qitishda xalqaro tajriba orttirishning bir qancha afzalliklari bor. Ushbu afzalliklardan ba’zilari quyidagilardan iborat:

1. Turli xil o'qitish metodologiyasi bilan tanishish: Xorijiy davlatda o'qitish o'qituvchilarni o'z mamlakatida keng qo'llanilmaydigan yangi va innovatsion o'qitish usullari bilan tanishtirishi mumkin. Bu ularning o'qitish ko'nikmalarini kengaytirishi va yangi usullarni o'z amaliyotiga kiritish imkonini beradi.

2. Madaniyatlararo tushunish: Boshqa mamlakatda ishlash o'qituvchilarga ta'limga turli madaniy qarashlar va yondashuvlarni yaxshiroq tushunish imkonini beradi. Bu ularga ko'proq madaniy jihatdan barkamol va turli xil talabalar populyatsiyalarining ehtiyojlariga sezgir bo'lishga yordam beradi.

3. Kasbiy rivojlanish: Xalqaro o'qitish tajribasi o'qituvchilarga butun dunyo bo'ylab hamkasblari bilan aloqa o'rnatish va o'z sohasidagi so'nggi yangiliklardan xabardor bo'lish imkonini beruvchi kasbiy rivojlanish va tarmoq o'rnatish uchun imkoniyatlar yaratishi mumkin.

4. Kengaytirilgan til ko'nikmalari: Xorijiy davlatda o'qitish tilni bilish darajasini oshirishi mumkin, bu turli tillardagi talabalar bilan muloqot qilish va martaba ko'tarilishi uchun foydali bo'lishi mumkin.

5. Shaxsiy o'sish: Yangi muhitda yashash va ishlash shaxsiy o'sishga va moslashuvchanlikni oshirishga olib kelishi mumkin, bu esa o'qituvchining umumiy farovonligi va sinfdagi samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Umuman olganda, aniq va tabiiy fanlarni o'qitish bo'yicha xalqaro tajriba o'qituvchilar va ularning talabalari uchun ko'plab imtiyozlar berishi mumkin, bu esa yanada kengroq va ta'sirli o'qitish amaliyotiga olib keladi.

“Geografiya fanini o'qitishda xorijiy ilg'or tajribalarni ta'lim tizimiga joriy qilish” juda muhimdir. Bu, o'qituvchilarga global o'zaro aloqani tushuntirish, ularning dunyoqarashi muammolarini tahlil qilish va hal qilish ko'nikmalarini o'rgatishga yordam beradi. Ta'lim jarayonida xorijiy ilg'or tajribalarni integratsiya qilish, ularni geografiya darslariga maslahat berish, amaliy mashg'ulotlar tashkil etish va interaktiv dasturlar orqali o'rganish tizimini mustahkam qilish jihatlari o'z ichiga oladi. Bu, o'qituvchilarning dunyoqarashi muammolariga qarshi tushunishlarini oshiradi va ularni global fuqarolar sifatida tayyorlashda yordam beradi.

Xorijiy ilg'or tajribalarni geografiya fanini o'qitishda qo'llash uchun quyidagi yo'llarni misol qilish mumkin:

1. O'quv materiallar va dars nusxalari: Xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganishda muhim bo'lgan o'quv materiallarini va dars nusxalarini tayyorlash. Bu materiallar geografiya ma'ruzalaridan, ilmiy jurnallardan, interaktiv darslardan yoki online maqolalardan olinishi mumkin.

2. Ko'p tillardan foydalanish: Xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganuvchilarni o'qitishda ko'p tillardan foydalanish muhimdir. Bu ularning ma'lumotlarini oshirish va ularning tushunchalarini o'rganishda yordam beradi.

3. Amaliy mashg'ulotlar: Xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganishni oshirish uchun amaliy mashg'ulotlar va qo'llanmalar tayyorlash. Bu mashg'ulotlar texnik va qimmatbaho ilg'or tajribalarni o'rganishda o'qituvchilarni qat'iylik bilan qo'llab-quvvatlaydi.

4. Qiziqarli o'quv usullarini qo'llash: Xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganishda, qiziqarli o'quv usullarini, masalan, virtual sayohatlar, interaktiv xaritalar va GIS dasturlarini qo'llash maqsadga muvofiq bo'ladi.

5. Ko'p tomonlama muloqot: O'qituvchilar va talabalar o'rtasida ko'p tomonlama muloqotlar tashkil etish. Bu muloqotlar xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganishda o'quvchilarga yordam beradi va ularning tushunchalarini kuchaytiradi.

6. Xorijiy ilg'or tajribalarni ta'limiy jarayonning har bir qismiga integratsiya qilish: Xorijiy ilg'or tajribalarni geografiya darslariga integratsiya qilish, shuningdek, matematika, kimyo, biologiya va boshqa fanlarga integratsiya qilish muhimdir. Bu, o'quvchilarning muloqotlarni oshirish, tushunchalarni bog'lash va amaliy mashg'ulotlarni o'rganishlarini oshirishga yordam beradi.

Informatika fanini o'qitish bo'yicha xorijiy tajriba o'qituvchilar uchun ham, talabalar uchun ham juda foydali bo'lishi mumkin. Bunday tajribaning asosiy ahamiyati quyidagilardan iborat:

1. Turli nuqtai nazarlarga ta'sir qilish: Xorijiy davlatda informatika fanini o'qitish o'qituvchilarga informatika ta'limiga turli nuqtai nazarlar, o'qitish metodologiyalari va yondashuvlar bilan tanishish imkonini beradi. Bu ularning mavzu bo'yicha tushunchalarini kengaytirishi va turli xil talabalar ehtiyojlarini qondirish qobiliyatini oshirishi mumkin.

2. Global tarmoq va hamkorlik: Chet elda ishlash o'qituvchilarga turli madaniy va ta'lim darajasidagi tengdoshlari bilan aloqa o'rnatish imkonini beradi. Bu tadqiqot loyihalari, o'quv dasturlarini ishlab chiqish va informatika ta'limida ilg'or tajribalarni almashish bo'yicha hamkorlik qilish imkoniyatlariga olib kelishi mumkin.

3. Madaniyatlararo tushuncha: Xorijiy tajriba orqali o'qituvchilar informatika fanini o'rgatish va o'rganishda madaniy kontekstni chuqurroq tushunadilar. Bu ularga madaniy jihatdan sezgir o'qitish yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi va turli kelib chiqishi talabalar bilan yaxshiroq munosabatda bo'ladi.

4. Kasbiy yuksalish: Xorijiy davlatda informatika fanini o'rgatish malaka oshirish imkoniyatlaridan, masalan, seminarlar, konferensiyalar va o'quv dasturlari kabi mamlakatda mavjud bo'lmasligi mumkin. Bu o'qituvchining darsdagi samaradorligini oshirishi mumkin bo'lgan yangi ko'nikma va bilimlarni egallashga olib kelishi mumkin.

5. Moslashuvchanlik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshirish: Xorijiy muhitda yashash va o'qitish har qanday sohada, jumladan, informatika sohasida o'qituvchilar uchun qimmatli atributlar bo'lgan moslashuvchanlik, chidamlilik va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishi mumkin.

Umuman olganda, informatika fanini o'qitish bo'yicha xorijiy tajriba o'qituvchining kasbiy amaliyotini boyitishi, uning shaxsiy o'sishiga hissa qo'shishi va pirovardida ushbu jadal rivojlanayotgan sohada yanada kengroq va qiziqarli ta'lim tajribasini taqdim etish orqali o'quvchilariga foyda keltirishi mumkin.

Tabiiy va aniq fanlarni o'qitish bo'yicha xalqaro tajriba predmeti xorijiy mamlakatlarda fizika, kimyo, biologiya, geografiya, matematika va informatika kabi fanlardan dars beradigan pedagoglar uchun qulaylik va imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Bu turli xil o'qitish metodologiyalari bilan tanishishni, madaniyatlararo tushunishni, kasbiy rivojlanishni va shaxsiy o'sishni o'z ichiga oladi. Xalqaro tajriba o'qitish mahoratini oshirishga, madaniy kompetentsiyani yaxshilashga, tarmoq imkoniyatlarini oshirishga va o'qitiladigan fanlarni kengroq tushunishga olib kelishi mumkin. Umuman olganda, bu tajriba o'qituvchilarning kasbiy amaliyotini boyitib, tabiiy va aniq fanlar bo'yicha talabalar uchun yanada kengroq va qiziqarli o'rganish tajribasiga hissa qo'shishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Alimova, X. B., & Ramazonov, B. R. (2021). “O‘quvchi-o‘quvchiga Ustoz” tamoyili asosida tabiiy fanlar darslarini tashkil Etishda pedagogik muammolar”. Academic research in educational sciences, 2(9), 940-945.
2. Oluborode, G.B, Afolabi, O. M, Tomiwa, A. C, Agbi, J. I., the use of electronic system for monitoring water quality in kainji lake , International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology: Vol. 8 No. 06 (2021): IJIERT
3. Balatskiy E. Ilmiy tadqiqot paradigmasini o‘zgartirish: tadqiqotlarga qarshi tadqiqot // “Mamlakat poytaxti”, 24.11.2008. [Elektron resurs, 03/05/2018]. URL: http://kapitalrus.ru/articles/article/smena_nauchno_poiskovoj_paradigmy_rassledovaniya_vs_issledovaniya/
4. M.P.Mashriov “Kimyo va Fizika fanlarini o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish” moduli bo‘yicha o‘quv uslubiy majmua T.:2021 yil
5. M.A. Raxmatullayev, B.I. Ganiyeva Jahon axborot resurslari: darslik 2019

“YULDUZLI TUNLAR” ASARIDAGI IJTIMOYIY-SIYOSIY JARAYONLAR TALQINI

Q.J.Hasanov – Jizzax DPU Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada o‘zbek yozuvchisi Pirimqul Qodirov qalamiga mansub bo‘lgan tarixiy roman “Yulduzli tunlar” asaridagi Bobur, Qutlug’ Nigorxonim, Xonzodabegim, Hoji Qozi, Muzaffar Mirzo, Baduzamon, Shaybonixon kabi obrazlarning davlatni tashkil etish va uni boshqarish yo‘lidagi say-harakatlariga e‘tibor qaratilgan bo‘lib, asosan Bobur Mirzoning ijtimoiy-siyosiy qarashlari muhokama qilingan.

Kalit so‘zlar: Temuriylar sulolasining inqirozi, Boburning siyosiy jarayonlarga kirib kelishi, siyosiy mafkuralar, Bobur hukumronligi davrida din va siyosat.

“Yulduzli tunlar” – o‘zbek yozuvchisi Pirimqul Qodirov qalamiga mansub tarixiy roman. Asarda Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti haqida so‘z yuritiladi. Muallif mazkur roman ustida o‘n yil davomida ish olib borgan. “Yulduzli tunlar”ga “Boburnoma” hamda “Humoyunnoma” asarlari asos bo‘lgan. Bu asar dunyoga mashhur o‘zbek hukmdori, atoqli shoir, o‘z davrining qomusiy bilimlari bilimdoni Zahiriddin Muhammad Bobur hayotiga bag‘ishlangan asar bo‘lib, zamonaviy o‘zbek romanchiligining yetuk namunasi hisoblanadi. O‘zbekiston Xalq yozuvchisi Pirimqul Qodirov ushbu roman o‘zining talabalik yillaridagi Amir Temur va Bobur Mirzo shaxslariga ixlosmandligi hosilasi ekanini aytgan. Atoqli adib, O‘zbekiston xalq yozuvchisi Pirimqul Qodirov ijodiga XX asrning ulug‘ yozuvchilari Abdulla Qahhor, Chingiz Aytmatov, Muxtor Avezov kabi daholar o‘z vaqtida yuksak baho berganlar. Bu umid va ishonch uning “Yulduzli tunlar” asarida o‘z ifodasini topgan, desak ayni haqiqatni aytgan bo‘lamiz. Mustabid tuzum davrida bu asar g‘oyaviy jihatdan zararli, deb nohaq qoralangani, shu tufayli chop etilmay qolgani malum. 1983-yil Bobur Mirzo tavalludining 500 yilligi butun dunyo nishonlagani holda, ulug‘ shoir va sarkarda tug‘ilgan yurtda tor doirada birgina majlis o‘tkazilgan. Bobur Mirzoning siyosiy faolyati, g‘oyaviy jihatdan xalqni ozodlik, erkinlik, tenglik, birodarlik, birdamlik, diniy bag‘rikenglikka

chorlovchi faoliyat bo‘lib, davlatimizning taraqqiyoti va ravnaqi uchun kuch va poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Bu haqida ko‘plab atoqli olimlar va yozuvchilar o‘z fikrlarini bildirib o‘tgan. Rumer Goden: “Bobur bunyod etgan davlat garchi bobolariniki singari bepayon mintaqalarga yoyilmagan bo‘lsa-da, u o‘z saltanatining sultoni, buyuk imperatori darajasiga ko‘tariladi. Bobur o‘z saltanat tizimini mahkam tutib, uni mohirlik bilan idora qildi. Bu o‘lkani 332 yil davomida mahorat bilan boshqargan buyuk sulolaga asos soldi”. Javoharlal Neru: “Bobur dilbar shaxs, Uyg‘onish davrining tipik hukumdori, mard va tadbirkor odam bo‘lgan, u san‘atni, adabiyotni sevardi, hayotdan huzur olishni yaxshi ko‘rardi. Uning nabirasi Akbar yana ham dilbarroq bo‘lib, ko‘p yaxshi fazilatlariga ega bo‘lgan” deb aytib o‘tganlar.

Tarixdan ma‘lumki Temuriylar sulolasi o‘zaro toju taxt talashib ichki kurashlarda batamon holdan toydi va siyosati inqirozga uchradi. Bunga birinchi sabab mahalliy beklarning mustaqil bo‘lishga urinishi bo‘lsa, ikkinchi sababi temuriyzodalarning taxtga bo‘lgan da‘vosi davlatni tanazulga olib kelmoqda edi. Buni kuzatib turgan Dashti Qipchoq hukumdori Shaybonixon Movrounnahirga qo‘shin tortadi. Shunday og‘ir bir vaziyatda temuriyzodalar birlashish o‘rniga bir biri bilan adovatni kuchaytirib taxtga bo‘lgan da‘vosini hamon voz kechmas edilar. Temuriylar sulolasining inqiroziga yana bir sabab, Shag‘zodalarning volidalari ham katta rol o‘ynagan. Masalan, temuriyzoda Sulton Ali mirzoning homiysi ya‘ni volidasining kaltabinligi tufayli, birgina o‘g‘li balki butun bir davlatning oyog‘iga bolta urgan. Shaybonixon ulkan bir davlatni barpo etmoq uchun ayyorlik bilan mafkuradan foydallangan va bu mafkura o‘z natijasini bergan. Samarqandni jangsiz egallab o‘z maqsadlari sari ildamlab boravergan. Yana bir holat Hirotda Husayin bayqaro o‘limidan so‘ng uning ikki o‘g‘li o‘rtasida hokimiyat bo‘lib olingan buning ham asosiy sababchilari shag‘zodalarning onalari katta rol o‘ynagan. Zahriddin Muhammad Boburning Hirotda kelishi, Temuriy og‘larini birlashtirish yo‘lidagi say harakatlar zoyi ketdi. Shaybonixon Hirotni bosib olgach Movarounnahir va Xurosonni birlashtirib ulkan bir davlatchilikka asos slogach, tartib va intizomni o‘rnatib mamlakatning gullab yashnashiga o‘z hissasini qo‘shgan. Shu tariqa ulkan bir Temuriylar imperyaning tanazuli yakun topgan.

Zahriddin Muhammad Bobur 12 yoshida otasining bevaqt olamdan o‘tishi natijasida onasi Qutlug‘ Nigorxonim va Hoji Qozi yordamida davlat ishlarini yurgizishni boshlaydi. Bu davirda Temuriylar bir birlarini qir pichoq qilib o‘zaro nizolarda yemirilayotgan edi. Dashti Qipchoqdan buni kuzatib turgan Shaybonixon Movrounnahirning siyosiy va ijtimoiy ahvolini yaxshi bilardi. Harbiy yurushlarini boshlab yuborishdan asosiy uchta maqsadi bo‘lgan. Birinchisi Temuriylar davlatini batamon tugatish, ikkinchisi o‘zlarining ko‘chmanchi aholini o‘troqlashtirish va alohida davlat barpo etish. Shaybonixonga bu yerdagi vaziyat qo‘l keladi. Ana endi yosh bo‘lishiga qaramay Bobur bobosi tuzgan davlatni saqlab qolish yo‘lida har ishga sobit bo‘lgan. Bobur birdamlik, yakdillikka o‘z yaqinlarini da‘vit etgan shu orqali davlatni tutib qolish mumkunligini bilgan. Afsuslar bo‘lsinkim uni na yaqin kishilari va na xalqi tushungan. Chunki johillik, razillik, munofiqlik, axloqsizlik holatlari bu davlatda mavjud bo‘lib birbiriga bo‘lgan adovat hattoki otani boladan xotinni erdan ayirgan. Misol tariqasida keltirib o‘taman, Boburning qo‘lida xizmat qilayotgan Ahmat Tanbal shularning yaqqol misoli edi. Sotqinlik, buzg‘unchilik kabi illatlar bilan Boburning oyog‘iga bolta urgan, ikkinchisi Husayin Bayqaro o‘g‘li bilan oralarining buzilish, Andijonda Jahongir Mirzoning akasiga qarshi isyon ko‘tarishiga undashlari bo‘lsa, uchinchi holat Boburning birinchi turmush o‘rtog‘i, Bobur qiyin bir vaziyatda qolgan bir paytda uni tark etishi bularning yaqqol misolidir. Boburning maqsadi bobosi tuzgan davlatni qayta birlashtirish, yagona birlikka chorlash edi. U bu borada ko‘p say harakatlarni amalga oshirdi Qashqardagi, Toshkentdagi

tog'asiga, Hirotdagi amikilariga maktub yo'llab yagona dushmani bo'lgan Shaybonixonga qarshi urushga davat etgan, lekin ular buni tushunishmadi, ya'ni "Sen menga tegma men senga tegmayman" dega qoidani qo'llagan. Buni oqibatida har birlari o'z boshlarini yegan. Zahiriddin Muhammad Bobur Shaybonixondan yengilgandan keyin Qobulga chekinadi va o'sha yerda malum vaqt davlat barpo etadi. Keyinchalik shoh Ismoyil Saffaviy yordamida Samarqand taxtini egallaydi. Lekin Saffaviyning bu yordamdan o'z manfati bo'lgan ya'ni shiyalik mazhabini tadbiiq etish va keyinchalik Eron tasarrufiga qo'shib olish bo'lgan. Chunki shia oqimidagilar bilan suniylar o'rtasida muayyan qarama-qarshilik bor. Bunga asosiy sabab Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) vafotlaridan keyin o'rinbosar saylash masalasidagi tortishuvdir.

Bobur har qanday sharoitda ham tashqi va ichki kuchlar oldida ojiz bo'lgan. Chunki birinchidan uning kuchli harbiy qo'shini bo'lmagan bo'lsa, ikkinchidan uning mag'lubiyatlari sababli xalq iqtisodiy hayoti og'ir ahvolda qolgan. Shu sababli uni yetarlicha qo'lamagan deyish mumkin. Bobur Qobulni ma'lum muddat o'ziga poytaxt etib belgilaydi. Keyinchalik kelajak avlodi uchun, o'zini nomini munosib o'rinda bo'lishi uchun Hindistonga yurish boshlaydi. Bobur Hindistonni bosib olish jarayonida hindlarning dinidan qurol o'laroq foydalangan. Hindlarning afsonasiga ko'ra xudo qarg'ishi tegsa insonlarning peshonasidan uchinchi ko'z paydo bo'lishi va shu orqali tavqi lanatga uchrab o'lishi mumkin edi. Bobur yuzta hind askarini peshonasidan Eronliklardan o'zlashtirgan to'fang miltig'idan peshonasidan otib xalqni ko'zini qo'rqitadi. Hindlar Boburni xudo biladilar. Lekin bu mafkura Boburga foydasi bilan birga ziyonga ham ishlaydi. Dushman ortiradi. Xalqni jipslashtirish bir muncha qiyin kechadi. Hindlarning yana bir antiqa udumi bo'lgan, unga ko'ra ayolning eri vafot etsa, xotini ham gulhanda qo'shib yondirilgan. Bunga asosiy sabab ayolning eri o'limidan keyin ikkita yo'li bolgan birinchisi umrining oxirigacha tul o'tishi ikkinchisi o'zini olovda yoqishi. Hind ayollari uchun birinchi masala juda qiyin bo'lgan shu sababli ikkinchi yo'lni tanlagan. Bobur bunga cheklov o'rnatgan, barcha dinlarni hurmat qilishni fuqarolarining huquq va erkinliklarini hamda diniy bag'rikenglikni taminlashni muhim deb xisoblagan. Boshqa davlatlar bilan ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy aloqalarni yo'lga qo'ygan. Shu tariqa Bobur tuzgan sulola uch yuzi o'ttiz ikki yil hukm surgan.

Bobur Mirzo tariximizda buyuk shoir, Movarounnahrda siyosiy barqarorlikni ta'minlashga intilgan hukumdor va sarkarda sifatida nom qoldirdi. Bobur garchi bobosi Amir Temur davlatini qayta birlashtirmagan bo'lsada Hindistonda tinch va osuda hayot tarzli davlatni tuzishga muvofiq bo'ldi. Zahiriddin Muhammad Boburning san'at, madaniyat, ma'naviyat va siyosatga qo'shgan hissasi beqiyosdur. U vatanimizning tinchligi, barqarorligi va faravonligi yo'lida qilgan xizmatlari uchun avlodlar xotirasida va yuragida mangu qolajak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yulduzli tunlar. Toshkent, "Sharq" nashiryoti, 2019
2. "Boburnoma". Toshkent "Fan" nashiryoti, 2019
5. <https://tafakkur.net>
6. www.ziyouz.com. kutubxonasi

TA'LIM JARAYONIDA EVRISTIK METODLARNING O'RNI VA AHAMIYATI

G.T.Kuttibekova – A.Qodiriy nomidagi Jizzax davlat pedagogika universiteti dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqolada, hozirgi kunda jadallik bilan rivojlanib borayotgan zamonning eng muhim talablaridan biri bo'lgan ta'lim sohasining rivojlanishi va tubdan taraqqiy etishiga xizmat qiluvchi, xorij tajribalari asosida ishlab chiqilgan, rivojlangan mamlakatlar ta'lim tajribalarida bir necha marotaba qo'llanib kelayotgan va o'z samarasi bilan yuqori natijalarni ko'rsatayotgan interfaol metodlardan biri bo'lgan evristik metodlarning bugungi kunda jahon bo'ylab bir qancha rivojlangan mamlakatlarning ta'lim tizimidagi va O'zbekiston ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati haqidagi fikr va qarshlar o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: evritik metod, xorij tajribasi, STREAM, ta'lim texnologiyasi, vebinar, samara, afzallik, texnologiya darslari, jarayon.

Barkamol shaxs tarbiyasida, albatta, mehnat ta'limining alohida o'rni bor. Ushbu o'quv fani o'quvchilarda aqliy va jismoniy mehnat turlari, mehnat jarayonlari haqida keng tushuncha hosil qilish, mehnatga oid ko'nikma va malakalarini rivojlantirish kabi ta'limiy maqsadlarga xizmat qiladi. Maktabdagi texnologiya ta'limi va tarbiyasining maqsadi: o'quvchilarga mehnatga muhabbat va mehnat ahliga hurmat tuyg'usini singdirishdan; o'quvchilarni hozirgi zamon sanoat va qishloq xo'jalik ishlab chiqarishi, qurilish, transport, xizmat ko'rsatish sohalari asoslari va texnologik jarayonlar bilan tanishtirishdan; o'qish va ijtimoiy foydalanish jarayonida ularda mehnat ko'nikmalari va mahoratini hosil qilishdan; ongli ravishda kasb tanlashga va boshlang'ich hunar ta'limini olishga undashdan iborat. I.A.Mannopova, R.A.Mavlonova, N.R.Ibragimovalarning umumiy o'rta ta'lim maktablari 4-sinf Texnologiya darsligida texnologiya so'ziga quyidagicha ta'rif berilgan: "Texnologiya" (yunoncha,teche – mahorat, san'at, logos –ta'limot) xom-ashyo va materiallarga tegishli ishlab chiqarish qurollari yordamida ishlov berish yo'llari haqidagi fan[1]. Texnologiya fani va kasbga tayyorlash vazifalari boshlang'ich maktabda butun ta'lim-tarbiya tizimi hamda barcha o'quv predmetlari yordamida hal etiladi. Bu o'z navbatida, oliy ta'lim tizimida o'qitiladigan texnologiya va uni o'qitish metodikasi fani oldida muhim maqsad va vazifalarni qo'yadi. Jumladan, mazkur fanni o'qitishdan asosiy maqsad: talabalarni boshlang'ich sinflarda texnologiya fanining mazmuni va vazifalari, o'qitish usullari, ta'limiy vositalar bilan tanishtirish va ularni darslarda, shuningdek, sinfdan tashqari texnologiya fanini o'qitish jarayonida nazariy hamda amaliy tatbiq etish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishdir. Shuningdek, yoshlarni mehnat va kasblarni qadrlashga o'rgatish, ijtimoiy hayotda ularning ahamiyatini tushuntirish, kasb asoslari (texnologiyasi) haqida bilim hosil qilish hamda maktab davridan bolada kasbiy tayyorgarlikni shakllantirish mehnat ta'limi o'qituvchilarning asosiy vazifasiga kiradi. Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanining asosiy maqsad va vazifalari: mehnatga axloqiy va psixologik tayyorlash, o'quvchilarni boshlang'ich politexnik bilim bilan qurollantirish, texnologiya faniga amaliy tayyorlash, texnologik operatsiyalarining malaka va ko'nikmalari bilan qurollantirish, o'quvchilarni texnologiya fani jarayonida har tomonlama o'stirishni tarkib toptirishdan iborat. Shu boisdan texnologiya va uni o'qitish metodikasi fani tarkibiga: bo'lajak o'qituvchilarga har tomonlama nazariy va amaliy bilim berish, umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflarida kasblar haqida ma'lumot berish izchilligini takomillashtirish, Davlat ta'lim standartlari talabi bo'yicha nazariy va amaliy bilimlar berish vazifalari kiradi. Texnologiya va

uni o‘qitish metodikasi fani ta’lim metodikalari kursi fani hisoblanib, fanning asosiy ilmiy izlanishlari natijalariga tayangan holda, ilg‘or pedagogik tajribalar bilan boyitilgan va zamonaviy texnologiyalarga asoslangan materiallar asosida yoritib boriladi. O‘quvchilarni amaliy texnologik jarayonlarga tayyorlash va ularni boshlang‘ich texnologik operatsiyalari malaka va ko‘nikmalarini egallashlarini ta’minlaydi. Texnologiya fanining tarbiyaviy ahamiyati ham muhim hisoblanadi.

“Evrastika”–grekcha so‘z bo‘lib, “heurist” so‘zi “izlayman”, “topaman”, “ochdim” ma’nolarini beradi[2]. O‘quvchilarning mustaqil, faol, ijodiy faoliyatini tashkil etishda evrastik metodlar asosidagi ta’lim alohida o‘rin tutadi. “Umuman evrastik ta’lim juda uzoq antik zamonlardan beri qo‘llanib kelinadi. Birinchi bora ta’lim jarayonida qo‘llanilganda – evrastik suhbatlar yo‘naltirilgan, ketma – ket berilgan savollarga javob jarayonida shakllangan, savollarga javob berishda javoblar o‘quvchi tomonidan muammolar yechimiga qatnashish jarayonida rivojlantirilgan. Pedagogikada o‘quvchi fikrini rivojlantiruvchi, maqsadli, sarmahsul ishlanmalar asosida qo‘llanilgan. Ko‘proq bu usulni birinchilardan bo‘lib, matematik olimlar o‘quvchilar iste’moliga kiritganlar. Ko‘pincha uni “matematik yechish san’ati” metodlari shaklida qo‘llash ma’qul ko‘rilgan. Keyinchalik uni boshqa o‘quv predmetlarini o‘qitish jarayonida ilg‘or, universal metodlar sifatida ham qo‘llashga harakatlar, urinishlar bo‘lgan.

Bu muammo bilan o‘z davrida faylasuf askar, grek matematigi Papi Aleksandriyskiy, keyinchalik fruntsuz faylasufi va matematigi R.Dexretler shug‘ullanib, evrastik metodlar universal metoddir, degan xulosaga keldilar. Ilg‘or metod sifatida uni Yan Amos Komenskiy ta’lim tizimiga kiritish zarurligini uqtirgan. U evrastik usuldan ta’lim jarayonida foydalaniladi, shaxsning o‘ylashi, ijodiy fikr yuritishi zamirida turli yangiliklarni yaratuvchi shaxs tarbiyalanadi, deb ta’rif beradi. Rus pedagogi P.K.Konterev – xalq ta’lim maktablarida evrastik ta’lim metodlarini keng qo‘llash ijodiy fikr yurituvchi shaxsning shakllanishiga zamin yaratadi, degan fikrni ilgari surdi. Evrastik ta’lim metodining keng tarqalishi bizga XX asrning ikkinchi yarmidan kela boshlagan. Ayniqsa, o‘quv jarayoniga kibernetikaning kirib kelishi, ilmiy izlanuvchanlik, ijodkorlik, yangiliklar yaratishning oshishi munosabati bilan ta’lim jarayonida keng qo‘llashni talab etadi. Hozir fanda evrastika yo‘nalishi ham rivojlanmoqda. Biror yangilik yaratish g‘oyasi ilgari surilgandan keyin yangi ixtiyoriy harakat dasturi tuziladi. Shu vaziyatdan chiqish yoki jadallashtirish uchun yangicha ijodiy, nostandart fikrlash orqali yangilik yaratiladi. Fikrlash jarayoni analiz, sintez, umumlashtirish orqali ayrim operatsiyalar ketma – ketlikda yangicha yondashuv orqali yechiladi, hal etiladi. Evrastikaning fan sifatidagi vazifalari quyidagilardan iborat:

- Hosila beruvchi jarayonlarni o‘rganish. Unda kechadigan o‘ziga xos psixologik kechinmalarni o‘rganish va bilish insonning evrastik faoliyati yoki elementlari orqali real vaziyatni ajrata olish va uni xotirada saqlash.

- Evrastik faoliyatni yuritish uchun (model) sharoitni yaratish printsiplarini o‘rganish.

- Evrastik faoliyatni yuritish, tashkil etish uchun vaziyatni modellashtirish.

- Evrastik faoliyatni yuritish uchun aniq maqsadga yo‘nalgan evrastik sistema qonuniyatlarini shakllantirish va yaratish.

- Evrastik faoliyatni joriy etish qonuniyatlarini amalga oshirish uchun texnik jixozlar konstruktsiyasini yaratish. Evrastika fan sifatida o‘z kategoriyasi: evrastik faoliyat, evrastik elementlar apparati, evrastik tizim, evrastik strategiya, evrastik metod, evrastik qoida, evrastik

yoʻl kabilarni oladi. Endi evristik metodlar va ulardan foydalanish yoʻnalishlari haqida fikr yuritimiz.

Evristik savollar metodi. Maʼlum qonuniyatlar va printsiplarga suyanadi.

- Gʻoyani muammoligi va optimalligi (masala yechimida bosh optimal gʻoya);
- Axborotni boʻlim, bloklarga taqsimlash (maqsad vazifalar yechimidagi ketma-ket kichik yoʻnalishlarni yechishga qaratilganligi). Bunday metodlarda tashkil etilgan mashgʻulotlar shu bilan ajralib turadiki, u istalgan muammoni yechishda shaxsni ijodiy yondashuvga, intuitiv fikrlashga olib keladi. Lekin bu metod har doim ham gʻoyalar yechimining absalyut yutuqlariga olib kelavermaydi. Koʻp oʻlchamli – matritsa metodi. Bu metod ilmiy izlanuvchi va yaratuvchining morfologik – taktik muammolariga suyanadi[3].

Shunday qilib, boshlangʻich sinfda taʼlim oluvchi oʻquvchilar yosh xususiyati, idrok etish qobiliyati, xotiralashi, texnologiya sohasida tayyorgarliklari, tengdoshlari bilan munosabati, qiziqishlarining har xilligi, xatti-harakatidagi madaniyat shakllari, tartib-intizomiga koʻra bir-birlaridan farqlanadilar.

Shu bois, har bir dars tuzilishi oʻquv materialining maqsadi va mazmuni, oʻquv faoliyatining tashkil etilishiga qarab aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Sanoqulov X.R, Xodiyeva D.P. Satbaeva “Mehnat va uni oʻqitish metodikasi” Darslik .T.;TDPU.2015-yil.

2. Mavlonova R.A, Sanoqulov X.R, Xodiyeva D.P “Mehnat va uni oʻqitish metodikasi” Oʻquv qoʻllanma. 2007yil TDPU.

3. Sanaqulov X., Xaydarov M “Boshlangʻich sinflarda qogʻozdan amaliy ishlar” oʻquv-metodik qoʻllanma.T.;Navruz.2013- yil.

MA'NAVY TAHDIDLAR VA ULARGA QARSHI MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH

E.M.Adhamqulov – Jizzax DPU Tarix fakulteti “Milliy gʻoya va manaviyat asoslari va huquq taʼlim” yoʻnalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya

Maqolada jamiyatga qarshi qaratilgan ma'naviy tahdidlar, ularga qarshi kurash, mafkuraviy immunitet shakllantirish haqida.

Kalit soʻzlar: Manaviyat, marifat, manaviy tahdid, ommaviy madaniyat, mafkura va boshqalar.

XXI asr ma'naviyat va ma'rifat asri. Ma'naviyat va ma'rifatsiz taraqqiyotni taminlab boʻlmaydi, lekin insoniyat oʻz tarixida yaxshilik bilan yonma - yon yomonlikning ham yaratuvchisidir. Zardushtiylikning muqaddas kitobi "Avesto"dagi yaxshilik va yomonlik kurashi hozirgi kunga kelib ma'naviyat va manaviy tahdid oʻrtasidagi kurash koʻrinishida namoyon boʻlmoqda. Bu esa insoniyatdan sof ma'naviyatni ma'naviy tahdidlardan farqlab olishni talab qilmoqda.

I.A.Karimov "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" asarida, manaviy tahdid deganda avvalo tili, dini, e' tiqodidan qat'iy nazar har qaysi odamning tom ma'nodagi eekin inson boʻlib

yashashiga qarshi qaratilgan, uning aynan ruhiy dunyosini izdan chiqarish maqsadini ko'zda tutadigan mafkuraviy, g'oyaviy va informatsion hurujlarni nazarda tutish lozim" deb takidlagan. Manaviy tahdid bu insonni to'g'ri yo'ldan adashtiruvchi, buzg'unchi g'oyalar tasiriga tushiruvchi, inson huquqlarini poymol etuvchi, tinchlik, millatlararo totuvlikni, diniy bag'rikenglik tamoyillarini suiste'mol qiluvchi kuchlar tasiriga tushishidir. Bu kabi ishlarning barchasi "demokratiya", "inson huquqlari" "din" bayroqlari ostida amalga oshirilayotgani ayni haqiqat. Hozirgi kunda ma'naviyatimizni izdan chiqarishga qaratilgan "Ommaviy madaniyat", milliy qadriyatlarimizga bepisandlik, axborot xurujlari, loqaydlik va beparvolik kabi tushunchalar ko'p uchramoqda.

Ma'naviyatimizga tahdidning eng zamonaviy ko'rinishi bu "Ommaviy madaniyat". Manaviyatimizga qarshi qaratilgan chetdan kirib kelayotgan, milliylikimizga, madaniyatimizga, qadriyatlarimizga mutlaqo yod bo'lgan tushunchalar "Ommaviy madaniyat" niqobi ostida birlashmoqda. "Ommaviy madaniyat" ning asosini manaviy va axloqiy buzuvchilik tashkil etadi. "Ommaviy madaniyat" shaxs ongining noto'g'ri shakllanishidan kuch olmoqda.

Hozirda axloqsizlikni "ma'naviyat" deb bilish, asl manaviyatni, an'ana va qadriyatlarni, milliy urf-odatlarini esa eskilik sarqiti deb bilish bugungi taraqqiyotga, inson hayotiga, muqaddas oilaga, eng asosiysi yoshlar ongiga kuchli xavf bo'lmoqda.

Amerikalik faylasuf Duayd Makdonald "Ommaviy madaniyat" haqida "Ommaviy madaniyat nazariyasi" maqolasida "Ommaviy kommunikatsiya tizimi orqali ommaviy madaniyat jamiyat a'zolarining mutlaqo ko'pchiligiga amal qiladi. Inson dunyosining barcha ko'rinishlarida malum turmush tarzi, kiyim uslubidan tortib yaqinlari o'rtasidagi maxsus munosabatlarga o'z qoidasini o'rnatadi. "Ommaviy madaniyat" inqilobiy xususiyat va dinamiklikka ega bo'lib, sinflar, an'analari, va dinlar o'rtasidagi har qanday to'siqni buzadi, barcha madaniyatlararo xususiyatlarni eritib yuboradi. O'z yo'lidagi hamma narsani aralashtirib yuboradi. Shu bilan birga barcha qadriyatlarni yo'q qilishi ham mavjud. Shu tariqa madaniyatda "gomogenizatsiya" va undan keyin madaniy "kolonizatsiya" paydo bo'ladi, deb ta'kidlagan.

Ma'naviy tahdid milliy qadriyatlarimizni mensimaslikda ularga nisbatan yomon munosabatlarni sodir etilishida namoyon bo'lmoqda. Milliy qadriyatlarimizni mensimaslik, asrlar davomida shakllangan haqiqatni buzib ko'rsatish, tarixni turli sinovlaridan o'tgan milliy qadriyat, an'ana va urf-odatlarini inkor etish orqali milliylikimizga mutlaqo yod bo'lgan g'oya va qarashlarni "majburlab" singdirishda ko'zga tashlanmoqda.

Milliylikimizni soxtalashtirishda axborot hurujlarning o'rni ham sezilarli. Axborot hurujlari- ommaviy axborot vositalari yordamida aholining axborotga bo'lgan ehtiyojini qondirishda noholis bo'lgan bir tomonlama usullardan va tizimlardan foydalanishda ko'zga tashlanmoqda.

Ma'naviyatga "eng kuchli" zarbani beradigan illat loqaydlik va beparvolikdir. Bu ikki tushuncha ma'naviy qashshoqlik va axloqsizlikni keltirib chiqaradigan tushuncha hisoblanadi. Loqaydlik bu jamiyatda bo'layotgan voqealarga e'tiborsiz bo'lish, o'zida jamiyat hayotiga nisbatan daxldorlik hissini o'zida esa men tushunchasini shakllantirmaslikdir. Ma'naviy tahdid har doim shu ikki tushuncha bor joyda ildiz otadi. Bu haqda I.A.Karimov o'z nutqlarida tashqi dushmandan emas, jamiyat ichidan chiqadiga loqayd va befara kimsalardan qo'rqish kerakligini aytib o'tgan. Tarixdan bizga ma'lumki biror xalqni o'ziga qaram qilishni xohlagan kuchlar, avvalo o'sha xalqni o'zligidan tarixidan ma'daniyatidan, milliy an'ana va qadriyatlaridan judo qilishga intiladi. Zararli ta'sirlar davom etar ekan millat o'zligini yo'qotishi, ming yillik an'analarni boy berib olomonga aylanib qolishi hech gap emas. O'z

tarixini bilmagan kechagi kunini unutgan kelajakka umid va ishonch ko'zi bilan qaray olmagan xalqni yovuz kuchlar o'z ta'siriga solishi oson bo'ladi.

Har bir inson, xalq ma'naviy tahdidga qarshi tura olishi uchun o'zida mafkuraviy immunitet shakllantira olishi lozim. Insonda mafkuraviy immunitet qanday shakllanadi? Mafkuraviy immunitet - har bir inson hayoti davomida anglagan qoidalar, o'zi yashayotgan ma'naviy muhitdan qabul qiladigan me'yorlar yig'indisi va shu me'yor va qoidalarni o'zida mujassamlashtira oladiga qismidan hosil bo'ladi. Lekin insonning mafkurasi, hammani birlashtiruvchi umummilliy g'oya va qarashlardan uzoqlashsa bunday jamiyat hayoti parokandalikka yaqinlashadi.

Yoshlar ongida sog'lom milliy qadriyatlar ruhi ustun bo'lishi uchun, ularning yot g'oyalar tasiriga tushib qolmasligi uchun yoshlarning ongida milliy g'oyamizning asosiy tushuncha va tamoyillari bilan tanishtirish, yoshlarni dunyoviylik, ilmiylik, xolislik, tajribalilik xulosalari asosida yashashga o'rgatish, o'z mustaqil fikr va qarashlarini bemalol bildirish, uni himoya qila olishi, tinchlikka qarshi qaratilgan yot g'oyalarga murosasiz pozitsiyada turish kabi tushunchalarni singdira olsagina ularda mafkuraviy immunitet shakllantira olishi mumkin. Mafkuraviy immunitetni o'zida shakllantira olgan odam milliy g'oyani o'z motiviga aylantirgan, to'laqonli anglay olgan, moboda g'oyaviy tasir qilinadigan bo'lsa, unga nisbatan munisib g'oyaviy javob qaytara oladigan, milliy g'oya va qarashlarni hayotida qo'llay oladigan va yot g'oyalarga qarshi kursha oladigan, kerak bo'lsa boshqalarni davat qiladigan qobiliyatga ega bo'ladi.

XXI axborot texnologiyalari asrida turli axboriy hurujlar bo'layotgan, ijtimoiy tarmoqlar orqali tur yot g'oyalar ko'payayotgan turli madaniyat va mafkuralar to'qnashayotgan vaqtda biz g'oyaga qarshi g'oya bilan, fikrga qarshi fikr bilan, jaholatga qarshi marifat bilan kurashishimiz, shu xalqning milliy manfaatlarini har narsadan ustun qo'yishimiz muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Karimov I.A. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot - pirovard maqsadimiz. Toshkent, 2000
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. Ma'naviyat, 2008

GLOBALLASHUV DAVRIDA YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATINI OSHIRISH ZARURATI

Sh.Yusupova - Jizzax davlat pedagogika universiteti, "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'lim" yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada jamiyatimiz, xususan, yoshlarning siyosiy madaniyatining shakllanishi, shu bilan birgalikda siyosiy madaniyatning shakllanishidagi muhim omillar tahlil qilingan. Bundan tashqari siyosiy madaniyatning rivojlanishidagi ba'zi bir kamchiliklar va ularning ahamiyati, shuningdek, siyosiy madaniyatning oshishi uchun amalga oshirilayotgan chora – tadbirlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: siyosiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya, siyosiy madaniyatning turlari va vazifasi, O'zbekiston Respublikasining Yangi Konstitutsiyasi.

Bugungi globallashayotgan, rivojlanib borayotgan davrda jamiyatimizning barcha qatlam egalari, xususan, yoshlarimizning siyosiy madaniyati, ular bilan bog'liq bo'lgan masalalar muhim ahamiyat kasb etadi. "Siyosiy demokratiyani vujudga keltirish ishtiyoqida bo'lgan davlat arboblari ko'pincha asosiy e'tiborni demokratik hukumat institutlarining rasmiy majmuini tuzish va konstitutsiya yozishga qaratadilar. Vaholanki, barqaror va samarali demokratik boshqaruv rivojlanishi uchun hukumat tuzilmalari va siyosiy jarayonning o'zi kifoya qilmaydi. U ... siyosiy madaniyatga bog'liqdir. Agar bu madaniyat demokratik tuzumni qo'llab – quvvatlashga qodir bo'lmasa, mazkur tuzumning muvaffaqiyat qozonishi juda mushkul"[1;328]. Bu haqiqat hozirgi O'zbekiston uchun ham juda dolzarbdir. Mamlakatimizda mavjud siyosiy madaniyat demokratiyaning qad rostlashi va rivojlanishiga qanday hissa qo'shadi? Umuma olganda, bu ikki tushuncha bir – biriga qay darajada bog'liq? Siyosiy madaniyat bilan bog'liq muammoning dolzarbligi hozirgi kunda uning saviyasi ancha pastligi bilan izohlanadi. Bu faqat oddiy fuqarolargagina emas, balki hammaga – davlat idoralari, siyosiy partiyalar va jamoat birlashmalariga ham taalluqlidir.

Ko'pchilik jamiyatshunos olimlarning fikricha, davlatning rivojlanishi aynan siyosiy madaniyatning ahvoli bilan bog'liq bo'lib, siyosiy madaniyatning rivojlanganlik darajasiga qarab, jamiyat siyosiy tizimining qanchalik mukammal tashkil qilinganligi to'g'risida xulosa chiqarish mumkin. Ya'ni siyosiy madaniyat fuqarolarning siyosiy va huquqiy layoqatini ifoda etuvchi, siyosiy institutlarning shakllanishiga, faoliyat ko'rsatishiga, davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning tashkil qilish jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Shu o'rinda "siyosiy madaniyat" atamasiga to'xtalib o'tish joiz. Aynan ushbu atamaga nisbatan turli xil manbalarda turlicha ta'rif berilgan. "Siyosiy madaniyat bu – jahon umumiy madaniyatining tarkibiy qismi, siyosiy tajriba, siyosiy bilimlar va his-tuyg'ular darajasi, siyosiy subyektlar xulq – atvori va faoliyati namunalari bosh ko'rsatkichi, mamlakat, sinf, millat, ijtimoiy guruh siyosiy turmush – tarzining umumiy ta'rifidir[1;32].

"Siyosiy madaniyat – insonning siyosat va hokimiyat hodisalariga nisbatan shaxsiy munosabatini ifodalovchi baholash hukmlari eng ahamiyatga molik ma'naviy hodisadir"[4;472]. Bunday shaxsiy – mazmuniy munosabatlarning mavjudligi insonning o'z fuqarolik burchini anglab yetgan siyosiy subyekt sifatida faoliyat ko'rsata olishini ifoda etadi. Shuning uchun insonning qadriyatlariga doir munosabatlarning turlicha shaklda ro'y berishi (masalan, hokimiyatga, davlatga, partiyalarga va institutlashmagan subyektlargag nisbatan) siyosiy madaniyatning muhim tuzilishini tavsiflab beradi. Aynan siyosiy madaniyat tushunchasi uzoq tarixga borib taqaladi. Chunki insoniyat o'z tarixiy- siyosiy taraqqiyoti jarayonida siyosiy tajriba orttirdi. Mazkur tajriba ta'sirida siyosiy ong shakllandi. Odamlarning siyosiy ongi esa, o'z navbatida, ijtimoiy tabaqalar, xalqlarning siyosiy xulq-atvorini belgilaydi. Binobarin, siyosiy madaniyat tarixiy-siyosiy tajriba, siyosiy ong va siyosiy xulq-atvorning mushtarakligidir.

Siyosiy madaniyat- siyosiy tizimining eng muhim elementlaridan biri bo'lib, jamiyatning boshqa kichik tizimlari – iqtisodiy, diniy, huquqiy, tashkiliy, boshqaruv va boshqa tizimlar bilan o'zaro aloqadordir. U jamiyat, undagi ijtimoiy guruhlar va individlarning siyosiy tajribasini, ularning siyosiy hokimiyat, siyosiy munosabatlar haqidagi tasavvurlarini, ijtimoiy hodisalarga baho berish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Qisqa qilib aytganda, siyosiy madaniyat insonning siyosiy institut va qadriyatlarda qayd etilgan ijodiy faoliyatining tavsifi va in'ikosidir. Siyosiy madaniyat o'z navbatida huquq, huquqiy madaniyat, huquqiy ong, shuningdek, huquqiy tarbiya tushunchalari bilan uzviy bog'liqdir.

Bizning fikrimizcha, aynan ushbu tushunchalar haqida bilimlarga ega bo'lgan har bir jamiyatimiz a'zolarining siyosiy madaniyati yuqori darajada shakllangan bo'ladi. Shu o'rinda "Huquqiy madaniyat, huquqiy ong, huquqiy tarbiya o'zi nima?" degan savollarga javob berish lozim. Avvalo, "huquqiy madaniyat deganda, jamiyatning qonunchilik darajasi, fuqarolarning, mansabdor shaxslarning huquq normalariga rioya qilishi va ularni bajarmagan shaxslarga nisbatan muhosasiz bo'lishi tushuniladi"[3;286]. "Huquqiy ong deganda, kishilarning huquq haqida tushuncha va bilimlarga ega bo'lishi, shuningdek, huquq borasidagi tasavvurlarning inson ongida aks etishi tushuniladi"[3;276].

Huquqiy tarbiya esa, aniq maqsadga yo'naltirilgan, rejalashtirilgan va maxsus huquqiy tajriba usullari vositasida amalga oshiriladigan pedagogic ta'sir jarayonidir. Demak, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, huquqiy tarbiya fuqarolarga huquqiy bilimni singdiruvchi muhim ijtimoiy vositadir. Aynan bular orasida huquqiy tarbiya – davlat organlari, nodavlat organlari, mansabdor shaxslar va alohida shaxslar guruhining aholining huquqiy ongi va madaniyatini yuksaltirishga, shuningdek siyosiy madaniyatini oshirishga qaratilgan maxsus murabbiylik faoliyati hisoblanadi.

Globalashib borayotgan davrda, jamiyatning, shu bilan birgalikda, xususan, yoshlarning siyosiy madaniyatining yuqori bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar natijasiga ko'ra bugungi kunda ko'pchilik fuqarolarning siyosiy madaniyati sustdek. Bunga sabab esa ulardagi siyosiy bilimlarning kamligi, yoki bu bilimlarning yetarli darajada egallanmaganligining natijasidir. Hozirgi jamiyat a'zolarining, ayniqsa yoshlarning siyosiy madaniyatining sustligi, o'z navbatida bir nechta holatlarda yaqqol ko'zga tashlanadi. Bularni misol qilib aytadigan bo'lsak, barcha fuqarolar, yoshlarning saylovlarda, referendumlarda, tegishli qonun hujjatlarning qabul qilish jarayonida ishtrok etmasligida kabilardir. Bundan tashqari garchand, ishtrok etsalarda, har bir oila a'zolari ishtrok etishi zarur bo'lgan saylovlarda, ba'zi oilalarda bir inson qolgan a'zolar uchun ham ovoz berib kelish holatlari ham kuzatilmoqda. Aslini olganda esa oddiy saylov deyilishi mumkin bo'lgan bu huquq uchun chet el davlatlarida insonlar kurashishadi. Albatta, bu bizda XXI-arsning rivojlangan davri uchun ayanchli holat. Shu bilan birgalikda deputatlarning saylanishida ham, ularning saylovoldi dasturlarining bir – biriga juda o'xshashligi, aksariyat hollarda bir xil dasturlarning xalq ommasiga namoyish qilinishi ham aynan ba'zi bir "mansabdor shaxslarning" siyosiy madaniyatining sustligidan darak beradi. Butun bir jamiyat a'zolarining, fuqarolar hamda har bir mansabdor shaxslarning siyosiy ongi, madaniyatini oshirish uchun turli xil chora-tadbirlarning davlatimiz tomonidan amalga oshirilishi e'tiborga molik. Bulardan maktablarda huquq darslarining, shuningdek, oliy o'quv yurtlarida ham huquqning barcha tarmoqlarining joriy etilishi, jamiyatimiz boshqa a'zolari uchun esa siyosiy madaniyatning oshishi uchun turli xil treninglar, soha vakillari tomonidan targ'ibot ishlarining keng olib borilishi ham, albatta, bejizga emas.

Siyosiy madaniyati yuqori bo'lgan har bir fuqaro ijtimoiy faol, bo'layotgan o'zgarishlarga bee'tibor bo'lmaydi. Chunki siyosiy madaniyatni o'zlashtirish, o'rganish jarayonida uning ijtimoiy faolligi ham ortib boradi. Shu o'rinda aytib o'tish lozimki, siyosiy madaniyatning fuqarolar orasida bajaradigan o'ziga xos vazifalari mavjud. "Bular:

- Siyosiy madaniyatning normative vazifasi – individlar, guruhlar va jamoaga muayyan normalar, siyosiy tafakkur va xulq-atvor standartlarini belgilab beradi, siyosiy qadriyatlar ustuvorligining nisbatini o'rnatadi;

-Siyosiy madaniyatning integrative (birlashtiruvchilik) vazifasi – ma'naviy sog'lom va boy jamiyatni, shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu vazifa siyosiy institutlar faoliyati

uchun intellektual zamin tayyorlab, ijtimoiy ongning siyosiy lashuvi, o'sishiga yordam beradi, fuqarolarning siyosiy xulq –atvori shakllanishida katta rol o'ynaydi;

-Siyosiy madaniyatning boshqaruvchanlik vazifasi – o'z – o'zini boshqarish sharoitlarida siyosiy manfaatlarning yangi bir turini shakllantiradiki, unda ijtimoiy maqsad va vazifalar, sotsial rejadagi ehtiyojlar aks etadi;

-Siyosiy madaniyatning tarbiyalovchanlik vazifasi – egallangan va yangidan o'zlashtirilgan siyosiy bilimlarning shaxs intellektual rivojiga ko'rsatadigan ta'siri jarayonida maydonga chiqadi;

- Siyosiy madaniyatning regulyativ (yo'naltiruvchanlik) vazifasi – odamlarning xulq-atvorlari, xatti – harakatlariga va ularning tashkilotlariga bevosita va bilvosita ta'sir o'tkazishda o'zini namoyon qiladi. Bu vazifa odamlarning siyosiy voqea – hodisalarni qanday qabul qilishlariga, siyosiy tizimlarni, uning tarkibiy qismlarini baholashlariga, undagi siyosiy arboblar faoliyatlariga o'z munosabatlarini bildirishlariga o'z ta'sirini ko'rsatadi;

-Siyosiy madaniyatning kommunikativ (aloqa) vazifasi tufayli esa hukmron ijtimoiy ong va ijtimoiy hayotning siyosiy an'analari yangi, yosh avlodga uzatiladi[1;340].

Bundan tashqari, barchamizga ma'lumki, siyosiy ong va siyosiy madaniyat yuksalishida fuqarolarning siyosiy qarorlar qabul qilishdagi ishtrokining ahamiyati e'tiborga molikdir. Fuqarolar jamoat tashkilotlari faoliyati vositasida ishtrok etar ekan ulardan , albatta, ijtimoiy faollik, siyosiy madaniyatning yuksak darajada bo'lishi talab etiladi deya boz – boz takrorlayapmiz. Bu borada aynan biz yoshlarning o'rnimiz yuqori ekanliga ham bir necha bor takrorlandi. Sababi I.A.Karimov ta'kidlaganlaridek, “ Kelajak – yoshlar qo'lida”. Shu bilan bir qatorda fuqarolarning ijtimoiy – siyosiy faolligini, siyosiy madaniyatini oshirishida fuqarolik jamiyati institutlarining o'rni beqiyosdir. “ Hozirgi davrda O'zbekiston jamiyatida 7 mln ga yaqin fuqarolar kasaba uyushlari a'zolari, 800 mingdan ortiqroq fuqarolar esa siyosiy partiyalar a'zolari sifatida jamoatchilik ishlarida ishtrok etadi. Shuningdek, millionlab fuqarolar 5300 dan ortiqroq yoshlar, xotin- qizlar, turli jamg'armalar, nodavlat- notijorat tashkilotlar faoliyati ishtrok etadilar. Mamlakat viloyatlarida 661ta, tumanlarda 4564 ta, shaharlarda 831 ta viloyat, shahar va tuman kengashlari deputatlari, shuningdek, fuqarolarning 10.000ga yaqin o'zini – o'zi boshqar ishqarish organlari ijtimoiy – siyosiy jarayonlarda faol ishtrok etmoqdalar” deya keltiriladi ma'lumotlarda. Albatta, bu raqamlarning keltirilishi bejizga emas. Shunday bo'lsada, ushbu raqamlar shunchaki ma'lumot sifatidan keltirilishi emas, balki amaliyotga ham to'laqonli tatbiq etilsa,albatta, mamlakatimiz rivojiga, o'ylaymizki, maksimal darajada ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, aynan har bir fuqarolarning siyosiy madaniyatining qay darajada yuqori ekanligi yuqorida aytib o'tganimizdek, saylovlarda, referendumlarda hamda qonun hujjatlarining qabul qilinishida ishtrok etishida yaqqol ko'zga tashlanadi. Aynan bular orasida 2023- yil 30–aprelda yangi Konstitutsiyamizning qabul qilinishi uchun o'tkazilgan referendum ham muhimdir. Bosh qomusimiz hisoblangan O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi ham o'zida belgilangan normalarga ko'ra yoshlarning siyosiy va huquqiy madaniyatini shakllantirishni maqsad qilib qo'yadi. Konstitutsiyani chuqur bilish orqaligina biz yoshlarda Vatanga sadoqat, jamiyatga hurmat paydo bo'lib, belgilangan burchlarni ixtiyoriy bajarishga intilish vujudga keladi. Fikrimizning dalili sifatida esa Konstitutsiyamizning muqaddima qismiga nazar tashlaydigan bo'lsak, hozirgi va kelajak avlodlar oldidagi yuksak mas'uliyatni anglagan holda asosiy qonunmizning qabul qilinganligi e'tirof etilgan. Malimki, bugungi kunda yoshlarning siyosiy va huquqiy madaniyatining oshishida oila, atrof – muhitning ahamiyati yuqori. Yoshlarng davlat boshqaruvida ishtrok

etishi, siyosiy – madaniy ishlarda ijtimoiy – siyosiy faol bo‘lishi, albatta, davlatimiz ravnaqi, rivojlanishi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birgalikda “ Prezidentimiz rahnamoligida amalga oshirilayotgan izchil islohotlar jarayonida Konstitutsiyamizda o‘z ifodasini topgan ezgu maqsad va vazifalarni hayotga keng tatbiq etish, qonun ustuvorligini ta‘minlash, aholining, jumladan , yosh avlodning siyosiy – huquqiy madaniyatini yuksaltirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda”[2].

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda biz yoshlarning siyosiy madaniyatimizning yuqori bo‘lishi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bunda, oila, atrof – muhit, davlat, davlat organlar, shuningdek, jamoat tashkilotlarining o‘rni muhimdir. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarda “Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili taboro o‘z ifodasini topibborilar ekan, jamiyatning, xususan, biz yoshlar siyosiy – huquqiy jarayonlarga bee‘tibor va sust harakatda bo‘lmasligimiz lozim. Bu borada amalga oshiriladigan islohotlar kundan kunga chuqur ildiz ortib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Odilqoriyev X.T., D.X. Razzoqov. Siyosatshunoslik. O‘zbekistonn faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. Toshken, 2009.
2. “Yoshlar ovozi”. <https://www.yoshlarovozi.uz>
3. Odilqoriyev X.T. Davlat va huquq nazariyasi. Darslik. Toshkent “Adolat”, 2018.
4. Qi’rg’izboyev M. Siyosatshunoslik. Toshkent, “Yangi asr avlodi”, 2013.

TASAVVUF FALSAFASI VA UNING INSON MA’NAVIY KAMOLOTTIDAGI O‘RNI

Chorshamiyeva Shoirabonu Shodmon qizi – Jizzax DPU Tarix fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. A.Saitkasimov

Anotatsiya

Islomda insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yetaklovchi ta‘limot bu – tasavvufdir. Tasavvuf falsafasi esa inson haqidagi unign ichki dunyosini ko‘ra, bila olishlikdir. Mazkur maqolada tasavvuf ilmi borliq ya‘ni insoniyatni odobiga, axloqiga, ma‘naviyatiga, ongiga, qalbiga sayqal berish ilmidir

Kalit so‘zlar: tasavvuf, so‘fiy, so‘fi, madaniy-ma‘naviy, fano, tavhid, amaliy tasavvuf, islom ta‘limoti, tariqat, tafakkur, vasl.

Tasavvuf uzoq asrlar davomida xalqimiz axloqi, ma‘naviyatini boyitishga xizmat qilib kelgan ta‘limot hisoblanadi. Insonning ruhiy-axloqiy poklanishi bu ta‘limotning asosiy g‘oyasidir. Tasavvuf insonni ezgu ishlar, xayrli amallarga da‘vat etuvchi, kishilar ruhiyatini poklash, halollik, mehr-muruvvat, oqibat, sahovatpeshalikni targ‘ib etuvchi, insonparvarlik fazilatlarini ulug‘lovchi insonning botini bilan zohiridagi mutanosiblikni o‘z tariqatlari asosida ta‘minlashga undovchi diniy-axloqiy falsafa sifatida VIII asrning o‘rtalarida paydo bo‘lgan.

Avvalo, mazkur tushunchaning mohiyat mazmuni to‘g‘risida, ya‘ni “tasavvuf” yoki “so‘fi” so‘zining kelib chiqishiga to‘xtalsak. Bu xususda turli xil qarashlar mavjud bo‘lib, ba‘zilar “so‘fiy” – “safo”dan, ya‘ni “poklik, tozalik”dan olingan deyishsa, Bashral Mofiy: “Qalbi pok kishilarni so‘fiy, deb ataymiz”, - degan.

Tasavvufning nazariy jihatdan VII asrda Muhammad payg'ambar faoliyati bilan bog'liq holda shakllanganligi manbalarda qayt etilgan. Tasavvuf ilk bor Eronda IX asrda, Turkistonda keng yoyila boshladi. Uning keng ko'lamdagi ta'limotga aylanishida arab olimlari Hasan Basriy, Robiya, Boyazid Bistoniy, Mansur Xalloy, forsiygo'y allomalar Attor, Rumi, Sanoiy, Jomiy, turkiy zbon mutaffakirlar Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy, Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg'oniy, Mashrab, So'fi Olloyor, Huvaydoning xizmatlari kattadir. Demak, tasavvufning nazariy asoslari uch tilda yuzaga kelgan va rivojlantirilgan. Ulug' tarixiy burilishlar davri mafkurasini belgilab bergan jahoniy dinlar, insoniyat taraqqiyotining muayyan bosqichida yangi ma'naviy-ruhiy zaruriyat, fikriy-hissiy izlanishlar ehtiyojiga javob tariqasida paydo bo'lganligi sababli, madaniy-ma'naviy hayotning barcha sohalarini qamrab olib, ijodiy ko'tarilishi, tasavvurotlar va tafakkur olami, aqliy va badiiy faoliyat tarziga ta'sir etib keldi[1].

XI asrdan boshlab sharqning deyarli barcha nufuzli shoir va yozuvchilari, mutaffakkir va olimlari tasavvufdan oziqlanib, uning insonparvarlik va haqsevarlik g'oyalaridan ruhlanganlar. Shuni nazarda tutib, atoqli olim E.E.Bertels o'tgan asrning boshidayoq qayd etgan edi: "Tasavvuf adabiyotini o'rganmasdan turib, O'rta asrlar musulmon Sharqi madaniy hayoti haqida tasavvurga ega bo'lish mumkin emas. Bu adabiyotdan xabardor bo'lmasdan Sharqning o'zini ham anglash qiyin"[2].

Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganidek, islom ma'rifati va madaniyati rivoji haqida gap borganda biz "Mana shu qutlug' zaminimizda tug'ilib voyaga yetgan, muborak nomlarini butun islom dunyosi cheksiz ehtirom bilan tilga oladigan Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Xoja Bahouddin Naqshband, Ahmad Yassaviy, Abduxoliq G'ijduvoniy, Zamaxshariy kabi piru komillarimizni nazarda tutamiz. Ma'naviy hayotimizni mana shu ulug' nomlar bilan bog'laymiz. Biz bu mutafakkirlarimizning qutlug' merosidan butun xalqimiz, jumladan, yoshlarimizning ham bahramand bo'lishiga ularning mana shunday ma'naviy muhitda kamol topishiga, islom dinining insonparvarlik falsafasi, buyuk g'oyalari yosh avlod yuragidan ham joy olishga sharoit yaratmoqdamiz. Boshqacha aytganda, biz farzandlarimizni dunyoviy bilimlar bilan bir qatorda imom Buhoriy to'plagan hadislar, Naqshbandiy ta'limoti, Termiziy o'g'itlari, Yasavviy hikmatlari asosida tarbiya qilmoqdamiz"[3].

Tasavvufda "fano", "tavhid", "ishq", "vasl" tushunchalari g'oyaviy mazmunga ega. Mazkur tushunchalar mazmunida hurfikrlilik, haqiqatni izlash, olam asrorini anglash masalalari aks etgan.

Tasavvufni odatda, nazariy va amaliy qismlarga bo'ladilar. Tasavvuf diniy-falsafiy-nazariy qarashlarning muayyan tizimi sifatida Alloh, olam va inson haqida fikr yuritib, uni Vahdat ul-vujud, ya'ni yaratganni yagona borliqdan iborat, deb tushuntiradi.

Amaliy tasavvuf ana shu haqiqatni anglash va uning yordamida ongli yashash fikrini targ'ib qiladi va shu maqsad yo'lida ma'rifatga erishish yo'lini ilgari suradi. Binobarin, bilimning boshi yuksak axloq-odobdan boshlanadi. Boshqacha aytganda, axloqiy me'yorlar va qoidalarning muayyan tizimi tasavvufning qismini, mohiyatini ifodalaydi. Demak, tasavvufning nazariy va amaliy jihatlari yagona birlikda idodalanadi.

Tasavvufda eng yaxshi axloqiy sifatlar va ularni amalda qo'llash "axloqi hamida" deb yuritiladi. Axloqi hamida muayyan tamoyillarga ega bo'lib, ular vositasida amaliy yo'l bilan inson komillashib boradi va haqiqatgo'yga aylanadi. Tasavvuf qoidalari, asosan, quyidagi axloq unsurlarida o'z ifodasini topgan: 1) "talab"- komillik sari qadam; 2) "ishq" – o'z maqsadiga mehr; 3) "ma'rifat" – inson sirlaridan voqif bo'lish; 4) "istig'no" – maqsadni taqdir

deb tushunish; 5) “hayrat” – insoniy fe’l-atvordan zavqlanish; 6) “tavhid” – maqsadga shonch; 7) “faqr fano” – komilikka ishtiyoq sezish, hosil qilingan sifatlarni amalda qo‘llash[4].

Insondagi salbiy hislatlarni ifoda etadigan qoidalar yig‘indisi “axloqi zamina”, deb yuritiladi. U insondagi boylikka hirs qo‘yish, manmanlik, johillik, kibr-havo singari yomon fe’l-atvorlarni ifoda etadi. Yuqoridagilardan shunday xulosa kelib chiqadiki, tasavvuf ahli axloq-odob qoidalarini e‘lon qilish bilan chegaralanib qolmaydi, ayni vaqtda ularning mohiyatini har tomonlama bayon etib boradi, shu asosda faoliyat ko‘rsatishini taqozo qiladi. Bu qoidalar, odatda, tariqatlar deb atalib, tasavvuf manzilini tutgan kishilarni da‘vat etadi.

Islom ta‘limoti bo‘yicha tasavvuf ahli axloqiy kamolotga erishishning to‘rt bosqichini o‘tashi lozim.

Birinchi bosqich – shariat yo‘l-yo‘riqlari bo‘lib, unga ko‘ra tasavvuf ahli avval payg‘ambar shariati va sunnatiga amal qilishi zarur.

Ikkinchi bosqich – tariqat odobi bo‘lib, bunda odob arkonini o‘rganib, shu asosda harakat qilmog‘i lozim.

Uchinchi bosqich – ma‘rifatga ko‘tariladilar. Bunda soliq, ya‘ni so‘fiy nafsi ommorani mag‘lub qilib, ilmi ilohiyini o‘zlashtiradi, oqibatda inson barcha narsalarning mohiyatini tushunib yetadi.

To‘rtinchi bosqich – haqiqat bo‘lib, bunda ma‘naviy kamolotga erishib, bu dunyo g‘alvalaridan butunlay qutulish, o‘zligidan kechib, Alloh taolo jamoliga yetishish maqsad qilinadi.”Mana shunday hayot tufayli inson o‘z ko‘nglidan joy olgan habardan nur topadi, komillik va o‘z-o‘zini anglab yetishning oliy martabasiga erishadi”[5].

Demak, shariat, tariqat va haqiqatni o‘zaro vobasta, bir-birini taqozo etuvchi hodisalar sifatida, islom yo‘lining martabalari sifatida qarash o‘rinli. Abul Qosim Kushariyning bu haqda fikri diqqatga sazovor:”Shariat – bandalik zaruriyatining amrlari, haqiqat esa – Xudo mushohadasi. Va haqiqatdan madad olib oziqlanmagan shariat maqbul bo‘lmaganday, shariatga bog‘lanmagan haqiqat ham natijasiz va samarasizdir. Shariat xalqqa (ommaga) mo‘ljallangan majburiy amallar, haqiqat esa, Haq yo‘lidan xabar beruvchi xos kishilarning nasibasi”.

Tariqat nima? “Tariqat” so‘zining ma‘nosi yo‘l demak. Ya‘ni ilohiy ma‘rifatni egallashga bel bog‘langankishining ruhiy-axloqiy kamolot yo‘li. Tariqatni tasavvufning amaliy qismi, deb tariflaydilar.

Tasavvuf tariqatlardagi islomiy qonun-qoidalar pirovard natijada insonni ezgulikka, axloqiy poklikka, Allohning yaratuvchanlik qudratiga ishonishga, u yaratgan borliqni tom ma‘noda anglash va shukronalar keltirish hissi bilan yo‘g‘rilgandir.

Tasavvuf o‘zining butun borlig‘i, mohiyati bilan ilmga, ilohiyatga, ma‘naviy barkamolikka intilishning eng yorqin namunasi. Mazkur ta‘limot ma‘naviyatida ilm o‘rganishga, bunyodkorlik ishlariga shogirdlarni yo‘naltirish kabi ibratli yo‘riqlarni uchratamiz. Xususan, Xoja Abduholiq G‘ijduvoni o‘z “Vasiyatnoma”sida shunday deydi: “Ilm o‘rganmasdan turib ishga kirish mag‘il, neki ish qilsang qur‘onga suyangil, chunki u odamlarni Alloh yo‘liga chorlaydi. Odamlar og‘irini yengil qilg‘il”. Xoja Abduholiq G‘ijduvoni odamlarning hayotiy faoliyatlariga hamfikir va yaqindan yordam ko‘rsatish, toat-ibodat, ularni himoya etish bilan Alloh ko‘rsatgan yo‘lidan boorish va uning rahmatiga sazovor bo‘lishni asosiy tamoyillardan biri deb hisoblaydi.

G‘ijduvoni jamiyatga xizmat qilish tamoyillarini asoslab bergan. Bular xalq manfaatiga zid ish tutmaslik, hech kimdan hech narsanu talab qilmaslik, kishiga xizmat

buyurmaslik, boylikka hirs qo'ymaslik, barchaga shafqatli bo'lish, o'zidan kichiklarga past nazar bilan qaramaslik, tashqi go'zalikka zeb bermaslik, ota-onaga, katta-kichikka minnatdorchilik, mansab egallash, rahnamo bo'lishga tirishmaslik, ilm o'rganmasdan turib, ishga qo'l urmaslik, tariqat yp'lini mahkam tutish va boshqalar.

Uning tabarruk so'zlaridan birida quyidagi ibratomuz fikr ta'kidlanadi va u bugungi kun uchun ham g'oyat qadrlidir: "xilvat eshigini yopilgulu, suhbat eshigini och, Shayxlik eshigini yopilgulu, yorlik eshigini och"[6].

Tasavvufchilarning ba'zilari nafni daydi it yoki ruh etagiga yopishgan ifloslik, ba'zilari esa to'ymas ajdaho yoxud firib-nayrang timsoli Dajjolga tashbeh beradilar va nafs odamni odamiylikdan chiqaradai, azim gunohlarni qilishga sababchi bo'lib badbaxt etadi, deb qoralanadi.

Nafs xudbinlikni, o'zim bo'lay falsafasini tug'diradi. Nafs domiga tushgandan keyin, kishi hech narsadan tap tortmaydi, harom-xarishdan hazar etmay, boshqalar hisobiga bo'lsa ham yaxshi yashashni o'ylaydi. Oqibatda, u zolim, berahm, riyokor bo'lib qoladi. Shuning uchun tasavvuf talab etgan tiyilish, sabru qanoatta nafsni tarbiyalash masalasi mujassamlashgan[7].

Insonning o'z menligi, uning moddiy hayoti, jismiy tana manfaatlari tashkil etuvchi va Alloh tarafidan zimmasiga vujudni boshqarish mas'uliyati yuklatilgan menlikdir. "Faqat tarbiya etilmasa, u eng asosiy dushman vaziyatidadir"[8].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Komilov N. Tasavvuf. – T.: Yozuvchi, 1996. – B. 3
2. Бертельс Е.Э Суфизм и суфийская литература. М., "Наука" 1995. с. 54
3. Каримов И.А. Биз келажигимизни уэ кулимиз билан курамиз. Асарлар туплами. 7 жилд. -Т.:
4. Abdumalik Yo. Maktabda tasavvuf // Ma'rifat, 1995. 2 avg.
5. Imomnazarov M. Milliy ma'naviyatimiz nazarariyasiga chizgilar. – T.: 1998. – B. 14.
6. Valixojayev B. Ho'ja Ahror Uydirma va haqiqat. // Muloqot, 1991, 4-son. – B. 67.
7. Komilov N. Tasavvuf. – T.: O'zbekiston, 2009. – B. 122
8. Mahmud Asad Jo'shon. Tasavvuf va nafs tarbiyasi. – T.: Cho'lpon, 2000. – B. 8.

MARKAZIY OSIYO ALLOMALARINING FALSAFIY QARASHLARIDA INSON MUAMMOSI

*Ergasheva Shahlo G'ulom qizi – Jizzax DPU Tarix fakulteti 1- bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. A.Saitkasimov*

Annotatsiya

Inson tushunchasi keng qamrovli va muhokamaga sabab bo'ladigan tushunchadir. Bu haqda juda ko'plab alloma, faylasuflar munozalar olib borishgan, shuningdek, ushbu maqolada Markaziy Osiyodagi bir qancha allomalarning ham inson haqidagi falsafiy qarashlari, fikrlari keltirib o'tilgan hamda inson tushunchasiga umumiy ta'rif berilgan.

Kalit so'zlar: inson ma'naviyati, insoniy ehtiyojlar, inson tabiati, qobiliyat, inson irodasi, inson - olam " javhari", komillik.

Eng qadimgi zamonlardan aql va ijtimoiylik inson tabiatini tashkil etuvchi tamoyillar, deb hisoblangan. Inson haqidagi tasavvurlardan kelib chiqib mutafakkirlar uni qanday qilib

yaxshilash, insonni komillikka yetkazish to'g'risida so'z yuritganlar. A.Erkayevning, "Ma'naviyatshunoslik" asarida aytilishicha, Markaziy Osiyo allomalari bo'lgan Farobiy, Ibn Sino va Beruniy kabi dunyoviy ilm-fan vakillari boshqacha fikrlaganlar. Ayniqsa, Beruniy har qanday haqiqatning mezoni tajriba, inson qadr-qimmatini uning mehnati sifati bilan belgilanadi, deganida, mavhum g'oyalarni, inson nasl-nasabini emas, amaliy faoliyatini, jamiyatning real nutqlarini nazarda tutgan. Tan olish lozimki, Beruniyning ilmiy-tabiiy va ijtimoiy-siyosiy, gumanitar qarashlari o'z davridan ko'plab asr ilgari ketganligi bois, zamondoshlari tomonidan yaxshi tushunilmagan[1]. Farobiy esa jamiyat insonga nafaqat inson sifatida shakllanishi uchun, shuningdek, kamol topishi va, hatto, oddiygina turmush kechira olishi uchun ham kerak, deb hisoblaydi: "Har bir inson o'z tabiati bilan shunday tuzilgan, u yashash va oliy darajadagi yetuklikka erishmoq uchun ko'p narsalarga muhtoj bo'ladi, u bir o'zi bunday narsalarni qo'lga kiritmaydi, ularga ega bo'lish uchun insonlar jamoasiga ehtiyoj tug'iladi"[2].

Shunday qilib, Farobiy inson tabiatini ijtimoiylik tashkil etadi, degan fikrni ilgari suradi. Inson haqidagi ushbu masala islom dini mutafakkirlarini ham qiziqtirgan. Jumladan, Abu Homid G'azzoliy "Kimyoi saodat" asarida insonga xos hislatlarni to'rtga bo'ladi: birinchisi – axloqi bahoim – to'rt oyoqli hayvonlarga xos sifatlar; ikkinchisi – axloqi saba' – darrandalarga xos sifatlar; uchunchisi – axloqi shayotin- shaytonlar sifati; to'rtinchisi – maloika – farishtalar sifati. Birinchi uch guruh sifatlar insonni hayvonga yaqinlashtirsa, to'rtinchi guruh uni farishtaga yaqinlashtiradi.

Inson tabiati faqat umumiy insoniy xossalardan yoki tamoyillardan iborat emas[3]. U, shuningdek, insonning konkret tarixiy-ijtimoiy va individual mavjudlik holati bilan bog'liq. Bu holat shaxsning moyilliklari, u yoki bu narsani yaxshi ko'rishi, erkin tanlashi va nimalargadir sig'inishi, taqvodorlikka moyillik yoki uni inkor qilish kabi axloqiy, huquqiy, estetik, diniy tuyg'u va me'yorlarni o'z ichiga oladi. Buni Alisher Navoiy so'fiyona tarzda ifoda etgan: inson jazm qilsa, Haq vasliga erisha oladi. Zero, insonga Haqqa vosil bo'lish qobiliyati berilgan. Yana bir muhim ma'lumot aytish mumkin A.Erkayevning "Ma'naviyatshunoslik" nomli kitobida insonda bir ehtiyojning qondirilishi undan yuksakroq bo'lgan yangi ehtiyojlarni keltirib chiqaradi. Lekin ehtiyojlarni mavhum baholash yaramaydi. Ehtiyojlar sog'lom yoki nosog'lom bo'lishi mumkin. Insonning erkin kamolotiga xizmat qiladigan, undagi ijobiy qobiliyatlarni, fazilatlarni boyitadigan, rivojlantradigan ehtiyojlar sog'lom ehtiyojlardir. Aksincha, nafsning kuchayishiga, molparastlikka, mansabparastlikka, insondagi salbiy qobiliyatlarning kuchayishiga sabab bo'ladigan ehtiyojlar nosog'lom ehtiyojlardir. Insonda sog'lom ehtiyojlarning shakllanishiga, o'z shaxsi bilan ixtilofga bormasdan, uning asl insoniy mavjudligini ta'minlashga xizmat qiladigan aqliy va hissiy muhit, falsafiy, axloqiy, ilmiy, diniy, badiiy va boshqa madaniy qadriyatlar, me'yorlar, idealar hamda ijodiy faoliyatning o'zaro mushtarakligi – ma'naviyatdir.

Farobiy qarashlaridan kelib chiqib ma'naviyatni aniqlaydigan bo'lsak, u, birinchi navbatda, insonning ijobiy, musbat bilimlari, zavq-shavqi, hayotdan lazzatlanish tuyg'ulari, oliy maqsadga, idealga va bunyodkorlikka, baxt-saodatga intilishidir. U o'z fikrini davom ettirib, inson, avvalo, baxt-saodatning nimaligini bilmog'i zarurligini, unga erishuvni o'ziga oliy maqsad qilib olmog'i, unga eltadigan ish-amal va vositalarni bilmog'i va bajarishga kirishmog'i lozimligini ta'kidlaydi. "Insoniy vujudan maqsad eng oliy baxt-saodatga erishuvdir", deb uqtirgan alloma. A.Erkayevning "Ma'naviyatshunoslik", asarida, "inson doimiy harakatda, birlamchi hilqatdan olgan o'z-o'zidan rivojlanish tendensiyasi unda mavjudligi sababli uning ongi, tafakkuri doimiy rivojlanishida", deb keltirib o'tilgan.

Yana inson mohiyati mavzusiga qaytamiz. Aql va ijtimoiylik insonni hayvonot olamidani farqlovchi eng muhim belgilardir, ammo insonning to'liq mohiyati emas. Keyinchalik mutafakkirlar insonning yana bir muhim belgisi to'g'risida so'z yuritdilar: inson yaratuvchi hayvon, u ishlab chiqaradi. Inson - ishlab chiqaruvchi, mehnat qiluvchi, tabiatni va o'z- o'zini o'zgartiruvchi, qayta yaratuvchi mavjudot. U o'z oldiga avvaldan maqsad qo'ya oladi, ishlab chiqaradigan narsasini u instinktlar yordamida emas, avval miyasida paydo bo'lgan reja orqali ro'yobga chiqaradi. Ayni paytda odam bolasi inson bo'lib shakllanishi va ishlab chiqarish bilan shug'ullanishi uchun jamiyatda yashashi zarur. Insonning o'zi, ongi, tafakkuri, ishlab chiqarish - hammasi jamiyat mahsulidir. Ammo inson tabiatini tashkil etuvchi qancha yangi tamoyillar olg'a surilmasin, baribir masala ohirigacha yechilmay qoladi. Chunki insonga nafaqat tafakkur, shuningdek, hissiyot, tuyg'ular ham xos. Insonning biologik tabiati yemasdan, ichmasdan, tashqi atrof-muhit bilan modda almashmasdan yashay olmaydi. Insonning aql-zakovati esa oziq-ovqat, boshpana va hayot kechirish masalasida to'g'ri va samarali harakat qilishga, o'zini xavf-hatardan saqlashga qaratiladi. Shuningdek, O.Norboyev va B.Karimovlarning "Ma'naviyat asoslari" kitobida, "Inson tabiatiga o'zini muayyan Ijtimoiy guruh, qatlam, toifa, millat, davlat, mintaqa, davr yoki sulola bilan bog'lash xosdir. Shu bois inson o'z qavmi, millatining erishgan yutuqlaridan quvonishi, uni yanada boyitish va kelajak avlodlarga qoldirishga intilishi tabiiy ma'naviy hodisadir", degan jumalar keltirilgan[4]. Bundan tashqari, B.Karimov, O'.Norboyev va F.Ziyayevlarning "Ma'naviyat asoslari" asarida Farobiyning inson haqidagi "Insonning ruhiy holati, jon va tananing o'zaro munosabati, mantiqiy fikrlash tog'risidagi mulohazasini keltirib o'tadi. Uning aytishicha, insonning bilish, ruhiy qobiliyatlarini miya boshqaradi, yurak esa barcha a'zolarni hayot uchun zarur bo'lgan qon bilan ta'minlovchi markaz vazifasini bajaradi. Inson voqelikning idrok, sezgi, xotira, tasavvur, mantiqiy tafakkur, aql, nutq va boshqa vosita usullar orqali bila oladi[5]. Yana ushbu asarda Markaziy Osiyoning buyuk allomalaridan biri bo'lgan Abu Ali Ibn Sinoning inson haqidagi fikrlari keltirib o'tilgan. Alloma: "Inson hech qachon erishilganiga qanoat qilmaydi. U hamma vaqt bilmaganini bilishga, hali qo'lga kiritilmagan yutuqqa muyassar bo'lishga, musaffolik va go'zallikni idrok etish bilan ruhni qoniqtirishga ruju qo'yadi", degan fikrni ilgari suradi. Shuningdek, Ibn Sino insonning aql kuchiga katta baho berdi va orqali inson kamoloti mohiyatini tushuntirdi. Shu bilan birga, inson organizmidagi sezgilar, dunyoni bilish yo'llari, inson tabiatidagi xilma-xil hislatlar, jaholat va ilm, shakl va mazmun, ruhning modda bilan mukammal bo'lib, o'zgarish qonuniyati kabi ilmiy-falsafiy asarlarida tushuntiriladi. Jumladan, A.Erkayevning "Ma'naviyatshunoslik" asarida inson haqida yana bir muhim ma'lumot berilgan bo'lib, unda aytilishicha: Inson - iroda obyektlashuvining oliy pog'onasi bo'lib, aql yordamida olamni bilish qobiliyatiga ega. Inson o'zini yashashga intilish irodasi bilan birgalikda to'liq anglaydi. Shu bois uning nazarida boshqa individlar mavjudligi o'z shaxsining bor yo'qligiga bog'liq. Bunday tasavvur insonni haddan tashqari xudbin shaxsga aylantiradi hamda A. Erkayevning fikricha inson tabiatiga yuqoridagi keltirilgan tamoyillar va qobiliyatlardan tashqari, inson ehtiyojlarining yuksalib borish qonuni kiradi. Shu qonunni ham yuqoridagi tamoyillarga, belgilar va qobiliyatlarga qo'shib tahlil etsak, inson tabiatini yanada aniqroq tasavvur etishga, chuqurroq tushunishga, binobarin, ma'naviyatini yaxshiroq bilishga imkon yaraladi. Aytish mumkinki, inson o'zini, o'z ekzistensial vaziyatini anglay olishi uni insonga aylantiradi. Bu xulosa inson tabiatini yangi bir muhim belgi bilan boyitadi. Va yana ushbu asarda, falsafiy va diniy ta'limotlarda insonning yashashdan maqsadi nima, degan savolga murakkablashgan va chalkash javoblar beriladi. Jahonning barcha yirik dinlari, jumladan, islom dini falsafasiga

ko'ra, inson - olamning javhari, tabiatning gultoji. " Inson - olamning javhari " shiorida islom dini Alloh olamni inson uchun yaratdi yoki olamni yaratishdan Allohning maqsadi insondir, degan g'oyani nazarda tutgan. Islom olami ilm-fani va falsafasiga antik yunon olimlari, ayniqsa, Aristotel ta'siri kuchli bo'lgan. Shu sababdan islom dini faylasuflari bo'mish, Markaziy Osiyo " arestotelchilari" (Farobiy, Ibn Sino va boshqalar) qatorida tasavvuf faylasuflari, xususan, Aziziddin Nasafiy - katta olam - koinotni olami kubro, kichik olam - insonni - olami sug'ro, deb ataganlar.

Bundan ko'rinadiki, inson va inson muammosi tushunchasi juda murakkabdir. Bu haqda yuqorida juda ko'plab fikr va ma'lumotlar keltirib o'tildi va hammasi juda to'g'ri. Jumladan, birgina Markaziy Osiyoning buyuk allomalari inson mohiyatini diniy va falsafiy tomonlama turlicha ta'riflab berishgan. Ularning bunday qarashlari hozirgi kundagi haqiqatlardan biridir. Chunki, inson o'z maqsadi yo'lida takomillashib boradi va bugungi kunda insoniyat yuqori darajada rivojlangan. Insonning takomillashuvi bu o'z ehtiyojini qondirishidan kelib chiqadi. Bir ehtiyojning qondirilishi undan yuqoriroq ehtiyojlarni keltirib chiqaradi. Agar inson o'z ehtiyojlarini nazorat qilmasa bu rivojlanish salbiy oqibatlariga olip keladi va insoniyat tanzzuliga sabab bo'ladi. Aslida, nafaqat Markaziy Osiyo, balki, butun dunyo faylasuf-allomalari yechim topishga uringan " Inson muammosi" mana shu.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Erkayev. " Ma'naviyatshunoslik ". Toshkent.: 2018, 114-117- 122-126-129 - 130 - 131 - 197- b
2. A.N.Farobiy. " Fozil odamlar shahri " T.: 1993, 186-188- b.
3. A.H. G'azzoliy. " Kimyoi saodat ". Ruh haqiqati. - T.: " Adolat ", 2005. 39-b
4. O. Norboyev, B. Karimov. " Ma'naviyat asoslari ". Toshkent.: 2021. 250- b.
5. Karimov, O'. Narboyev, F. Ziyayev. " Ma'naviyat asoslari". Toshkent.: 2021; 275-276b.

AVESTODA IJTIMOIIY FALSAFIY G'OYALAR

*Xaqberdiyeva Durdona Akmal qizi qizi – Jizzax DPU Tarix fakulteti 1-bosqich talabasi
Ilmiy rahbar: f.f.d., prof. A.Saitkasimov*

Annotatsiya

Ming yillik tarixdan ma'lumki, din jamiyatda xalq va davlat o'rtasidagi vosita bo'lib kelgan. Jumladan O'rta Osiyo xalqlari va madaniyati haqida ma'lumot beruvchi yozma manba Avestoda ham shunday ma'lumotlar mavjud. Ijtimoiy jihatdan anchagina xususiyatlarga ega bo'lgan mazkur manbada jamiyatdagi bo'lib o'tgan o'zgarishlar va islohotlar, uning natijalari to'g'risida so'z boradi. Bundan tashqari hozirgi davrning muammo va xususiyatlari taqqoslashtirilganda anchagina o'zgarishlar o'xshashliklar kuzatiladi. Mazkur maqolada eng qadimgi yozma manba Avestodagi ijtimoiy-falsafiy qarashlar va bugungi kundagi ahamiyati to'g'risida ma'lumot beriladi.

Tayanch so'zlar: pedagogika tarixi, manba, davrlashtirish, xalq pedagogikasi, yozma manbalar, zardushtiylik, qabilalar ittifoqi, islohot, etnografiya, dinshunoslik

Avesto - zardushtiylik dinining muqaddas kitobi hisoblanib, dastlabki Sharq falsafiy qarashlarni o'zida aks ettiruvchi manbadir. Unda insormi karnolotga erishuvida mehnat, ezgulik, insoniylik, soflik, bag'rikenglik kabi sifatlaming ahamiyati chuqur ifodalangan.

Avesto asarida inson shaxsining kamolotga erishishiga oid fikrlar ifoda etilgandir. Mazkur asar g'oyalari orqali qadimgi davrlarda mamlakatimiz hududida yashagan xalqlarning tabiiy, ilmiy, ma'rifiy hamda ijtimoiy qarashlari borasida muhim malumotlarga ega bo'lamiz. Avesto diniy xarakterga ega bo'lish bilan birga, o'zida falsafiy, siyosiy, filologik, va tarbiyaviy masalalarni ham qamrab olgan. Zardushtiylik dinining g'oyalari xususida so'z borganda, ularning to'g'rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini alohida ta'kidlab o'tish lozim. Bildirilayotgan fikrlardan anglashiniladiki, zardushtiylik dinining g'oyalariga ko'ra, shaxsning axloqiy xislatlarga ega bo'lishi Adolat o'lkasini qaror toptirishda tayanch omil bo'lib xizmat qiladi. Zardushtning asosiy yo'riqlaridan biri ham Axuramazdaning ko'makchisi sanalgan inson sahovatli bo'lishi kerak, degan aqidadir. Garchi, zardushtiylikda diniy rasm-rusumlarga rioya etish, Zardusht tomonidan ilgari surilgan barcha axloqiy yo'l-yo'riqlarni bajarish har bir kishining muqaddas burchi ekanligi e'tirof etilishi bilan birga, dunyoviy ishlar va ularning mohiyati ham ochib beriladi. «Yaxshi fikr» iborasining mazmuni o'zida ilohiy qonun ruhida g'oyalarga ega bo'lish, yaqin kishisiga nisbatan mehribonlik ko'rsatish, muhtojlarga ko'maklashish, yovuzlikka qarshi kurashga doimo tayyor turish, kishilarning baxt-saodati yo'lida harakat qilish, ahillik, qabiladoshlar bilan birga do'stlik va totuvlikda yashashga intilish ruhida niyat va fikrlar musaffoligini aks ettiradi. Inson fikran ham boshqalarga hasad qilmasligi lozim. Yaxshi niyatli kishi darg'azab bo'lmaydi, jaholatlarga berilmaydi. Zero, bunday ruhiy holatda inson yaxshilik haqida o'ylamaydi, burch va adolat haqida unutadi va nojo'ya harakatlar qiladi. Avestodagi uchlikning haqiqiy manbalariga yondashiladigan bo'lsa, ular qadimgi zamon kishilarining axloqiy tasavvurlariga batamom muvofiq bo'lib tushadi. Uning ong, axloq va boshqalar xususidagi tasavvurlari o'zi mansub bo'lgan jamoa bilan uzviy bog'langan, Jamoaning fikri uning ham fikri, jamoaning so'zlari uning ham so'zlari, jamoaning ishlari uning ham ishlari bo'lgan. Ijtimoiy va shaxsiy manfaatlarning yuqori bo'lishiga olib kelgan[1].

Avesto bitiklarida ilgari surilgan g'oyalar ajdodlar hayoti, turmush tarzi, urf-odatlarini, diniy e'tiqodi va aqidalari bilan bir qatorda qadimgi tarix, falsafa, dinshunoslik, geografiya, etnografiya, tibbiyot sohalarini o'rganishda, yoshlar dunyoqarashini o'stirishda muhim ma'naviy-ma'rifiy qimmatga ega. Zardusht tomonidan yaratilgan bu izchil ta'limot, avvalo o'sha davrdagi davlat va jamiyatning siyosiy maqsadlarini aks ettiruvchi mukammal mafkura bo'lib shakillanganligi allaqachon e'tirof etilgan. Shu ma'noda "Avesto" qadim ajdodlarning teran fikrlarini, ilk ilmiy xulosalarini bugungi avlodlarga yetkazuvchi, o'tmish bilan kelajakni tutashtiruvchi ko'prikdir. O'zlikni anglashda, buyuklikka, ertangi kunga teran nigoh va ishonch bilan boqishda Avesto beqiyos ma'naviy va ruhiy ozuqa. Asarda ilgari surilgan g'oyalar tarixning barcha davrlarida ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan holda doimo barqarorlikka, tarqqiyotga xizmat qilib kelgan. Bu yozuvlarning yana bir jaxonshumul ahamiyati shundaki, unda insoniyatni ezgulik, yaxshilik yo'lida borib, qabohat, zulmatga qarshi ayovsiz kurashish kerakligi va kurashda ezgulikning g'alaba qozonishi muqarrar ekanligi to'g'risidagi ishonch ruhini mustahkamlashda xizmat qiladi[2;43].

Avesto g'oyalarining yana bir ahamiyatli jihati, jismoniy, kuch-qudratga qarshi ezgu insonlarga xos bo'lgan ma'naviy barkamollikning yuqori o'ringa qo'yilganligidir. Zardushtiylik falsafasiga ko'ra, odamlarning yovuzlik kuchlariga qarshi kurashiga faqar din emas, ibodat, samimiy fikr, yaxshi so'z va tadbirkorlik, shuningdek, axloqiy va huquqiy qoidalarga og'ishmay amal qilishlari ham asos bo'la oladi. Odamlarning ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari ma'lum qonun-qoidalarga asoslangani haqida Yasht va Videvdat boblari

ma'lumot beradi. Oila va jamoadagi berilgan so'zdan yoki qasamdan voz kechish, odamlar o'rtasida tuzilgan ahdomani buzish katta gunoh hisoblangan. Avestoda mehnatga yuksak ehtirom bilan bildiriladi. Inson mehnat qilishi lozimligi ham keltirib o'tilgan. Nohaqlik va jinoyatga to'siq qo'yish, ularning oldini olish maqsadida Avestoqonunlari inson va jamoaning har kungi hayotini, ichki va tashqi munosabatlarini huquqiy nazorat qilishga qaratilgan. Avesto yuksak axloq, pokiza vijdon, marhamatlilik, insonga va ona zaminga nisbatan doimiy g'amxo'rlikni targ'ib etadi. Bugungi kunda ham Avesto falsafasi dolzarbdir. U insoniyatning yorug' kelajagiga, ezgulikning yovuzlik ustidan g'alabasiga va adolat tantanasiga ishonch va umid bag'ishlaydi. Jamiyatning farovonligi, tinch osoyishtaligi birinchi galda ezgu niyat bilan bog'liq. Chunki ezgu niyat hukmron bo'lsa, yovuzlikka imkon qolmaydi. Biroq jannatiy haqiqat muallaq holda emas, balki yer zaminda inson uchun yaratiladi. Shunday ekan, insonda jamiyatni adolat bilan boshqarish ehtiyoji tug'uladi va shaxriyorlik maqomidagi malak siymo o'z vazifasiga kirishadi. Yer-u zaminda ezgu niyat, jannatiy hayot barqaror bo'lsa, adolat bilan boshqarilsa, bunday jamiyat butun, sog'lom, ma'naviy barqaror va abadiy o'lmas jamiyat bo'ladi. Zardushtiylikning ushbu g'oyaviy tizimi ideal jamiyat va eng qadimgi utopik ideal davlat g'oyasi deb qabul qilinishi mumkin. Zaratushtra nasihatlarida doimiy farog'atli hayot inson uchun uzoq notanish xayoliy jannatda emas, balki inson uchun yaqin, unga tanish jonli dunyoda mavjud bo'lishi lozim, degan qarashlar muhim ahamiyat kasb etgan. Bu marraga yetish uchun odamlar juda ko'p murakkab va jiddiy sinovlardan o'tishlari kerak. Zaratushtra birinchi bo'lib adolatli sud qilish, jannat va do'zax haqida, insoniyat uchun umumiy oxirgi sinov haqida, hamda haqiqat, bunyodkorlik va ezgulikka intilgan insonlar uchun doimiy farog'atli hayot olami to'g'risidagi rasmiy ta'limotga asos solgan. Asrlar davomida turli xalqlar dunyoda to'kinlik baxt-saodat, farovonlik ustunlik qilgan davr boshlanadi deb umid qilganlar. Bu abadiy mavzu o'z ahamiyatini hozirda ham yo'qotmagan. Biroq kelajakdagi o'lmas dunyo, baxtli hayot, doimiy adolatlilik haqida qadimgi manbalar ichida Avesto birinchi bor e'lon qilingan. Zaratushtra ta'limoti insonparvarlik g'oyalari bilan uzviy bog'langan bo'lib, unda inson uchun alohida muhim o'rin ajratilgan. Yaxshilik va yovuzlik kurashida unga hohlagan tomonini yoqlash imkoniyati yaratiladi. Shuningdek, har bir inson yovuzlikni yo'qotish va ezgulikni o'rnatish ishida ishtirok etishi mumkin. Bu ishda hamma teng huquqlidir. Avesto qadimgi jamiyatning to'rt toifasini ajratib beradi - kohinlar, janchilar, chorvadorlar va hunarmandlar (Yasna 19-bob)[3].

Jamiyat bilan bog'liq masalalar azaldan ko'plab mutaxassislarning diqqatini tortib keladi. Fan tarixida bu mavzuga doir turlicha qarashlar, g'oyalar va ta'limotlar mavjud. Bu masalalar qadimgi ajdodlarimizdan qolgan eng qadimgi yozma manba Avestoda keng yoritib berilgan. Jamiyat va oila mohiyatan bir-biri bilan uzviy bog'liq. Oilada jamiyatning tub mohiyati o'z aksini topadi. Shu ma'noda, oilani kichik jamiyat deyish mumkin. Har bir jamiyat a'zosi oila bag'rida voyaga yetadi, ijtimoiy munosabatlarni o'zlashtiradi va insoniy fazilatlarini namoyon etadi. Barkamol insonni shakllantirish, uni hayotga, mehnatga tayorlash oilaning muqaddas fazilatidir. Oilani mustahkamlash jamiyat barqarorligi va qudratining muhim shartidir. Shu boisdan ham davlat oilani o'z himoyasiga oladi. Jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muhitning sog'lomligi ko'p jihatdan oilaviy madaniyatga bog'liq. Oila qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi. Mamlakatimizda milliy mustaqillik yillarida ma'naviyat sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, avvalo, oila qadriyatlarini, eng ilg'or an'analarini tiklashga qaratilgan[4].

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asqarov A. O'zbekiston Tarixi. Toshkent, 2005.

2. Ergashev Q., Xamidov H. O‘zbekiston Tarixi. G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot matbaa ijodiy uyi. Toshkent, 2015.
3. <http://xorazmiy.uz> > view
4. Nazarov Q. Falsafa asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018.

ЎЗБЕК ХАЛҚИ ЭТНОМАДАНИЯТИНИНГ РИВОЖИДА ЦИВИЛИЗАЦИЯ ПАРАДИГМАЛАРИ

Пардаева Севарахон Ақромовна – Жиззах давлат педагогика университети таянч докторанти

Аннотация

Ўзбек халқи этномаданий ривожининг ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маданий жихат ва хусусиятларининг илмий-фалсафий таҳлили назарий ва амалий долзарб муаммо ҳисобланади. Ижтимоий фанларда миллий маданиятнинг мазмун моҳиятининг тадқиқида собиқ Иттифоқнинг парчаланиши, мустақил ҳамдўстлик давлатларининг ташкили билан формацион парадигмаларнинг илмий муомаладан чиқиши билан цивилизация ёндашуви устувор тараққиёт йўналиши бўлиб қолди. Шу боисдан Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий-иқтисодий маданий тараққиётида миллий цивилизация парадигмаларининг концепти ва истиқболли стратегияси мақолада муҳокамага қўйилмоқда.

Калит сўзлар. Цивилизация, парадигма, маданият, цивилизация парадигмалари, цивилизациянинг сиёсий прадигмаси.

Аннотация

Научно-философский анализ социально-экономических, политических и культурных аспектов и особенностей этнокультурного развития узбекского народа представляет собой теоретической и практической актуальность. При изучении содержания национальной культуры в общественных науках цивилизационный подход стал приоритетным в развитии постсоветского пространства в формировании новых парадигм развития СНГ, чемформационных. В связи с этим в статье рассматриваются концепт и перспективные направления парадигм национальной цивилизации в социально-экономическом и культурном стратегии Республики Узбекистан.

Ключевые слова. Цивилизация, парадигма, культура, парадигмы цивилизации, политическая парадигма цивилизации.

Annotation. The scientific and philosophical analysis of the socio-economic, political and cultural aspects and characteristics of the ethno-cultural development of the Uzbek people is of theoretical and practical relevance. When studying the content of national culture in the social sciences, the civilizational approach has become a priority in the development of the post-Soviet space in the formation of new development paradigms. In this regard, the article discusses the concept and promising directions of the paradigms of national civilization in the socio-economic and cultural development of the Republic of Uzbekistan.

Чунки, Шўролар тузумининг оқибатларини бартараф этиш, айниқса Россиянинг ўз цивилизация мақомини тиклашга интилиши Украина билан ҳарбий ҳаракатларга сабаб бўлиши, МДХ давлатларининг ўз келажагини Хитой, Европа ва АҚШ цивилизация парадигмалари билан боғлаш муаммосига ҳам дуч келди. Биз цивилизация парадигмаси деганда мураккаб ижтимоий тизимдаги бир миллат ёки диний менталитетга мансуб одат, анъана ва қадриятларга эга миллат ва халқнинг уюшмасини ифодалаш ҳақидаги мулоҳазаларни ҳам учратишимиз мумкин. Чунки унинг барча жиҳат ва хусусиятлари ўзаро ички бир яхлитликни намоён этади [4].

Цивилизация парадигмасига эътибор бериш миллатнинг келажагини белгилаши билан сиёсий аҳамият касб этади. Зеро цивилизация парадигмаси сиёсий мақсадлар, яъни географик ҳудуд, моддий ишлаб чиқришнинг бир соҳаси ёки ахборотлашув парадигмасини ҳам англатади. Биз ўзбек халқи этномаданиятининг тараққиётида ахлоқий парадигмаларнинг устуворлиги ғоясини олға сураимиз. Бу ҳол парадигмаларга асосланиб ижтимоий тараққиёт йўлини белгилаш имкони борлигини тасдиқлайди. Айни вақтда цивилизация парадигмаларида миллий ўзбек халқи этноконфессионал жиҳат ва хусусиятларини сақлаб қолиш эҳтиёжларини назарда тутиш этномаданий идентикликни муҳим омилидир.

Замонавий ижтимоий фанларда Россия ва Ғарб муаммоси фаол тарғиб этилса-да, лекин унинг ечими жиддий баҳс-мунозарали кечмоқда. Украина эса ўзини Европа маданиятига мос деб ҳисобласа, Россия украин, белорус ва рус миллати бир цивилизацияли деган нуктаи назарни ёқлайди. Бу ҳол умуминсоний ва миллий қадриятларнинг синтезида оқилоналик ва сиёсий шаффоф тараққиёт йўлини танлаш хусусий миллий иасъулиятни ёшлар зиммасига юклайди. Шу маънода таниқли олим С.Кора Мурза ўз тадқиқотларида рус халқининг ўзлигини англаш, ўзининг давлатчилик бошқарувини танлаши цивилизацияга боғлиқ эканлигини таъкидлайди. Чунки янги тараққиёт даражаси “цивилизация, миллат, миллий ғоя” тушунчаларини илмий муомалага киритиб, анъанавий ўтмишнинг “христианлик дунёси” мазмунидаги тушунчанинг “Ғарб ёки Европа” атамалари билан янгиланганлигини ўзида ифодалайди [5].

Цивилизация парадигмаси қитъа ёки халқнинг бир хил миллий-диний жиҳат ва хусусиятларга эгаллигининг маданий мезонларида ўлчаниши ҳам мақсадга мувофиқдир. Бу ҳол М. Данилевскийнинг илмий тадқиқотларида локал маданиятларнинг намоён бўлиши, ўзга халқ ва миллат турмуш тарзи, одат, анъана ва қадриятларининг кундалик турмуш тараққиётида янги жиҳат ва тамойилларни ҳосил қилиши билан цивилизация парадигмаларини ҳосил қилади. Илм-фан техника ва технологиялар ижтимоий ҳаёт, шахс турмаш тарзида жиддий ўзгариш ясаб, одамларнинг янги фуқаролик муносабатларига асос солишини ҳам назарда тутади. Шу маънода рус олимларининг цивилизация деганда барқарор йирик тизимдаги умумий турмуш ва дунёқараш андозаларида бир неча халқларни бирлашмасига тушуниш таклифини қўллаб қувватлаймиз [5;6].

Цивилизация парадигмаси ўз моҳиятига кўра, давлатнинг ижтимоий тараққиёт андоза ва мезонларига доир ёндашувини белгилаши билан муҳим ижтимоий сиёсий мақсадли стратегия ҳисобланади. Шунинг учун В.М.Межуев цивилизация хусусидаги бахслар хусусида собиқ Иттифоқни парчаланишидан сўнг устувор тадқиқот йўналиши бўлиб қолгани, унинг никобида эса дунёда ягона цивилизация маконини яратиш хусусидаги ҳатти-ҳаракатларнинг замонавий инсон тараққиётида хатарли сиёсат

сифатида баҳолайди [6;41]. Муаллиф ўз фикрини С.Хантингтоннинг “цивилизациялар тўқнашуви” билан далиллаган [9]. Биз муаллифларнинг фикрларини умумлаштирган ҳолда цивилизациянинг умумийлиги ҳақидаги қарашларда геополитика мақсадлари ўз ифодасинитопганлиги туфайли ҳар бир халқ ва миллатнинг ўзига хослиги ва мослигидан келиб чиққан ҳолда ўз мустақил парадигмалари бўлиши ҳақидаги фикр-мулоҳазаларга ҳамфикрмиз. Дарҳақиқат, цивилизациялашган давлатлар дунёнинг ўзга давлатларини “ўз лагери”га тортишга интилишида намоён бўлади. Шу билан бирга, илмий тадқиқотларда цивилизация парадигмалари мазмун моҳиятининг таҳлил ва талқинларида бахсли жиҳат ва хусусиятларни ҳам кузатиш мумкин [2;24].

Башарият тараққиёт парадигмаларининг мураккаблашиб бориши, умумбашарий муаммоларнинг жиддий кескинлашуви кишилик жамиятига ўзининг маданий тарихи, бугунги кунидан соғлом хулосалар чиқаришга муҳтожлиги, билан цивилизациянинг тақдири хатарли эканлигига атрофлича берган таърифларга биз ҳам бирдаммиз. Чунки, цивилизация тараққиёт шахс ижтимоий-маданий турмуш тарзида жиддий ўзгариш ва коррекциялар билан янги қадриятлар, айниқса миллий-диний депривация ҳолатини вужудга келтирмоқда. Натижада, ёшлар орасида миллий ва диний ўзликдан бегоналшув остида янги авлоднинг маънавий қиёфасида ўзининг миллий аслиятдан бегоналик ҳолати кузатилмоқда. Шу маънода тадқиқотчи Х.Соқиевнинг жамиятнинг ахборотлашуви шароитида шахснинг идентиклиги юзасидан олиб борган илмий изланишларининг натижалари билан фикримизни далиллаш мумкин [3;196]. Ўзбекистон Республикасининг цивилизация парадигмаси мустақиллик йилларида Туркия йўлида бошланган бўлса-да, муайян сиёсий мазмунда АҚШ ёки Россия цивилизация маконида “кўчиш” тамойилларини кузатиш мумкин. Ўзбекистон ҳукумати ва халқининг замонавий ижтимоий-иқтисодий тараққиётида мураккаблашган дунё сиёсий майдонида ўзининг муносиб ўрнини эгаллаши билан ўзига хос ва мос стратегик йўлларни танлай олади.

Цивилизация жамиятнинг маданий тараққиётининг ривожланиши, оддийдан мураккабга юксалиш ҳолати ҳисобланади. Бу ҳол цивилизациянинг ҳар бир халқ ёки миллат, ҳатто кичик бир этник гуруҳнинг ўзига хос миллий-диний турмуш тарзи (парадигмаси) бўлиши мумкинлигини тасдиқлайди. Ибтидоий даврда тош қуроллар, кейинчалик ўқ-ёй, ёзув, диннинг вужудга келиши, қитъаларнинг бир хил ижтимоий-иқтисодий жамоавийлиги цивилизациянинг маданий-маънавий жиҳатлари шулар жумласидандир.

Цивилизация дунё давлатларининг ижтимоий-иқтисодий, маданий ҳаётининг илм-фан, техника ва технологиялар тараққиётининг натижаси, яъни жамиятнинг индустриалликдан пост индустриал ижтимоий муносабатлар даражасини ҳам ифодалайди. Цивилизация ўз моҳиятига кўра жамиятнинг ахборотлашув жараёни, алоҳида ҳолларда анъанавийликдан замонавийлик босқичини ҳам мужассамидир. Шу маънода цивилизация маданият тушунчасининг шаклини ифодаласа, маданият тушунчасида миллий-диний, ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқий-ахлоқийликнинг мазмунини намоён этади.

Замонавий глобал цивилизациялашган онтомаконда давлатларнинг ўз манфаат ва эҳтиёжларини қондириш учун мазкур парадигмалардан фойдаланишга уриниш кузатилмоқда. Шу маънода ҳар бир миллат ва давлатнинг миллий-диний цивилизация тараққиёт йули умумий бўлиши, айтилган вақтда ўзгача бўлиши ҳам халқаро меъёрдир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. – М.: Книга, 1991. – 574 с.
2. Джураева Н.А. Современные методологические подходы в изучении парадигмы цивилизаций // Вестник науки и образования. – М., – 2019. – №24 (78). – С.24-27;
3. Сокиев Х.В. Глобаллашув шароитида ахборот трансформациясининг идентификацион жараёнларга таъсири // Фалсафа ва ҳуқуқ. – 2021. – № 2. – Б. 196-199.
4. Кляшторный С. Древнетюркские рунические памятники и авторы // Цивилизации и культуры Центральной Азии в единстве и многообразии. Мат-ы межд. конф, Самарканд, 08.09. 2009 г/ Д. Алимova Б. Аманбаева и др. – Самарканд-Ташкент: МИЦАИ, SMI-ASIA, 2010. –С. 24-28.
5. Кора Мурза С. Г.Россия и Запад. Парадигмы цивилизаций – М.: Академический проект. 2013. –232 с.
6. Межуев В.М. Цивилизация или цивилизации? (к спорам вокруг цивилизации) // Знание. Понимание. Умение. – 2016. – № 2. – С. 40 – 52.
7. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь разума. – М.: Язкки русской культуры. 2000. – 224 с.
8. Энгельгардт М. А. Прогресс как эволюция жестокости. – СПб.: Изд. Ф. Павленкова, 1899. – 198 с.
9. Цивилизации и культуры Центральной Азии в единстве и многообразии. Мат-лы межд. конф., Самарканд, 08.09. 2009 г/Д. Алимova Б. Аманбаева и др. – Самарканд-Ташкент: МИЦАИ, SMI-ASIA, 2010. - 332 стр.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / пер. с англ. – М.: АСТ. 2003. – 603 с.
11. Шпенглер О. Закат Европы / под ред. Г.В. Драча и др. – Ростов н/Д. Феникс. – 640 с.

YOSHLARNING MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYASIDA OILA VA OILAVIY MUNOSABATLARNING MUHIMLIGI HAMDA ZARURATI

Eshqulov Quvonchbek Sherali o'g'li

Tarix fakulteti 2-bosqich talabasi

Vaxobov Ulug'bek Bahodir o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti

Mamlakatimizda adolatli fuqarolik jamiyati qurish, har taraflama inson manfaatini ta'minlash, xalqimiz ertaga emas, bugun yaxshi yashashi bo'yicha islohotlar, yoshlar bilan ishlash bo'yicha mutlaqo yangi tizim yaratilgani hammamizga ayondir. Bu kabi ezgu g'oyalarning zamirida inson va uning manfaatleri mujassam bo'lib, uning samaradorligi davlatimiz ma'naviy qarashlarida yangilanish, aholi tafakkurida o'sish, yoshlarning ijtimoiy faolligi, Vatan va mamlakat taqdiriga daxldorlik xissining kuchayishi, umuman olganda ma'naviy-axloqiy qiyofaning yuksalishi bilan bog'liqdir. "Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab yurtimizda yoshlar haqida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatishga davlat siyosatining eng asosiy va ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qarab kelinmoqda. Chunki yoshlar – bizning kelajagimiz"[1].

Shu o'rinda aytish joizki, O'zbekistonda ta'limning barcha bosqichlarida dunyoda yetakchi bo'lgan davlatlarning ta'lim tizimlari tajribalari va elementlariga tayanib ish olib borilmoqda. Misol uchun, Koreya, Finlandiya, Yaponiya kabi malakatlarining tajribasi albatta e'tiborga molik va ishonamizki, O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish jarayonlarida bu boradagi modellari albatta kelajakda o'z aksini topadi. Buning uchun albatta, ta'lim tizimi, unda ta'lim oluvchi o'quvchi-yoshlar ma'naviy axloqiy tarbiyasini kamoltoptirishimiz, ularni Vatanga muhabbat, sadoqat ruhita tarbiyalash har davrdan-da muhim palladir.

Oila deb atalmish qo'rg'onda avlodlar kamol topadi. Shuning uchun bu qo'rg'onning mustahkam va barqaror bo'lishiga erishish nafaqat ma'lum bir mamlakat doirasida, balki dunyo miqyosida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodning hayotdagi ko'p qismi oilada o'tadi. Shu boisdan turmushning murakkab muammolari bilan oilada tanishadilar. Oiladagi mavjud an'analar, urf-odatlar, rasm-rusmlar va marosimlarning ijobiy ta'sirida yigit-qizlar asta-sekin kamol topib boradilar. An'ana va marosimlar tarbiyaning qudratli quroliga aylanadi. Oilaviy tarbiya ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo'lsagina o'sib kelayotgan yosh avlod farovonligini ta'minlashi mumkin.

Oila tarbiyasidagi yutuqlar ota-onalarga pedagogik bilimlar berish, oilaviy tarbiya bo'yicha tajribalar almashish, ota-onalarni tarbiyaviy ishlarga qizg'in jalb qilishga ham bog'liqdir. Har bir ota-ona o'z farzandini tarbiyalash borasidagi burch va mas'uliyatlarini chuqur anglashiga bog'liq. Bundan tashqari normal oilaviy muhit, ota-onaning obro'si, to'g'ri kundalik rejim, bolani kitobga va o'qishga, mehnat qilishga o'z vaqtida jalb qilishlari ham muvoffaqqiyat garovidir. Oilaning jamoatchilik bilan hamkorligi yaqin bo'lgandagina sog'lom g'oyalar, siyosiy ong va huquqiy madaniyat, mustaqil fikrlash, imyon, e'tiqod kabi tushunchalar ravnaqiga yetishadi.

Ajdodlarimiz azaldan oila mustahkamligi sog'lom avlodning yaralishi yo'lida muttasil e'tiborda bo'lgan, oilasi, urug'i obro'si mustahkamligi, g'ururi uchun doim kurashib kelgan. Bunday oilaparvarlar va bolaparvarlar zardo'shtiylik g'oyalarining aynan bizning zaminda tug'ilishi bilan ham bog'liq. Buni tarixiy manbalarni kuzatishning o'ziyoq anglatib turibdi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Bugungi kunda yurtimizda tobora keng tarqalib borayotgan "O'z bolangni o'zing asra" degan da'vat faqat quruq shior bo'lib qolmasdan, har bir ota-ona, har bir fuqaroning qalbiga chuqur kirib borishi amaliy harakatga aylanishi zarur. Buning uchun bu masalani, ya'ni ota-onalarning farzandlar tarbiyasi uchun mas'uliyatini va burchini huquqiy asosda mustahkamlab qo'yish vaqti keldi, deb o'ylayman" [2]. Haqiqatan ham har bir ota-ona o'z farzandining tarbiyasi uchun javobgar hisoblanadi.

Sog'lom avlod deganda faqat jismoniy sog'lomlikni emas, balki Sharqona axloq-odob va umumbashariy g'oyalar ruhida kamol topgan insonni tushunamiz» Bu fikrlardan ko'rinib turibdiki, Sharqona odob-axloq va umumbashariy g'oyalarni ongiga singdirib olgan kishi yuksak ma'naviyatli, ya'ni ma'naviy barkamol, komil inson hisoblanadi. Ma'naviy barkamollik insonning dunyoqarashi, e'tiqodi, ruhiyati, xulq-atvor normalari, axloq-odobi bilan bevosita aloqadorligi bilan ajralib turadi. Ma'naviy barkamol kishilar xalq taqdiri va farovonligi, vatan taqdiri va u ning ravnaqini o'ylaydilar.

Oila o'quvchi-bolaga muayyan g'oyaviy-siyosiy qarashlar asoslarini singdiradi, bola oilada axloq normalarini bilib oladi va ularni o'zlashtiradi, undagi dastlabki ko'nikmalar va xulq-atvor namunalari oilada shakllanadi. Jismoniy sog'lomlik va kamol topish asoslari ham oilada qo'yiladi. Bu eng avvalo, oilaning tarbiyaviy faoliyati, ya'ni jamiyatning talablarini hisobga olgan holda bolaga muayyan fazilatlarini singdirish uchun unga aniq maqsadni ko'zlab ta'sir ko'rsatish tufayli amalga oshiriladi. Tarbiya bolaning oila a'zolari bilan

kundalik muomalada bo`lishi jarayonida amalga oshiriladi. Bola maktabda, so`ngra oliy yoki o`rta maxsus o`quv yurtida o`qigan, ishlab chiqarishda ishlagan davrda ham oilaning tarbiyaviy funktsiyasi to`xtab qolmaydi.

Sharq xalqlarida qadimdan kattalarni hurmat qilish, kichiklarga izzatda bo`lish, insofli bo`lish, rostgo`ylik, xushmuomalalik, mehmondo`stlik kishining odob-axloqini ko`rsatib beruvchi qoidalar sifatida amal qilinib keladi. Bu axloq qoidalari har bir shaxsda to`liq namoyon bo`lgan taqdirdagina u ma`naviy barkamol shaxs hisoblanadi. Demakki, u jamiyat oldidagi, kishilar oldidagi insoniylik burchini ado etgan hisoblanadi.

Burch – [kishining](#) biror shaxs, oila, jamoa, el-yurt, Vatan oldidagi majburiyatini anglatuvchi axloqiy tushuncha. Demak, burch muhim axloqiy-ma`naviy qadriyat hisoblanib, har bir shaxsning jamiyat oldidagi fuqarolik, ota-ona oldidagi farzandlik, xalq, millat oldidagi insonparvarlik, jamoatchilik oldidagi odamiylik vazifalarini bajarish demakdir.

Ota-onaning farzand oldidagi burchlari “Qobusnoma”da zikr etilishicha, ...farzandga yaxshi ot qo`yish, farzandni yaxshi doyaga topshirish, sunnat qilish, to`y-tomosha berish, ilm va kasb-hunar o`rgatishdan iboratdir.

Mustaqil O`zbekistonda ta`lim-tarbiya ishlarini to`g`ri yo`lga qo`yilishi milliy va umuminsoniy qadriyatlarning barcha imkoniyatlaridan to`la va samarali foydalanishni taqozo etadi. Jahon madaniyatini milliy ma`naviyatimizga ijobiy ta`sir qilishini inkor qilib bo`lmaydi.

Bolalarga mukammal tarbiya berish ma`naviy-ahloqiy tarbiyaning ravnaqi uchun ichki omil yaratadi. Hadislarda aytilganidek, ota-onalarning farzandlariga qoldiradigan eng katta merosi ularga o`rgatadigan ahloqi va odobidir.

Markaziy Osiyo xalqlarining tarbiya borasidagi, xususan, oilaviy tarbiya tajribasi va nazariyasiga oid bo`lgan fikr-mulohazalari Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Mahmud Qoshg`ariy, Yusuf Hos Hojib, Nasriddin Tusiy, Jaloliddin Dovoniy, Alisher Navoiy kabi mutafakkirlarning asarlarida, Amir Temur tuzuklarida mukammal o`z aksini topgan.

Ota-onalar ma`naviy jihatdan qanchalik boy bo`lsa, ular o`z farzandlariga nisbatan shu qadar jiddiy va mas`uliyatli munosabatda bo`ladilar. O`zlaridagi mavjud ma`naviy-ahloqiy fazilatlarini farzandlari timsolida ko`rishni har qanday ota-ona orzu qiladi.

Oilada milliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish muhim rol o`ynaydi. Agar ota-onalar jamiyatimiz tomonidan oilaga, o`sib borayotgan avlod tarbiyasiga qo`yiladigan talabni bilsa, axloqiy tarbiya samarali bo`ladi; axloqiy tarbiyalash jarayonida bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda milliy o`zbek an`analaridan foydalaniladi; ota-onalar pedagogika va psixologiyaning zamonaviy yutuqlarini hisobga olgan holda va oilaviy tarbiya masalalari bo`yicha Sharq mutafakkirlarining boy madaniy merosidan foydalangan holda o`zining pedagogik ma`lumotini doimo oshirib boradi.

Oila va oilaviy tarbiya bugungi kunda dolzarb muammolardan biridir. Chunki, jamiyat uchun aqlan yetuk, ahloqan pok, jismonan baquvvat, ruhan boy avlodni tarbiyalashdan manfaatdor. Bunday avlod, eng avvalo, ma`naviy-ahloqiy jihatdan sog`lom va mustahkam oilada shakllanadi. Chunonchi oilani rivojlantirish va mustahkamlash uchun qilinadigan g`amxo`rlik kelajak avlod taqdiri bilan bog`liqdir. Har qanday jamiyatda ham buyuk davlatning barpo etilishi yoshlar qanday bo`lishlariga, ularning qanday tarbiya olishlariga bog`liq. Taniqli o`zbek pedagogik Abdulla Avloniy “Tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najod – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir”[3] deb yozgan edi.

Xulosa qilib aytganda, oila tarbiyasida ota-ona obro`si, ularning kuzatuvchanligi, sezgirligi, hozirjavobligi muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega. Oila tarbiyasida tarbiya jarayoni

zerikarli, quruq nasihatgo'ylikdan iborat bo'lib qolmasligi lozim. Bola hayotining ko'p qismi oilada o'tadi. Shu boisdan mavjud an'analar, urf-odatlar, rasm-rusumlar va marosimlarning ijobiy ta'sirida bola asta-sekin ka-mol topib boradi. An'ana va marosim Oila tarbiyasining qudratli qurolidir. Oila tarbiyasi ijtimoiy tarbiya bilan uzviy aloqada bo'lsagina, kutilgan natijalarga eri-shish mumkin. Oila tarbiyasida yutuklarga erishish ota-onalarning pedagogik bilimlarga egaligi, Oila tarbiyasi bo'yicha tajribalar alma-shishi, ota-onalarni tarbiyaviy ishlarga qizg'in jalb qilishga ham bog'liqdir. Har bir ota-ona Oila tarbiyasida o'zlarining burch va mas'uliyatlarini chuqur anglashlari lozim. Normal oilaviy muhit, bolani kitob o'qishga, mehnat qilishga o'z vaqtida jalb etish ham Oila tarbiyasining muvaffaqiyati garovidir.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. –Jild 1. –Toshkent, “O'zbekiston” NMIU, B. 32.
2. Mirziyoev Sh. “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining IV qurultoyidagi nutqidan
3. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud ahloq. – T., «O'qituvchi», 1992, 14-bet.

ДЕМОКРАТИК ЖАМИЯТДА ИЖТИМОЙ МУВОЗАНАТНИНГ АҲАМИЯТИ

*Усмонова Нигора – ДЖТҚМ Жиззах вилояти ҳудудий бўлинмаси етакчи мутахассиси
Худайбердиев Самад - тадқиқотчи*

Аннотация

Демократик жамиятда ижтимоий мувозанатнинг аҳамияти таҳлил қилиниб, ижтимоий мувозанат жамиятдаги турли қатламлар ва гуруҳлар ўртасидаги тенглик ва адолатни таъминлашни аниқлатади. Бу эса демократик тамойилларга асосланган жамиятнинг барқарорлиги ва ривожланиши учун зарурдир. Мақолада ижтимоий мувозанатнинг асосий омиллари, унинг жамиятдаги роли ва аҳамияти кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: ижтимоий мувозанат, қонун устуворлиги, иқтисодий тенглик, ижтимоий адолат, маданий хилма-хиллик, фуқаролик жамияти, фуқаролар фаоллиги, ижтимоий ҳамжиҳатлик, барқарор ривожланиш.

Аннотация

Анализируя важность социального баланса в демократическом обществе, социальный баланс относится к обеспечению равенства и справедливости между различными слоями и группами общества. Это необходимо для стабильности и развития общества, основанного на демократических принципах. В статье рассматриваются основные факторы социального равновесия, его роль и значение в обществе.

Ключевые слова: Ключевые слова: социальное равновесие, верховенство закона, экономическое равенство, социальная справедливость, культурное разнообразие, гражданское общество, гражданская активность, социальная сплоченность, устойчивое развитие.

Annotation

Analyzing the importance of social balance in a democratic society, social balance refers to ensuring equality and justice between different strata and groups of society. This is necessary for the stability and development of a society based on democratic principles. The article examines the main factors of social balance, its role and importance in society.

Keywords: social balance, rule of law, economic equality, social justice, cultural diversity, civil society, civic engagement, social cohesion, sustainable development.

Демократик жамиятларда ижтимоий мувозанатнинг сақланиши ва ривожланиши барқарорлик, адолат ва фаровонликка олиб келади. Ижтимоий мувозанат, яъни турли ижтимоий қатламлар ва гуруҳлар ўртасида тенглик ва адолатнинг мавжудлиги, жамиятнинг демократик тамойилларга асосланиб яшаши учун зарурий шартдир. Ушбу мақолада ижтимоий мувозанатнинг демократик жамият учун аҳамияти, унинг қандай сақланиши ва ривожланишига алоҳида эътибор қаратилади.

Ижтимоий мувозанат нима ва нега у муҳим?

Ижтимоий мувозанат бу – жамиятдаги турли қатламлар ва гуруҳлар ўртасидаги тенглик, адолат ва ўзаро ҳурматнинг сақланишидир. Бу мувозанат, айниқса, демократик жамиятларда муҳим, чунки демократия инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳурмат қилишга асосланади.

Ижтимоий мувозанат жамиятдаги турли қатламлар ва гуруҳлар ўртасидаги тенглик, адолат ва ўзаро ҳурматнинг мавжудлиги билан белгиланади. Бу мувозанат:

– иқтисодий тенглик: жамият аъзолари ўртасидаги иқтисодий фарқларнинг ҳаддан ташқари катта бўлмаслиги. Бу бойлик ва ресурсларнинг адолатли тақсимланишини таъминлашни ўз ичига олади;

– ижтимоий тенглик: фуқаролар орасидаги ижтимоий мавқелар ва имкониятларнинг тенглиги. Бу, айниқса, таълим, соғлиқни сақлаш ва бандлик каби соҳаларда кўринади;

– ҳуқуқий тенглик: конун олдида ҳамма фуқароларнинг тенг ҳуқуқларга эга бўлиши. Бу ҳар бир кишининг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳимоя қилинишини англади;

– маданий тенглик: турли этник, диний ва маданий гуруҳларнинг тенг ҳуқуқлари ва имкониятлари. Бу маданий хилма-хилликни ҳурмат қилиш ва қўллаб-қувватлашни ўз ичига олади;

– барқарорлик: ижтимоий мувозанат сақланган жамиятларда низолар ва ижтимоий тангликлар камроқ учрайди. Бу жамиятнинг ички барқарорлигини таъминлайди ва таракқиётга йўл очади.

Ижтимоий мувозанат ва барқарорлик ўртасида узвий боғлиқлик мавжуд. Ижтимоий мувозанат мавжуд бўлган жамиятларда низолар камроқ учрайди, чунки фуқаролар адолат ва тенгликка ишонадилар. Бу ишонч жамиятнинг барқарорлигини мустаҳкамлайди ва ривожланиш учун қулай шароит яратади. Келин ушбу масалани тўртта асосий бўғинга ажратиб кўриб чиқамиз:

– **иқтисодий тенглик** барқарорликнинг асосий омилларидан биридир. Бойлик ва ресурсларнинг тенг тақсимланиши ижтимоий мувозанатни таъминлайди ва ижтимоий тангликларни камайтиради. Иқтисодий тенглик мавжуд бўлган жамиятларда турли қатламлар ўртасидаги зиддиятлар камроқ бўлади. Бу ҳолат ўз навбатида иқтисодий ривожланишга ва умуман олганда, жамиятнинг барқарорлигига ҳисса қўшади;

– **ижтимоий адолат**, яъни ҳар бир фуқаронинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳурмат қилиниши, барқарорликка эришиш учун зарурий шартдир. Адолатли жамиятда

фуқаролар ўзларини тенг ҳуқуқли ҳис қиладилар ва ижтимоий институтларга ишонадилар. Бу ишонч ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлайди ва демократик жараёнларни қўллаб-қувватлайди;

– **ҳуқуқий тенглик**, яъни қонун олдида барча фуқароларнинг тенглиги, ижтимоий мувозанатнинг муҳим таркибий қисмидир. Ҳуқуқий тенглик таъминланмаган жамиятларда ижтимоий низолар ва норозиликлар кўпроқ учрайди. Шунинг учун, ҳуқуқий тенгликни таъминлаш барқарорликни мустаҳкамлаш учун муҳим аҳамиятга эга;

Маданий хилма-хилликни ҳурмат қилиш ва қўллаб-қувватлаш ҳам ижтимоий мувозанатнинг бир қисми ҳисобланади. Турли маданий ва этник гуруҳларнинг тенг ҳуқуқларга эга бўлиши жамиятдаги ҳамжиҳатлик ва барқарорликни таъминлайди. Маданий хилма-хилликни ҳурмат қилмаган жамиятларда ижтимоий танглик ва низолар юзага келиши эҳтимоли юқори бўлади.

Ижтимоий мувозанатни сақлаш ва ривожлантириш учун демократик жамиятда қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириши зарур ва ушбу ислохотлар Янги Ўбекистонни барпо этиш жараёнида изчил ислохотлар билан олиб борилади:

Қонун устуворлигини таъминлаш – ижтимоий мувозанатни таъминлашнинг энг муҳим омилларидан биридир. Ҳар бир фуқаро қонун олдида тенг бўлиши ва қонунлар адолатли қўлланилиши керак. Бу ҳолат ижтимоий адолатни мустаҳкамлайди ва жамиятдаги низоларни камайтиради.

Таълим ва маърифатни ривожлантириш – таълим ва маърифат жамиятнинг ижтимоий мувозанатини сақлашда муҳим рол ўйнайди. Таълим орқали фуқаролар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини англайдилар, ижтимоий тенглик ва адолат тамойилларига амал қилишни ўрганадилар. Сифатли ва кенг қамровли таълим тизими ижтимоий мувозанатни мустаҳкамлайди.

Иқтисодий адолатни таъминлаш – иқтисодий тенгсизлик ижтимоий мувозанатни бузадиган асосий омиллардан биридир. Шунинг учун, иқтисодий адолатни таъминлаш, ижтимоий ҳимоя тизимларини ривожлантириш ва камбағалликка қарши кураш барқарорликни сақлаш учун зарурий чора-тадбирлар ҳисобланади.

Фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш – ҳар бир фуқаронинг асосий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ижтимоий мувозанатни таъминлашнинг муҳим шартидир. Фуқаролар ўз ҳуқуқларини тўлиқ амалга ошириши ва давлат томонидан ҳимоя қилиниши ижтимоий барқарорликни мустаҳкамлайди.

Ижтимоий мувозанат ва барқарорлик демократик жамиятнинг узвий қисмлари бўлиб, уларнинг ўзаро боғлиқлиги жамиятнинг ривожланиши ва фаровонлиги учун катта аҳамиятга эга. Ижтимоий мувозанатни сақлаш ва ривожлантириш орқали жамият барқарорлигини таъминлаш мумкин. Бу мақсадга эришиш учун қонун устуворлиги, таълим ва маърифат, иқтисодий адолат ва фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш каби чора-тадбирлар амалга оширилиши зарур. Ушбу чора-тадбирлар орқали ижтимоий мувозанат мустаҳкамланади ва жамиятнинг барқарор ривожланиши таъминланади.

Демократик жамиятларда адолат ва тенглик тамойиллари муҳим ўрин тутди. Ижтимоий мувозанат бу тамойилларнинг амалда татбиқ этилишини таъминлайди.

Адолат ва тенглик тушунчалари бир-бири билан чамбарчас боғлиқдир. Тенгликни таъминламасдан адолатга эришиш мумкин эмас, ва аксинча, адолат бўлмаган жамиятда тенглик ҳам бўлмайди. Ушбу боғлиқлик қуйидаги жиҳатларда намоён бўлади:

Ҳуқуқий тенглик ва адолат – қонун олдида тенглик адолатнинг асосий шартидир. Ҳар бир фуқаро қонун олдида тенг ҳуқуқлар ва мажбуриятларга эга бўлиши керак. Бу ҳуқуқий тенгликни таъминлаш орқали жамиятда адолатни қарор топтириш мумкин.

Иқтисодий тенглик ва адолат – иқтисодий тенглик ҳам адолатнинг муҳим таркибий қисмидир. Жамиятдаги бойлик ва ресурсларнинг адолатли тақсимланиши орқали иқтисодий тенгликни таъминлаш мумкин. Бу, ўз навбатида, ижтимоий адолатни мустаҳкамлайди.

Ижтимоий тенглик ва адолат – ижтимоий тенглик адолатнинг муҳим қисми бўлиб, жамиятдаги барча қатламлар ва гуруҳлар учун тенг имкониятлар яратишни ўз ичига олади. Ижтимоий тенгликни таъминлаш орқали жамиятда адолатли шароитлар яратилади.

Адолат ва тенглик демократик жамиятнинг асосий тамойиллари бўлиб, уларнинг мавжудлиги жамиятнинг барқарорлиги, ривожланиши ва фаровонлигини таъминлашда катта аҳамиятга эга. Адолат ва тенгликни таъминлаш учун қонун устуворлигини таъминлаш, таълим ва маърифатни ривожлантириш, ижтимоий ҳимоя тизимларини мустаҳкамлаш ва фуқаролик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш каби чора-тадбирлар амалга оширилиши зарур. Ушбу тамойилларни ҳаётга татбиқ этиш орқали жамиятда адолат ва тенгликка эришиш ва барқарор ривожланишни таъминлаш мумкин.

Ижтимоий мувозанат ривожланган фуқаролик жамиятининг ажралмас қисми ҳисобланади. Фуқаролар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тўлиқ амалга оширган ҳолда, жамият ривожига ҳисса қўшади. Ижтимоий мувозанат ва ривожланган фуқаролик жамияти ўзаро боғлиқ тушунчалардир. Ижтимоий мувозанат жамиятдаги турли қатламлар ва гуруҳлар ўртасидаги тенглик ва адолатнинг мавжудлиги бўлса, ривожланган фуқаролик жамияти фаол ва онгли фуқаролардан иборат бўлиб, улар жамиятнинг демократик тамойилларига асосланган ҳолда ривожланишига ҳисса қўшадилар. Ижтимоий мувозанатнинг сақланиши ва ривожланиши фуқаролик жамиятининг мустаҳкамланишида асосий рол ўйнайди.

Ижтимоий мувозанат жамиятдаги ҳар бир фуқаронинг тенг ҳуқуқ ва имкониятларга эга бўлишини таъминлайди, бу эса фуқароларнинг ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тўлиқ англашига ёрдам беради. Ижтимоий мувозанат мавжуд бўлган жамиятда фуқаролар ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини яхши англайдилар. Улар жамиятдаги ўзгаришларга бефарқ бўлмай, фаол иштирок этадилар. Бу ҳолат фуқаролик жамиятининг ривожланишига хизмат қилади. Ижтимоий мувозанат фуқаролик институтларининг самарали фаолият кўрсатиши учун муҳим аҳамиятга эга.

Фуқаролик институтлари, масалан, нодавлат ташкилотлар, касаба уюшмалари ва жамоат бирлашмалари ижтимоий мувозанатни мустаҳкамлаш орқали жамиятдаги муҳим масалаларни ҳал қилишда муҳим рол ўйнайди. Ижтимоий мувозанат ўзаро ишонч ва ҳамжиҳатликни кучайтиради. Турли ижтимоий гуруҳлар ўртасидаги ишончли муносабатлар фуқаролик жамиятининг мустаҳкамлигини таъминлайди ва жамиятдаги низоларни камайтиради. Ривожланган фуқаролик жамияти ижтимоий мувозанатни сақлаш ва мустаҳкамлашда муҳим рол ўйнайди. Фуқаролик жамияти ижтимоий адолат ва тенгликни таъминлашга қаратилган турли ташаббуслар ва фаолиятлар орқали ижтимоий мувозанатни ривожлантиради. Фуқаролик жамиятининг ривожланганлиги фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданиятини юксалтиради. Бу эса ижтимоий мувозанатни мустаҳкамлаш учун муҳим шартдир.

Фуқаролар ўз ҳуқуқларини билиб, уларни ҳимоя қилиш йўлларини ўрганадилар. Ривожланган фуқаролик жамияти ижтимоий адолатни таъминлашга қаратилган фаолиятлар орқали ижтимоий мувозанатни мустаҳкамлайди. Масалан, нодавлат ташкилотлар ва фуқаролик жамияти институтлари орқали камбағалликка қарши курашиш, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматларини яхшилашга қаратилган лойиҳалар амалга оширилади. Ривожланган фуқаролик жамияти фуқароларнинг демократик жараёнларда фаол иштирок этишини таъминлайди. Бу иштирокчилар жамиятдаги ижтимоий мувозанатни сақлаш ва ривожлантириш учун муҳим қарорлар қабул қилишда фаол рол ўйнайдилар.

Ижтимоий мувозанат ва ривожланган фуқаролик жамияти бир-бирини мустаҳкамловчи тушунчалар бўлиб, улар жамиятнинг барқарорлиги, адолати ва фаровонлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ижтимоий мувозанат ривожланган фуқаролик жамиятининг шаклланиши учун зарурий шартдир, шу билан бирга ривожланган фуқаролик жамияти ижтимоий мувозанатни сақлаш ва мустаҳкамлашда муҳим рол ўйнайди. Ушбу икки тамойилни қўллаб-қувватлаш орқали демократик жамиятнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мумкин.

Демократик тараққиёт ва ижтимоий мувозанат бир-бирига чамбарчас боғлиқ. Ижтимоий мувозанатнинг мавжудлиги демократиянинг мустаҳкамланиши ва ривожланишига замин яратади. Шу билан бирга, демократик институтлар ва жараёнлар ижтимоий мувозанатни таъминлашда муҳим рол ўйнайди.

Хулоса қилиб айтганда, демократик жамиятда ижтимоий мувозанатнинг сақланиши ва ривожланиши жамиятнинг барқарорлиги, адолат ва фаровонлигини таъминлаш учун зарурдир. Ижтимоий мувозанатни таъминлашга қаратилган чоратadbирлар орқали демократик жараёнлар кучаяди ва жамиятнинг барча қатламлари бирдек ривожланиши учун шароит яратилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамыз.- Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш -юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.-Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
3. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамыз.- Тошкент: Ўзбекистон, 2017.
4. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: Ўзбекистон, 2023.
5. “Ўзбекистон Республикасининг Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида”ги қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1999-йил № 5.115-модда.
6. Назаров Қ. умумий таҳрири остида. Фуқаролик жамияти институтлари фаолиятида иш олиб боришнинг самарали усул ва услубларидан фойдааниш” мавзусидаги семинар –тренинг материаллари. Тошкент. 2009.
7. Одилқориев Х.Т. Ўзбекистон демократик ислохотлар ёълида. Тўплам. Тошкент: ЖИДУ, 2001.
8. Қирғизбоев М. Фуқаролик жамияти: назария ва хорижий тажриба. - Тошкент: Янги аср авлоди, 2006.
9. Сафаров О., Махмудов М. Оила маънавияти. – Тошкент, 2009.
10. Тўйчиева С. Норбеков А. Ижтимоий сиёсат.- Тошкент . 2010

ЎЗБЕКИСТОНДА ЁШЛАРГА ОИД ДАВЛАТ СИЁСАТИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ: ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Касимова Зумрад Рахматовна - Жиззах ДПУ фалсафа, тарбия ва ҳуқуқ таълими кафедраси ўқитувчиси

Аннотация

В данной статье рассматривается государственная политика в отношении молодежи в нашей стране и нормативно-правовые документы, принятые для вывода ее на новый уровень, определенные в них основные задачи и достижения в рамках этих задач. Подробно раскрываются важнейшие достижения и модернизация образовательных процессов, подготовка специалистов в соответствии с мировыми требованиями, реформирование и совершенствование системы образования, внедрение инновационных технологий.

Ключевые слова: государственная политика, модернизация, образовательный процесс, социальная активность, инновационные методы, новые педагогические технологии, совершенствование системы образования, массовая культура

Ҳар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётини зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга инновацион технологияларни жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Келажак тараққиёти бугунги ёш авлоднинг ақлий тафаккури, билим тажрибаси ва касбий тайёргарлигига боғлиқдир. Ёшларни ҳаётда ўз ўринларини топиши, ўз салоҳиятларини эркин намоен эта олишлари ва уларни иш билан таъминлаш доимо давлатимизнинг диққат эътиборида бўлиб келмоқда. Ҳар бир мамлакатнинг равнақи, унинг келажаги ва кудрати аввало ўша мамлакатнинг ёшларини қанчалик даражада илмли, интилувчан, ватанпарвар ва масъулиятли бўлиши билан боғлиқдир. Ҳозирги глобаллашув даврида пайдо бўлган ахборот тезлиги ва кўплиги, унинг тарқалиш йўллари хилма-хиллиги ёшлар олдида мустақил дунёқараш, танқидий фикрлаш, ижтимоий фаоллик, ўз-ўзини англаш ва юрт тақдири унинг шаънига жавобгарлик каби хусусиятларни ўзлаштириш талабларини ҳам қўймоқда.

Демак глобаллашув ўз-ўзидан тезкор ҳаракатланиш, зарур ахборотларни зудлик билан қўлга киритиш, уларни қайта ишлаш ва амалиётга самарали татбиқ қилишни тақозо этади.

Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидаёқ Биринчи Президентимиз "Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари шарт" деган ғояни илгари сурди. Айнан шу фикр орқали юртбошимиз баркамол инсонни тарбиялаш Ўзбекистон сиёсатининг уствор йўналишларидан бири эканлигини белгилаб берди. Дарҳақиқат, етук, ўз касби ва мутахассислигини чуқур билимдони бўлган, замонавий талабларга тўлиқ жавоб бера оладиган ва юрт тақдирини ўз тақдири билан бирлигини ҳис қила оладиган, мамлакатимизда юз бераётган барча воқеликларга ўз дахлдорлигини тушуниб, шунга мувофиқ ҳаракат қиладиган ёшлар бизнинг келажагимизни таъминловчи заминдир.

"Ўзбекистонда ёшларга оид сиёсат, давлат сиёсатининг энг муҳим бўғинига айланди. Мустақиллик даврида давлатимиз томонидан ёшларга оид уч юздан ортик қонун ҳужжатлари қабул қилиниб, изчил амалга оширилаётгани буни яққол тасдиқлайди.

Жумладан, 2016 йил 14 сентябрда “Ўзбекистоннинг ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида”ги, 2022 йил 25 январда “Ёшлар билан ишлаш тизими такомиллаштирилиши муносабати билан “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонунлар ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсати самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги, 2020 йил 30 июндаги Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари, ҳамда 2022 йил 12 августда “Замонавий билим ва касб-ҳунар эгаллаш имкониятларини кенгайтириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги, “2022 – 2023 йилларда ахборот-коммуникация технологиялари соҳасини янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорлари қабул қилинди.

Ўзбекистон ёшлар иттифоқига 2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасини ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастури доирасидаги ислохотларда “ёшларнинг билим ва касб-ҳунар эгаллаши, улар учун муносиб иш ва турмуш шароитини яратиш, бўш вақтини мазмунли ташкил этишга қаратилган комплекс чора-тадбирлардан иборат”[1] ёшлар фаоллигини ошириш билан боғлиқ бир қатор янги ва муҳим вазифалар белгилаб қўйилди.

“Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатини янги босқичга олиб чиқиш, ёшлар соҳасидаги муаммоларга самарали ечимлар ишлаб чиқиш, ваколатли органлар фаолиятини самарали ташкил этиш ва мувофиқлаштириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислоҳ қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони билан Ўзбекистон Республикаси Ёшлар сиёсати ва спорт вазирлиги ҳузуридаги Ёшлар ишлари агентлиги ташкил этилди.

Ёшлар ишлари агентлиги республикада ёшларга оид давлат сиёсатининг амалга оширилишида “ёшларни Ватанга садоқат, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш, уларнинг соғлиғига зарар етказувчи ахборотдан ҳимоя қилиш, ўсиб келаётган ёш авлодни илм-фан ва инновацияларга кенг жалб этиш, уларни “Миллий тикланишдан — миллий юксалиш сари!” ғояси атрофида бирлаштирадиган” профессионал фаолиятни амалга оширувчи тузилмага айланади.

Мазкур фармонга кўра “Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат хизматини ривожлантириш агентлиги директори — ёшлар орасидан истиқболли кадрлар захирасини шакллантиришни назарда тутувчи ташаббускор, ислохотларни амалга ошириш ва жойлардаги муаммоларни ҳал этишда фаол иштирок этувчи, раҳбарлик лавозимларига муносиб ёшларни қўллаб-қувватловчи «Ватан ифтихорлари» институционал тизимини жорий этиш”[2] вазифаси белгилаб берилди.

Айниқса, янгиланган Конституцияда ёш авлоднинг ҳуқуқ ва манфаатлари аниқ моддалар билан муҳрлаб қўйилгани, ҳеч шубҳасиз, бу борадаги ҳуқуқий базани янада кенгайтириш, амалий ишларимизни янги босқичга кўтариш имконини бермоқда.

Бу эса, мамлакатимизда олий таълим олдида таълим-тарбия тизимини ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтариб, ёшларнинг жаҳон андозаларига мос шароитларда замонавий билим ва касб-ҳунарларни эгаллаши учун барча куч ва имкониятларни сафарбар этиш вазифасини қўймоқда.

Шу боис, таълим жараёнларини замонавийлаштириш жаҳон талабларига мос мутахассисларни тайёрлаш, уларга таълим бериш ва таълим олувчини ўз ортидан эргаштира олиш учун бугунги ўқитувчининг асосий касбий муаммоси бўлмоғи лозим.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 29 октябрда “Илм-фанни 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-6097-сон фармони қабул қилинди.

Концепция Ўзбекистон Республикасида олий таълимни ривожлантиришнинг стратегик мақсадлари, устувор йўналишлари, вазифалари, ўрта ва узок муддатли истиқболдаги босқичларини белгилади ҳамда соҳага оид дастурлар ва комплекс чора-тадбирларни ишлаб чиқиш учун асос бўлди.

Шунингдек, концепцияда олий таълим билан қамровни кенгайтириш, олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологиялар ва замонавий усулларни жорий этиш олий таълим тизимини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари этиб белгиланди.

Ушбу устувор вазифаларни амалга ошириш мақсадида, ҳозирги вақтда мамлакатимизда Жанубий Корея, Буюк Британия, Россия, Ҳиндистон, Италия, Сингапур, Латвия каби давлатларнинг 30 дан ошдиқ университет ва институтларининг филиаллари фаолият кўрсатмоқда. Бундан ташқари, вилоятларда ташкил этилган республика олий ўқув юртининг 26 та[3] бўлими ҳам иш олиб бормоқда.

Бугунги кунда Олий таълим муассасалари сони салкам уч марта кўпайиб, 210 тага, қамров даражаси эса 9 фоиздан 38 фоизга етгани замонавий илм ва касб соҳаларини эгаллашда ўғил-қизларимиз учун янги имкониятлар очмоқда. Охириги уч йилда 250 минг нафар ёшга 6 триллион сўмдан зиёд имтиёзли кредитлар ажратилди.[3]

“Мамлакатимизда кўплаб янги боғчалар, мактаб ва олийгоҳлар барпо этилмоқда. Таълим-тарбия ва илм-фан муассасаларининг моддий-техник базаси, кадрлар салоҳияти мустаҳкамланмоқда. Дарслик ва ўқув қўлланмаларининг янги авлоди яратилмоқда. Соҳа ходимларининг машаққатли меҳнатини муносиб кадрлаш ва рағбатлантириш доимий эътиборимиз марказида бўлиб келмоқда. Охириги етти йилда мактабгача таълим бўйича қамров даражасини 27 фоиздан 72 фоизга, олий таълимда эса 9 фоиздан 42 фоизга, олийгоҳларимиз сонини 77 тадан 212 тага етказишга эришганимиз, ҳеч шубҳасиз, энг муҳим ютуғимиздир”[4]

Давлатимиз томонидан замон талабларига жавоб бера оладиган, ҳар томонлама билим ва касбий маҳоратга, кўникма ва малакага эга бўлган, ўз ҳаётини мустақил ташкил этишга қодир ва айни пайтда мамлакатимиз иқтисодиёти ривожланишига самарали таъсир кўрсата оладиган ёшлар тайёрлаш учун барча имкониятлар яратилди. Бундан мақсад эса ҳар бир ёшнинг жамиятда ўз орзу-истакларини рўёбга чиқариши ва ўз ўрнини эгаллаши учун ёрдам беришдан иборат.

Шундай экан, олий таълим вазифаларидан бири юқори савияда ўқитишни таъминлаш ва малакали кадрларни замонавий таълим дастурлари асосида тайёрлашдир.

Шу боис, ҳозирги пайтда Ўзбекистонда олий таълимда ўқитиш жараёнига қуйидаги талаблар қўйилмоқда:

- сифат, яъни ўқитишнинг белгиланган даражасини эгаллаш;
- оммавий, яъни ўқитишнинг белгиланган даражасини бир вақтнинг ўзида кўп сонли ўқувчилар эгаллашлари лозим;
- самарадорлик, яъни ўқитишга сарф қилинган харажатлар, албатта максимал самара бериши лозим.

Ушбу вазифаларни ечиш ўқитиш жараёнини технологиялаштиришга, инновацион ўқитиш технологияларини ишлаб чиқиш ва тадбиқ этишга олиб келади. Ўқитувчиларининг интеллектуал салоҳиятини ошириш, дунёқарашларини бойитишда уларни ўқитишнинг янги, инновацион шакл, метод ва воситалари билан таништириш, педагогларда касбий компетентлик сифатлари ва креатив қобилият моҳияти билан яқиндан таништириш муҳим аҳамиятга эга.

Олий таълим таълим тизимида ўқитувчи ҳамда ўқувчини ўз устида ишлашга қизиқтирувчи, ҳаракатини фаоллаштирувчи ва жадаллаштирувчи технология бу инновацион ўқитиш технологиялари ҳисобланади.

Инновацион ўқитиш технологиялари - бу мавжуд шароит ва ўрнатилган вақтда белгиланган таълимий мақсадни амалга оширишни ва кўзланаётган натижаларга кафолатли эришишнинг таъминловчи, ўқитиш, мулоқот, ахборот ва бошқарувнинг энг мақбул йўл ва воситаларининг тартибли йиғиндиси.

Инновацион ўқитиш технологиялари таълим тизими, педагогик жараён ҳамда ўқитувчи ва ўқувчи фаолиятига янгилик, узгаришлар киритишни аниқлаб, бу жараённи амалга оширишда асосан инновацион методлардан фойдаланилади.

Ўқитишда инновацион методларни қўллаш - бу ўқитиш жараёнига технологик ёндашиш асосида ўқитиш мақсадларига эришишнинг энг мақбул усул ва воситаларни тадқиқ қилувчи, қонуниятларни очиб берувчи педагогик йўналишдир шунингдек, ўқитиш жараёнига технологик ёндашиш асосида таълимий мақсадларга эришиш мумкин.

Олий таълимда педагог кадрларни замонавий инновацион таълим технологияларининг ташкилий, техник ва дидактик имкониятларидан хабардор бўлишлари, таълим амалиётида ўқитишнинг инновацион технологияларидан фойдаланиш, компетентлик сифатлари ва креативлик қобилиятини изчил ривожлантириб бориш кўникма-малакаларини ҳосил қилиш учун шароит яратиш қолмай, касбий фаолиятда улардан самарали фойдаланиш борасидаги малакаларининг мустаҳкамланишини ҳам таъминлайди.

Бу эса ўз навбатида ўқитиш жараёнида талабаларнинг фаолликларини таъминлаш, таълим сифатини яхшилаш, самарадорликни оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 июндаги “2022-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатини амалга ошириш дастурини тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарори.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ёшларга оид давлат сиёсатини тубдан ислох қилиш ва янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони.
3. Мирзиёев Ш.М Ёшлар куни муносабати табриги 30.06.2023 йил. <https://daryo.uz/>
4. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон ўқитувчи ва мураббийларига кунидаги нутқ. 29.09.2023 йил. www.press-service.uz
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 5 июлдаги “Ёшларга оид давлат сиёсатининг самарадорлигини ошириш ва Ўзбекистон ёшлар иттифоқи фаолиятини қўллаб-қувватлаш тўғрисида”ги Фармони. www.press-service.uz

MUNDARIJA

So‘zboshi.....	3
1-SHO‘BA: YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO ETISHDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING ISHTIROKI	
1. Ochilova B. Fuqarolik jamiyati imkoniyatlarini kengaytirish – Yangi O‘zbekiston qurish katalizatori.....	4
2. Пардаев А. Демократик ислохотлар жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва роли.....	7
3. Саиткасимов А., Исмоилов Ж. Ижтимоий адолат – жамиятда инсон фаровонлигини белгиловчи мезон.....	12
4. Тўраев А.Т. Фуқаролик жамияти институтлари ва ижтимоий-сиёсий маданиятни шакллантириш.....	16
5. Абдуниязов Х. Миллий юксалиш шароитида инсон манфаатларини таъминлашда маҳалла институтининг ўрни.....	20
6. Амонлаев А.Х. Давлат сиёсатини амалга оширишда фуқаролик жамияти институтлари ва ННТларнинг ўрни.....	24
7. Ergasheva M.P. Fuqarolik jamiyati rivojida jamoatchilik fikrining amaliy ahamiyati.....	26
8. Рузиқулов А.А. Ислохотлар тараққиёт гаровидир.....	29
9. Turayev A.S. Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda “aql markaz”larning tutgan o‘mi.....	32
10. Жабборов Э. Давлат органлари ва ННТлар ўртасидаги ижтимоий шериклик ҳамда жамоатчилик назоратининг аҳамияти.....	36
11. Юсупов К. Парламент назоратининг жамият ва давлат муносабатларига таъсирчанлик омиллари.....	40
12. Toshboyev J.E. Nodavlat va notijorat tashkilotlarning transformatsiyalashuvi.....	44
2-SHO‘BA: O‘ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASIDA “FAN, TA’LIM VA ISHLAB CHIQRARISH” INTEGRASIYASI MASALALARI	
13. Kistaubayev S.U. Pedagog kadrlar maqomini oshirish vazifalari davr talabi.....	48
14. Mamatqulov F. Fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasining asosiy yo‘nalishlari.....	51
15. Юсупов К.М. Барқарор демократик ислохотларни амалга оширишда парламентнинг ўрни ва унинг ривожланиш тенденциялари.....	54
16. Shodiyev J.X. Ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasi: xorijiy va mahalliy tajriba.....	59
17. Tog’ayeva S., Suvonqulov J. Huquq ijodkorligi faoliyati va qonunchilik jarayoni – taraqqiyot strategiyasining muhim vazifasi.....	63
18. Xakimova Ch. Yangi O‘zbekiston strategiyasida xalqaro turizmni yangi bosqichga ko‘tarish va uning xususiyatlari.....	67
19. Saparova I.A. Global muammolarni hal etishda O‘zbekiston ishtiroki.....	70
20. Kasimova Z.R. Yakka tartibda uy-joy qurishning huquqiy asoslari: davrlashtirish, muammo va yechimi.....	73

21. Soatov R.M. Axborot jarayonida texnologiyalardan samarali foydalanishning o'рни.....	76
22. Nabiyev M.J. Yangi O'zbekiston yoshlari ijtimoiy-siyosiy ongi transformatsiyalashishida axborot xavfsizligini ta'minlash texnologiyalari.....	79
23. Sharapova N.Z. Tadbirkorlik faoliyatini soliqlar orqali tartibga solish tizimi.....	82
24. Шукуров О. Ёшлар келажак бунёдкори.....	85
3-SHO'BA: MAMLAKATIMIZDA FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING IJTIMOIIY VA MA'NAVIY RIVOJLANISH JARAYONLARIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI	
25. Toshboyev B.E. Ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarda fuqarolik jamiyati institutlarining o'рни.....	88
26. Ҳошимхонов М., Тоғжиева Л. Махдуми Аъзам авлодларининг сиёсий фаолиятига назар.....	91
27. Saidkulov N.A. Intellectual capital and youth political culture in the information society.....	93
28. Amirxanov M.N. Huquq-tartibotni ta'minlashda jamoatchilik tuzilmalari bilan hamkorlikning ahamiyati.....	99
29. Рузиқулов А. Қарорлар қабул қилишда фуқароларнинг иштироқи.....	102
30. Turovov Yo., Aralov J. Yangi O'zbekistonni rivojlantirishda mahalla institutining o'рни va ahamiyati.....	105
31. Karimov S.S. Yoshlarning hayotiy maqsadlari shakllanishida ijtimoiy institutlarning o'рни.....	108
32. Суванкулов Ж.А. Аҳоли томорқа ерларидан самарали фойдаланишни ташкил қилишда маҳалла иштирокининг ҳуқуқий асослари.....	111
33. Сайидов М., Рўзиметов Ж. Жамият маънавий-ахлоқий муҳитини такомиллаштириш йўллари.....	114
34. Abduraxmonov A.A. Zamonaviy fuqarolik jamiyati rivojida G'arb tajribasi.....	118
35. Usmonov Sh.Sh. Globalashuv davridagi madaniyatlararo muloqot.....	122
36. Norqulov O. Migratsiya tushunchasi va uning insoniyat madaniyatining rivojlanishiga ta'siri.....	125
37. Nasimov A. Axloqiy qadriyatlar va ularning jamiyat taraqqiyotida tarbiyaviy ahamiyati.....	128
38. Бозорбоева З.А., Муродов С.С. Фуқаролик жамияти – халқ орзу-умидлари рўёбини амалга оширувчи буюк куч.....	130
39. Shukurova H.S. Diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni saqlashning bugungi kundagi ahamiyati.....	134
40. Soatov R.M. Yoshlar tarbiyasida Boborahim Mashrab falsafiy qarashlarining ahamiyati.....	136
41. Vaxobov U.B. Yangi O'zbekiston yoshlarining ma'naviy-axloqiy qiyofasini takomillashtirish masalalari.....	138
42. Ғозиев З. Ёшларнинг диний-ахлоқий қадриятларга дахлдорлиги жамиятда соғлом маънавий муҳит пойдевори.....	141
43. Toshboyev J.E. Davlatchilik tariximizda transformatsion jarayonlarning	

namoyon bo'lishi.....	144
44. Nabiyev M.J. Yangi O'zbekistonda ijtimoiy-ma'naviy qadriyatlarning modernizatsiyalash jarayonlari.....	148
45. Musinov N.F., Aralov J. Nodavlat notijorat tashkilotlar va ularning madaniy sohadagi faoliyati.....	150
4-SHO'BA: O'ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASIDA BELGILANGAN USTUVOR VAZIFALARNI AMALGA OSHIRISHDA IJTIMOIIY- GUMANITAR FANLARNING O'RNI	
46. Kistaubayev S.U., Jamalov S. Ekologiyani barqarorlashtirishda falsafiy konsepsiyalar tahlili.....	154
47. Саиткасимов А., Идибоев А. Инсоннинг экологик соҳада ҳуқуқий маданиятини юксалтириш.....	157
48. Ҳошимхонов М., Болтаев Ш. Махдуми Аъзамнинг сиёсий фаолиятига оид баъзи мулоҳазалар.....	160
49. Norbekov U. Yoshlarda fuqaroviy ma'suliyat, fuqaroviy burch va siyosiy madaniyatni shakllantirish texnologiyalari.....	163
50. Ergashev T Milliy kadrlar zaxirasini shakllantirishning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari.....	167
51. Musinov N.F. Ma'naviyat – jamiyat rivojining muhim omili.....	170
52. Mirkomilov B., Sheraliyev J.U. Sulton Sulaymon davri tarixi.....	173
53. Normatov S.A. Hozirgi davrda shaxs muloqot madaniyatini shakllantiruvchi omillar.....	176
54. Qo'shiyev M.S. Media maydonda ma'lumotlar maxfiyligi va ularni himoya qilish.....	179
55. Xasanova N. Zamonaviy ta'limda uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish tizimining o'rnini.....	182
56. Abduqayumov Sh., Bekmuratova K. Ta'lim jarayonida xalqaro tajribalarning o'rnini.....	184
57. Hasanov Q.J. "Yulduzli tunlar" asaridagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar talqini.....	187
58. Kuttibekova G.T. Ta'lim jarayonida evristik metodlarning o'rnini va ahamiyati.....	190
59. Adhamqulov E.M. Ma'naviy tahdidlar va ularga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish.....	192
60. Yusupova Sh. Globallashuv davrida yoshlar siyosiy madaniyatini oshirish zarurati.....	194
61. Chorshamiyeva Sh.Sh. Tasavvuf falsafasi va uning inson ma'naviy kamolotidagi o'rnini.....	198
62. Ergasheva Sh.G' Markaziy Osiyo allomalarining falsafiy qarashlarida inson muammosi.....	201
63. Xaqberdiyeva D.A. Avestoda ijtimoiy falsafiy g'oyalar.....	204
64. Пардаева С. Ўзбек халқи этномаданиятининг ривожиди цивилизация парадигмалари.....	207
65. Eshqulov Q, Vaxobov U. Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasida oila va oilaviy munosabatlarning muhimligi hamda zarurati.....	211

66. Усмонова Н., Худайбердиев С. Демократик жамиятда ижтимоий мувозанатнинг аҳамияти.....	214
67. Касимова З. Ўзбекистонда ёшларга оид давлат сиёсатининг янги босқичи: олий таълимда инновацион технологиялар.....	219

QAYDLAR UCHUN

**“O‘ZBEKISTON-2030 STRATEGIYASINI AMALGA OSHIRISHDA
FUQAROLIK JAMIYATI INSTITUTLARINING O‘RNI”**
mavzusidagi respublika ilmiy-nazariy konferensiyasi materillari to‘plami

(Jizzax shahri, 2024-yil 1-iyun)

Muharrir: M.Djo‘rabojev
Musahhah: G.Kadirova
Sahifalovchi: S.Normuhammedov

Nashriyot litsenziyasi
№ 242485, 19.03.2024
Ofset qog‘ozi. Bosishga ruhsat etildi 27.05.2024
Format A4. Garnitura «Times New Roman».
Shartli bosma taboq 14
Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 44/62

"JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI"

DAVLAT MUASSASASI nashriyoti

JDPU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi

200343003, Jizzax viloyati, Jizzax shaxri,

Sh.Rashidov shox ko‘chasi, 4-uy

Tel./faks: (+99872) 226-02-93

